

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця на  
правах рукопису

**МАСЮК ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ**

УДК: 141.7:111.12:316.42

**ДИСЕРТАЦІЯ**  
**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОГО СПОДІВАННЯ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Галузь знань: Філософські науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання  
на відповідне джерело \_\_\_\_\_ (О.П. Масюк)

Науковий консультант: **ЛЕПСЬКИЙ МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ**,  
доктор філософських наук, професор.

Запоріжжя – 2020

## АНОТАЦІЯ

**Масюк О.П. Феномен соціального сподівання .** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2020.

**Актуальність дисертаційної роботи.** Огляд наукових пошуків у сфері осмислення майбутнього показує постійно повторювальну спрямованість дослідників на досягнення обумовленого результату від реалізації суб'єктивно вибудованої послідовності подій в перспективі, що й розуміється як сподівання. Разом з цим, кінець минулого століття позначився посиленням позицій індетерміністського обґрунтування прийдешності, де сподівання розглядається як візуалізація захисту від неминучого насування небуття.

Детальне висвітлення темпорального сприйняття людиною самої себе та навколишнього світу залишається малодослідженим аспектом соціально-філософського аналізу. Відповідно, актуальним напрямком дослідницької роботи в цій сфері є побудова концептуальної основи для осмислення процесів становлення та розвитку збалансованої взаємодії суб'єкта суспільних відносин зі світом майбутнього, який відображається в його сподіванні.

Глибина та важливість обраної теми відкривається при її розгляді крізь призму ускладнення навколишнього світу, зменшення його корисних масштабів, розширення розуміння кращого місця та часу існування, які можуть бути будь-де, але фактичного їх не існує зовсім. Крім того, подальше пришвидшення соціального часу та збільшення впливу глобальних загроз на тривалість життя людини змушують її все більше зосереджуватися на теперішньому, на тому, що відбувається з нею кожен мить фактичного існування.

На світовому рівні сподівання стає проекцією прийдешнього, яка сприяє практичному виживанню учасника суспільних відносин у теперішньому його стані, що відображається у бажанні дожити до кращого майбутнього. Україна є особливим життєвим простором, в якому глобальні процеси перспективних змін

набувають відображення в поширенні симуляцій, в яких заперечується імовірність тривалого, насиченого та зрозумілого майбутнього. Отже, актуальність наших філософських пошуків зумовлена також необхідністю формування практики побудови конструктивного сценарію прийдешності, в якому особисте життя має належне місце в спільній перспективі на суспільно-державному та глобальному рівні.

Початок двадцять першого століття став надзвичайно багатим на трагічні події, техногенні катастрофи, епідемії та війни, які відбирають у людини сподівання на сталий розвиток та задають новий постапакаліпсисний підхід до інтенсивного життя тут і зараз. Ця подієва спрямованість на заперечення майбутнього людини є випробуванням, в якому можна сподіватись всупереч обставинам, або віддатись плину наявного існування та стати об'єктивною часткою соціальних процесів. Вказана ділема організації подальшого буття підвищує актуальність нашого дослідження феномену соціального сподівання як відповіді на подієву перенасиченість посмодерного суспільства, що постає концептуальним фундаментом для подальшого розвитку досліджень у цій сфері.

**Метою** дослідження є соціально-філософське осмислення феномену соціального сподівання як проєкції майбутнього існування, аналіз його формування та реалізації у суспільному житті.

З огляду на те, що сподівання розглядається як сенситивно-ноетична модель майбутнього, яка визначає напрям та характер перспективної взаємодії людини зі світом та охоплює весь її спектр, дослідження сподівання було здійснено на основі комплексного підходу, який включав міждисциплінарну методологію та соціально-філософський аналіз. Методологічний фундамент дисертації складають принципи об'єктивності, неупередженості, діалогу філософських поглядів, а також взаємозв'язку детермінізму та індетермінізму, які дозволили вийти на концептуальне рішення розглядати сподівання як інструмент перетворення прийдешності, а також аналізувати його через зміну сприйняття людиною оточуючого світу і його конкретних проявів.

У соціально-філософському дослідженні задіяні діалектичний, аксіологічний, феноменологічний та синергетичний підходи, що дало змогу сформулювати цілісний погляд на реалізацію майбутнього за допомогою соціальних сподівань. Діалектичний підхід дозволив визначити сутність, зміст та прояви цього феномену в житті суспільства, а також встановити етапи його трансформації в суспільно-історичній ретроспективі. Аксіологічний підхід допоміг виокремити рушійну силу, яка підштовхує до окреслення майбутнього та встановлення вектору подальшого існування. Крім того, цей підхід дозволив якісно розглянути цінність прийдешнього в культурі суспільства. Феноменологічний підхід сприяв спрямованому дослідженню перспектив буття на індивідуальному та колективному рівні. Синергетичний підхід дав змогу оцінити вплив сподівань на функціонування соціального організму в умовах персоналізації життєдіяльності людини в суспільстві.

У дослідницьку базу були включені загальнонаукові та спеціальні методи вирішення поставлених завдань: методи класифікації та типології (для виявлення різновидів соціальних сподівань); термінологічний аналіз (виокремлення сподівання від інших проєкцій майбутнього); теоретичні методи ідеалізації та екстраполяції (для аналізу життєвого циклу предмету дослідження). На основі обраних принципів, підходів та методів було сформульовано бачення соціального сподівання, яке дозволило підійти до його епістемологічної ролі в організації суспільного життя.

**Наукова новизна** полягає у вирішенні зазначеної проблеми в галузі соціальної філософії – створення концепції соціального сподівання, яка охоплює каузальний (послідовність і паралельність осмислення та перетворення буття), контекстуальний (сценарії прийдешності), ціннісний (оцінка темпоральних станів існування) та процесуальний (інтенціональні акти соціальних змін) аспекти дослідження цієї проєкції майбутнього, що дозволяє розкрити особливості її впливу на трансформацію подальшого існування в суспільстві. В дисертації:

*вперше:*

- побудовано суспільно-історичну модель генезису осмислення соціального сподівання, яка включає такі етапи: формулювання уповання для націленого досягнення обраного ідеалу в майбутньому; перехід до використання надії як суб'єктної проєкції прийдешнього; систематизація методологічної бази висвітлення перспективи життя; виокремлення чуттєвої природи сподівання; філософська дискусія з приводу спрямованості та універсальності його наративу. У підсумку запропоновано перейти до аналізу сподівання як продукту чуттєво-мисленнєвої активності суб'єкта суспільних відносин;

- упорядковано категоріальний апарат соціально-філософського осмислення феномену соціального сподівання шляхом включення у поле наукової дискусії таких концептів, як «проєкція майбутнього», «сенситивно-ноетична модель», «візіонер сподівання», «автор сподівання», «суб'єкт сподівання», «об'єкт сподівання», «потенціал суб'єкта сподівання», «інтенціональний акт проєктування», «аподиктична соціальність», «меллонтіп», «футуросфера», що додало аналітики у сферу понятійного оформлення предмету дослідження;

- здійснено концептуалізацію соціального сподівання в категоріях діалектичного, феноменологічного, аксіологічного та синергетичного підходів, що дозволило визначити цю проєкцію як інструмент покращення умов прийдешнього існування на бажаний суб'єктивний лад, переосмислити властивості даного стимулятора суспільного життя та виокремити системоутворюючі процеси в ньому;

- виявлені ціннісні властивості статусу соціального сподівання, які відображені у можливості суб'єкта даної проєкції майбутнього володіти та використовувати потенціал для створення пріоритетних напрямків життєдіяльності, які відображаються у моделі «діяти – мати – бути» та закладають підґрунтя для ефективного написання та реалізації сценарію суспільного життя. Такий підхід дозволяє створювати сподівання на засадах безумовної соціальності та спрямованої перспективи подальшого співіснування; запропоновано концептуальну модель впливу соціального сподівання на

визначення домінуючих трендів розвитку суспільних відносин на основі порівняння, оцінки, вибору оптимальних сценаріїв перебігу подій та формування націленості на прийнятний стан існування. В основу моделі покладено параметри самостійності та корисності, які визначають суб'єктність у майбутньому соціальному просторі;

- сформульовано ідею життєвого циклу соціального сподівання, яка передбачає впорядкування взаємодії учасників суспільних відносин шляхом налаштування гармонії внутрішнього та зовнішнього ритмів перспективного існування в суспільстві. В якості конкретного прояву циклічної природи даного проектування наведено повторювальну взаємодію «сподівання – очікування», яка залежить від можливості виходу на межу своїх сил і шансу стати суб'єктом проектування задля покращення суспільного життя. Водночас підкреслено посилену репетитивність нереалізованих соціальних сподівань і зміну свободи подальшого життя в процесі успішного впровадження цієї проекції майбутнього;

- наведена та обґрунтована роль соціального сподівання у спрямуванні оптимізації діяльності суб'єктів розвитку українського суспільства, яке передбачає встановлення співмірності проекції та потенційної реальності, створення сценарію майбутнього з урахуванням відпрацювання соціальних травм українців, утворення системи конструктивних підкріплень активності суб'єкта суспільних відносин для досягнення бажаних результатів. Крім того, позначено необхідність переходу від універсального спрощення проекції прийдешнього до збереження індивідуального у спільній картині буття;

*уточнено:*

- роль соціального сподівання при виборі варіантів майбутнього, яка змінюється в контексті обрання буття та небуття, насичення й виснаження волі суб'єкта суспільних відносин при перетворенні навколишнього середовища та встановлення тривалості подальшого існування (орієнтація на співбуття) в ході ідентифікації із зовнішнім світом. Тобто розроблено концептуальну основу соціального сподівання як засобу для визначення напрямку суспільного розвитку

за рахунок прикладення вольових зусиль для корекції активності між наміром і кінцевою метою при досягненні прийнятного відображення прийдешності;

- основні аспекти впливу соціального сподівання на розвиток консолідуючих соціокультурних практик, який здійснюється за допомогою інкарнації іконотипу як технології медіації взаємодії суб'єктів суспільних відносин. Вона оформлюється через збалансоване застосування засобів самозбереження соціального організму та культивування героїчних вчинків на благо суспільства;

- взаємозв'язок казкового, історичного та епонімічного у проектуванні майбутнього; темпоральні горизонти соціального сподівання в контексті визначення межі існування; синхронність подальшого плину життя людини та суспільства; орієнтир на футуросферу як сферу випереджальної активності людини, завдяки чому автор соціального сподівання може створити більш реалістичну картину бажаної прийдешності;

*набуло подальшого розвитку:*

- соціально-філософське осмислення впливу сподівання на формування українського світогляду майбутнього як цілеспрямованого руху від родового міфу до встановлення глобальних стандартів суспільної взаємодії, враховування суспільно-історичного бекграунду при розстановці акцентів між світоглядом та антисвітоглядом у нашій країні, а також на переоцінку ролі наукового світогляду під час створення суспільства загального добробуту в Україні;

- з'ясування специфіки відображення соціального сподівання на рівні «менталітет – ментальність» у нашій країні, до якої відноситься: наявність архетипів, які містять травматичні сценарії національного розвитку та обумовлюють подальше співіснування в суспільстві; підтримка сприйняття варіативності бачення прийдешнього, а також конкурентоспроможності візіонерів для покращення умов життєдіяльності членів суспільства; відновлення практики використання ментальних фреймів для встановлення вектору конструктивного перетворення майбутнього.

**Ключові слова:** уповання, надія, очікування, соціальне сподівання, життєвий цикл, соціальний простір, соціальний час, проекція майбутнього, меллонтіп.

## ANNOTATION

*Masiuk O.P. Social hope phenomenon.* – Manuscript copyright.

The dissertation for degree of Doctor Philosophical science in specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History – Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, 2020.

**The relevance of the dissertation.** The review of research in the field of understanding the future shows the constant focus of researchers to achieve the desired result from the implementation of a subjectively constructed sequence of events in the future. This understood as the social hope. In addition, the end of the last century marked by a strengthening of views on the future uncertainty, where the social hope is a visualization of protection from the inevitable onset of nothing.

Detailed coverage of the perception of the future by the person himself and the world around him remains a little-studied aspect of socio-philosophical analysis. Accordingly, the current direction of research in this area is to build a conceptual framework for understanding the processes of formation and development of balanced interaction of the subject of social relations with the world of the future, which is reflected in his social hopes.

The importance of the chosen topic is revealed when considering it through the prism of the complexity of the world around us, reducing its useful scale, expanding the understanding of the best place and time of existence, which can be anywhere, but in fact they do not exist. In addition, the further acceleration of social time and the approaching global threat to people's life expectancy make them more interested in the present, as it happens every moment of real existence.

At the global level, social hope becomes a projection of the future, which contributes to the practical survival of the participant in social relations in his current state, which reflects in the desire to achieve a better future. Ukraine is a special living space in which global processes of change are reflected in the spread of simulations,



which deny the likelihood of a long, rich and clear future. Thus, the relevance of our philosophical research is also due to the need to form practices for constructing a constructive scenario of the future, in which human life should take place in the common perspective at the socio-state and global levels.

At the beginning of the twenty-first century, many tragic events, manufactured catastrophes, epidemics and wars deprived people of hope for sustainable development and established a new post-apocalyptic approach to intensive life here and now. This focus on the transformation of the humankind's future is a test by which one can give way to existing life or become an active participant in social relations. This dilemma of the organization of further existence increases the relevance of our research of the social hope phenomenon as a reaction against the event saturation of postmodern society, which is the conceptual foundation for further development of study in this area.

**The purpose of the dissertation** is social-philosophical understanding of the social hope phenomenon as a projection of future existence, analysis of its formation and realization in public life.

The study conducted based on a comprehensive approach that included interdisciplinary methodology and socio-philosophical analysis. The methodological basis of the dissertation is the principles of objectivity, impartiality, dialogue of philosophical views, as well as determinism and indeterminism. The socio-philosophical study involved dialectical, axiological, phenomenological and synergistic approaches, which made it possible to formulate a holistic view of the incarnation of the future with the help of social hope.

The dialectical approach made it possible to determine the essence, content and manifestations of the social hope phenomenon in the life of society, as well as to set the stages of its transformation in the socio-historical retrospective. The axiological approach helped to determine the driving force behind the design of the future to develop the prospect of future existence. The value of the future must be appreciated from the standpoint of life's of all participants in social relations. The phenomenological approach contributed to the exploration of the perspectives of

existence at the individual and collective levels. The synergistic approach made it possible to assess the impact of expectations on the functioning of the social organism in the context of accelerating human life in society.

The research base included general scientific and specific methods of solving the set tasks: methods of classification and typology for the identification of varieties of social hopes. We also used terminological analysis to separate the hopes of other predictions of the future and theoretical methods of idealization and extrapolation to analyze the life cycle of the research subject.

**The scientific novelty** is to solve the problem of social hope phenomenon in the field of social philosophy – the creation of the social hope concept, which includes causal, contextual, value and procedural aspects of the study of this projection of the future and reveals the features of its impact on the transformation of further existence in society.

*During the research for the first time were:*

- created a socio-historical model of the genesis of understanding social hope, which includes the following stages: the formulation of hope for the targeted achievement of the chosen ideal in the future; the transition to the use of hope as a subjective projection of the future; systematization of the methodological basis of coverage of life prospects; highlighting the sensual nature of social hope; philosophical discussion about the direction and universality of its script. As a result, we proposed to proceed to the analysis of hope as a product of sensory-mental activity of the subject of social relations;

- analyzed the categorical apparatus of socio-philosophical understanding of the phenomenon of social hope, including in the field of scientific discussion such concepts as «projection of the future», «sensitive-noetic model», «visionary of hope», «author of hope», «subject of hope», «object of hope», «power of the subject of hope», «intentional act of projection», «apodictic sociality», «melotype», «futurosphere», which analysis added to the field of conceptual design of the subject of research;

- conceptualization of social hope in the categories of dialectical, phenomenological, axiological and synergetic approaches was carried out, which

allowed to define this projection as a tool to improve the conditions of future existence in the desired subjective way, rethink the properties of this stimulator of social life and distinguish its system formation;

- identified value properties of the status of social hope, which are reflected in the ability of the subject of this projection of the future to own and use the potential to create priority areas of life, which are reflected in the model «action – have – be» and lay the groundwork for effective writing and implementation of the scenario of public life. This approach allows us to create social hope based on unconditional sociality and a focused perspective of further coexistence;

- proposed a conceptual model of the influence of social hope on the definition of dominant trends in the development of social relations on the basis of comparison, evaluation and selection of optimal scenarios, as well as the formation of an acceptable state of its existence. This model based on the parameters of independence and usefulness, which determine the subjectivity in the future social space;

- formulated the idea of the life cycle of social hope, which involves streamlining the interaction of participants in social relations by regulating the harmony of internal and external rhythms of long-term existence in society. As a specific manifestation of the cyclical nature of this projection, the repeated interaction «hope – expectation» given, which depends on the ability to reach the limit of its strength and the chance to become the author of projection in order to improve social life. At the same time, the increased repetitiveness of unrealized social hopes and the change in the freedom of further life in the process of successful implementation of this projection of the future emphasized;

- substantiated the role of social hope in the direction of optimizing the activities of the subjects of development of Ukrainian society, which ensures the compatibility of projection and potential reality, creating a scenario of the future taking into account the social traumas of Ukrainians, forming a system of constructive reinforcement of social relations. In addition, the need to move from a universal simplification of the projection of the future to the preservation of the individual in the common picture of life.

*Specified:*

- the role of social hope in the choice of future options, which changes in the context of the choice of being and non-being, saturation and exhaustion of the subject of social relations in the transformation of the environment and establishing the duration of further existence (orientation to coexistence) in identification with the outside world. That is, the conceptual basis of social hope as a mean to determine the direction of social development through the use of volitional efforts to correct activities between intention and ultimate goal while achieving an acceptable reflection of the future;

- main aspects of the influence of social hope on the development of consolidating socio-cultural practices, which is carried out through the incarnation of the iconotype as a technology of mediation of the interaction of the subjects of social relations. It formalized through the balanced use of means of self-preservation of the social organism and the cultivation of heroic deeds for the benefit of society;

- the relationship of fairy-tale, historical and eponymous time in the projection of the future; temporal horizons of social hope in the context of defining the limit of existence; synchronicity of the further course of human life and society; focus on the futurosphere as a sphere of advanced human activity, so that the author of social hope can create a more realistic picture of the desired future.

*Developed:*

- socio-philosophical comprehension of the influence of social hope on the formation of the Ukrainian worldview of the future as a purposeful movement from the ancestral myth to the establishment of global standards of social interaction, taking into account the socio-historical background in placing accents between general welfare society in Ukraine;

- elucidation of the specifics of the reflection of the social hope at the level of «mentality – mental level» in our country, which includes: the presence of archetypes that contain traumatic scenarios of national development and determine further coexistence in society; supporting the perception of the variability of the vision of the future, as well as the competitiveness of visionaries to improve the living conditions of

society members; restoration of the practice of using mental frames to establish the vector of constructive transformation of the future.

**Keywords:** religious hope, hope, expectations, social hope, life cycle, social space, social time, projection of the future, mellontype.

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

### Одноосібна монографія:

1. Масюк О. П. Феномен соціального сподівання : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2019. 336 с. (21 друк. арк.).

### Публікації у наукових фахових виданнях України з філософських наук:

1. Масюк О. П. Історико-філософське осмислення впливу соціальних сподівань на процес соціального розвитку. *Гілея : науковий вісник*. 2011. Вип. 49. С. 243–249. (0,8 друк. арк.).

2. Масюк О. П. Сподівання як складова у формуванні соціальної перспективи. *Гілея : науковий вісник*. 2012. Вип. 62, № 7. С. 251–257. (0,7 друк. арк.).

3. Масюк О. П. Методологічний аспект дослідження соціальних сподівань. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2013. Вип. 30. С. 167–172. (0,7 друк. арк.).

4. Масюк О. П. Сподівання в соціокультурному просторі. *Гілея : науковий вісник*. 2013. Вип. 74, № 7. С. 188–191. (0,8 друк. арк.).

5. Масюк О. П. Мечта как проекция будущего. *Грані*. 2015. № 1 (117). С. 23–29. (0,5 друк. арк.).

6. Масюк О. П. Сподівання в процесі вибору майбутнього життя. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2015. Вип. 63. С. 39–48. (0,9 друк. арк.).

7. Масюк О. П. Життєвий цикл соціального сподівання. *Грані*. 2017. Т. 20, № 10. С. 5–11. (1,0 друк. арк.).

8. Масюк О. П. Сподівання в координатах соціального часу. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 128 (1). С. 231–235. (1,1 друк. арк.).

9. Масюк О. П. Вплив сподівання на формування суспільного простору. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2017. Вип. 38, т. 2. С. 93–100. (1,1 друк. арк.).

10. Масюк О. П. Забобони як містична основа сподівання. *Грані*. 2018. Т. 21, № 11. С. 78–85. (1,0 друк. арк.).

11. Масюк О. П. Взаємодія есхатологічних очікувань і сподівань у пошуках соціального безсмертя. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 57–64. (0,9 друк. арк.).

12. Масюк О. П. Сподівання як засіб соціальної ідентичності. *Грані*. 2019. Т. 22, № 2. С. 16–22. (1,0 друк. арк.).

13. Масюк О. П. Виміри свободи соціальних сподівань. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 56–63. (0,8 друк. арк.).

14. Масюк О. П. Стратегії сподівання : боротьба, розвиток та існування. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 143, № 4, ч. 2 : Філософські науки. С. 101–106. (0,8 друк. арк.).

15. Масюк О. П. Сподівання як комунікаційна взаємодія з соціальним світом. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2019. Вип. 39, т. 1. С. 90–97. (0,9 друк. арк.).

16. Масюк О. П. Міграція «самість – суб'єктність» у соціальному сподіванні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 25. С. 42–49. (0,5 друк. арк.).

17. Масюк О. П. Креативне сподівання як засіб для соціальних перетворень. *Грані*. 2019. Т. 22, № 8. С. 14–21. (1,2 друк. арк.).

18. Масюк О. П. Маніпуляція соціальними сподіваннями : самостійність життєвої позиції людини у соціальному просторі. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. № 2 (2). С. 23–30. (0,9 друк. арк.).

19. Масюк О. П. Інтенція як рушійна сила розвитку соціального сподівання. *Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 27. С. 32–39. (0,8 друк. арк.).

20. Masiuk O. The influence of cosmism on the development of social hope. *СХІД*. 2020. № 7 (165). С. 47–51. (0,6 друк. арк.).

**Публікації у фахових наукових періодичних виданнях за напрямом за яким підготовлено дисертацію, що індексуються у наукометричних базах Index Copernicus International, Google Scholar, ERIH PLUS, SIS, DOAJ, EBSCO, WorldCat, BASE:**

1. Масюк О. П. Історико-філософське осмислення впливу соціальних сподівань на процес соціального розвитку. *Гілея : науковий вісник*. 2011. Вип. 49. С. 243–249. (0,8 друк. арк.). (Google Scholar, Index Copernicus International, EBSCO, SIS).

2. Масюк О. П. Сподівання як складова у формуванні соціальної перспективи. *Гілея : науковий вісник*. 2012. Вип. 62, № 7. С. 251–257. (0,7 друк. арк.). (Google Scholar, Index Copernicus International, EBSCO, SIS).

3. Масюк О. П. Методологічний аспект дослідження соціальних сподівань. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2013. Вип. 30. С. 167–172. (0,7 друк. арк.). (Index Copernicus International).

4. Масюк О. П. Сподівання в соціокультурному просторі. *Гілея : науковий вісник*. 2013. Вип. 74, № 7. С. 188–191. (0,8 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

5. Масюк О. П. Мечта как проекция будущего. *Грані*. 2015. № 1 (117). С. 23–29. (0,5 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

6. Масюк О. П. Сподівання в процесі вибору майбутнього життя. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2015. Вип. 63. С. 39–48. (0,9 друк. арк.). (EBSCO, DOAJ, BASE, WorldCat).

7. Масюк О. П. Життєвий цикл соціального сподівання. *Грані*. 2017. Т. 20, № 10. С. 5–11. (1,0 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).



8. Масюк О. П. Сподівання в координатах соціального часу. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 128 (1). С. 231–235. (1,1 друк. арк.). (Google Scholar, Index Copernicus International, EBSCO, SIS).

9. Масюк О. П. Вплив сподівання на формування суспільного простору. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни*. Запоріжжя, 2017. Вип. 38, т. 2. С. 93–100. (1,1 друк. арк.). (Index Copernicus International).

10. Масюк О. П. Забобони як містична основа сподівання. *Грані*. 2018. Т. 21, № 11. С. 78–85. (1,0 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

11. Масюк О. П. Взаємодія есхатологічних очікувань і сподівань у пошуках соціального безсмертя. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 57–64. (0,9 друк. арк.). (Index Copernicus International).

12. Масюк О. П. Социальная надежда в структуре национального менталитета. *Journal of Philosophy, Culture Studies, Political Science*. 2018. Т. 66, № 4. С. 23–30. (1,1 друк. арк.). (Google Scholar).

13. Масюк О. П. Сподівання як засіб соціальної ідентичності. *Грані*. 2019. Т. 22, № 2. С. 16–22. (1,0 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

14. Масюк О. П. Виміри свободи соціальних сподівань. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 56–63. (0,8 друк. арк.). (Index Copernicus International).

15. Масюк О. П. Стратегії сподівання: боротьба, розвиток та існування. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 143, № 4, ч. 2 : Філософські науки. С. 101–106. (0,8 друк. арк.). (Google Scholar, Index Copernicus International, EBSCO, SIS).

16. Масюк О. П. Сподівання як комунікаційна взаємодія з соціальним світом. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни*. Запоріжжя, 2019. Вип. 39, т. 1. С. 90–97. (0,9 друк. арк.). (Index Copernicus International).

17. Масюк О. П. Міграція «самість – суб'єктність» у соціальному сподіванні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 25. С. 42–49. (0,5 друк. арк.). (Index Copernicus International).

18. Масюк О. П. Креативне сподівання як засіб для соціальних перетворень. *Грані*. 2019. Т. 22, № 8. С. 14–21. (1,2 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

19. Масюк О. П. Маніпуляція соціальними сподіваннями: самостійність життєвої позиції людини у соціальному просторі. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. № 2 (2). С. 23–30. (0,9 друк. арк.). (Google Scholar, SIS, ERIH PLUS, DOAJ, WorldCat).

20. Масюк О. П. Інтенція як рушійна сила розвитку соціального сподівання. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 27. С. 32–39. (0,8 друк. арк.). (Index Copernicus International).

21. Masiuk O. The influence of cosmism on the development of social hope. *СХІД*. 2020. № 7 (165). С. 47–51. (0,6 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, SIS, EBSCO, DOAJ, BASE, ERIH PLUS, WorldCat).

**Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав за напрямом, за яким підготовлено дисертацію:**

1. Масюк О. П. Социальная надежда: формирование мировоззрения будущего. *Вісник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 1: Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія*. Гродно, 2018. Т. 10, № 3. С. 72–79. (1,0 друк. арк.).

2. Масюк О. П. Социальная надежда в структуре национального менталитета. *Journal of Philosophy, Culture Studies, Political Science*. 2018. Т. 66, № 4. С. 23–30. (1,1 друк. арк.).

**Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:**

1. Масюк О. П. Зміна соціальних сподівань в процесі розвитку українського суспільства. *Проблеми патріотичного виховання молоді на сучасному етапі*

*розвитку України* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 02-03 грудня 2010 р.). Запоріжжя, 2010. С. 297–300. (0,1 друк. арк.).

2. Масюк О. П. Місце соціальних сподівань у формуванні суспільних відносин. *Вдосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософських дисциплін на гуманітарних факультетах ВНЗ* : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Запоріжжя, 21-22 квітня 2011 р.). Київ-Запоріжжя, 2011. С. 102–103. (0,1 друк. арк.).

3. Масюк О. П. Втрата часу життя як перешкода у формуванні особистої перспективи. *Соціальне прогнозування та проектування політичних ситуацій та процесів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 01-02 березня 2012 р.). Запоріжжя, 2012. С. 72–73. (0,1 друк. арк.).

4. Масюк О. П. Екстраполяція сподівання як складова функціонування соціокультурного конгломерату. *Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 26-27 листопада 2010 р.). Запоріжжя, 2012. С. 394–396. (0,1 друк. арк.).

5. Масюк О. П. Мрія як інструмент перетворення особистого майбутнього. *Соціальне прогнозування та проектування: модернізація політичної системи України* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 28 березня 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 116–117. (0,1 друк. арк.).

6. Масюк О. П. Вплив соціальної травми на формування сподівань в Україні. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни : миротворення у гібридних війнах* : матеріали VI Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 25 березня 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 70–72. (0,1 друк. арк.).

7. Масюк О. П. Сподівання як засіб осмислення майбутнього: гносеологічний аспект. *Дискурс в умовах мінливості соціокультурного простору* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю до 95-річчя Мелітопольського держ. пед. ун-ту імені Богдана Хмельницького (м. Мелітополь, 20-21 квітня 2018 р.). Мелітополь, 2018. С. 111–113. (0,1 друк. арк.).

8. Масюк О. П. Створення проєкції майбутнього для гармонізації суспільного життя. *Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни : світогляд миротворення* : матеріали VIII Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 23 березня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 39–41. (0,1 друк. арк.).

9. Масюк О. П. Автор і суб'єкт сподівання учасників майбутнього. *Київські філософські студії-2019* : матеріали наук. конф. (м. Київ, 16-17 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 133–134. (0,1 друк. арк.).

10. Масюк О. П. Запобігання маніпуляціям соціальними сподіваннями для безпечного розвитку суспільства. *Безпека в сучасному світі* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Дніпро, 27-28 вересня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 256–257. (0,1 друк. арк.).

**Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:**

1. Масюк О. П. Соціальні сподівання: аксіологічний аспект. *Політичний менеджмент : науковий журнал* / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. 2013. № 59. С. 38-47. (0,8 друк. арк.).

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	<b>4</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО СПОДІВАННЯ</b> .....	<b>15</b>
1.1 Генезис соціально-філософського осмислення феномену соціального сподівання .....	15
1.2 Сутність феномену соціального сподівання та зміст поняття, що його позначає .....	39
1.3 Методологічні принципи та підходи соціально-філософського дослідження феномену соціального сподівання .....	71
<b>ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ</b> .....	<b>85</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ</b> .....	<b>90</b>
<b>РОЗДІЛ 2. ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОГО СПОДІВАННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МАЙБУТНЬОГО В СУСПІЛЬСТВІ</b> .....	<b>97</b>
2.1 Соціальне сподівання у соціокультурному просторі суспільства .....	97
2.2 Соціальні сподівання як визначення ціннісних пріоритетів майбутнього життя в суспільстві .....	120
2.3 Соціальне сподівання суб'єкта як відображення вибору майбутнього життя .....	144
<b>ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ</b> .....	<b>164</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ</b> .....	<b>167</b>
<b>РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНЕ СПОДІВАННЯ СУБ'ЄКТА У ЗАКОНОМІРНОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА</b> .....	<b>173</b>
3.1 Соціальне сподівання як визначення шляху суспільного розвитку суб'єктом .....	173
3.2 Життєвий цикл соціального сподівання як закономірність суспільного розвитку .....	194
3.3 Діалектична єдність соціального простору та часу у закономірному характері соціального сподівання суб'єкта розвитку .....	219

<b>ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ .....</b>	<b>258</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ .....</b>	<b>262</b>
<b>РОЗДІЛ 4. ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОГО СПОДІВАННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА .....</b>	<b>269</b>
4.1 Соціальні сподівання у детермінації формування українського світогляду майбутнього .....	269
4.2 Вплив соціального сподівання на обумовленість взаємодії «менталітет – ментальність» в українському суспільстві .....	297
4.3 Соціальне сподівання у спрямуванні оптимізації діяльності суб'єктів розвитку українського суспільства.....	324
<b>ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ .....</b>	<b>353</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ .....</b>	<b>355</b>
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>363</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>376</b>
<b>ДОДАТКИ .....</b>	<b>399</b>

## ВСТУП

**Актуальність теми дисертації.** Футуристичний нігілізм та зневага до майбутнього стають одними з основних викликів суспільства початку двадцять першого століття. Час звужується до теперішнього, визначається наявними умовами існування та статусом учасника суспільних відносин. Проте, чим більш туманним та небезпечним стає теперішнє, тим частіше людина звертається до необхідності створення осмисленого погляду в майбутнє – сподівання. Воно є засобом повернення до життя суспільства через стимулювання вольової активності для покращення умов існування в соціальному просторі. Відповідно, перманентна невпевненість не тільки у прийдешньому, а й у теперішньому передбачає актуальність дослідження дієвих механізмів впорядкування діяльнісної активності учасника суспільних відносин, спрямованої на оптимізацію його перспективного існування.

Сподівання постає універсальною відповіддю на страх небуття, яка окреслює оптимальний шлях до бажаного існування у перспективі. Неменшу роль у процесі актуалізації дослідження соціального сподівання відіграло посилення практики маніпуляції проєкціями майбутнього в українському суспільстві споживання, що зробило сподівання одним з головних важелів управління соціальними процесами.

Споживання інформації про бажане прийдешнє утворило сферу невідомого суспільного життя, яка потребує виокремленого соціально-філософського осмислення. При цьому, особливої уваги заслуговує аналіз зміщення акцентів «чуттєве – раціональне», «індивідуальне – колективне» в процесі впровадження смислів сподівання у соціальному просторі. Отже, дослідження цього напрямку проєктування майбутнього має практичну актуальність, яка обумовлена необхідністю гармонізації впорядкування та подальшого гармонійного розвитку суспільних відносин в нашій країні.

Зазначене соціально-філософське дослідження феномену сподівання виступає як пошук відображень потенційного простору прийдешнього, його вольової складової та співвідношення проєкції та інтродекції у баченні

перспективи. В умовах практичної інтенції на суспільне теперішнє відновлення методології проектування майбутнього на буденному та науковому рівні є запорукою сталого розвитку українського суспільства, а також є цілеспрямованим кроком назустріч тому, яким має бути світ бажаного.

Сподівання в роботі розглядається як чуттєво-мисленнєва конструкція, яка дозволяє вписати власне «Я-ідеал» у спільну картину ідеальної прийдешності, а також постає відображенням «Я-майбутній» після зіткнення людини з наявними очікуваннями від неї. Виходячи з розуміння вказаної конструкції як взаємодії проєкції та інтроекції щодо розбудови прийдешнього буття, автор формує концептуальне бачення перспективи особистісного та соціального існування, спираючись на аналіз темпоральних культурних традицій, змісту та структури ціннісного світу та специфіки створення мисленнєвих конструкцій відносно соціального простору-часу. Розкриття цих аспектів робить можливим створення осмисленої картини феномену соціального сподівання як невід'ємної складової життя суспільства.

Ефективність сподівання залежить від характеру взаємовідносин індивіда з соціумом, що відображається у рівні довіри між ними, осмисленості їх існування та збалансованості індивідуальних та колективних практик перетворюючого суспільного життя. Відповідно, досліджується не тільки сподівання як чуттєво-мисленнєва модель майбутнього, а й середовище її виробництва та суб'єкти, які бажають змінити навколишній світ на краще.

Актуальність та своєчасність дослідження феномену соціального сподівання обумовлена дефіцитом усвідомлення важливості наукової роботи з прийдешнім, яка б спрямовано розглядала створення та трансформацію проєкцій майбутнього у суспільному житті. Дослідження цього напрямку проектування безпосередньо почалось з аналізу та формування релігійним світосприйняттям людиною навколишнього життя, що висвітлювалось в роботах Аврелія Августина, Фоми Аквінського, Конфуція, Данте Аліг'єрі, Абу Хаміда Аль-Газалі, Айдин Алі-заде, Петра Могили, Петра Тілліха, Леоніда Успенського, Миколи Бердяєва та інших.



Особливим виразником соціальних сподівань є голоси націй та поколінь, які відбилися у цьому дослідженні в аналізі творчості Абая Кунанбаєва, Тараса Шевченка, Володимира Винниченка, Максима Горького, Володимира Маяковського, Миколи Амосова, Олександра Солженіцина, Леоніда Філатова. Великий пласт вивчення темпоральної активності людини в суспільстві підіймають Зигмунд Фрейд, Карл Густав Юнг, Еріх Фромм, Ганна Арендт, Конрад Лоренц, Леопольд Сонді, Дмитро Узнадзе, Жозеф Нюттен, Ден Аріелі, Келлі Макгонігал, Олег Мальцев.

Стрижневою основою для соціально-філософського дослідження феномену соціального сподівання стали роботи Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, Іммануїла Канта, Альбера Камю, Жана Поля Сартра, Питирима Сорокіна, Петра Штомпки, Роджера Рорти, Едмунда Гуссерля, Карла Ясперса, Елвіна Тоффлера, Жана Бодрійяра, Джона Серля, Івана Надольного, Віталія Воловика, Миколи Михальченка, Валентини Воронкової, Сергія Кримського, Мирослава Поповича, Людмили Микешиної, Максима Лепського, Людмили Кривеги, Віталія Кривошеїна, Віталія Жадька, Володимира Тарана, Олександра Спіркина, Ірини Утюж, Вадима Палагути, Ігоря Капріцина, Тараса Бутченка, Олександра Краснокутського.

Попри наявність різнопланової наукової, публіцистичної та художньої літератури щодо сприйняття, переосмислення та опрацювання перспективи існування, таке дослідження створює можливість для розкриття унікального засобу для систематизації бачення прийдешнього та повсякденного сценарування розвитку подальших подій – соціальне сподівання. Нам вдалось закласти основу для вирішення проблеми суб'єктивації перспективного соціального простору шляхом застосування цієї проекції майбутнього та забезпечення сталого розвитку українського суспільства на шляху до бажаної європейської мети.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету «Формування інституційних засад публічного управління якістю соціальних послуг в умовах

трансформації українського суспільства» (Державний реєстраційний номер 0116U004920). В рамках цієї теми опубліковані статті та тези, які деталізували вплив проектування майбутнього на управління соціальними процесами задля розбудови збалансованого соціального простору в нашій країні.

**Мета і завдання дослідження.** Метою дослідження є соціально-філософське осмислення феномену соціального сподівання як проектування майбутнього існування, аналіз його формування та реалізації у суспільному житті.

Для реалізації визначеної мети дисертаційної роботи необхідно вирішити такі наукові завдання:

- проаналізувати генезис соціально-філософського осмислення феномену соціального сподівання;
- упорядкувати категоріальний апарат вивчення соціального сподівання в рамках соціально-філософської дискусії;
- обґрунтувати методологічні принципи та підходи соціально-філософського дослідження феномену соціального сподівання;
- з'ясувати сутність і специфіку відображення соціального сподівання в соціокультурному просторі суспільства;
- розкрити ціннісний аспект соціального сподівання при визначенні пріоритетів майбутнього життя в суспільстві;
- визначити роль соціального сподівання суб'єкта у відображенні вибору прийдешнього життя у суспільстві;
- реконструювати місце соціального сподівання в процесі визначення суб'єктом шляху подальшого суспільного розвитку;
- показати функціонування життєвого циклу соціального сподівання як закономірність суспільного розвитку;
- встановити відображення діалектичної єдності соціального простору та часу у закономірному характері сподівання суб'єкта розвитку;
- виокремити роль соціального сподівання у детермінації формування українського світогляду майбутнього;

- охарактеризувати вплив соціального сподівання на обумовленість взаємодії «менталітет – ментальність» в українському суспільстві;

- обґрунтувати місце соціального сподівання у спрямуванні оптимізації діяльності суб'єктів розвитку українського суспільства.

*Об'єкт дослідження* – сукупність мисленнєвих моделей, які відображають процес проектування майбутнього на рівні безпосередньої взаємодії суб'єктів суспільних відносин.

*Предмет дослідження* – детермінанти оптимізації розробки проектів, що створюють суб'єкти соціальних сподівань для гармонізації суспільного життя.

**Методи дослідження.** З огляду на те, що сподівання розглядається як сенситивно-ноетична модель майбутнього, яка визначає напрям та характер перспективної взаємодії людини зі світом та охоплює весь її спектр, дослідження сподівання було здійснено на основі комплексного підходу, який включав міждисциплінарну методологію та соціально-філософський аналіз. Методологічний фундамент дисертації складають принципи довіри, системності, взаємозв'язку, детермінізму та індетермінізму, які дозволили вийти на концептуальне рішення розглядати сподівання як інструмент пізнання та перетворення прийдешності, а також аналізувати його через зміну сприйняття людиною оточуючого світу і його конкретних проявів.

У соціально-філософському дослідженні задіяні діалектичний, аксіологічний, феноменологічний та синергетичний підходи, що дало змогу сформулювати цілісний погляд на реалізацію прийдешнього за допомогою соціальних сподівань. Діалектичний підхід дав можливість визначити сутність, зміст та прояви феномену соціального сподівання у житті суспільства, а також встановити етапи його трансформації в суспільно-історичній ретроспективі. Аксіологічний підхід допоміг виокремити рушійну силу, яка підштовхує до окреслення майбутнього та встановлення вектору подальшого існування. Крім того, цей підхід дозволив якісно розглянути цінність прийдешнього в культурі суспільства. Феноменологічний підхід сприяв спрямованому дослідженню перспективи буття на індивідуальному та колективному рівні. Синергетичний

підхід дав змогу оцінити вплив сподівань на функціонування соціального організму в умовах персоналізації життєдіяльності людини в суспільстві.

У дослідницьку базу були включені загальнонаукові та спеціальні методи вирішення поставлених завдань: методи класифікації та типології (для виявлення різновидів соціальних сподівань); термінологічний аналіз (виокремлення сподівання від інших проєкцій майбутнього); теоретичні методи ідеалізації та екстраполяції (для аналізу життєвого циклу предмету дослідження). На основі обраних принципів, підходів та методів було сформульовано ставлення до сподівання як до інструменту пізнання та перетворення прийдешнього, що спрямувало дослідницьку роботу на аналіз епістемологічної ролі цієї проєкції майбутнього в організації суспільного життя.

**Наукова новизна** дисертаційного дослідження полягає в соціально-філософському аналізі соціального сподівання як проєкції майбутнього, що охоплює чуттєву та мисленнєву активність людини та впливає на формулювання перспективи суспільного життя. В ході здійснення дослідження отримано результати, в яких відображається його новизна. У роботі

*вперше:*

- побудовано суспільно-історичну модель генезису осмислення соціального сподівання, яка включає такі етапи: формулювання уповання для націленого досягнення обраного ідеалу в майбутньому; перехід до використання надії як суб'єктної проєкції прийдешнього; систематизація методологічної бази висвітлення перспективи життя; виокремлення чуттєвої природи сподівання; філософська дискусія з приводу спрямованості та універсальності його наративу. У підсумку запропоновано перейти до аналізу сподівання як продукту чуттєво-мисленнєвої активності суб'єкта суспільних відносин;

- упорядковано категоріальний апарат соціально-філософського осмислення феномену соціального сподівання шляхом включення у поле наукової дискусії таких концептів, як «проєкція майбутнього», «сенситивно-ноетична модель», «візіонер сподівання», «автор сподівання», «суб'єкт сподівання», «об'єкт сподівання», «потенціал суб'єкта сподівання», «інтенціональний акт

проектування», «аподиктична соціальність», «меллонтит», «футуросфера», що додало аналітики у сферу понятійного оформлення предмету дослідження;

- здійснено концептуалізацію соціального сподівання в категоріях діалектичного, феноменологічного, аксіологічного та синергетичного підходів, що дозволило визначити цю проекцію як інструмент покращення умов прийдешнього існування на бажаний суб'єктивний лад, переосмислити властивості даного стимулятора суспільного життя та виокремити системоутворюючі процеси в ньому;

- виявлені ціннісні властивості статусу соціального сподівання, які відображені у можливості суб'єкта даної проекції майбутнього володіти та використовувати потенціал для створення пріоритетних напрямків життєдіяльності, які відображається у моделі «діяти – мати – бути» та закладають підґрунтя для ефективного написання та реалізації сценарію суспільного життя. Такий підхід дозволяє створювати сподівання на засадах безумовної соціальності та спрямованої перспективи подальшого співіснування;

- запропоновано концептуальну модель впливу соціального сподівання на визначення домінуючих трендів розвитку суспільних відносин на основі порівняння, оцінки, вибору оптимальних сценаріїв перебігу подій та формування націленості на прийнятний стан існування. В основу моделі покладено параметри самостійності та корисності, які визначають суб'єктність у майбутньому соціальному просторі;

- сформульовано ідею життєвого циклу соціального сподівання, яка передбачає впорядкування взаємодії учасників суспільних відносин шляхом налаштування гармонії внутрішнього та зовнішнього ритмів перспективного існування в суспільстві. В якості конкретного прояву циклічної природи даного проектування наведено повторювальну взаємодію «сподівання – очікування», яка залежить від можливості виходу на межу своїх сил і шансу стати суб'єктом проектування задля покращення суспільного життя. Водночас підкреслено посилену репетитивність нереалізованих соціальних сподівань і зміну свободи подальшого життя в процесі успішного впровадження цієї проекції майбутнього;

- наведена та обґрунтована роль соціального сподівання у спрямуванні оптимізації діяльності суб'єктів розвитку українського суспільства, яке передбачає встановлення співмірності проєкції та потенційної реальності, створення сценарію майбутнього з урахуванням відпрацювання соціальних травм українців, утворення системи конструктивних підкріплень активності суб'єкта суспільних відносин для досягнення бажаних результати. Крім того, позначено необхідність переходу від універсального спрощення проєкції прийдешнього до збереження індивідуального у спільній картині буття;

*уточнено:*

- роль соціального сподівання при виборі варіантів майбутнього, яка змінюється в контексті обрання буття та небуття, насичення й виснаження волі суб'єкта суспільних відносин при перетворенні навколишнього середовища та встановлення тривалості подальшого існування (орієнтація на співбуття) в ході ідентифікації із зовнішнім світом. Тобто розроблено концептуальну основу соціального сподівання як засобу для визначення напрямку суспільного розвитку за рахунок прикладення вольових зусиль для корекції активності між наміром і кінцевою метою при досягненні прийнятного відображення прийдешності;

- основні аспекти впливу соціального сподівання на розвиток консолідуючих соціокультурних практик, який здійснюється за допомогою інкарнації іконотипу як технології медіації взаємодії суб'єктів суспільних відносин. Вона оформлюється через збалансоване застосування засобів самозбереження соціального організму та культивування героїчних вчинків на благо суспільства;

- взаємозв'язок казкового, історичного та епонімічного у проєктуванні майбутнього; темпоральні горизонти соціального сподівання в контексті визначення межі існування; синхронність подальшого плину життя людини та суспільства; орієнтир на футуросферу як сферу випереджальної активності людини, завдяки чому автор соціального сподівання може створити більш реалістичну картину бажаної прийдешності;

*набуло подальшого розвитку:*

- соціально-філософське осмислення впливу сподівання на формування українського світогляду майбутнього як цілеспрямованого руху від родового міфу до встановлення глобальних стандартів суспільної взаємодії, враховування суспільно-історичного бекграунду при розстановці акцентів між світоглядом та антисвітоглядом у нашій країні, а також на переоцінку ролі наукового світогляду під час створення суспільства загального добробуту в Україні;

- з'ясування специфіки відображення соціального сподівання на рівні «менталітет – ментальність» у нашій країні, до якої відноситься: наявність архетипів, які містять травматичні сценарії національного розвитку та обумовлюють подальше співіснування в суспільстві; підтримка сприйняття варіативності бачення прийдешнього, а також конкурентоспроможності візіонерів для покращення умов життєдіяльності членів суспільства; відновлення практики використання ментальних фреймів для встановлення вектору конструктивного перетворення майбутнього.

**Практичне значення одержаних результатів.** Отриманні результати мають особливу цінність для побудови первинної ланки прогнозування як форми дієвої взаємодії людини з бажаним майбутнім, що дозволяє сформулювати розуміння цілісного та цілеспрямованого життя на суб'єктивному рівні суспільної взаємодії.

Зазначені здобутки можуть бути використані під час вирішення конкретних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із розвитком перспективних суспільно-державних відносин, розробкою програм соціального розвитку, а також розбудови української державності.

Крім того, результати дослідницької роботи можуть використовуватись в рамках підготовки університетських курсів з філософії, психології, соціології, політології, публічного управління таких дисциплін, як «Онтологія», «Аксіологія», «Праксеологія», «Соціальна філософія», «Філософія управління», «Футурологія», «Соціологія праці», «Основи маркетингових досліджень», «Психологія управління», «Основи демократії та права людини», «Соціальне прогнозування» та інші.

**Особистий внесок дисертанта.** Провідні концептуальні положення й висновки дисертації автор розробив особисто й виклав в одноосібній монографії та інших наукових публікаціях із досліджуваної проблеми, кожна з яких підготовлена самостійно, без співавторства.

**Апробація результатів дисертації.** Основні ідеї та теоретичні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету (2010-2020 р.), оприлюднювалися на наукових конференціях, круглих столах, інших аналогічних публічних заходах, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 02-03 грудня 2010 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Вдосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософських дисциплін на гуманітарних факультетах ВНЗ» (м. Київ-Запоріжжя, 21-22 квітня 2011 р.); Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування: модернізація політичної системи України» (м. Запоріжжя, 28 березня 2014 р.); Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни в умовах глобальних конфліктів» (м. Запоріжжя, 24 квітня 2015 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю до 95- річчя Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького «Дискурс в умовах соціокультурного простору» (м. Мелітополь, 20-21 квітня 2018 р.); Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: світогляд миротворення» (м. Запоріжжя, 23 березня 2018 р.); Міжнародна наукова конференція «Безпека в сучасному світі» (м. Дніпро, 27-28 вересня 2019 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Київські філософські студії» (м. Київ, 16-17 травня 2019 р.).

**Публікації.** За результатами проведеного дослідження опубліковано одноосібну монографію «Феномен соціального сподівання» (Запоріжжя, 2019), 22 статті у наукових виданнях, спеціалізованих з філософських наук, з них: 20 – у фахових виданнях України; 2 – у періодичних виданнях іноземних держав за



напрямок дисертації, 22 – у фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз. Додатково 11 відображають матеріали дослідження: 1 стаття в інших наукових виданнях, та 10 тез, надрукованих у збірках матеріалів наукових конференцій за напрямом підготовленої дисертації. Усі публікації написані без співавторів.

**Структура дисертації.** Мета, завдання та логіка дослідження визначають зміст і структуру роботи, що складається зі вступу, чотирьох розділів (містять у собі 12 підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 406 сторінок, з яких – 360 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складається з 291 найменування.

## **РОЗДІЛ 1.**

### **ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО СПОДІВАННЯ**

У першому розділі розкривається історико-методологічна база для дослідження феномену соціального сподівання в контексті пошуку прийнятних варіантів гармонійного співіснування в прийдешньому соціальному просторі. Крім того, відбувається розкриття сутності даного феномену, аналіз його основних характеристик та понять, які окреслюють поле дослідницької діяльності. Також систематизується типологія соціального сподівання та формулюється дослідницька стратегія, спрямована на соціально-філософський аналіз сприйняття та розуміння майбутності під час подібного проектування.

#### **1.1 Генезис соціально-філософського осмислення феномену соціального сподівання**

Власний шлях потрібно починати з аналізу первинних спроб осягнення майбутнього. Соціальне сподівання як складний соціальний феномен містить у собі відбиток історії свого розвитку. В ньому поєднуються пізнання перспективного життя в оточуючому світі з бажанням перетворювати його на власну користь. Воно виступає дискусією індивідуального та колективного в процесі побудови майбутнього. Початком будь-якого сподівання є апперцепція прийдешнього існування, але рушійною силою є виклик наявній структуризації чи деструктуризації перспективи.

Вивчення соціального сподівання пройшло доволі складний шлях, де в якості окремих етапів його розвитку можна виділити поступову деталізацію використання та орієнтацію на практичність застосування цього погляду на перспективний плін життя людини в суспільстві. Ці етапи напряму пов'язані з

розвитком потреб в осмисленні подальшого існування, що давало можливість кращого облаштування соціального простору.

Перший етап дослідження полягав у визначенні основ боротьби людини за свою прийдешність та у структуруванні цього виду проектної роботи. Початок пошуків в даній сфері був пов'язаний з аналізом суперечки людини зі світом за можливість самостійно вирішувати власну долю в процесі вибору між буттям та небуттям. Рішучість у перетворенні майбутнього заклала фундамент бунтівної природи сподівання, яку довелось «взяти в узду» розробникам колективних стандартів перспективного розвитку подій в суспільстві. Страх небуття підживлює людину в діяльній активності щодо перетворення умов навколишнього простору на бажаний лад. Проекція майбутнього пов'язується із запереченням небуття, яке впливає з трагічності чуттєвого сприйняття швидкоплинності фізичного існування людини. Проте, це не тільки індивідуальне, а й колективне виживання.

Необхідність співставляти та узгоджувати особисте бачення майбутнього з колективними очікуваннями щодо організації суспільного простору породжує спротив, який розвивається в конфлікт всередині людини, або в її протиріччя зі спільнотою. Даний спротив виступає фундаментом для подальшого розгляду розвитку соціального сподівання. Сунь-Цзи писав: «Чим сліпо підкорюватись небу та розмірковувати про нього, чи не краще самому, примножувати речі, підкорити собі небо? Чим слугувати небу та славити його, чи не краще підкорити собі веління неба та використовувати їх в своїх цілях?» [69, с. 224]. Спираючись на це твердження зазначимо, що сподівання народжується як в полум'ї протиборства з колективним, так і у боротьбі за нього. Поява соціального сподівання передбачає сприйняття настання невідомого майбутнього за рахунок взяття особистої відповідальності за нього та під час розрахунку на власні сили.

Період системного військового міждержавного протистояння заклав у розуміння майбутнього потребу в колективному подоланні перешкод. Сунь-Цзи наполягав: «Той, хто опирається з малими силами, робиться полоненим сильного супротивника» [70, с. 45]. Колективна протидія невідомому асоціюється з

надійністю, яка передбачає прийняття участі та «авансування» допомоги щодо подолання життєвих перешкод, а також включає можливість жертви частки заради цілого. У даному випадку соціальне сподівання розуміється як колективною гарантією у перемозі над смертю на невизначеній дистанції людського буття.

Аналіз перспективного існування людини ставить перед нею вибір між життям та смертю, який впливає на появу само-суб'єктності сподівання. Одним з факторів впливу на вибір вектору розбудови майбутнього завжди була любов. Вона та війна стали доповненням існування Священного загону з Фів. Так, у творі «Життєпис Пелопіда» Плутарх писав: «Священний загін, як розповідають, вперше був створений Горгідом: в нього входили триста добірних мужів, які отримували від міста все необхідне для їх навчання та утримання і стояли табором в Кадмеї; з цієї причини вони носили ім'я «міського загону», так як в ту пору фортецю зазвичай називали «містом». Деякі стверджують, що загін був складений з коханців і коханих. Зберігся жартівливий вислів Паммена, який говорив, що гомерівський Нестор показав себе невмілим полководцем, вимагаючи, щоб греки ставали до бою за колінами і племенами, замість того, щоб поставити коханця поруч з коханим» [57, с. 328]. Тут чуттєва сфера проєкційного обміну в рамках розвитку соціальної перспективи передбачає підміну відчуття вічності (любов) її образом (громадянським боргом). Для Священного загону з Фів вибір на користь любові фактично був вибором небуття.

Проте, існували і протилежні варіанти. Так, Я. Цунетомо стверджує, що: «Шлях самурая полягає у смерті. Коли є два шляхи, існує лише швидкий та єдиний вихід – смерть. Це не дуже складно. Будь твердим у своїй рішучості та йди вперед» [82, с. 45]. Зазначимо, що самураї були та є окремим прошарком японського суспільства. Представлена методика «боротьби з собою» призначена для постановки внутрішнього бунту людини на суспільну користь, коли перспективна активність розвивається через відмову від себе та прийняття можливості небуття.

У ті часи відчуття та осмислення кінечності буття відображалось як у сподіваннях, так і в очікуваннях. Об'єктивація есхатологічних сподівань робила їх самостійним елементом культури, який персоніфікувався у жертвних героїв суспільства. Подібна зміна полярності аксіологічної оцінки небуття постала проявом колективного егоїзму, який розвинувся у соціальних очікуваннях та вимагав перспективної самопожертви від членів суспільства.

Есхатологічне очікування є різновидом пасивного бачення майбутнього, пов'язане з чеканням кінця світу (апокаліпсису). З прадавніх часів уявлення про тривалість існування носили персоніфікований характер. Досліджуючи підгрунтя есхатології, В. Косяков зазначає: «У віруваннях племені кай (Нова Гвінея) описується творець світу Магенгфунг – зробивши світ та людину, він віддалився на край світу, за небокрай, та заснув. Кожен раз коли він повертається уві сні, земля здригається, але коли він прокинеться і встане, небо впаде на землю та буде зруйновано все живе» [28, с. 7]. Уявлення про грізного творця збереглося у сучасників на рівні архетипу та доволі часто персоніфікується в системі управління суспільними відносинами.

Подальша індивідуалізація соціального вплинула і на те, що кожна людина може відчувати себе Магенгфунгом та розповсюдити апокаліпсис як у зовнішній, так і у внутрішній світ. Відтак, сучасні есхатологічні очікування функціонують разом з есхатологічними сподіваннями, що значно трансформує традиційні людські мрії про безсмертя у бік збільшення кількості загроз подальшому існуванню.

Відмінний варіант персоналізації майбутнього З. Фрейда, який наполягав на сакралізації жертви, що могло стати спонукальною силою для розвитку есхатологічних сподівань. Він наводить припущення: «...перші царі латинських племен були чужинцями, які грали роль божества, і що в цій ролі їх урочисто вбивали у визначений святковий день» [76, с. 239]. Практика приносити в жертву заради себе та надання цьому процесу надприродного значення для перспективи подальшого існування є ритуальним віддзеркаленням біологічного апоптозу, в ході якого відбувався синтез образу суб'єкта сподівання та образу жертви.

Гідне соціальне небуття має під собою біологічне коріння, яке має назву апоптоз, коли здорові клітини жертвують собою заради продовження життя інших клітин. Апоптоз є природнім процесом, який забезпечує продовження біологічного існування. Незважаючи на те, що пряма екстраполяція біологічних процесів на функціонування соціального організму є недоречною, але це не заперечує наявність соціального апоптозу як усвідомленої форми людського буття або небуття. Подібний факт може навести на думку, що спочатку вибору між буттям та небуттям заради інших не було, але подібний механізм на соціальному рівні функціонує на основі інверсії біологічних процесів. Разом з цим, потрібно зазначити, що есхатологія майбутнього у багатьох випадках має значний соціально-біологічний бекграунд.

Особливе ставлення до вибору небуття заради інших напрацьовується в рамках переосмислення культурно-історичних подій, які закладають універсальну модель проєкції майбутнього у еквівалентні періоди. А. Спєваковський згадує подію при протистоянні монголів з японцями, яка призвела до появи камікадзе «духів вітру»: «На вечір піднявся вітер і почався шторм – один з тих, що часто трапляються осінню в районі західного узбережжя Кюсю. На щастя для захисників Японії, поступово буря посилювалась до смертоносного тайфуну. Монголи вимушені були вивести свої човни з бухти у море, де страшний ураган протягом ночі зруйнував монгольський флот, відправивши на дно його кращу частину, більше 200 кораблів» [66, с. 81]. Разом з цим, подібні приклади перспективного вибору небуття заради інших мають підкріплюватись успішними результатами апостеріорного відображення існування та асоціюватись з суб'єктами-героями, які мають пошану у суспільстві.

У рамках дослідження цієї проблематики необхідно спробувати пояснити природу руйнівних сценаріїв розвитку майбутнього, які виходять із розуміння людини в якості істоти, яка орієнтована на інших. Аналізуючи розуміння природи «першої людини», Ф. Фукуяма говорить про потребу цієї людини у визнанні її людиною іншими за будь-яку ціну. Він пише: «Ця «кривава битва» може мати три виходи. Вона може призвести до загибелі обох бійців, в результаті

чого саме життя, природне та людське, закінчується. Вона може призвести до смерті одного з бійців, в результаті чого вцілілий залишається незадоволений, бо немає більше іншої людської свідомості, яка могла б його признати. Або, нарешті, битва може закінчитись відносинами володаря та раба, коли один з бійців вирішує прийняти рабське життя, щоб не ризикувати насильницькою смертю» [78, с.121]. Зазначені погляди на стародавню людину зберегли своє значення і у теперішньому часі, але засоби доведення людської еквівалентності стали більш розгалуженими, а наведені битви отримали символічний характер, так як перемога на рівні конкуренції проєкцій прийдешнього дає стовідсоткову впевненість, що опонент залишиться живим як істота. Разом з цим, вміння ризикувати залишилось в якості визначального фактору реалізації проєкції майбутнього, який засновано на есхатологічному бекграунді.

Есхатологічні сподівання є одними з найбільш складних відображень майбутнього, яке містить зміст гри з нульовим результатом зі свідомим запереченням подібного фіналу. Подібні сподівання відносно закінчення існування та його характеру найбільш часто тяжіють до персоніфікації в формі перенесення суб'єктності на іншого учасника відносин з надприродними здібностями (месію), або на відкриття його у собі. За П. Лоб'є: «Слово «Месія» – це грецька транскрипція арамейського *masiha*, відповідного давньоєврейському *masiah*, що означає «Помазаник» (грецьк. *Christos*); у Біблії це слово застосовується до царів, патріархів та священників» [41, с. 68]. Месіанство інкарнує у соціальний простір універсального суб'єкта для сподівання, який може вирішити відразу всі проблеми членів суспільної спільноти, шляхом власної жертви. Месія є тим, хто проведе учасників очікування через небуття за рахунок сакрального обміну життя і смерті. При цьому, готовність до подібного обміну є проєкцією родинних відносин на соціальні, що виносить конструкцію «сподівання – очікування» за межу морального простору будь-якого суспільства.

Контакт «сподівання – очікування» в гносеологічній та теософській площині ілюструється за допомогою дзен-буддійської притчі «Оплеск однієї долоні». Подібна взаємодія людини з оточуючим світом перетворює соціальне сподівання

на носій потрібних знань про майбутнє існування, що додає йому змістовності та універсального значення.

Сподівання у взаємодії з очікуванням перетворюється з індивідуальної форми осягнення майбутнього в інструмент колективної взаємодії, який має двосторонній характер та віддзеркалює прийнятну форму подальшого співіснування. Очікування виступає формою роботи з внутрішнім образом ідеального суспільного життя, який розвивається на основі запропонованих трансцендентних авторитетів. Конфуцій писав: «Благородний пан піклується про своє коріння; коли закладене коріння, народжується і шлях, поважність і слухняність до старших» [33, с. 53]. Виходячи з цього твердження, вихованість і соціальні традиції знаходяться в Китаї поза часом та сприяють створенню стабільного майбутнього.

У свою чергу західні мислителі того часу поєднують соціальні ролі з відчуттями грядущих змін, які виникають під час спостереження за плином існування. Л. Сенека стверджував, що між почуттями надії та страху існує зв'язок: «...подібний тому, який пов'язує наглядача із засудженими. Страх стереже надію. І в цьому немає нічого дивного. Обидва почуття – результат напруги нервів, обидва викликані очікуванням майбутнього. Основна причина обох почуттів у тому, що ми не задовольняємося наявним, але спрямовуємо наші помисли на майбутнє» [61, с. 16]. Відповідно, з самого початку дослідження соціального сподівання прив'язувалось до боротьби за прийдешнє існування, в якому акцент робився на чуттєвій або осмисленій організації суспільного життя. Проте, всі ці знання бережно зберігались та були надбанням небагатьох, хто міг впливати на вектор подальшого соціального розвитку.

Одними з перших, хто чітко сформулював і структурував зміст картини потенційних змін не тільки для верхівки суспільства, але й для простих людей були автори біблійних текстів. У них надія ґрунтується на відкритому прийнятті оточуючого світу та накопиченні досвіду для формування майбутнього. Його сенситивне бачення залишається домінантою в організації суспільного життя.



Апостол Павло у посланні до римлян наводить наступний каузальний зв'язок: «Від терпіння – досвідченість, від досвідченості – надія» [48, с. 362]. У Біблії виводиться чуттєва природа надії та акцентується увага на її апостеріорному характері. З цього твердження можна зробити висновок, що здатність до цілісного бачення майбутнього є не вродженою, а потребує кропіткої пізнавальної активності та розвитку.

Апостол Петро розбудовує бачення майбутнього існування через уповання як форму організації людських відносин. За ним уповання засновано на орієнтирі свого земного буття на взірцеве життя Ісуса Христа. В своєму посланні він пише: «Благословен Бог та Отець Господа нашого Ісуса Христа, що великою Своєю милістю віродив нас воскресінням Ісуса Христа з мертвих до живого уповання на спадщину нетлінну й непорочну та нев'янучу, заховану в небі для нас, силою Божою серед віри та спасіння, яке готове з'явитися останнього часу» [48, с. 338]. Внутрішній та зовнішній вектори готовності до майбутніх змін обумовлені особистим досвідом Апостолів Петра та Павла, які прийшли до віри через сумніви, заперечення та духовний подвиг самопожертви. Таким чином, вони сформували власне майбутнє та зробили перспективну проєкцію для інших. Впровадження уповання інкарнує ідею патерналізму в соціум, що передбачає в собі можливість розраховувати на співучасть еталона існування у вирішенні майбутніх справ. При цьому, це були не тільки об'єкт-суб'єктні, а й суб'єкт-об'єктні відносини, так як заможні члени суспільства також мали наслідувати благочестиве життя на релігійних засадах.

Суб'єкт-об'єктна природа уповання зі специфікою людських відносин розкривається в роботах А. Августина. Описуючи колективне сприйняття майбутнього, він пропонує своє бачення: «Керуй же мною, батько мій, Господі мій та Боже мій, та будь дороговказною зіркою рабу твоєму» [1, с. 582]. В цьому випадку, відбувається проєкція відносин «батько – дитина» на осмислення буття людини шляхом опори на Бога як провідника долі людини у майбутньому. Подібним чином відбувається формування зв'язків між виробником та виконавцем уповання.

А. Августін був одним з перших, хто звернувся до практики осмислення майбутнього. Виходячи з минулого та сьогодення, він вибудовує причинно-наслідкову ланку, яка веде до Бога [2]. Його роботи стали відправним пунктом для обґрунтованого використання уповання як регулятора відносин в суспільстві та він виокремив наміри як головний рушій у вдосконаленні бажаного стану прийдешності. На цьому етапі відбувається формування стандартів сприйняття та осмислення майбутнього на рівні соціуму. Вказаний фундамент постає джерелом для розвитку сподівання на основі інтенції на суб'єкт-суб'єктні форми суспільної взаємодії в майбутньому.

Вагоме місце аналізу бажаних умов життєдіяльності приділяли в своїх роботах представники періоду Відродження. Т. Мор в умовній розповіді маореплавця Раваїла про утопійців переповідав про рівність і довіру як основи благоустрою: «Кожне місто поділяється на чотири рівні частини. Посередені кожної частини є ринок з усілякими товарами, куди кожна сім'я звозить свої вироби, потім їх сортують і зберігають у складах. Будь-який голова сім'ї приходить сюди, просить те, чого він сам або його сім'я потребує, і без грошей, без будь-якої винагороди одержує потрібну річ» [45, с. 63]. Виходячи з цієї дослідницької позиції, у встановленні кінцевої мети проектування майбутнього має значення справедливість у долученні до потенціалу продовження існування, а також баланс перспективної активності в суспільстві.

У продовженні даних роздумів про відкриття кращого невідомого у більш пізні часи Відродження, Т. Кампанелла за допомогою побудови діалогу «чернець – генуезець» розповідав про організацію свого ідеального місця для життя: «Главою держави в них є священик, який називається їхньою мовою «Сонце», що по-нашому означало б «Метафізик». Він має найвищу владу як у світських, так і духовних справах; в усіх спірних питаннях йому належить остаточне вирішення. Його помічниками є три співправителі: Пон, Сін і Мор, що нашою мовою означає: Сила, Мудрість і Любов» [45, с. 135]. Відповідно, утопісти того періоду формували таке бачення, що для реалізації зазначеної проєкції необхідно враховувати структурування устрою, який забезпечить бажане

існування. а також встановити характер взаємодії між людьми, який вже тоді поєднував у собі волю, почіття та думку з приводу організації майбутнього.

Пошук кращого місця для життєдіяльності неможливий без пізнання оточуючого світу. Так чи інакше більшість людей схильна вивчати та перетворювати його за допомогою пошуку подібності та відмінності. Епоха Просвітництва та Новий час відкрили для людства надію як самостійний елемент суспільного життя, який передбачав деталізацію пізнавальних процесів, впливав на цілісність картини майбутнього, а також надав людині роль суб'єкта та провідника бажаних змін у суспільстві.

Для того, щоб розкрити складну та суперечливу природу сподівання необхідно звернутись до мисленнєвих процесів. Р. Декарт розглядає створення картини персонального майбутнього крізь призму оцінки імовірності досягнення бажаного результату. Він пише: «Достатньо подумати, що можна володіти благом або уникнути зла, щоб цього забажати. Але коли ми, крім того, приймаємо до уваги більшу або меншу вірогідність досягнення бажаного, тоді те, що показує нам цю вірогідність більшою, визиває в нас надію, а те, що представляє її малою, – страх» [19, с. 508]. Дослідження сприйняття майбутнього на рівні мисленнєвих процесів дозволяє деталізувати предмет оцінки у вигляді бажаної перспективи та вірогідність досягнення необхідних результатів за визначений проміжок часу.

Дуалізм сподівання продовжує свій розвиток у сполученні бажання та волі в процесі пізнання оточуючого світу. Аналіз варіантів розвитку подій індукує волю до майбутнього за рахунок сенситивної концентрації на досягненні бажаного або відсторонення від проблемного та небезпечного. Спираючись на позицію Р. Декарта, підкреслимо, що сподівання як проекція майбутнього відбувається, прискорюється та руйнується в теперішньому. При цьому, її життєздатність забезпечується за рахунок дотримання темпоральної еквіваленції екстраполяцій концептів бажаного існування.

Розширення ролі пізнання в суспільному житті актуалізує індивідуалістські процеси спротиву неприйнятним умовам побуту в суспільно-часовому просторі.

Цей процес знаходить відображення в надії як індивідуальній основі сподівання на краще. Б. Спіноза писав: «І якби в людях не жили ця надія і страх, якби навпаки вони вірили, що душі гинуть разом з тілом і що для нещасних, зламаних тягарем поваги до спільного блага, немає іншого життя, вони стали б жити за своєю вдачею і зволіли діяти у всьому під впливом пристрасті і коритися швидше щастю, ніж самим собі» [67, с. 399]. Зазираючи далеко вперед, Б. Спіноза звертається до тут-буття, в якому немає ані надії, ані страху, оскільки воно відображається у кожній миті та кожному прояві суб'єктивної реальності.

Проте, страх і надія є різними відображеннями прийдешності, де страх виступає рушієм і межею проектування, а надія – змістовним наповненням плану дій щодо його реалізації на практиці. Діалектика страху і надії полягає у відображенні всіх граней тривалості життя людини, яке розвивається від безодні неіснування до опори на ближнього, а далі переходить до вільного плину буття.

У подальшому вектор осмислення майбутнього набуває суб'єкт-суб'єктного характеру за рахунок активізації індивідуалізму в цьому процесі. Суб'єктність виникає в інтенції на дію щодо наближення дійсного до бажаного за рахунок екстраполяції власної картини майбутнього на встановлену та прийнятну відстань існування.

Акцентування ролі причинно-наслідкових зв'язків у побудові проєкцій майбутнього відбувається як на науковому, так і на буденному рівні. Цих поглядів дотримувався і Т. Гоббс. Він писав: «Звикнув бачити, що за однаковими причинами відбуваються однакові наслідки, людина, спостерігаючи певне явище, кожен раз сподівається на повторення попередніх наслідків» [15, с. 571]. Детерміністське бачення темпоральності суспільного розвитку закладає вибухову ситуацію при настанні несподіванки, що вимагає поглибити дослідження спостережної проєкції та проаналізувати сукупність варіантів розвитку подій. При цьому, таємниця активності сподівання криється в незадоволенні логікою соціального часу та в пошуку альтернативи. Відтак, сподівання є засобом інтенціонального пошуку та обрання сукупності причинно-наслідкових зв'язків, які виступають прийнятною еквіваленцією бажаного існування в суспільному

просторі. Концентрація волі людини в опрацюванні гносеологічної картини майбутнього постає креативною основою для самозрушення сподівання.

Таким чином, чуттєве пізнання Р. Декарта, атеїстичні пошуки свободи Б. Спінози та тенденції розвитку Т. Гоббса стали домінантами, які окреслили роль конкретної людини в процесі генезису соціального сподівання та його дослідження. Воно отримало більш детальні механізми конструювання навколишнього простору, за якими майбутнє стало більш передбачуваним та перетворюваним. Пізнання теперішнього виступає послідовним кроком до перетворення майбутнього. Еманация власного мікросоціального світу в перспективі заснована на епістемі наявного існування без власного самовідтворення. Окремо досліджується майбутнє як таке та суб'єктна участь в ньому.

Наступний етап розгортання дослідницьких пошуків заклав методологічне підґрунтя у вивчення процесів створення та реалізації соціального сподівання. У ньому деталізується рефлексія суб'єкта та механізми її втілення в соціальному просторі.

Точність співвідношення сподівання з умовами навколишнього середовища акцентує увагу на вірогідності помилки в побудові картини майбутнього. Достовірність сподівання залежить від перевіреності джерела інформації та від обґрунтованості порядку дій в процесі його реалізації. Вона забезпечується концентрацією інтенції на об'єкті дослідження в майбутньому та на співвідношенні об'єкта з можливостями суб'єкта сподівання.

Ілюстрацією зміни акцентів у дослідженні проектування прийдешнього стали роботи представників німецької класичної філософії. І. Кант наполягав: «З усіх істот людина рідше за всіх досягає мети свого існування, тому що вона витрачає свої надзвичайні здібності на такі цілі, які досягають істоти з набагато меншими здібностями і тим більш набагато надійніше та простіше. З точки зору істинної мудрості людина була б ганебнішою з інших істот, якби її не звеличувала надія на майбутнє та її силам не був би передбачений повний розвиток» [27, с. 249-250]. Відповідно, І. Канта можна вважати передвісником нового етапу

дослідження соціального сподівання. Він обґрунтовував необхідність системного вивчення цілеспрямованої мисленнєвої активності цього рівня та ввів це в рамки соціально-філософської дискусії.

Крім того, І. Кант у творі «Критика чистого розуму» визначає три аспекти мисленнєвої активності, які впливають на суб'єктивне перетворення суспільного життя: «Всі інтереси мого розуму об'єднуються у наступних трьох питаннях: 1. Що я можу знати? 2. Що я маю робити? На що я можу надіятись?» [26, с. 471]. У останньому питанні він формує зв'язок між прийнятою проекцією реальності та результатами від її реалізації на практиці, що підіймає пошукову діяльність у цій сфері на морально-етичний рівень.

Ще одним аспектом даного етапу у дослідженні соціального сподівання стало визначення темпоральної точки відліку для побудови суб'єктом зрозумілої, послідовної та логічно обґрунтованої картини майбутнього. Описуючи підходи до цієї ситуації, Г.В.Ф. Гегель зазначав: «Тут є лише та різниця, що припустима межа часу є деяким «зараз» як кінець часу, що тривав до цього, а також межа, наявність якої потребує доказу, що вона є «зараз» як початок деякого майбутнього» [12, с. 314]. Визначення межі проектування стало початком не тільки для системного пізнання, але й для створення прийдешності, що у подальшому вплинуло на пошук її цілісного образу в рамках мисленнєвої активності учасників суспільних відносин.

Розсуваючи межі дослідження буття, Е. Гуссерль розмірковував над складністю трансцендентного пізнання. Він писав: «Це відношення до трансцендентного, якщо буття його я ставлю також у зв'язку з достовірністю під питання, має дещо збагненне. Це відношення себе до трансцендентального розуміння цим або будь-яким іншим способом» [17, с. 126]. Якщо перенести цю позицію на темпоральну вісь, то можна визначити необхідність авторського пізнання майбутнього, яке змушує підійматись дослідника до вивчення соціального сподівання та стоїть вище первинних спроб осягнення прийдешнього на неосмисленому рівні (уповання, надія). Винесення пізнання майбутнього на методологічний рівень дозволяє зробити механізм реалізації сподівання

прийнятним та зрозумілим для загалу.

Наступною дослідницькою фазою у цьому контексті стала деталізація інструментів співвідношення сподівання та очікування завдяки інтенції на об'єкт або суб'єкт у майбутньому. Накопичений та структурований досвід перетворення прийдешнього кристалізує інтенцію, а отримана ясність постає стимулом у реалізації сподівання. Е. Кассінер писав, що «теоретична ідея майбутнього, тобто ідея як передумова вищої людської культурної діяльності, - це ідея зовсім іншого роду. Це не просто очікування, експектація, це імператив людського життя» [28, с. 504]. Спираючись на цю позицію, можна зробити висновок, що теоретично обґрунтована ідея майбутнього є спрямованим рушієм розвитку людини. Тобто відбувається певний перехід від можливості прийдешнього до його практичного перетворення на основі використання стандартів життя. Поряд з цим, постає питання конструктивної змістовності зазначеного імперативу та важливості суспільного схвалення конструкцій майбутнього.

У рамках даного періоду дослідження починають з'являтися перестороги щодо об'єктивованого розгляду майбутнього. М. Гайдеггер критикував занадто велике захоплення структуризацією темпоральної складової існування. Він писав: «Все це бездумне полювання на майбутнє, обчислення його образу шляхом проєкції полуосмисленого теперішнього на туманне завтра, поки що розкривається виключно в рамках технічно-обчислюваного уявлення» [79, с. 259]. Відповідно, М. Гайдеггер повертає нас до думки, що механічне опрацювання буття ніколи не зможе досягти розуміння його сутності, а відтак має ґрунтуватись на розумінні ролі людини в процесі розвитку суспільних відносин.

Певним кроком назустріч аналізу чуттєвої складової соціального сподівання стали роботи К. Ясперса. Він ставить процес проєктування майбутнього в залежність від відчуття небезпеки відлучитись від універсального порядку життя [86, с. 288]. Сподівання виступає як відповідь, яка гармонізує індивідуальне існування та є спонукальною силою розвитку людини відносно майбутнього. В свою чергу очікування постає засобом включення в універсальні стандарти

життя. Воно виміщає відчуття небезпеки перед трансцендентною реальністю за рахунок використання домінуючих концептів підтримки прийнятних умов існування.

Відповідно, і сподівання, і очікування спрямовані за межу сьогодення задля самозбереження їх автора в соціальному просторі. Ці проєкції майбутнього передбачають у собі забезпечення ідентифікації та включення в соціум на основі балансу суб'єктного та об'єктного в житті людини.

Особливе місце у створенні концепції соціального сподівання зайняла дослідницька фаза з активізації вивчення його чуттєвої природи. Для цього необхідно було повернутись до аналізу перших проявів у сприйнятті та опрацюванні майбутнього, а також до визначення їх місця в житті людини. На думку З. Фрейда: «Тотем вважається прабатьком всієї родини, крім того, янголом-охоронцем та помічником, який передрікає майбутнє та впізнає і милує своїх дітей, навіть якщо він, як правило, небезпечний для інших» [77, с. 13]. Тотем є корисним для суб'єкта перспективних суспільних відносин на відстані досяжного, що триває і має тривати в подальшому житті. Отже, у сприйнятті майбутнього вагоме значення відіграє символ захисту, який люди шукали в природі та у своїх батьках.

Надалі З. Фрейд також схиляється до суб'єктивації у проектуванні майбутнього. Він ототожнює уповання зі сподіванням як більш осмислений погляд на прийдешнє. На його думку: «Уповання безпосередньо залежать від чисто особистісних моментів власного досвіду індивіда, від більшої або меншої оптимістичності життєвої установки, яка диктується йому темпераментом, успіхом або неуспіхом його зусиль» [77, с. 139]. Механізм цих проєкцій майбутнього і правда має багато спільного, але тільки за принципом дії. Уповання є релігійним та об'єктивованим поглядом у прийдешність, а сподівання – це суб'єктивний засіб для подолання перешкод на шляху до досягнення бажаної мети.

У межах наступного етапу дослідники соціального сподівання роблять спроби сформулювати та обґрунтувати майбутнє для подолання абсурдних і



деструктивних тенденцій в суспільстві початку двадцятого століття. У цих спробах відбувається перехід від чуттєвого сприйняття плину життя до детального вичленення соціального сподівання як обґрунтованої проєкції прийдешнього.

Важливим пунктом на цьому дослідницькому шляху став екзистенціалізм, в якому сподівання почало розглядатись як відособлена властивість людини. Крім того, в основу його аналізу була покладена здатність людини суперечити обставинам, волі, а інколи і «здоровому глузду». А. Камю знаходить людину, яка бунтує. В цьому погляді народжується людина, яка протистоїть умовам «тут і зараз» заради майбутнього. Він торкається максималістського сподівання в бунтівній свідомості: «У цій свідомості поєднуються ще досить туманне «все» і «нічого», які передбачають, що заради «всього» можна пожертвувати і людиною. Бунтар хоче бути або «всім», цілком і повністю ототожнюючи себе з тим благом, яке він несподівано усвідомив, і вимагаючи, щоб в його особі люди визнавали і шанували це благо, або «нічим», тобто виявитися переможеним переважаючою силою» [25, с. 71-72]. Відтак, окрім зазначеного раніше вибору небуття під тиском оточення існує також і добровільний відхід із життя, який пов'язаний з проблемами існування та руйнацією внутрішнього світу людини та групи людей.

Вважається, що колективні самогубства здійснюють тільки члени релігійних сект, але людина бунту А. Камю за своїми ознаками доволі точно нагадує осмисленого самогубцю. Далеко не всі бунтарі є самогубцями та неможливість побачити власне майбутнє може призвести і до свідомого демонтажу соціальної системи, яка не отримує необхідної заміни.

У подібній ситуації визначення різниці між собою та світом знімає межу між здійсненим і неможливим, розгортаючи індивідуальну активність на рівень неймовірних можливостей. Людське «Я» повністю заповнює перспективний простір існування.

Подібна позиція фактично стала висвітленням інкарнації темпорального «Я» через імплементацію власного погляду на майбутній світ у комплексній картині прийдешнього співіснування. Сподівання крізь соціальні зміни отримує

справжній суб'єктний характер, що дозволяє людині відділитись не тільки від світу в теперішньому часі, а й в майбутньому.

Цей етап визначив соціальне сподівання як засіб осягнення, систематизації та перетворення прийдешнього життя в загальній картині прийдешнього. Одним із перших, хто підняв сподівання до рівня конструювання спільного майбутнього був Т. Парсонс [53]. Він розглядав сподівання через систему стандартизованих очікувань, які постали основою для формування устрою суспільства.

Аналізуючи перспективні міжособистісні відносини, Т. Парсонс писав: «Для чоловіка схвалюється вступ у стосунки еротичної любовної прив'язаності тільки тоді, коли він починає відповідати загальним ціннісним стандартам, призначеним для чоловічої ролі в цьому суспільстві» [53, с. 329]. Відповідно, особистісні сподівання залежать від аксіологічної моделі взаємодії, прийнятої в суспільстві. При цьому вона виступає і як стимул, і як фільтр формування картини подальшого існування. У таких умовах, сподівання на взаємну прив'язаність стає заручником суспільної моралі та особистої прагматичності.

Подібні сподівання відображають стан людини, яка має внутрішню потребу в покращенні умов життєдіяльності. За Т. Парсонсом стимулом цих змін є нереалізовані сподівання, які виникають у наслідок дисбалансу обміну найбільш необхідними ресурсами для подальшого співіснування у соціальному світі.

Створення моделі «нереалізовані сподівання – соціальна активність» призвело до поворотного моменту в дослідженні впливу проєкцій майбутнього на розвиток суспільного життя. При подібному підході соціальне сподівання втрачає ознаку надприродності та стає механічним елементом конструювання життя людини. У коло дослідницьких пошуків потрапляють дві різних стадії сподівання: формування та реалізація перспективних умов життєдіяльності.

Ще одним спектром даної дослідницької фази став аналіз пришвидшення впровадження проєкцій майбутнього у суспільному житті. Так, Е. Тоффлер писав: «Індивід, який внутрішньо відчуває принцип прискорення, який розуміє і розумом, і серцем, що речі рухаються швидше в світі навколо нього, автоматично, несвідомо компенсує стиснення часу. Внаслідок передчуття, що

ситуації будуть тривати менше, його рідше можна застигнути зненацька» [71]. Зазначене збільшення швидкості вимагає переосмислення соціальних ролей учасників соціального сподівання в мінливих та динамічних суспільних відносинах. Е. Тоффлер у своїй роботі повертається до іманентного майбутнього та концентрується на суб'єктах сподівання як носіях найбільшої потенції швидкісних перетворень.

Подібне осмислення соціального сподівання відображається в зміні акцентів на найближче майбутнє, настання якого залежить від плину суспільного життя. Характер подолання соціального світу стає новим орієнтиром дослідницької роботи в цій сфері. До вивчення сподівання на успіху долучається робота з визначення відповідності діяльній активності людини стандартам взаємодії в суспільстві.

М. Каган аналізує подібні стандарти перспективної взаємодії та наполягає, що «...неможливо довести, який саме шлях людство обере – можливо, що домінуючий протягом всієї історії людства індивідуальний та груповий егоїзм виявиться сильнішим «поклику майбутнього» і поведе суспільство по першому шляху, але надія на вибір другого теж має відомі підстави – навряд чи можна вважати, що усвідомлення абсолютно реальної небезпеки не матиме необхідного впливу і що, відповідно, сили розуму не впораються з силами егоїзму» [23, с. 622]. Трансформація пріоритетних значень об'єктів соціального світу змінила картину майбутнього. Це зумовило появу сподівання через постійний вибір індивідуального та колективного блага в прийдешньому існуванні.

Актуальним етапом соціально-філософського осмислення соціального сподівання на цей час залишається розгляд сформульованого сценарію подальшого суспільного життя, його учасників та критиків. М. Бахтін детально розглянув темпоральний аспект цього процесу. Він зазначав: «Немає людини взагалі, є «Я», є визначений конкретний «Інший»: мій близький, мій суперник (соціальне людство); минуле та майбутнє дійсних наявних людей (дійсного історичного людства)» [5, с. 44]. Відповідно, в рамках даного напрямку дослідження відкрився зміст «вистави» про майбутнє у навколишньому світі, яка

включає визначення її структури та напрямку розповіді про людське життя. Звернення до дослідження наративу прийдешнього існування стало кроком до відкриття можливості його осмисленого екстраполювання на трансцендентний простір, що і лягло в основу подальшого поглибленого вивчення соціального сподівання.

Так, Ю. Лотман аналізував сенс і значення текстового сценарію, а також його вплив на буття людини. Він писав: «Подумки помістивши себе в «теперішній час», який реалізовано в тексті (наприклад, в цій картині, в момент, коли я на неї дивлюсь), глядач ніби звертає свій погляд у минуле, яке сходиться як конус, що впирається вершиною в теперішнє. Звертаючись у майбутнє, аудиторія занурюється в пучок можливостей, які ще не були реалізовані» [42, с. 22]. Опредметнене відображення плину соціального часу стало фундаментом для розгортання сценарного підходу в проектуванні реального майбутнього. Сподівання читача художнього твору є тим, що підводить його до перспективної перетворюючої діяльності в соціальному просторі.

Одним з головних аспектів в цій сфері дослідження є інтенціональність соціального сподівання, яка передбачає визначення вектору на об'єкт бажання та засоби його реалізації. Дж. Сьорль підкреслює зовнішній вектор перспективної людської активності. Він пише: «Бажання відображають не положення справ у світі, а те, яким ми його бажаємо бачити. Так би мовити, завдання світу полягає в тому, щоб вписатись у бажання» [61, с. 55]. Відтак, зусилля людини спрямовані на суб'єктивне переосмислення та перетворення існуючих зразків подальшого людського існування, виходячи з власних інтересів.

Проте, реалізація сподівань має певні перешкоди, які ґрунтуються на специфіці сприйняття людиною себе та оточуючого простору. Дж. Сьорль визначає, що відсутність дійсної причинної основи та складність використання волі є базовими перешкодами на шляху до реалізації людських намірів у майбутньому. Він пише: «Звичайно досвід активності стає причиною початку дії завдяки достатнім умовам, але сам цей досвід не має психологічно достатніх причинних передумов добровільних вчинків» [61, с. 86]. Відтак, важливою

умовою реалізації соціального сподівань є наявна практика впровадження сценарію подальшого розвитку подій в суспільне життя.

Однак, побачити та розібратись у цій практиці неможливо без долучення до робіт Ж. Бодрійяр, який впритул підійшов до шаблонування майбутнього у суспільстві споживання. Він описував механізм створення симуляції відносин в капіталізмі: «Гіперринок – це вже за межами заводу та традиційних інститутів капіталу, це модель будь-якої майбутньої контрольованої соціалізації» [6, с. 107]. Відкривши шлях до об'єктивації сподівання, він змінив характер управління соціальними процесами на початку двадцять першого століття і визначив нові питання в сфері осмислення майбутнього, де роль окремої людини одночасно і абсолютна, і незначна.

Історія осмислення та втілення соціальних сподівань в Україні охопила практично всі сфери наукової активності, що відобразилось у роботах відповідних дослідників. Т. Борисова [6], Л. Облова [51], О. Зарапін [20] визначають культурні та моральні складові пізнання часових горизонтів. В. Клок [29], А. Лукашенко [43], Н. Гедікова [14] проводять ретроспективний аналіз формування соціальних сподівань у нашій країні. О. Ізюмцева [22], О. Коба [30] описують феномен очікувань у фізико-математичних вимірах. Н. Хлопоніна [80], О. Ніцин [49] підкреслюють значення психологічного досвіду в сприйнятті соціального часу.

В контексті обраного для цієї роботи напрямку філософських пошуків вагоме значення мають історико-філософські та прогнозовані здобутки в цій сфері. Традиції становлення культури сподівань висвітлював у своїх роботах М. Попович [55]. Широкий аспект засобів осмислення майбутнього аналізував С. Кримський [35]. Потенціал суб'єкту пізнання прийдешнього описував В. Воловик [11]. Специфіку ідентифікації соціального суб'єкта в постмодерному суспільстві виокремлює В. Палагута [53]. Фундаментальне бачення соціального прогнозування як складової трансформації соціального простору наявне в дослідженнях М. Лепського [38]. У цьому контексті подальша деталізація дослідження таких компонентів осмислення майбутнього, як соціальне

сподівання, є важливим напрямком соціально-філософського осмислення перспективних перетворень.

Звертаючись до визначених сфер дослідження зазначимо важливість висвітлення національної специфіки створення сподівання та його місця в загальному баченні майбутнього. Розкриваючи розвиток культурного простору в Україні, М. Попович казав про жертовність і романтизм, які необхідні для формування перспективи національно-культурного простору. Він аналізував образи художніх творів М. Гоголя «Тарас Бульба» та Т. Шевченка «Гайдамаки», де для головних героїв національні інтереси стають важливіше особистих.

Відповідно, очікування групи у свідомості людини можуть превалювати над її власними сподіваннями. Разом з цим, руйнація особистого життя людини сприяє зменшенню її вкладу в створення соціокультурної перспективи за рахунок зниження життєвого потенціалу. М. Попович пише про необхідність збереження «національного духу в його первісній чистоті, що має гарантувати національну силу в майбутньому» [55, с. 472]. Національний дух є унікальним продуктом і еталоном колективної діяльності, що включає в себе бажані зразки поведінки, притаманні окремій спільноті. Він є першоджерелом національно-культурного життя. Сподівання в соціокультурному просторі є засобом формування майбутнього на основі колишніх досягнень суспільної спільноти. Збільшення відриву між минулим і майбутнім у вимірі соціального часу є напрямком збільшення культурної «безодні».

Аналізуючи первинні форми осмислення перспективного буття, С. Кримський писав про феномен долі в новоєвропейській цивілізації: «Вона виступає вже як тенденція, вектор життєвих сюжетів, що визначається «аксіоматикою» ймовірностей тієї чи іншої біографії, вибором її можливостей та шляхів їх здійснення» [35, с. 46]. Рівень суб'єктності людини в її відносинах з майбутнім змінюється, але не втрачає актуальності, так як осмислення перспективи існування передбачає хиткий баланс індивідуальних та колективних життєвих інтересів.

Виокремлення специфіки суб'єкта пізнання майбутнього стало ще одним пазлом у загальній картині розуміння сподівання. В. Воловик зазначав про нього: «...він подумки освоює світ – пізнає його, відображаючи в своїх уявних моделях існуючої реальності і бажаного майбутнього, спираючись при цьому на накопичений досвід попередніх поколінь, який концентрується в різних формах суспільної свідомості – науковій, релігійній, політичній, правовій, моральній, естетичній та філософській, які за допомогою цього, тобто пізнавальної діяльності поколінь людей, перебувають у безперервному розвитку» [11, с. 107]. Підкреслене поєднання пізнання та розвитку в діяльності суб'єкта є критерієм визнання його статусу у соціальному сподіванні як проєкції майбутнього.

Складність подолання відстані між бажаним та дійсним, а також її сприйняття постали виразником необхідності поглиблення вивчення ролі суб'єкта сподівання, що відобразилось у дослідженні В. Палагути, який зауважує: «...трактовка суб'єкту як полісуб'єктності передбачає дослідження здібності дискурсивних просторів самоідентифікації до безперервної зміни свого змісту» [53, с. 167]. З цієї та подібних позицій розпочинається дослідження полісуб'єктності соціального сподівання та зміни його наративу відносно трансформації об'єктивної реальності.

Зміна суб'єктності активізує необхідність аналізу спрямованості у соціальному сподіванні. Дослідницька інтенція формує перехід від сприйняття майбутнього до його перетворення. Підкреслюючи важливість синтезу в подібному процесі, М. Лепський пише: «Прогнозування, як науково обґрунтовані припущення про майбутнє, дійсно є вищим рівнем організації різних рівнів антиципації у цілісності отримання та використання знання у напрямку досягнення цілі. Цілепокладання узгоджує умови оточуючого середовища, потреби, інтереси, мотиви, надії, сподівання, переконання, цілі, досвід та результативні зворотні зв'язки у єдину пізнавальну та перетворюючу діяльність» [39, с. 215]. У цій позиції наявний орієнтир на багатоманітність прогнозних компонентів, які впливають на досягнення кінцевого результату. Цілепокладання виступає домінантою пошуків майбутнього.

У підсумках цієї частини роботи зазначимо, що генезис соціально-філософського осмислення соціального сподівання розглядався у контексті розвитку та деталізації цього проектування майбутнього у різних сферах суспільної взаємодії. Як і багато інших соціальних феноменів, сподівання мало достатньо довгий латентний період розвитку, який закінчився появою можливості індивідуального ставлення суб'єкта проектування до майбутнього, а також подальшою універсалізацією даного процесу.

В якості відліку для націленого дослідження проектування прийдешнього можна виділити пошук візюнера, який би вказав оптимальний напрямок подальшого розвитку подій. До цього періоду етапу можна віднести роботи Сунь-Цзи, Я. Ценутомо, Конфуція, а також Плутарха та Л. Сенеки. У подальшому формулюється теологічне обґрунтування значення намірів для здобуття більш якісної перспективи існування, а також оформлення уповання. Яскравим представником цього дослідницького напрямку був А. Августин. За ним пошук та визначення місця людини в майбутньому розкривається за рахунок зміни вектору на осмислення теперішнього для перетворення майбутнього. На перший план дослідницької роботи виходять суб'єкт-об'єктна темпоральна спрямованість та вивчення ролі дороговказів для організації подальшого життя учасника проєкції прийдешності.

Поступова відмова в дослідженні від визнання ролі Бога у перетворенні майбутнього сприяла переходу до другого етапу, який позначився суб'єктивізацією проектування та переходом до використання надії, в якій зосередилась діяльнісна відповідь суб'єкта на страх небуття. Подібні ідеї знайшли своє відображення в дослідженнях Р. Декарта, Б. Спінози, Т. Гоббса. Крім того, в цей час починає формуватись акцент на можливість пізнання майбутнього та регулювання на цій основі вписування особистого життя у соціальний світ.

Свою лепту у дослідження бажаних умов життєдіяльності як складової соціального сподівання внесли такі представники періоду Відродження, як Т. Мор та Т. Капанелла. Ці утопісти визначили цінність спрямованості на



кінцевий результат при проектуванні майбутнього, а також на багато років вперед встановили стандарти оптимального співіснування в суспільстві.

Найбільшій увазі заслуговує етап зародження методологічного підґрунтя для досліджень проєкцій прийдешнього, який почався в лоні німецької класичної філософії в роботах І. Канта та Г.В.Ф. Гегеля, а також містив виокремлення напрямків рефлексії щодо дослідження образів майбутнього та проєктного середовища. Цей етап логічно продовжився в дослідженнях Е. Гуссерля та М. Гайдеггера та ознаменував остаточний перехід від чуттєвого сприйняття майбутнього до детальних обґрунтованих мислинневих моделей подальшого розвитку подій. Певною післямовою до цього етапу стали дослідження Е. Кассірера та К. Ясперса, які аналізували основні аспекти співвідношення сподівання та очікування в контексті інтенції їх автора на об'єкт та суб'єкт у майбутньому.

Великим за протяжністю і різноплановим за характером став етап встановлення практичної цінності соціального сподівання, в якому аналізувався процес створення ідеального образу прийдешності, його зіткнення з оточуючим середовищем та спроби конструювання спільного у доробках А. Камю, Т. Парсонса, Е. Тоффлера, М. Кагана. При цьому, відбувалось осмислення характеристик і сподівання, і соціальної темпоральності, їх зміна та вплив на суб'єкта і об'єкта зазначеної проєкції майбутнього.

Паралельно починається вивчення чуттєвої природи учасників соціального сподівання у його взаємодії з навколишнім світом. З. Фрейд та його послідовники акцентують увагу на коріннях проєктування майбутнього, а також підступаються до розуміння процесуальності у взаємодії «проєкція – реальність», що створює підґрунтя для подальшої розробки оцінки придатності варіантів осмислення та оптимізації перспективної суспільної взаємодії.

Відлік теперішнього етапу дослідження проєктування майбутнього суспільного життя можна почати з аналізу практичного значення наративу сподівання, а також деталізації висвітлення активності його дійових осіб, яка прослідковувалась у роботах М. Бахтіна, Ю. Лотмана та Дж.Сьорля. Також не

втрачає актуальності філософська дискусія з приводу пошуків оптимальної універсалізації процесів створення та реалізації соціального сподівання, яка була розпочата в трудах Ж. Бодрійяра.

Український досвід дослідження даного феномену має багатовекторний характер. У ньому розкриваються культурний, теоретичний та методологічний аспекти розгортання соціально-філософського осмислення соціального сподівання, серед яких можна підкреслити впливовість наукових здобутків М. Поповича, С. Кримського, В. Воловика, В. Палагути, М. Лепського. Цей дослідницький спадок сприяв формуванню пропозиції по переходу до подальшого вивчення соціального сподівання як чуттєво-мисленнєвої проєкції майбутнього, спрямованої на покращення умов життєдіяльності на потрібний для суспільства та його членів лад.

## **1.2 Сутність феномену соціального сподівання та зміст поняття, що його позначає**

Спираючись на осмислені здобутки соціально-філософських дискурсів у цій сфері, візьмемо за основу думку про те, що сутність феномену соціального сподівання можна визначити через аналіз інших проєкцій майбутнього, які передували йому та вплинули на процес створення цілісного погляду на прийдешність. Ця дослідницька стратегія передбачає послідовний розгляд таких понять, як «уповання», «мрія», «надія», «сподівання», їх зв'язок одне з одним і зі своїми протилежностями, а також деталізацію розуміння складових елементів соціального сподівання та його проявів у суспільному житті.

Під час реалізації даної стратегії потрібно враховувати, що розвиток взаємодії людини зі світом поступово змінює природу соціального сподівання від чуттєвої проєкції майбутнього до підґрунтя для наукового прогнозу подальшого розвитку подій в суспільстві. Для його дослідження необхідно звернутись до аналізу попередніх проявів цього феномену, вивчення механізму його

безпосереднього створення на основі зміни векторів сприйняття, осмислення та перетворення навколишнього світу.

Проте, почнемо з початку. Первинною формою зустрічі людини з невідомим прийдешнім є відчуття страху як прояв деструктивної інтенції на песимістичне передчуття майбутніх змін. При всій благородності та конструктивності буття, саме відчуття страху небуття постає стимулом для осмислення свого існування. Імовірність закінчення життя у майбутньому підвищує активність людини у теперішніх умовах.

Ж.-П. Сартр стверджує: «Постійна можливість небуття поза нами і в нас обумовлює наші питання про буття. І небуття ще і накидає контури відповіді: те, чим буття буде, з необхідністю підіймається на основі того, чим воно не є» [59, с. 44]. Відчуття страху перед безкінечним падінням у небуття викликає не тільки потребу жити, а й шукати захисту у майбутньому. У природі людини закладена реакція на страх, яка передбачає вибір спрямованості дій на виживання в оточуючому світі. Страх народжує бажання перейматись, яке розвивається у пошук виходу з теперішнього в майбутнє, або в минуле. Згодом цей чуттєвий контакт з прийдешнім отримує теологічне обґрунтування необхідності свідомого ставлення до потенційного буття.

Так, уповання починає протистояти страху перед невідомим майбутнім. Воно є засобом перенесення права майбутніх перетворень до найбільш здатного учасника відносин або надприродних сил за рахунок співставлення ролей та відмови від суб'єктивної перетворюючої активності. Уповання виступає ініціативою пошуку заступництва від невдалих сценаріїв майбутнього та є передумовою патерналізму. Воно орієнтовано на ініціалізацію суб'єкта суспільного розвитку за рахунок наближення до запланованого стандарту існування.

Патерналізм – це різновид управлінської активності, орієнтований на суб'єкт-об'єктний перерозподіл ресурсів життєдіяльності на основі опіки задля становлення повноцінної суб'єктності, на якій в перспективі формується соціальне сподівання. Розрахунок на патерналізм виступає одним із перших

засобів заперечення наявного небуття тут і за межами людського сприйняття існування. Уповання як прояв патерналізму є спробою перенесення невідомого майбутнього в межі іманентного бачення світу за рахунок інтенції на спроможного суб'єкта заступництва.

Проте, для встановлення впевненості людини у житті важлива не лише чоловіче, а й жіноче опікунство. Аналізуючи розвиток колективної інтенції через потенційне у взаємодії «мати – дитина», О. Косілова наполягає: «Ось цей перехід від наявного (жест) до потенційного (жест вказує на щось, жест сам по собі неважливий, необхідно лише використовувати його, щоб знати, куди дивитись) – це і є перший крок до людської свідомості, головне в якій – відрив від наочного» [34, с. 85]. Відтак, сприйняття майбутнього на чуттєвому рівні постає не тільки продуктом свідомої активності людини, але і її джерелом. Розвиток суб'єктності через колективну інтенцію та окреслення простору потенційного постає природнім процесом самореалізації наочного в рамках плину людського буття.

У процесі розвитку протиріччя «страх – уповання» відбувається переосмислення досвіду існування за допомогою відособленого та світського образу майбутнього – мрії. Вона відрізняється перевагою суб'єктивної інтенції на бажане, яка знаходить своє подальше відображення в процесі формування соціального сподівання.

Мрія виступає засобом конкретизації кінцевої мети перспективної людської активності, яка свідомо виноситься за межі часових горизонтів та стимулює досягнення суб'єктивного еталону життя людини. Переважна орієнтація на мрію або уповання впливає на ступінь розвитку індивідуалізму в сподіванні та характер майбутнього суспільного середовища. При цьому пусковим механізмом переходу від уповання до мрії є максимальне загострення протиріччя індивідуального та колективного за рахунок привалювання життєвих інтересів конкретного суб'єкта суспільних відносин.

Цей чуттєвий образ прийдешнього як фундамент сподівання є проявом відваги людського духу щодо перетворення оточуючого світу на зразок бажаного внутрішнього проекту. Вона має зовнішню інтенцію, яка формулює суб'єктні

відносини та детермінує процес особистісного розвитку в навколишньому суспільному середовищі. Відтак, уповання є пошуком сталого розвитку, а мрія – генерацією суб'єктивної активності в соціальному просторі, яка розширяє спектр сприйняття майбутнього та призводить до секулярного встановлення суб'єктності.

Відмова від Бога та від будь-якої опіки робить світ майбутнього більш травматичним, але й більш креативним водночас. Іntenція не на джерело змін, а на картину бажаного існування загалом дає більш об'ємне зображення перспективи та виступає наступним кроком у розвитку суб'єктності в процесі створення соціального сподівання.

Л. Гумільов описує зміну інтенції суспільних контактів із майбутнім. Він виділяє три базові хронометричні орієнтири: пасеїзм, актуалізм і футуризм. Пасеїзм орієнтується на очікування месії, актуалізм надає перевагу користі тут і зараз, а футуризм виступає засобом для побудови диктатури майбутнього. Домінування одного з цих орієнтирів веде до суспільного лідерства героїв, стяжателів або мрійників.

Зосередимось на останніх. Л. Гумільов пише: «Третій можливий та реально існуючий варіант відношення до часу та світу – це ігнорування не тільки минулого, але і теперішнього заради майбутнього. Минуле відкидається як зникле, теперішнє – як неприйнятне, реальною признається тільки мрія» [16, с. 95]. У цей період спротив досягає найбільшого напруження, де знаходить своє відображення в цілеспрямованому орієнтірі виключно на прийдешності. В даному випадку мається на увазі зняття уповань, які постійно відтворюють каркас для розуміння минулого та теперішнього, що дозволяє мрії рухатись у трансцендентному просторі-часі, непідвласному законам фізичного та соціального світу.

Л. Гумільов ототожнює час мрійників із кардинальними трансформаціями та потрясіннями в житті етнічних і національних груп. Час мрійників – це відрізок суспільно-історичного розвитку, в якому превалюють ідеалісти з бажанням перетворити та облаштувати громадське життя у відповідності зі своїми ідеалами.

Мрії витісняють колективні погляди на майбутнє та стають домінантою в житті суспільства. Відсутність кордонів робить час мрійників відправним пунктом розбудови сподівань, призначених для трансформації існуючого соціального устрою.

Зміна суб'єкт-об'єктних пріоритетів бачення майбутнього відбувається за напрямком: спільне – колективне – індивідуальне. При цьому мрія та уповання розвиваються в чуттєві компоненти сподівання, які синхронізують активність людини у соціальному просторі-часі. Відтак, шлях сподівання – це шлях індивідуалізації майбутнього, яке може стати спільним, але вже на суб'єктній основі з окреслення хронотопних пріоритетів перспективи.

Подальше наближення до сподівання відбувається за рахунок поєднання чуттєвого сприйняття існування з активністю щодо його подальшого перетворення. Надія та відчай детермінують практичну діяльність людини не тільки за допомогою відчуттів, але й соціальних практик. Д. Ушаков описує надію як: «Бажання, очікування чогось радісного, приємного, поєднане із впевненістю у можливості здійснення» [73, с. 325]. Як зазначалось у попередній частині дослідження, надія є проявом досвіду життя, який додає людині впевненості розглядати своє майбутнє на встановленому проміжку часу. Вона постає еквіваленцією бажаного та виступає засобом націленого самоздійснення та боротьби за виживання в прийдешньому соціальному просторі.

Надія є засобом сприйняття та перетворення світу. І. Надольний характеризував її наступним чином: «Надія – одна з форм сприйняття прийдешнього. Без надії неможливе світоглядне виживання і переживання майбутнього, не може бути віри в буття в трансцендентному світі, у реалізацію ідеалів. Надія синтезує знання і віру, мрію і реальність» [47, с. 52]. Вона об'єднує суб'єктивну картину світу з оточуючою реальністю за допомогою свідомого та діяльнісного сприйняття буття, яке обмежене чуттєвим простором зазначеного проектування.

Складності взаємодії людини з оточуючим світом задають напрям розгляду прийдешності «надія – абсурд – відчай». Так, А. Камю протиставляє надію

абсурдному світу [24]. З опорою на надію людина формує конструктивну картину життя та заперечує небуття, знімає його до часу настання небажаного та неминучого майбутнього. Абсурд є унікальним умовиводом людини, який наділяє оточуючий світ ірраціональними ознаками. Поряд з цим, в таких умовах і надія має бути ірраціональною та нереальною.

Абсурдний характер буття породжує превалювання відчаю у сприйнятті подальшого життя людини. Системність абсурду стимулює виникнення надії як відповіді на відчай. Абсурдна надія має властивість змінювати рух суспільних відносин у конструктивному напрямку. Цей стан є стимулом зародження пасіонарія всередині людини, яка в подібних умовах здатна розвинути в собі самосуб'єктність. Відтак, ми ще раз підкреслили необхідність зречення власного «Я» заради отримання його кращого зразку в майбутньому, але вже не на теологічних засадах.

Однією з родових ознак соціального сподівання, яка успадкована від надії, є суб'єктний спектр діяльній активності щодо перетворення прийдешнього існування на бажаний лад. Аналізуючи твір Кафки про чекання людини біля воріт до Царства Небесного, Е. Фромм стверджує: «Якщо б її надія не була пасивним очікуванням, вона увійшла би в ці двері, та її рішучість всупереч забороні «бюрократів» стала б актом звільнення, який привів би її в сяючий палац» [75, с. 29]. У цьому випадку потрібно підкреслити рішучість та діяльнісну спрямованість учасника суспільних відносин, який активно змінює своє життя та стає основою для розвитку концепту «суб'єкт сподівання».

Специфіка розвитку людських відносин та характер суспільного ладу впливає на появу прояснень майбутнього. Е. Фромм наполягає на надії як основі соціальної активності людини. Він пише про те, що: «Надія є вирішальним елементом будь-якої спроби внесення змін у суспільне життя» [75, с. 28]. Разом з цим, Е. Фромм торкається питання парадоксу надії, яка може носити пасивний характер і приховувати в собі відсутність віри у власні сили. За ним надія та відчай поєднуються в діалектичній взаємодії та виступають підґрунтям для «руху життя» на основі власних сил або сторонньої допомоги.

Відчай з'являється зі збільшенням перепон на шляху до досягнення бажаної мети. За В. Далем слово «відчайтись» означає: «Довести до відчаю, позбавити останньої віри та надії. Відчайтись, втратити все, всю надію» [18, с. 52]. Цей стан людини виступає запереченням імовірності досягнення надзвичайно важливих орієнтирів та сприяє девальвації персональної перспективи. Насиченість майбутнього деструктивними варіантами потенційного існування нівелює значення особистого внеску суб'єкта у спільний «прийдешній едем». Крім того, відчай як протилежність надії виступає фільтром різнобарв'я перспектив у безвекторному житті людини. Цей стан є корисним як критичний погляд у майбутнє, але небезпечним своїм репетитивним характером. Досягнувши точки біфуркації як граничної відмітки існування, відчай або руйнує особистість майже повністю, або повертає її до нового спектру перспективи, який сприймається як справжня, чиста та абсолютна мета життя.

На практиці значний відчай може відбутися у житті людини частіше за все тільки один раз. Після «глибинного занурення» у людини спрацьовує інстинкт самозбереження на більш ранніх стадіях розвитку негативних подій навколо неї. У протилежному випадку відтворення циклічності особистісного саморуйнування веде тільки до одного результату – вічного небуття. Воно стає основною метою людини та її відображенням у соціальному просторі. Подібна ситуація не можлива в соціальній площині, так як крайня ступінь відчаю просто змінює статус та вектор учасників процесу за рахунок перенесення відповідальності на «винуватців» нездійснених сподівань.

Виходом із подібного сприйняття майбутнього є прокладання шляху до мисленнєвої складової сподівання. Осмислення чуттєвих форм оцінки майбутнього дозволяє формувати конструктивну картину перспективного життя. Навіть подолання відчаю можливе за допомогою націленого скорочення часу страху у вигляді тавтології трансцендентного небуття з небуттям тут і зараз. Свідоме прийняття невідворотності небуття задля зняття його значення у теперішньому існуванні.



Найявне бачення етимології слова «сподівання» від В. Бусела відображає його дуалістичний характер. Цей феномен описується як: «1. Дія і стан за значенням сподіватись. Математичне сподівання – середньозважене за ймовірностями значення випадкової величини. 2. Упевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; розрахунок на що-небудь, передбачення» [9, с. 1372]. Відтак, сподівання – це одночасно і дія, і стан, які визначають суб'єктивне бачення майбутнього. Ця подвійність є наслідком формулювання імовірного зображення прийдешнього, яке відповідає середньозваженому розумінню прийняттого добробуту в перспективі.

Указане визначення розкриває «багатоповерховість» сподівання в контексті взаємодії між людьми, яке поєднує в собі два рухи перспективних дій. По-перше, бути не гірше ніж усі, тобто мати умови життєдіяльності, які відповідають медіальному значенню по країні, організації та референтній групі. По-друге, впевненість, що автор сподівання кращий ніж усі та має непересічні результати, які кращі за можливі зразки для порівняння.

Проте не завжди рух у майбутнє є концентрованим на кінцевому досягненні та його проекція може мати розмиті обрії розвитку простору бажаного існування. На думку А. Камю, горизонти існування затуманюються тоді, коли людина знаходиться у відчаї та чинить спротив «Проти всього поганого, за все добре».

Відтак, відчай надає сподіванню екстремального характеру та активізує його чуттєву складову. Розвиваючи подібне емоційне бачення прийдешнього, людина змінює напрямок його каузальної структури по формулі «Війна план покаже» та отримує особливу ситуацію у вигляді орієнтиру на несподіванку. Тобто дії, спрямовані на абстрактний результат, формулюють картину майбутнього без встановлення послідовності суб'єктивно прийнятних подій для її автора.

Виходячи з наведеної вище інформації, у складі сподівання вирізняються напрямки раціонального та інтуїтивного пошуку людиною відображення простору потрібного існування. Його можна було б узагальнити у вигляді окремого дослідницького концепту «об'єкт сподівання».

Детальний аналіз семантики сподівання дає змогу встановити іншу розгалуженість у використанні цього слова. З одного боку, чуттєва установка на бажаний перспективний результат, а з іншого, пошук власного місця в соціальному просторі.

Намагаючись заглибитись у семантику слова сподівання, варто згадати про перекладацькі пошуки М. Култаєвої [36], яка наполягає на тому, що в українській мові багато слів, які утворились за допомогою зрощення. Наш предмет дослідження можна скласти з елементів «с» та «подія», що говорить про закладену розмірність та фіксовану подієвість у описі явища навколишнього світу, яке визначає настання прийдешності в межах сприйняття спостерігача.

Тобто однією з головних характеристик сподівання є бажання та можливість його носія приймати активну участь у житті суспільного утворення задля досягнення бажаної мети в прийдешньому. Заперечення у такий спосіб страху відкриває картину конструктивного майбутнього, яка передбачає осмислену організацію людської діяльності в соціальному просторі-часі.

Цей феномен виступає засобом заперечення і зняття трьох футуристичних страхів людини. По-перше, страх перед небуттям, який ґрунтується на потребі у самозбереженні та передбачає необхідність пошуку як біологічних, так і соціальних репродукцій в перспективі. По-друге, страх перед вибором майбутнього життя та імовірність обрання помилкового напрямку індивідуального та колективного розвитку. По-третє, страх перед перспективою буття з урахуванням досягнення його неконтрольованої несподіваності та складності в пізнанні. Сподівання як відповідь на ці страхи сприяє накопиченню потенціалу, конкретизує вектор майбутньої активності та формалізує перспективну відповідальність людини перед собою та іншими учасниками суспільних відносин.

Якщо повернутись до чуттєвої складової сподівання, то варто звернути увагу на перспективний стан, в якому знаходиться людина після виходу на межу та за межу трансцендентного для формулювання прийняттого бачення майбутнього і пошуку свого місця в ньому. Додана імовірність «здійсниться/не здійсниться»

залишає людині люфт виправданої невпевненості в майбутньому, коли в сподівання закладається право суб'єкта на помилку.

Розглядаючи сподівання через здивування, можна казати про підготовлену зустріч індивідуального та колективного суб'єкта перспективних відносин з грядущим за межею наявного соціального простору. Подив як реакція на сприйняття невідомого є засобом мисленнєвого захисту людини від непередбачуваних майбутніх змін. Єдиним і достатньо суперечливим засобом заслону від вказаного зовнішнього тиску (не враховуючи відмову від життя) в суспільстві є страхування як різновид накопичення ресурсів життєдіяльності. Відповідно, щоб впоратись з епіфанією майбутніх змін, треба прийняти та попередити багатоваріантність їх впливу.

Уміння робити крок назад та планувати його на практиці є проявом осмисленого ставлення до прийдешності. Закладання похибки у сподівання передбачає умовну можливість тимчасового припинення суб'єктності, що пов'язано з впливом випадковості на проєкцію майбутнього. Люфт для бажаного є відстанню між допустимо імовірним та нереально існуючим. Тобто люфт у сподіванні є вікном для подальшого прокладання мисленнєвого шляху в трансцендентне буття, в якому закладається прийняття невідомого та довіра до нього.

У цьому випадку унікальними є явище форс-мажору (вищої сили). Визнання імовірної явності впливового суб'єкта перспективних відносин, який може кардинально змінити реалізацію сподівання. При цьому, в соціальному просторі форс-мажор обов'язково повинен мати об'єктивний характер.

Завдяки «обмовці Мартенса» будь-яка суб'єктна навмисна дія в регулюванні суспільно-політичних та суспільно-економічних відносин не вважається форс-мажором. Промова міжнародного юриста Ф. Мартенса визначила війну умисним явищем та встановила необхідність підтримувати загальноприйняті норми взаємодії при відсутності належних законів та норм регулювання. Люфт додає стабільності мисленнєвій конструкції сподівання, яка завдяки рухливості стає більш стійкою до грядущих викликів майбутнього.

Задля розуміння природи сподівання вагоме значення має перехід від суб'єктивності до суб'єктності погляду в майбутнє. Трансформація сприйняття існування виходить з перенесення відповідальності за перспективні дії з іншого суб'єкта суспільних відносин на себе.

Силогізм сподівання розкривається у напрямках розвитку суб'єктності. По-перше, заперечення впливу інших на власне життя, що стимулює виникнення бунтарського сподівання. По-друге, наявне тавтологічне осмислення свого існування через наслідування практики життя успішних учасників суспільних відносин. Обидва вектори дають інкарнаційний стимул для цілеспрямованого розвитку соціального майбутнього.

Не меншу важливість у розумінні сподівання відіграє перехід від індивідуальних до колективних проєкцій майбутнього, який розвивається також на багатоваріантній основі. Зазначений процес пов'язаний з ідентифікацією та передбачає різні засоби для утворення колективного «Я».

З одного боку, екстраполяція колективного «Я», коли власний шлях у майбутнє розглядається крізь призму успіху інших суспільних об'єднань. З іншого боку, емерджентність колективного «Я», коли перспектива конструюється з поглядів самодостатніх індивідуальних «Я». Перехід від індивідуальних до колективних сподівань є кроком на шляху до становлення соціальної картини майбутнього.

Разом з цим, слід розібратись і з семантикою слова «соціальний», а також встановити власну межу між соціальним та суспільним. Дослідницька практика говорить про необхідність вичленення якісної характеристики цих слів. Під «соціальним» треба розуміти все те, що робить індивіда людиною: світ і світло всередині неї, характер відносини між людьми та ставлення соціального світу до окремого його учасника. В цьому контексті, «суспільне» – це рух людини до самої себе та до себе подібних. Трансформація людини в учасника суспільних відносин та підтримка цієї спільності в наявних умовах життєдіяльності. Відповідно, соціальне – це ознака статусу людського співіснування, а суспільне є відображення процесу взаємодії, яка вирізняється системною єдністю людей.

В. Бусел бачить зміст слова «соціальний» як: «Пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві.// Породжений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу.// Існуючий у певному суспільстві.// Здійснюваний у суспільстві.// Зумовлений поділом суспільства на класи» [10, с. 1360]. Це твердження подає слово «соціальний» у зв'язку з фіксацією людського співіснування: народження, існування, діяння та статус. Разом з цим, залишається поза увагою внутрішня соціальність людини.

За великий рахунок «соціальне» розглядається в соціологічному, соціально-психологічному та філософському дослідницьких напрямках. В соціологічному напрямку розглядаються процеси та структурні елементи системи людських відносин, які можна назвати соціальними (П. Сорокін) [64, с. 108]. В соціальній психології аналізуються змістовні ознаки людських відносин та специфіка їх протікання (Д. Майєрс) [87]. У філософії дається цілісний погляд, який охоплює в собі і форму, і зміст соціального як інституціональної ознаки, характеристики простору та рівня людських відносин (В. Воловик) [65, с. 11]. У нашій роботі варто враховувати всі три напрямки дослідження соціального, так як сподівання торкається і визначення структурних елементів простору перспективної життєдіяльності, і характеру сприйняття майбутнього, і фіксації рівня взаємодії між людьми в соціальному просторі-часі. Проте, саме останнє є базою для осмислення предмету дослідження, тому що визначення простору реалізації сподівання визначає його реалістичність та необхідність для більшості членів суспільства.

Крім того, В. Бусел розглядає «суспільне» через процес виробництва матеріальних і духовних благ. Тобто суспільне постає тим, що вироблено в суспільстві та для суспільства [10, с. 1417]. З цією думкою можна погодитись лише частково, так як до суспільного відноситься вся практична діяльність людини (і споживання також), яка впливає на витратне функціонування соціального простору.

Аналізуючи взаємозв'язок соціальності та темпоральності в інформаційному суспільстві, М. Лукашенко виділяє три важливі аспекти. По-перше, відмови від

солідарності. По-друге, тяжіння до вільного та гедоністичного буття. По-третє, інтенцію на ідеальну соціальність, яка представлена у вигляді реальної віртуальності [43, с. 4]. Звідси, соціальне постає не тільки ознакою проєкції майбутнього, але і її складовою, яка визначає характер розвитку відносин між людьми у визначеній перспективі. Трансформація соціальності пов'язана зі зміною способів колективного існування у навколишньому просторі, що накладає свій відбиток на зміст проєкції майбутнього. Якщо інформаційне суспільство надає людині більше фізичної свободи, то зміст сподівання стає більш егоїстичним та суб'єктивно спрямованим. Разом з цим, людина стає невільною від самої себе та своїх егоїстичних бажань, що ставить під питання її людяність.

Підкреслимо ще одну важливу тенденцію в розвитку соціального. О. Ходус описала трансформацію постмодерного суспільства, де справедливо зауважила про збільшення значення приватності в людських відносинах [81]. При цьому, необхідність спільності існування не зникає, але позначається виходячи із суб'єктивного розуміння будови соціального світу. Зазначимо, що бачення соціального змінюється разом з розвитком людських відносин, а також відображає їх сутнісний характер, який впливає і на теперішнє, і на майбутнє.

Відтак, семантичний аналіз значення слова «соціальне» та «сподівання» дозволив виявити багатовекторний темпоральний орієнтир на активність людини, яка наповнює її існування змістом та дозволяє інтерпретувати його як людське. При цьому соціальність визначається характером розвитку внутрішнього та зовнішнього світів людини, а також її ставленням до співіснування з іншими учасниками суспільних відносин.

Справжньою протилежною стороною сподівання виступають очікування членів суспільства, які є фільтром і набором схвалених зразків майбутньої поведінки суб'єктів суспільних відносин. Виходячи з цього твердження, індивідуальні очікування представляють собою відсторонене бачення перспективи існування, а колективні очікування мають вагомую роль регулятора соціального простору. Збільшення кількісного складу учасників суспільних

відносин надає їм право голосу не за фактом обґрунтованості проєкції майбутнього, а за правом сильного та більш згуртованого.

Сподівання і очікування можуть змінювати змістовну складову в залежності від сфери практичного застосування. Вони мають інтенціональну розбіжність, в якій засіб досягнення майбутнього насичується специфічним змістом об'єкту дослідження.

Очікування у фізичному просторі виступає як передбачувана проєкція майбутнього, а сподівання постає усередненим показником спланованих математичних розрахунків. Вказані моделі темпорального пізнання та перетворення прийдешнього різняться орієнтиром на процес або результат екстраполяції.

У соціальному просторі маємо відмінну картину. Сподівання – це модель активної реалізації життєвої перспективи, а очікування – пасивна ілюзія майбутнього. В цьому випадку суб'єкт сподівання перетворюється на об'єкт очікування. Ця ситуація визначає диференціацію використання термінологічного апарата в різних сферах наукових досліджень проєктування прийдешності.

Перехід від очікувань до сподівань є невід'ємною складовою розвитку людини в соціальному просторі. Традиційно людина відтворює власні сподівання, виходячи з очікувань соціуму. Відтак, доцільно казати про особистісні сподівання, які формуються на основі бажання відповідати соціальним очікуванням.

Якщо спиратися на думку, що головною відмінністю між сподіванням та очікуванням є цілеспрямована діяльність суб'єкта перспективних суспільних відносин, то ми зіткаємось з доволі тонкою межею тлумачення предмету дослідження. Проводячи аналіз вжитку цього слова, можна побачити часте використання вислову «виправдати чийсь сподівання». Проте тут немає протиріччя у тлумаченні значення понять. Попередньо ми зауважували про полісуб'єктність сподівання, яка змінюється в процесі освоєння взаємодії «людина – суспільство». Відповідно, у цьому вислові міститься приклад застосування зовнішнього суб'єкта відносин для стимулювання цілеспрямованої

активності з отримання спільної користі. Очікування як було, так і залишаються пасивним сприйняттям наявної та перспективної дійсності, яке не передбачає внутрішньої активності його автора.

Звернемось до найвищої точки поглядів у майбутнє на буденному рівні, яка знаходиться на межі флуктуації сподівань та очікувань у соціальному просторі. Перехід від одного до іншого рівня сприйняття та осмислення перспективи відбувається в залежності від зміни вектору активності людини на себе або на спільноту.

Прикладом цього є баланс виробництва та споживання як практичне відображення співвідношення альтруїзму та егоїзму діяльній активності людини в наявних умовах існування. Споживацькі очікування представляють собою перенесення корисних суспільно-економічних процесів у площину досяжної перспективи.

Одним із найбільш цілісних прикладів використання споживацьких очікувань є ф'ючерс як різновид угоди на право володіння матеріальними благами, які мають з'явитись протягом визначеного проміжку часу. Подібне лімітування перспективи дестабілізує соціальний простір та робить його залежним не від ресурсів життєзабезпечення, а від інтерпретаторів прогнозу. Протилежністю споживацьких очікувань є виробничі сподівання. Вони виходять за межі досяжного майбутнього за рахунок вольової основи сподівання та орієнтовані на ретенцію зробленого у прийдешньому.

Перспективна ретенція є одним з найбільш вагомих стимулів свідомої діяльності людини у соціальному просторі. Вона виходить з виробничих сподівань, які орієнтовані на фіксацію потрібних результатів у майбутньому.

Нажаль за рахунок відчуження людини від засобів та продуктів виробництва суспільних благ цей процес було винесено за дужки у розумінні більшості суспільної спільноти. Разом з цим, зв'язок виробництва та споживання є природним, логічним та беззаперечним фундаментом організації перспективного суспільного життя.

Іншою важливою рисою значення слова «сподівання» є обсяги його



виконання у взаємодії між людьми задля досягнення спільного добробуту в перспективі. Повертаючись до сукупності дійових осіб у проекції майбутнього, потрібно вказати на визначення кращого варіанту її реалізації, який описується як «перебільшити чийсь сподівання». Це словосполучення ще раз підводить нас до наявності зовнішнього джерела, яке виконує роль маяка для потенційних зміни учасника суспільних відносин у ліпший бік. Відповідно, у сподіванні допускається сторонній вплив від більш досвідченої особи, яка використовується в якості взірця для наслідування, що має привести людину до бажаного результату в подальшому житті. Цю думку було покладено в основу залучення концепту «візіонера соціального сподівання».

Необхідно вказати не тільки на характеристики суб'єктів сподівання, а й на те, що задає йому рух. Воля виступає активною і дієвою складовою індивідуальних спроб осмислення та перетворення перспективи. Вона виступає рушійною силою трансформації майбутнього та насичує суб'єктність організаторів перспективного життєвого устрою.

А. Шопенгауер бачить волю до перетворення прийдешнього, як «міркування розуму про те, чого ми коли-небудь забажаємо, а не вольові акти у власному розумінні: тільки виконання накладає останню печатку на рішення, яке до того є тільки крихким наміром та існує виключно в розумі, *in abstracto*» [84, с. 99]. Він визначає необхідність поєднання перспективного образу життя з чіткою сукупністю дій, спрямованих на зміну існуючих умов до бажаних параметрів.

Напрацьована картина майбутнього виступає стимулом конструктивної активності людини по відношенню до реалізації власних сподівань. Відчуження зазначеного образу майбутнього дозволяє наділити його суб'єктністю та створити сторону внутрішнього діалогу в процесі розробки сподівання.

Протилежністю вольової основи сподівання виступає фаталізм як прояв заміщення страху та відчаю перед майбутнім на заперечення особистих цілей в перспективі. А. Шопенгауер пише: «Саме по відношенню до власної індивідуальної долі розвивається у багатьох трансцендентний фаталізм, до якого, можливо, рано чи пізно приходять кожен, коли розмірковує над власним життям»

[84, с. 351]. Заперечення значення волі та трансцендентний фаталізм є не тільки гірким післясмаком апостеріорного аналізу життєвих невдач та негараздів, а й проявом залежного існування людини в межах системи суспільного виробництва і споживання та непрямим підтвердженням соціальності сподівання.

Трансцендентний фаталізм пов'язується з небезпекою витіснення людини із соціального простору. Намагаючись створити постійну ретрансляцію теперішнього соціального часу, людина виносить свою волю до бажаного майбутнього за межі осмисленого буття. Сподівання на продовження життя є унікальною формою існування в межах та за межами суспільно-часового простору.

Воля до перетворення майбутнього виступає в якості форми активного внутрішнього імпульсу з реалізації окремої або комплексної сукупності цілей в межах досяжного. Детермінованість майбутніх подій залежить як від індивідуальної волі, так і від бажань суспільної спільноти. Перевага воління однієї людини над колективними забаганками є показником свободи людини в теперішньому часі. Відтак, особистісне майбутнє формується за рахунок полярних цілей щодо погодження або спротиву соціальним обмеженням у теперішньому часі.

Вагому роль у житті сподівання відіграє інтенція його суб'єкта, яка обирає кінцевий пункт реалізації. Сподівання може спрямовуватись і на подолання кордонів щодо досягнення бажаного, і на їх встановлення для інших учасників перспективних відносин або для себе (самообмеження).

Д. Узнадзе виділяє ознаки волі людини, які впливають на спрямованість перспективної поведінки та на осмислення місця сподівання в цьому процесі. Він пише: «Ці ознаки полягають у такому: а) у вигляді волі імпульс актуальної потреби ніколи не викликає дій, вольова поведінка ніколи не спирається на імпульс актуальної потреби; б) у випадку волі відбувається об'єктивація моментів, які входять у процес активності: «я» і поведінка, «я» протистоїть поведінці; в) вольова поведінка не є поведінкою, яка відбувається у теперішньому, вона – майбутня поведінка: воля перспективна» [73, с. 321]. З

цього твердження можна зробити потрійний висновок відносно впливу волі на розвиток сподівання. По-перше, відтермінування за напрямком «воля – вчинок» має невелику часову відстань, так як затягування реалізації сформованого сподівання є надмірним моральним та емоційним навантаженням. По-друге, об'єктивація розгляду елементів сподівання носить умовний характер у зв'язку з тим, що вольовий вчинок спрямований на привласнення бажаного та наближення до реальності суб'єктивного бачення умов існування. По-третє, інтенція волі орієнтована на прискорення наближення майбутнього. Вольова дія не відбувається в теперішньому, але формується та розвивається саме в ньому.

Звернемо увагу на деталі. Об'єктна інтенція передбачає спрямованість від носія сподівання до об'єкту, який бажано отримати в перспективі. Відстань до реалізації сподівання формується як сукупність заходів щодо забезпечення володіння необхідним благом. Подібна суб'єкт-об'єктна конструкція є вираженням ідеального майбутнього, яке розкривається у вимірі власних пріоритетів. Цей різновид інтенції надає можливість виділити особисті сподівання, які формуються виключно на основі волі однієї людини та розповсюджуються на оточуючий соціальний простір.

Суб'єктна інтенція передбачає спрямованість від носія сподівань до іншої людини, яка має сприяти корегуванню умов існування. Суб'єкт-суб'єктна спрямованість взаємодії дозволяє відкрити можливість взаємної участі в реалізації сподівань, які формують спільну картину майбутнього. Вказаний вид інтенції описує появу соціальних сподівань, які розкриваються у вигляді унікальної картини співіснування індивідуальних поглядів на перспективне життя за рахунок визнання суб'єктної паритетності.

У цьому контексті ми можемо спостерігати еквіваленцію суб'єктів, часових вимірів та образів майбутнього. Проекція переноситься від однієї людини до групи, створюючи спільний образ перспективного «Ми». Дана проекція формується у позачасовому вимірі та поєднує зразки життя минулого, теперішнього та майбутнього. Різні складові сподівання нанизуються на нього, даючи рух загальному прогресу подальшого існування в суспільстві.

Процес усвідомленого проектування прийдешності залежить від обсягів наявної інформації про перспективні події. Невідомість є етапом для створення соціального сподівання. С. Ожегов та Н. Шведова виділяють два аспекти невідомості: «1. Відсутність відомостей. 2. Непомітне та скромне існування» [52, с. 379]. Інформаційний та соціальний аспекти невідомості по різному впливають на пошук, накопичення та репрезентацію перспективного буття в проекції майбутнього. Так, відсутність інформації індукує сподівання на її отримання, а непомітне життя є домінуванням очікувань у соціальному просторі.

Будь-яка проекція майбутнього спирається на впевненість у досягненні бажаних результатів, яка протистоїть невідомості. У сподіванні ця впевненість носить суб'єктивний характер та визначається ступенем довіри до джерела вольової активності та темпоральної інформації. Головною причиною страху людини перед майбутньою невідомістю є не тільки небезпека несподіваного закінчення життя, а й ліміт довіри до оточуючого суспільного середовища.

Довіра може бути як предметом попередніх домовленостей, так і наслідком виправданих сподівань. Попередні домовленості є результатом створення кредиту довіри, який задіяний у формуванні сподівання на конструктивну співпрацю в майбутньому. Вичерпаний кредит довіри веде до припинення відносин і створення негативного іміджу, який важко виправити. Відтак, довіра та сподівання можуть мати як апіорний, так і апостеріорний характер.

Окрім довіри існують більш стійкі форми соціальної комунікації, які допомагають визначити можливість проектування майбутнього. Спираючись на думку Дж. Стейнбека, Р. Рорти наполягає: «Поки люди в біді можуть допомагати тим, хто в більшій біді, доти буде існувати братерство, а відповідно і соціальне сподівання» [89, с. 248]. Зменшення дистанції між учасниками перспективних відносин сприяє розвитку сподівань, що зумовлено «укрупненням» суб'єкта та збільшенням вольових зусиль щодо перетворення майбутнього на власну користь. У цьому випадку ідентифікація відбувається не тільки з бажаним прийдешнім, а й з іншим суб'єктом, який зміг пережити подібний досвід та

розділяє емоційний стан автора проекції відносно зустрічі з потенційними негараздами.

Крім усього іншого, потрібно вказати на зв'язок довіри та пізнання, що передбачає природну недовіру до невідомого, яка заважає побудові перспективних суспільних відносин. Людині легше сподіватись на те, в чому вона впевнена, що концентрує основний спектр її активності на теперішньому. Ілюзію впевненості в майбутньому можна відтворити тільки шляхом темпорального перенесення суб'єктності, що додає зазначеному процесу містицизму та надприродних ознак, якими умовно має володіти суб'єкт сподівання.

Довіра є засобом реалізації соціальних сподівань, що супроводжує процес від початку формування попередніх поглядів на спільне майбутнє до визначення їх виправданості в перспективі. Вона виступає містком від слів до практичного підвищення добробуту в суспільному об'єднанні.

Тотожність обіцянок та результатів перетворення життя є основою для виправдання сподівань, покладених на «вожака» спільноти. Збільшення різниці між домовленостями і сподіваннями є показником маніпуляції бажаними зразками людського життя. Найбільш характерним прикладом цього процесу є політичні перегони, які супроводжуються масовими та необґрунтованими обіцянками про краще майбутнє. Вказана проблема вирішується за допомогою системної та публічної оцінки наданих обіцянок і практичних результатів набувача довіри.

Аналізуючи практичні методи моделювання довіри, Б. Ламберт та співавтори наполягають: «Особи з просоціальною ціннісною орієнтацією мають конструктивні вподобання, надають перевагу рівним результатам і охоче співпрацюють у вирішенні соціальних дилем, тому що вони засвоїли моралістичну, кооперативну норму. Натомість, індивіди з орієнтацією на власну цінність мають вподобання та орієнтації на себе, максимізують особистісну зацікавленість у соціальних проблемах та, відповідно, роблять помилку» [87, с. 609]. На думку дослідників синтез індивідуального та колективного

можливий за рахунок змодельованої вигоди від кооперації та формування ціннісної системи, яка орієнтована на співіснування. Відповідно, соціальне сподівання як проекція майбутнього має базуватись на вигоді взаємодії «індивід – колектив» задля взаємного покращення співжиття в перспективі.

Цікаву точку зору наводить О. Поліщук, який практично визнає сподівання в якості підґрунтя для появи колективного, а згодом і соціального. На його думку: «Для того, щоб сукупність людей визнавалась групою, потрібна взаємодія між її членами та наявність сподівань, що їх поділяє член групи відносно інших її членів» [56, с. 197]. Поряд із цим, перехід від колективного до соціального відбувається паралельно з переходом до сподівання на колектив у цілому. Відтак, сподівання обґрунтовує соціальність перспективної взаємодії своєю наявністю та за рахунок еквіваленції внутрішнього та зовнішнього світів учасників суспільних відносин.

Синтезуючи вищевказані характеристики, соціальне сподівання виступає у вигляді домінуючої та всеосяжної проекції життєвої перспективи, яка реалізується за допомогою вольової активності суб'єкта суспільних відносин та передбачає відтворення шляху досягнення бажаних результатів у майбутньому, виходячи з оцінки наявних умов існування та характеру взаємовідносин у суспільстві. Воно спирається на взаємодію «індивідуальне – колективне» та ґрунтується на комплексній екстраполяції суб'єктивних образів прийдешнього задля оптимізації співіснування.

Основною діючою особою соціального сподівання є суб'єкт, який поєднує ролі автора та виконавця проекції майбутнього, або одну з них. На думку А. Брушлінського: «Поняття «суб'єкт» передбачає наявність об'єкту, що пізнається. Взаємодія людини зі світом, яка відображається у вигляді об'єкта (об'єктивної реальності) утворює свідомість. Взаємодія суб'єкта з об'єктом є не тільки гносеологічне відношення, це факт онтології, реального буття» [58, с. 315]. Аналізуючи це твердження, треба його доповнити думкою, що суб'єкта визначають не тільки гносеологічні та онтологічні, а й футурологічні відносини з оточуючим світом. При цьому, якщо у всіх трьох випадках присутні суб'єкт-

об'єкт-суб'єктні та в третьому і прямі суб'єкт-суб'єктні відносини. Механіка соціального сподівання має дуалістичний характер, який відображає акцент суб'єкт-об'єктного перетворення соціального простору-часу на поле суб'єктної та надсуб'єктної еквіваленції. До його складу входять: пізнання, оцінка, екстраполяція та інтенція на перспективу життя.

Центральним елементом соціального сподівання є екстраполяція проєкції майбутнього. Вона представляється процесом індуктивної інтенції картини прийдешнього життя, яка формується з урахуванням набутого або залученого досвіду щодо організації існування. Її доповнює експектація як процес дедуктивного перенесення нормативних обмежувачів людської активності в досяжне майбутнє задля гармонізації спільної картини буття. Основою ефективного соціального сподівання є апостеріорна екстраполяція. Досвід визначає характер сподівання та робить картину майбутнього більш чіткою і логічною. Набуті навички визначають характер поведінки за відомих обставин.

Дискусія про значення досвіду в опрацюванні майбутнього старіша за всі філософські питання. Аналізуючи перспективну пізнавальну діяльність, А. Брушлінський обґрунтовує важливість використання поняття «відоме» в цій сфері. На його думку: «Інакше кажучи, невідоме виділяється, взагалі аналізується через його відношення із вже відомим, через його синтез із глибоко розкритими умовами та вимогами задачі, оскільки шукане стає зв'язковою ланкою між ними. Відповідно, невідоме не є якась «абсолютна пустота», якою взагалі неможливо оперувати» [8, с. 67]. Виходячи з цього твердження, визначення сподівання як проєкції майбутнього відбувається через відоме у невідоме, що робить його особливою формою синтезу апіорного та апостеріорного у житті людини. Екстраполяція відомого у невідоме має змістовну основу минулого існування.

Використання методологічного фундаменту дослідницької роботи дозволило систематизувати структурні компоненти бажаної перспективи, які використовуються у соціальному сподіванні. В цьому контексті потрібно розділити предмет і напрямок екстраполяції. Перенесення включає як бажану картину майбутнього, так і «мандат» на її виконання.

Е. Тоффлер та Х. Тоффлер визначають в якості прикладу екстраполяції найбільш дієву модель для створення суспільства споживання – бажання добробуту. Вони пишуть: «Бажання може відображати різні речі, починаючи від гострої потреби та закінчуючи швидкоплинною примхою. У будь-якому випадку, добробут – це саме те, що задовольняє бажання. Він як бальзам на рану, який може задовольнити одночасно декілька бажань» [72]. Більш точно можна казати про наявність різних форм накопичення бажаних ресурсів життя: матеріальних благ, знань, інформації та інше.

Залежно від вольового потенціалу, орієнтир на реалізацію сподівання може активуватись у теперішньому або майбутньому часі. Сподівання не є еквівалентом привласнення чогось в оточуючому світі, але воно подібне взаємодії щодо перерозподілу ресурсів життєдіяльності, до якого належить і захоплення з привласненням.

Е. Тоффлер та Х. Тоффлер розкривають феномен персоніфікації часу, який передбачає в собі фрагментацію соціального часу та його перерозподіл у відповідності до індивідуальних потреб. Час та його використання постають бажаними зразками організації персонального існування. За допомогою цих дослідників у коло дослідницьких інтересів потрапляють умови реалізації перспективних моделей буття та з'являються досяжні та недосяжні сподівання.

Визначальним фундаментом сподівання є комплексна оцінка умов існування, яка проводиться задля визначення наявності ресурсів життєдіяльності та імовірності їх поповнення. Перехід від ірраціонального до раціонального в основі сподівання дозволяє відтворити ефективну реакцію у відповідь на зміни соціального простору. Виходячи з вищевказаного, основним поштовхом у детермінації сподівання є людські відчуття, які визначають прагнення до життя.

Формування соціального сподівання може спиратись на один або два процеси кореляції перспективи. По-перше, це особистий досвід, набутий людиною в ході життя. По-друге, це осмислення результатів професійного та досвідченого відтворення потенціальної картини життєдіяльності. Апостеріорні кореляції впливають на систематизацію сподівання людини за показниками



раціональності та досяжності їх реалізації. Вихідним продуктом цього процесу є відтворення індивідуальної картини прийдешності, яка включає сукупність процесів щодо наближення до бажаних умов існування.

В окремих випадках можуть бути наявні варіанти, коли почуття сильніше всіх інших корелятивів. Руйнація раціональної синхронізації сподівань із соціальним простором формує афективну реакцію на умови навколишнього середовища. О. Солженіцин описує подібний чуттєво-мисленевий аспект боротьби людини з «експропріаторами» перспективи існування: «Взагалі, зрозумійте та передайте там, кому треба вище, що ви сильні тільки тоді, коли відбираєте у людей не все. Але людина, у якої ви все відібрали, вам непідвласна, вона знову вільна» [63, с. 84]. Зазначена стан суб'єкту сподівання породжує потенціал спротиву в його реалізації, який виходить зі страху майбутнього небуття та стимулює реорганізацію умов життєдіяльності в процесі колективного співіснування.

З урахуванням того, що сподівання функціонує у ієрархічних суспільних відносинах і залежно від взаємодії з колективними очікуваннями (покладеними на людину), феномен добровільності у обранні та реалізації образу майбутнього стає головною метою у забезпеченні вільного життя людини. Замало дотримуватись вимоги перспективного співбуття, а необхідно робити це без порушення спільного «Міста сонця».

Поряд із цим, на втілення сподівань впливає фактор ефективності оцінки умов існування та потенційних можливостей для впровадження у життя планів на майбутнє. Ефект переоцінки та недооцінки залежить від потенції сподіватись на власні сили. Рівень самовпевненості є корелятом реалізації власних бажань у оточуючому соціальному просторі. Тобто перспективна вдача насправді частіше всього супроводжує саме сміливців. Підтвердженням цієї тези є те, що відомі мореплавці, науковці, підприємці були і завзятими відчайдухами, які завжди переоцінювали власні можливості задля виходу за межі відомого та отримання бажаного результату. Це заперечення буття теперішнього заради буття

майбутнього, що необхідно для розширення спектру можливостей суб'єкта сподівання.

Акцент на рухливості суб'єкта сподівання та обґрунтованості вибору майбутнього шляху життя дозволяє виділити осмислені та абсурдні сподівання. І тут ми зустрічаємось із певним парадоксом. Достатньо абсурдно намагатись осмислити те, що невідомо та може розвиватись випадково і за непередбачуваною траєкторією. Разом з цим, накопичений досвід існування та відтворення його у плані подальших дій дає змогу виокремити такі типи проєкції майбутнього, як заплановані та імпровізаційні сподівання.

Перший тип має спрямованість на опрацювання послідовності дій суб'єкта сподівання відносно імовірних варіантів руху подій навколо нього. Другий тип передбачає наявність вольової спроможності щодо перетворення існуючої ситуації на власну користь у перспективі. Самовпевненість супроводжується імпровізацією, що задає унікальний шлях для суб'єкта сподівання.

Крім того, важливу роль у цьому випадку відіграє психологічний стан людини, який впливає на чіткість бачення перспективи. Страх та відчай провокують появу безвекторних сподівань, які включають у себе заперечення теперішнього буття (як завгодно, але не так як є). Протилежність їм складають цілеспрямовані сподівання, які мають визначений пункт реалізації та засновані на конструктивній вольовій активності суб'єкта перспективних відносин. Трансформація статусу сподівання можлива в рамках зміни психологічного стану людини та її потенції взаємодіяти з навколишнім простором.

Разом з цим, всі подібні класифікації соціальних сподівань розгортаються на основі встановлення значення досвіду обробки навколишнього суспільного середовища на власну користь. Використовуючи погляди А. Шопенгауера [84, с. 153], сформулюємо розуміння різновидів сподівань, які змінюються з віком та досвідом людини.

Апріорні сподівання притаманні юнацькому віку, коли відсутність невдач та всебічної оцінки умов існування відкривають обрії бажаних майбутніх змін.

Цікаво, що сподівання без досвіду мають більшу імовірність реалізації, так як гарантовано передбачають хоча б одну спробу.

Апостеріорні сподівання є інтервенціями минулих років зрілої людини в осмислення, оцінку та реалізацію її перспективних планів. Зваженість досвіду мінімізує значення вольової складової та збільшує інкубаційний період сподівань. Відтак, досвід життя детермінує рівень раціональності та реалістичності соціальних сподівань, а також задає обмеження для перспективної діяльності людини. Зауважимо, що саме набутий досвід у подальшому неодноразово відображається у різноманітних проявах даної проекції майбутнього.

Аналізуючи межі досвідченості, неможна оминати увагою стимули для осмислення та впорядкування трансцендентного буття. Ж. Нюттен [50] розглядає у сподіванні та інших формах сприйняття майбутнього стимулювання діяльності людини. Звертаючись до визначення перспективи, він розкриває наявність або відсутність сподівання через осмислення й екстраполяцію набутого досвіду ефективної реакції на умови наявного та майбутнього існування.

Внутрішнім джерелом сподівання є осмислення існування, яке екстраполюється в перспективних горизонтах соціального часу. При цьому сукупний перелік стандартів життя може розроблятися власноруч або копіюватися з існуючих зразків у суспільному утворенні. Приклад цієї ситуації наводить Т. Парсонс, коли визначає мотив прибутку як: «Ситуаційно узагальнену мету, яка була засвоєна в ході того, що ми називаємо вторинним процесом соціалізації» [53, с. 329]. Відтак, сподівання на збагачення постає у вигляді засвоєння практичних дій, які спрямовані на здобуття переваг у процесі обміну ресурсами життєдіяльності. Орієнтиром для формування сподівання виступають здобутки успішних членів суспільства та потреби, які мають властивість зростати у геометричній прогресії.

Функціонування сподівання розвивається на різних рівнях темпоральної активності, що відображається у багатоманітності його проявів у соціальному просторі-часі. В залежності від характеру накопиченого досвіду та його ефективності можна виділити миттєві, ретроградні та футуристичні сподівання.

Ж. Нюттен акцентує увагу на значенні негативного досвіду для формування конструктивних зразків соціальної поведінки. Аналізуючи результати дослідження Бочнера та Девіда щодо дітей з неблагополучних родин австралійських аборигенів, він пише: «Впливом раннього досвіду також можна частково пояснити скорочення перспективи майбутнього, що звичайно відбувається у маргінальних соціальних прошарках нашого західного суспільства» [50, с. 608]. У даному випадку можна побачити переважну орієнтацію на сьогодення, яка звужує інші хронологічні виміри соціального часу та додає сподіванням авантюрного «присмаку». В основі подібного сприйняття суспільного життя постають миттєві сподівання, які розраховані на мінімальний відрізок до цілі та моментальне досягнення бажаного результату.

Ретроградні сподівання є формою ідеалізації накопиченого досвіду та екстраполяції його на майбутні події разом із запереченням наявних умов існування. Прикладом вказаного різновиду сподівань є соціально-політичні ідеї повернення до княжих, монархічних та тоталітарних режимів у теперішньому часі. Свідоме заперечення прогресивного розвитку стимулює виникнення циклічності сприйняття соціального часу, де минуле і майбутнє роблять рухи навколо теперішнього.

Аналіз векторів осмислення майбутнього дозволяє виділити також і футуристичні сподівання як ідеальний образ бажаного майбутнього, сформований без використання досвіду минулого та теперішнього. Творці подібного креативу мають славу фантастів і фантазерів, але якщо подібні сподівання справджуються, то отримують статус пророків та месій. Цей різновид соціального сподівання закладає підвалини для виокремлення концепту «футуросфери» як окремого напрямку проектування майбутніх суспільних відносин.

Темпоральний напрямок перетворюючої діяльності розділяє на подібному ґрунті і вектори реалізації даної проекції майбутнього. Реверс-сподівання є відображенням існуючої системи соціальних ролей, які формуються на основі загальноприйнятих параметрів та стандартів життя. Характерним прикладом

реверс-сподівань є образ ідеального чоловіка. Т. Парсонс пише: «Йому потрібно засвоїти те, що очікується від чоловіка, коли він виросте та стане володарем професійної ролі, щоб він «працював», «заробляв собі на життя» та, можливо, також утримував родину» [53, с. 344]. Подібний різновид соціальних сподівань заперечує імовірність унікальності, свободи та самовираження, але забезпечує стабільне існування та виживання в суспільному утворенні.

Аверс-сподівання спрямовують розвиток соціальної системи за рахунок домінуючого впливу індивідуальної вольової активності на спільну перспективу життя. Специфіка аверс-сподівань полягає в тому, що людина оптимізує не тільки особисте, а й колективне майбутнє. Характерним прикладом подібного осмислення соціальної перспективи є головний меседж Інтернаціоналу: «Ми наш, ми новий світ збудуємо». При цьому думка тих, кого цей світ влаштовує заперечується як така, що не має права на існування. Аверс-сподівання революційні за своєю природою та інкарнують впровадження інноваційних соціальних змін у межах визначеного соціального світу.

Тобто реверс-сподівання є формою спрямування людської безпомічності та регулюють дотримання суспільно-прийнятої моделі особистого майбутнього. Перспектива формується на основі запозичення минулих еталонів організації життя. Аверс-сподівання є чистим поглядом у прийдешність, який відображає унікальний бажаний світ та підкріплюється особистою ініціативою. В якості обмеження енергії індивідуальної волі до майбутнього використовується необхідність дотримання колективного благополуччя задля забезпечення гармонійного співіснування.

Реверс-сподівання визрівають з міфологізації минулого та є відбитком того, що у масах отримало назву «Синдром Золотого віку». Потрібно встановити кордон між реверсивними та ретроградними сподіваннями. Якщо перші вимагають повернення до золотого віку, то другі приводять у рух соціальні очікування щодо відтворення золотого віку тут і зараз. Крім того, потрібно вказати на парадокс сприйняття соціального часу. Люди не шкодують про

невідоме майбутнє до того, поки не втрачають можливість реалізувати його на практиці.

Зміна «аверс – реверс» напряму залежить від стану розвитку об'єднання людей, потенціалу регуляторів взаємодії та рівню необхідності кардинальних соціальних змін. Цікаво, що носії аверс-сподівання практично не звертаються до оцінки умов життя та впровадження планів, так як переважно виходять із позиції власних можливостей. Реверс-сподівання є формою засвоєння та використання людиною схвалених зразків адаптації в навколишньому соціальному просторі.

Ця класифікація не буде повною, якщо ми не виділимо зараз-сподівання, які спрямовані на отримання стану задоволення від життя на кожному даному відрізку часу. В цьому випадку об'єктом інтенції виступає майбутнє, яке відбувається тут і зараз. Орієнтир на зараз-сподівання важливий для розвитку суспільства матеріального та духовного споживання. Межа між цими різновидами соціального сподівання достатньо крихка і залежить від оцінки закладених змін. Так, зараз-сподівання з інтенцією на оперативний розвиток можуть швидко переорієнтуватись на спробу консервувати досягнуті результати у ретроградній проекції прийдешнього.

Подальший розвиток осмислення ефективності досвіду існування наводить нас на думку про те, що він відображається в суб'єктності дійових осіб сподівання. Вона виступає драйвером для проектування майбутнього та встановлює вектор подальшої перетворюючої активності.

Сподівання як соціальний феномен є трансцендентною картиною існування людини між буттям та небуттям, яка розкриває її потенціал і життєву спроможність, а також визначає міру її внутрішньої та зовнішньої соціальності в суспільних відносинах. Звернення до аналізу взаємодії буття та небуття відносно перспективи дозволяє виділити екзистенційні та есхатологічні сподівання, що зумовлено специфікою вектору розвитку подій, які заклав автор цієї проекції майбутнього.

Екзистенційні сподівання мають аподиктичний орієнтир на життя, його тривалість, якість та змістовність. При цьому, рух у невідому далечінь

розвивається на основі інтуїтивного бачення перспективи, що визначається як протилежність того, як не має бути. Есхатологічні сподівання виходять із циклічного бачення розвитку перспективи буття та беззаперечно спрямовані на проходження небуття як неодмінної умови розвитку індивідуального та колективного існування.

Зміна інтенції на буття або небуття зумовлена станом розвитку навколишнього суспільного середовища, що визначає зміст шаблону задля формування проєкції майбутнього для кожної конкретної людини. Відгалуженням цієї конструкції є визначення класифікації за змістовною інтенцією соціального сподівання. За вказаним критерієм виділяються сподівання-виправдання та сподівання-спокута, які розкривають різні аспекти перспективної взаємодії «людина – суспільство».

Сподівання-виправдання є відображенням проєкції соціального обміну, де основний акцент робиться на придбання (отримання, захоплення) бажаного, що виправдовує закладене бачення майбутнього. Сподівання-спокута розкриває іншу сторону соціального обміну, де суб'єкт проєктування намагається позбавитись небажаного образу прийдешнього або зняти тягар від наслідків своїх попередніх дій. Всі зазначені різновиди проєкції прийдешності ґрунтуються на дуалістичній спрямованості векторів осмислення особистої та соціальної перспективи.

Спираючись на вищесказане, екзистенційні сподівання є проєкцією виправдання, а есхатологічні сподівання є проєкцією спокути, які забезпечують відчуття соціального безсмертя за рахунок спрямованого та системного обміну буття на небуття. При цьому безсмертя є спробою відповісти на питання про сенс життя для себе та для інших членів суспільних відносин, які приймають участь у процесі соціального обміну.

Маховик саморуйнації починається саме на загальносуспільному рівні. Якщо в екзистенційних проєкціях майбутнього є інтенція на джерело продовження існування, то есхатологічні проєкції спрямовуються до першопричини руйнації та її пояснення. І все частіше домінує думка, що основним джерелом руйнації є людина та її діяльність.

Формулювання соціального сподівання пов'язано з розумінням та оцінкою розвитку суспільства. Ф. Фукуяма так описує його традиційних ворогів: «Свідома відмова від технологій та раціоналізованого суспільного устрою передбачається багатьма групами, починаючи від романтиків початку дев'ятнадцятого століття та закінчуючи хіпі шістдесятих років і аятолою Хомейні з ісламським фундаменталізмом. На даний момент джерелом найбільш послідовної та чіткої опозиції технологічної цивілізації є екологічний рух» [78, с. 74]. Вказані соціальні течії застерігають від апокаліпсису та є спробою відійти від нього, але паралельно вони є випадком «загибелі» соціального сподівання, так як не передбачають розбіжності між наявним та бажаним.

Подібне відношення до майбутнього є похідним від течій хіліазму та апокаліптики, які задають заперечення перспективи подальшого існування. Проте, одне обов'язково має визначатися через інше. Г. Зіммель наполягав: «Я впевнений у тому, що якщо смерть від самого початку присутня в житті, то вона полягає у виходженні життя за власні межі. Прагнучі до абсолютного життя і розвиваючись у цьому напрямку, життя робиться «більшим життям» [21, с. 21]. Якщо спиратись на зазначене твердження, то реалізація будь-якого сподівання є умовною «смертю» теперішнього суб'єкта, який виходить за межі наявного задля того, щоб отримати «більше життя». Відповідно, спрямованість сподівань на «смерть теперішнього» є віддзеркаленням спроби створити бажане майбутнє, яке має більшу міру життя.

У підсумку цієї частини роботи зазначимо, що сутність феномену соціального сподівання полягає у створенні та підтримці взаємозв'язку членів суспільства, який визначається цінністю їх подальшого співіснування та підтримується за допомогою усвідомленої, цілеспрямованої, наполегливої, послідовної діяльності для долучення до потрібних умов життєдіяльності в майбутньому.

Власне під соціальним сподіванням слід розуміти соціально-філософське поняття, що відображає діяльнісні відносини суб'єкта із соціальною реальністю, як домінуючу сенситивно-ноетичну проекцію та реалізується за допомогою



досягнення конвенції щодо шляху отримання встановлених результатів у майбутньому. Акцент на збільшенні приватності в соціальному задає нові горизонти співвідношення внутрішнього та зовнішнього у соціальному світі та надає можливість рахувати відособлені відображення випадків цілеспрямованої активності людини приватними проявами соціальних сподівань.

Діалектичною протилежністю соціального сподівання є очікування членів суспільства, які містяться у складі ціннісної системи у вигляді об'єктивованої картину майбутнього. Якщо соціальне сподівання є концептом суб'єктної активності щодо організації життєдіяльності у спільній перспективі, то очікування є відзеркаленням конвенційної моделі прийнятного в прийдешньому, яким вимірюють «схвалене» сумісне майбутнє в суспільстві.

Домінуючим у соціальному сподіванні є діалог перспективної активності та накопиченого досвіду. Вони обмежують і доповнюють один одного. Вказана ситуація визначає перманентну ефективність апріорних та апостеріорних сподівань. Більшість різновидів сподівання є відображенням його дуалістичної природи, яка поєднує чуттєве та раціональне в житті учасника суспільних відносин. На цьому тлі виокремлюються цілеспрямовані та безвекторні, осмислені та абсурдні проєкції майбутнього, які формуються на основі обраного спектру взаємодії з навколишнім світом.

Внутрішнє сприйняття особистого часу та його співвідношення із соціальним часом розставляють орієнтири на виробництво та споживання як кінцеву мету сподівання. У такому разі акценти можуть змінюватись у залежності від віку людини та сприятливості умов життя. Темпоральний вектор в аналізі предмету дослідження допомагає виділити ретроградні, миттєві та футуристичні сподівання. Цей факт наводить на думку про копіювання соціального часу в себе та можливість багатовекторної темпоральної екстраполяції.

Сподівання є відображенням соціальної активності, яка доповнюється і змінюється в процесі суспільного життя. Логічним продовженням попередніх різновидів цієї проєкції майбутнього є її розвиток за рівнем самовпевненості людини та орієнтацію на гармонійне співіснування в соціальному просторі. Носії

аверс-сподівань детермінують розвиток колективного прийдешнього, а творці реверс-сподівань погоджують власну соціальну активність з іншими учасниками взаємодії в межах єдиної перспективи.

Особливу нішу в цьому випадку займає зараз-сподівання, яке передбачає реалізацію бажаного миттєво, на кожному етапі людського проживання. При цьому знімаються кордони досвідченої обережності та вольової стриманості. Ідея «консервації» часу властива для суспільства споживання. Аверс та реверс є частиною взаємодії «сподівання – очікування», яка змінюється в залежності від характеру накопиченого культурного спадку та напрацьованих механізмів стимулювання і організації гармонійної життєдіяльності у соціальному просторі.

### **1.3 Методологічні принципи та підходи соціально-філософського дослідження феномену соціального сподівання**

Соціальне сподівання є унікальною формою осмислення та перетворення майбутнього. Воно пов'язане з додаванням власного бачення прийдешнього у загальну картину потенційного співіснування та оцінкою перспективи життя, яка проводиться в межах темпоральних координат і набутого досвіду. В процесі подібного конструювання відбувається не тільки пасивний опис прийдешнього, а й наближення його до суб'єктивно ідеального стану, що створює складність у дослідженні соціального сподівання.

Зазначений феномен знаходиться як у колі уваги учасників філософської дискусії, так і у фокусі досліджень практиків щодо формування цілісної картини суспільства майбутнього. Цей пункт роботи спрямований на оформлення цілісної дослідницької стратегії, яка б охоплювала всі прояви предмету дослідження в соціальному просторі.

Із самого початку людина орієнтувалась на сенситивне сприйняття майбутнього через споглядання плину часу в навколишньому просторі. Набутий дослідниками досвід та науковий потенціал дозволили сформулювати

раціональне ставлення до перспективи існування. Сподівання постало інструментом для осмислення прийдешнього, який базується на вивченні іманентного задля роботи на межі темпоральних горизонтів суспільного життя. Відтак, аналіз соціального сподівання передбачає врахування дуалізму чуттєвого та аналітичного, який розкривається в ньому під час опрацювання майбутнього співбуття.

Початком будь-якого дослідження є «схоплення» основного напрямку пошукової роботи. Г.В.Ф. Гегель виділив у фундаменті науки принцип, який має свою деталізацію в процесі пізнання. Він стверджував: «Початок є логічним початком, оскільки він повинен бути зроблений в стихії вільного для себе сущого мислення в чистому знанні. Опосередковано він, передбачає те, що чисте знання є останньою абсолютною істиною свідомості» [12, с. 125]. Разом з цим, розгляд сподівання як чистої мисленнєвої моделі є складним, так як передбачає зняття його чуттєвої природи. Комплексний аналіз чуттєвої та аналітичної складової цієї проєкції майбутнього робить дослідження орієнтованим на ґрунтовне заглиблення в практику темпорального конструювання.

Звертаючись до вивчення такого соціального феномену, як сподівання варто пам'ятати, що маєш справу з точкою зору на оточуючий світ. Це вимагає від дослідника дотримуватись принципу об'єктивності, який на думку В. Свириденко: «...позначає відношення незалежності від суб'єкта, від суб'єктивного чинника» [60, с. 441]. Спираючись на те, що аналізуються складні людські відносини, наведений принцип має бути доповнений принципом неупередженості, який дозволяє зрозуміти справжні мотиви проєктувальника майбутнього та його реальний погляд на світ. Цей принцип важливий для того, щоб дослідник міг поставати себе на місце суб'єкта сподівання, та одночасно залишатись відстороненим шукачем наукової істини.

Складність дослідження соціального сподівання полягає у тому, що воно є універсальним інструментом пізнання та перетворення навколишнього світу. Задля забезпечення ефективності цього процесу необхідно використовувати

принцип діалогу філософських поглядів щодо вивчення цього засобу організації майбутнього.

Як доповнення до діалектичного принципу всебічного розвитку, цей принцип задає стимули для пошуку складових елементів проекції прийдешнього, які можуть міститись у протилежних за змістом та характером пошукових доробках. Це дозволяє добудувати розуміння предмету дослідницької роботи та встановити повну картину пізнання непізнаного прийдешнього за рахунок висвітлення сутності та специфіки феномену соціального сподівання.

Підґрунтям нашої дослідницької стратегії є вивчення виокремлених раніше проекцій майбутнього, які базуються на сприйнятті та реорганізації плину життя учасника суспільних відносин, а також передують сподіванню. Створення загальної картини розуміння соціального сподівання передбачає використання принципу відповідності. На думку Л. Мікешіної даний принцип полягає у тому, що: «...з появою нових більш загальних теорій раніше успішно «працюючі» концепції не відкидаються як помилкові, а зберігають своє значення для попередніх предметних галузей, але вже як окремий випадок нових теорій» [46, с. 327]. Так, розуміння проекції та інтродекції у психоаналізі може використовуватись як підґрунтя для осмислення взаємодії «сподівання – очікування» в рамках наявної людської взаємодії.

Для розуміння природи подібного проектування та його значення для розвитку суспільства важливу роль відіграють принципи детермінізму та індетермінізму, які задають рівень обумовленості взаємодії «сподівання – суспільне життя» та визначають цілісне бачення предмету нашого соціально-філософського дослідження. Якщо вести мову про проекцію майбутнього у контексті «індивідуальне – колективне», то можна відкинути необхідність вибору рівня впливу причинності на прийдешнє суспільне життя, а зосередитись на визначенні конвенції та контрверсії при створенні соціального сподівання.

За допомогою використання вказаних принципів відбувається трансформація етосу наукового пізнання щодо вивчення соціального сподівання як продукту чуттєво-мисленнєвої активності суб'єкта суспільних відносин. Ці принципи

дозволяють долучити формулювання конвенційного концепту щодо вивчення організації збалансованої взаємодії «індивідуальне – колективе» в майбутньому.

Дана взаємодія розглядається як основа внутрішньої життєвої енергії проектування прийдешності. Водночас автор сподівань виконує роль соціально-відповідальної особи, яка визначає провідника цієї гармонії у бажаній спільній перспективі. З урахуванням тренду на збільшення значення окремої персони в суспільних відносинах, автор і суб'єкт можуть поєднуватись в одній особі за наявності належної вольової концентрації.

Соціально-філософський аналіз соціального сподівання постає напрямком дослідницької роботи, який передбачає деталізацію осмислення процесу конструювання та реалізації проєкції майбутнього в суспільному житті. Багатовекторність аналізу сподівання потребує опори на комплексний підхід, який спирається на окремі методологічні філософські підходи.

Основоположне місце в дослідницькій базі, щодо осмислення зазначеного феномену, мають займати діалектичний та синергетичний підходи, а також окремі ноетичні інструменти, які дозволили розкрити генезис соціального сподівання у вигляді взаємодії різних за змістом форм осягнення майбутнього. Водночас підкреслено, що спади та підйоми соціальної активності впливають на зміну змісту соціальних сподівань у бік оптимізму та песимізму. Деструкція і хаос суспільного середовища заважають проведенню якісної оцінки перспективного життя, а також заважають його практичному дослідженню.

Конструктивність активності залежить від домінанти прийдешнього соціального простору, навколо якої будується проєкція майбутнього. М. Лепський деталізує вектори перспективного бачення світу: «В оптимізмі центральним принципом є утвердження міри життя як «найкращого». На відміну від оптимізму утвердження міри смерті в песимізмі відбувається через заперечення «найгіршого», того, що руйнує життя» [38, с. 7]. Відтак, встановлення міри як критерію буття дає змогу визначити спосіб та характер його продовження, що «перемикає» проєкцію майбутнього зі сподівання на очікування та навпаки.

Стабільність соціального простору стимулює розвиток раціоналізму в осмисленні прийдешнього та збільшує часову відстань у екстраполяції сподівань. На межі цих станів відбувається поява пасіонарія, який сприяє кардинальній зміні в розстановці акцентів «особисте – спільне». Аналіз «викидання вперед» власного бачення прийдешнього дозволив виокремити прояв конкуренції, яка зустрічається між суб'єктами життєдіяльності та стосується пошуку кращого відображення майбутнього суспільного середовищем.

Сподівання є вичлененням суттєвого як іманентної основи життя. Розмежовуючи суттєве та несуттєве, Г.В.Ф. Гегель розставляє наступні акценти: «Оскільки в наявному бутті проводять розбіжність між суттєвим та несуттєвим, ця розбіжність є зовнішнім покладанням, що не торкається самого наявного буття відособленням однієї його частини від іншої» [13, с. 13]. Відтак, сподівання як предмет дослідження є суттєвою складовою людського життя, яка має аналізуватись у контексті її зовнішнього та внутрішнього відображення у соціальному світі. Суттєвість вказаного феномену полягає в наявності суб'єктивного уявлення про необхідність конструктивних змін в особистому та груповому житті, а також у здійсненні кроків для їх реалізації.

У дослідженні соціального сподівання розподіл між суттєвим та несуттєвим знаходиться в площині вибору між індивідуальним і колективним. Разом з цим, саме суттєве виноситься в трансцендентний простір як змістовна основа проєкції майбутнього.

Виділення суттєвого є підготовкою до екстраполяції. Опора на діалектичну логіку Г.В.Ф. Гегеля допомагає виокремити структурні складові та порядок їх використання. Так накопичення волі для перетворення майбутнього розвивається на основі закону переходу кількісних змін в якісні, що передують народженню потенціалу суб'єкта сподівання.

Визначення природи проєктування прийдешнього передбачає осмислення діалектичної взаємодії колективного та індивідуального в процесі формування соціальних сподівань. В. Ленін стверджує, що: «Протилежності (окреме протилежне спільному), тотожні та окреме не існує інакше як разом зі спільним.

Спільне існує лише в окремому, через окреме. Будь-яке окреме є (так чи інакше) спільним» [40, с. 318]. У такому разі розгортання дослідницької роботи відбувається навколо аналізу збалансованого співіснування відокремлених сподівань у контексті цілісного бачення групової проєкції майбутнього.

Спільна перспектива заперечує можливість окремих персональних проєкцій прийдешнього буття, а особисті сподівання переважно знаходяться над вимогами спільноти та включаються в спільну картину майбутнього на основі боротьби за право відображення у ній. Відтак, рівень взаємопроникнення цих двох конструкцій визначає цілісність і гармонійність суспільних відносин, які впливають на формування соціального сподівання.

Особливої уваги при осмисленні соціального сподівання потребує визначення характеру його взаємодії з подібними та протилежними проєкціями подальшого буття. Систематизуючи рух протилежностей, Ф. Енгельс стверджує, що «...діалектичне мислення, є тільки відображенням пануючого в природі руху шляхом протилежностей, які обумовлюють життя природи постійною боротьбою та своїм кінцевим переходом один в одного, в більш вищі форми» [85, с. 526]. Спираючись на це твердження, зазначена проєкція майбутнього має різні полюси перспективи, які формуються в межах пізнавальної активності людини між відчуттям і мисленням.

Сподівання як елемент боротьби протилежностей виходить з осмислення наближення небуття, що є його внутрішньою живильною основою. Саме імовірність закінчення земного існування виступає формою відкриття нових обривів прийдешності на межі буття і небуття, тим самим залишаючи людині можливість змінити життя на краще та продовжити його. Зміна полюсів говорить про трансформацію волі людини та проєкції майбутнього.

Дуалізм сподівання розкривається в контексті взаємодії «буття – небуття», «іманентне – трансцендентне», «індивідуальне – колективне», «апріорне – апостеріорне», «раціональне – ірраціональне». Зняття протиріч за цими напрямками переміщує бажану картину життя в різні відрізки темпорального

простору суспільства, що дозволяє відстежити розвиток практики створення цієї моделі подальшого співіснування.

Звернемо увагу на наявність елементів самоорганізації в системі формування соціальних сподівань на стадіях його реалізації або фрустрації, а також під час впровадження атракторів як довгострокових трендів створення перспективної картини буття (альтруїзм, споживання, утримання та інші). Ці особливості дозволяють збільшити акцент на синергетичному підході як методологічному напрямку дослідження форм самоорганізації індивідуальних потенцій в майбутньому житті.

Зміна трендів відображається у переміщенні інтенції сподівання, яка формується за рахунок наближення до домінуючих атракторів суспільного життя. Синергетичний підхід відкриває процесуальні елементи практики створення соціального сподівання на довгострокові періоди.

О. Князева та С. Курдюмов стверджують: «Коли система опиняється в конусі притягнення атрактора, то він починає визначати поведінку системи; вона починає будуватись і добудовуватись з майбутнього у відповідності зі структурою-атрактором, з майбутньою формою. Майбутнє її тягне, притягує. Або, висловлюючись інакше, існує поштовх у напрямку прийдешнього» [30, с. 25]. Описаний процес вимагає виділення окремої лінії дослідження у вигляді аналізу впливу сподівання на соціальний простір. Зазначимо, що наявний атрактор бажаного майбутнього детермінує узагальнений напрямок перспективного розвитку. Відтак, індивідуальне в сподіванні виступає потенційною домінантою у перетворенні суспільства.

Поряд з цим, аналіз атракторів зможе конкретизувати межу, коли соціальні очікування перетворюються на соціальні сподівання. Зміна та посилення атрактора впливає на концентрацію та спрямованість волі людини. Колективна суб'єктність виступає відповіддю на виклики оточуючого суспільного середовища, коли теперішнє заперечується в прийдешньому.

Соціальне сподівання як перспективна проекція виступає формою практичної діяльності, яка спрямована на здійснення подальших змін у



суспільному житті. До її специфічних рис відносяться: комплексний характер використання (на побутовому і науковому рівні), балансування на межі досяжного та неосяжного, а також часове відтермінування результатів реалізації проєкцій майбутнього.

Для осмислення соціального сподівання необхідно виокремити напрямки дослідницької роботи, до яких буде застосовуватись обраний методологічний інструментарій. Всі напрямки пізнання соціальних явищ ґрунтуються на основі суб'єктивного опрацювання образів предмету дослідження [3, с. 285]. Образ майбутнього створюється на дуалістичній основі пізнавального процесу. Він постає робочим матеріалом для осмислення проєкції перспективних подій на рівні сподівання.

А. Спіркін бачить образ як: «...результат відображення об'єкту в свідомості людини. На чуттєвому рівні пізнання образами є відчуття, сприйняття та уявлення, на рівні мислення – поняття, судження та умовиводи» [68, с. 446]. Отже, образна проєкція майбутнього виступає синтезуючим елементом сподівання, який поєднує апіорне та апостеріорне в процесі визначення перспективи існування. Аналіз базового елемента предмету дослідження має проходити щонайменше в трьох напрямках: зміст та структура соціального сподівання, його зв'язки з іншими проєкціями, а також специфіка відображення в соціальному світі.

Звернемось до визначення мислення. В. Швирев аналізує категорію «мислення» як вищу форму: «...активного відображення об'єктивної реальності, яка складається з цілеспрямованого, опосередкованого і узагальненого пізнання суб'єктом сутнісних зв'язків, а також відношення предметів та явищ у творчому створенні нових ідей, в прогнозуванні подій та дій» [83, с. 391-392]. Перехід від відчуття до ноєми майбутнього в сподіванні є наслідком соціальної практики, яка обумовлена необхідністю темпорального подовження існування. Ця практика полягає у наближенні суб'єктивної та об'єктивної реальності в процесі створення зображення прийдешнього.

Обрання дослідницьких заходів для аналізу соціального сподівання вимагає зваженості, детальності та послідовності методологічного аналізу. Розуміння зазначеного феномена як ноетичної моделі майбутнього існування кристалізує необхідність дослідження мислення, спрямованого та розгорнутого у перспективному вимірі суспільного буття. П. Алексеев зазначає: «Прийоми мислення, як правило, характеризують загальну гносеологічну спрямованість ходу думки на тому або іншому етапі пізнавальної діяльності. Наприклад, рух від цілого до частини, від частини до загального, від абстрактного до конкретного» [3, с. 376]. Незважаючи на обмеженість темпорального руху пізнання об'єктивними можливостями людини, вихід на межу, її визначення та аналіз відстані до бажаної мети є важливою умовою осмислення соціального сподівання як проєкції прийдешнього.

Дослідницька база вибудовується навколо пошуку кінцевої форми сподівання в процесі ноезису. На нашу думку викладення умовиводів про існування в темпоральній площині має форму проєкції. Ця конструкція була значно дискредитована в психоаналізі та психології. Описуючи психологічне бачення проєкції, Д. Леонтьєв визначає її як: «...психологічний механізм, який зосереджується в несвідомому суб'єктивному приписуванні власних думок, рис, хвилювань та мотивів іншим людям» [37, с. 759]. Реабілітуючи зазначену конструкцію взаємодії «внутрішній – зовнішній світ», наголосимо на тому, що проєкції як форми образу використовуються людиною не тільки на чуттєвому, а й на аналітичному рівні.

Треба додати думку про долю умовності, якою характеризується межа між внутрішнім та зовнішнім світом людини, що залежить від рівня та обсягу знань щодо виживання в наявному соціальному просторі. Проєкція майбутнього є універсальною ланкою, яка забезпечує ефективну комунікацію між світами в процесі розвитку суспільних відносин.

Вагоме значення в ході вивчення вказаного проєктування відіграють методи екстраполяції та ідеалізації, які складають процесуальну основу вивчення сподівання. При цьому екстраполяцію доречно вживати при описі сподівання як

методу пізнання невідомого прийдешнього, а ідеалізацію при аналізі його проектування на основі бажаних зразків існування. Використання методу ідеалізації у дослідженні соціального сподівання допомагає зрозуміти практику моделювання уявних об'єктів, концентрацію на обраній картині майбутнього за рахунок абстрагування та встановлення корекції відносно спільної корисності прийдешнього.

Більш детальними методологічними засобами виступають трансцендентальна дедукція та феноменологічна редукція, які визначають рух ноєзису в процесі осмислення форми та змісту соціального сподівання. Одним з найбільш ефективних методів його осмислення є трансцендентальна дедукція. І. Кант писав: «Серед різноманітних понять, утворюючих строкату тканину людського знання, деякі представлені також для чистого апіорного застосування, це право їх у будь-якому випадку потребує дедукції» [26, с. 126]. Цей різновид дедуктивних конструкцій виносить дослідницьку роботу не тільки за межі суб'єктивного досвіду щодо формування майбутнього, а й за межі часу реалізації сподівань. Вони як форма мислення мають знаходитись поза межами зазначених складових суспільного життя. Трансцендентна дедукція є методом дослідження цієї проекції майбутнього, яка містить багатоваріантність перспективного існування людини. Цей вид дедукції є апіорною оцінкою імовірності реалізації сподівання.

Наукова розвідка фактичних напрямків реалізації проекцій передбачає виокремлення самоданості як основи уявлення про цей процес. Е. Гуссерль визначає цей метод пізнання як феноменологічну редукцію: «Виключення трансцендентального як певної прийнятої екзистенції, тобто всього того, що не являється очевидною даністю у теперішньому змісті, абсолютною даністю чистого розуму» [17, с. 58]. Окреслення іманентної складової дослідження соціального сподівання спрямовує нас до вивчення ноетичної моделі реалізації бажаної перспективи життя в заданих умовах прийдешності. Водночас необхідно виділити чисту проекцію майбутнього, яка розвивається як ноетична модель

оцінки та вибору оптимальних умов подальшого існування без будь-яких прив'язок та орієнтирів.

Формування перспективи життя розгортається навколо вольової активності та знаходиться поза площиною наявного досвіду, але в теперішньому часі. Оцінка імовірності фактичної реалізації цієї проєкції знаходиться переважно в межах досяжного прийдешнього. Підкреслення темпоральної домінанти допомагає більш точно встановити визначення очікування як сприйняття проміжку часу між формуванням та реалізацією сподівання. Відтак, очікування є іманентною, а сподівання трансцендентною стороною у проєктуванні майбутнього.

Термінологічний аналіз є засобом деталізації дослідницької роботи, який визначає фактичне місце соціального сподівання в сукупності подібних форм проєктної активності. Встановлення рівня раціональності та глибини пізнання перспективи дозволяє чітко розмежувати різні напрямки організації подальшого життя.

Розберемось зі ступенем формалізації сподівання як предмету дослідницької роботи. Воно балансує на межі раціональності, ґрунтується на досягнутому досвіді та виступає у вигляді первинної форми осмислення зустрічі з майбутнім. В цьому його кардинальна різниця з прогнозуванням. Воно є формою організації перспективи життя визначеного кола об'єктів дослідження у встановленому проміжку часу. Відповідно, ці напрямки осмислення перспективного співіснування передбачають різну ступінь раціональності в представленні футурологічних моделей в межах визначених координат.

Сподівання і прогнозування різняться в конструктивній основі. Ефективність сподівання залежить від посилення людського фактору – волі до оптимізації умов життєдіяльності. Точність прогнозу пов'язана зі зменшенням впливу суб'єктивних чинників у використанні методів оцінки перспективного існування. Відтак, у сподіванні превалує воля, а у прогнозуванні об'єктивність оцінки ситуації. Разом з цим, сподівання виступає часткою прогнозування, яка розвивається в контексті переосмислення перспективного життя людини або суспільного об'єднання.

Сподівання вписується в прогнозування як відособлена проекція в загальну картину майбутнього. В цілому, термінологічний аналіз виступає засобом деталізації канви проекційного простору, який виділяє родо-видові ознаки сподівання. Конкретизація властивостей цієї проекції розкриває площину її теоретичного та практичного використання в суспільному житті.

Сподівання стоїть в одному ряду з іншими інструментами пошуку та осмислення значень навколишнього світу. Вивчення цієї проекції майбутнього є висвітленням специфіки взаємного віддзеркалення індивідуальних та колективних образів майбутнього соціального світу. Вказана процесуальна складова сподівання задає розуміння змісту його функціонування як засобу пізнання, осмислення та використання інформації про майбутні зміни. Встановлення інструменту пізнання прийдешнього передбачає чітке розуміння його структури, взаємозв'язку змістовних елементів та особливостей функціонування в наявних умовах. Сподівання як продукт пізнавальних пошуків представляється сукупністю знаків та сенсів, які виступають основою розуміння майбутнього.

Розуміння сподівання як «тексту прийдешніх подій» потребує звернення до його природи, яка розкривається в роботах Р. Барта. Він наполягає на особливому характері тексту, який відображає плин соціального часу. На думку Р. Барта: «...ні про яку конструкцію тексту не може бути і мови: все в ньому знаходиться в процесі щосекундного та багатократного означення, але при цьому ніяк не пов'язано з кінцевими цілями, із завершеною структурою» [4, с. 39]. Проте, незважаючи на щосекундну зміну теперішнього, динаміка функціонування соціального сподівання на суб'єктному рівні потребує встановлення основних напрямків відображення цього феномену в суспільному житті, в чому ми детально розберемось у наступному розділі нашої роботи.

У цьому випадку важливе значення має запровадження дослідження темпоральної спрямованості тексту сподівання. Ю. Лотман зауважував, що один текст може мати декілька напрямків його реалізації в соціумі. На його думку: «...програма (поведінка) як різноспрямована система: програма спрямована у

майбутнє – з точки зору укладача програми, культура спрямована в минуле – з точки зору реалізації поведінки» [42, с. 489]. Розглядаючи сподівання з позиції семіотики, потрібно вказати на його існування у вигляді лінгвістичної проєкції бажаного прийдешнього, яка описує знакові відносини учасників суспільних відносин задля вписування обраного сюжету в загальну перспективу. Наратив соціального сподівання містить сукупність значущих подій, які детермінують закладені зміни на умовному відрізку життя суб'єкта суспільних відносин, але виходячи з наявного культурного спадку.

Незважаючи на швидкоплинність та мінливість процесу сподівання, в ньому наявні основоположні напрямки, які потребують вичленення та систематизації задля впорядкування будівництва перспективного життя. Для цього використовуються культурні коди (цітації), які закладаються під час аналізу та визначають потрібне прийдешнє. Соціальне сподівання спирається на такі витяги кращого досвіду оволодіння протіканням життєвого шляху учасника суспільних відносин та його коригування відносно наявних умов навколишнього середовища.

Ця проєкція майбутнього одночасно виконує надзвичайно багато функцій. Інструмент організації життя, засіб комунікації людини зі світом та спадок людини у пошуку безкінечного продовження бажаного існування. Всі зазначені аспекти потребують вивчення, а відтак для цього необхідно використовувати весь арсенал дослідження продуктів духовної діяльності людини.

Підбиваючи підсумки цієї частини роботи зазначимо, що вдалось сформулювати комплексну дослідницьку стратегію, яка ґрунтується на конвенційному концепті соціального сподівання як проєкції майбутнього та виходить із таких принципів, як об'єктивність, неупередженість, діалог філософських поглядів, відповідність, а також взаємодія детермінізму та індетермінізму. Ці принципи трансформують характер наукового пізнання соціального сподівання в бік заглибленого вивчення його як продукту чуттєво-мисленнєвої активності суб'єкта суспільних відносин.

Методологічний комплекс для дослідження цієї проєкції прийдешнього передбачає поєднання висвітлення загальних тенденції осмислення майбутнього та встановлення специфіки обрання шляху подальшої життєдіяльності в конкурентних умовах діяльності суб'єктів суспільних відносин.

Проведення аналізу проєкцій прийдешнього і виокремлення протилежних за значенням проявів його сприйняття та осмислення («уповання – відчай», «надія – страх», «сподівання – очікування») має спиратись на діалектичний підхід. Цей аналіз постав інструментом для кристалізації сутнісних ознак соціального сподівання як відображення потенції людини до перетворення прийдешнього.

Сподівання виступає складовою прогнозування, що видозмінюється в контексті розвитку та осмислення цілеспрямованої активності людини в соціальному просторі. Кожен етап становлення сподівання одночасно був етапом вдосконалення його конструкції та ефективності. У залежності від нагальних потреб додавались суб'єктність, інтенція, колективність, суспільно-державна легітимація, детермінація соціальної активності та деталізація використання.

Дослідження взаємопроникнення внутрішнього та зовнішнього соціальних світів у процесі функціонування соціального сподівання найбільш точно розкривається на основі синергетичного підходу. Він дав можливість відстежити появу домінуючих векторів соціального розвитку на основі конкуренції окремих сподівань відносно їх привабливості для суспільного загалу.

Виокремлення апостеріорних корелятивів індивідуального і колективного досвіду розкриває актуальність використання феноменологічного підходу в процесі аналізу імовірності реалізації соціальних сподівань. Детальний аналіз ноетичного процесу його створення дозволив ідентифікувати в ньому осмислену проєкцію майбутнього, спрямовану на визначення перспективи існування в межах наявної суспільної ієрархічної взаємодії.

Крім того, до дослідження соціального сподівання як означення майбутніх змін варто долучити і здобутки семіотики. Знаки прийдешнього, які люди намагаються виокремити в теперішньому завжди були та залишаються «матеріалом» для розбудови пріоритетів суб'єктного існування з орієнтиром на

трансцендентне. Треба зазначити, що трансформація змісту знаків у процесі формулювання сподівання значним чином змінює імовірне майбутнє відносно закладених орієнтирів.

Водночас для дослідження характеру екстраполяції суб'єктивних моделей і образів майбутнього краще використовувати трансцендентальну дедукцію, а для визначення умов фактичної реалізації соціальних сподівань – феноменологічну редукцію. Вказані принципи, підходи та методи чітко встановлюють рівень та характер досяжності поставлених цілей в процесі визначення перспективності подібного співіснування.

Отже, зазначена стратегія соціально-філософське осмислення соціального сподівання має ґрунтуватись на послідовному вивченні багат шарового засобу організації та перетворення прийдешнього, спираючись на концептуальний конценсус філософських поглядів у цій сфері. Зауважимо, що практика соціального сподівання систематизується у пізнанні подальшого існування, що передбачає детальне висвітлення репрезентації, інтерпретації та конвенції образу бажаного в соціальному просторі.

## **ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ**

Резюмуючи основні результати першого етапу дослідження, зазначимо, що осмислення та впровадження практики соціального сподівання відбувалось доволі тривалий час та остаточно завершилось на початку двадцятого століття, в ході якого остаточно деталізувались координати, засоби, складові, учасники та сфери його застосування. Народившись як бажання людини бути ближче до Бога, ця проекція майбутнього стала засобом дискусії з ним щодо кращого розуміння світоустрою та заглибилась у «володіння» майбутнім для себе та заради продовження власного життя.

Поглиблення приватності соціального дає підставу говорити про поглиблення для-себе існування, яке є небезпечним для багатьох соціальних інститутів. З цієї ситуації є два виходи. По-перше, настання соціальної кризи



примусить людей до сумісного протистояння проблемам і злидням. По-друге, повернення цінності гуманізму здатне змінити загальносуспільну картину майбутнього.

Отже, проаналізовано генезис філософського та соціально-гуманітарного дискурсу щодо функціонування соціального сподівання, в якому виділені зокрема такі етапи: оформлення уповання та релігійне обґрунтування важливості намірів у реалізації обраного вектору майбутнього; суб'єктивізація проектування прийдешнього і перехід до використання надії; систематизація методологічної бази для дослідження мисленнєвих проєкцій, а також виокремлення психологічної природи сподівання; філософська дискусія з приводу спрямованості наративу прийдешності та пошук універсалізації його використання. В якості наступного дослідницького етапу можна вказати важливість вивчення сподівання як продукту чуттєво-мисленнєвої активності суб'єкта суспільних відносин.

На основі обраного вектору дослідницької роботи було упорядковано категоріальний апарат соціально-філософського осмислення сподівання. Доведено, що соціальне сподівання має багато спільних ознак із подібними проєкціями майбутнього, що значно ускладнює формулювання його визначення. Його основною відмінністю виступає вольова активність людини, під час якої створюються та «викидаються» у зовнішній соціальний простір образи бажаного прийдешнього, які осмислюються та розкладаються в хронології часових координат. Наявність у соціальному сподіванні проєкційних процесів виражається у екстраполяційному механізмі, який переносить впевненість та готовність людини до функціонування на межі осмисленого теперішнього періоду суспільного життя.

Аналіз етимології слова «соціальне сподівання» призвів до виокремлення його чуттєво-аналітичної природи та спрямованості суб'єкта на чітке визначення свого місця у соціальному світі. Дуалістична природа соціального сподівання розкривається у взаємному проникненні сенсів у картину бажаного майбутнього

(в контексті взаємодії «суб'єкт – середовище») та стимулюванні вольової активності задля її використання в соціальному просторі.

Ознаки соціального сподівання не є постійними, що говорить про можливість його трансформації в інші за змістом проєкції майбутнього (очікування, надію, мрію). Нестійкість змісту сподівання пов'язана із трансформацією статусу суб'єктності учасників трансцендентних суспільних відносин. Проте, під соціальним сподіванням слід розуміти ніщо інше, як сенситивно-ноетичну модель соціальної діяльності людини, яка передбачає сприйняття існуючих умов життєдіяльності, осмислення та вибір шляхів до бажаного майбутньої та вольову активність відносно реалізації кращого з них.

Проблема подальшого існування розглядається через діалектичну взаємодію «сподівання – очікування» як засіб формування дотичності індивідуального та колективного в соціальному просторі. Соціальне сподівання виступає засобом впровадження концепту суб'єктивного існування у спільній перспективі. Очікування – це конвенційна модель загальноприйнятого в прийдешньому, якою вимірюють прийнятне майбутнє в суспільстві.

Зауважимо, що народження суб'єкта цієї проєкції майбутнього відбувається через самовпевненість, яка відтворює унікальну картину буття на відстані між «є» та «має бути». Суб'єктність – це самоінтенція крізь призму власних уявлень про світ прийдешнього існування.

Інтенція є основною ланкою сподівання, яка визначає рівень його суб'єктності, альтруїзму, терміновості та конструктивної насиченості. Вона відіграє вагомий роль при створенні сподівання та виступає змістовною складовою проєкції майбутнього. Ці фактори задають рівень свободи людини у визначенні власної картини прийдешнього, виокремлюють цілеспрямованість сподівання та можливість прикладення волі людини до перспективної соціальної практики.

Зміна суб'єктності відбувається як перехід ініціативи щодо впорядкування подальших суспільних відносин на бажаний лад. Суб'єкти соціального сподівання завжди виходять із необхідності співіснування як на індивідуальному,

так і на колективному рівні, що стимулює постійний розвиток варіантів опрацювання прийнятного співіснування в майбутньому.

Також в рамках упорядкування категоріального апарату дослідження поглиблено та систематизовано бачення різновидів соціального сподівання. Розстановка акцентів на чуттєвість та аналітичність у сприйнятті майбутнього дозволяє виокремити ірраціональні та раціональні сподівання. Емоційна активність та досвід існування дають свої переваги в реалізації цієї проєкції в суспільному житті.

Соціальне сподівання розвивається відразу у трьох темпоральних вимірах та проходить процес співставлення з минулим досвідом, формується у вигляді трансцендентної екстраполяції в теперішньому та рухається за напрямком інтенції волі в майбутнє. В окремих випадках цей процес відображається в аверс-, реверс-, зараз-сподіваннях.

Крім того, сподівання можуть бути синхронними і асинхронними по відношенню до колективної картини майбутнього та очікувань спільноти щодо їх носія. Це призводить до виділення апріорних (наївних) та апостеріорних (фундаментальних) сподівань.

Рівень конструктивності ставлення до прийдешнього та вимогливість суспільного середовища задають загальний тренд превалювання екзистенційних або есхатологічних сподівань. Практика колективного проживання доводить факт, що есхатологічні сподівання активуються за необхідності збереження суспільної спільноти, а екзистенційні сподівання виникають у часи концентрації на власному житті.

Оформлено дослідницьку стратегію на основі конвенції філософських поглядів, яка передбачає використання багат шарового комплексу принципів, підходів та методів його пізнання. Принципи об'єктивності та неупередженості дозволяють зрозуміти цілісну картину взаємодії «проєкція – реальність», а також визначити місце в ній суб'єкта соціального сподівання. Вони дають можливість досліднику залишатись над процесом проєктування майбутнього.

Принципи діалогу філософських вчень і відповідності пошукових позицій допомагають побачити цю проекцію як сукупність взаємопов'язаних елементів, які потребують спрямованого вивчення вказаного продукту свідомості суб'єкта суспільних відносин. Принципи детермінізму та індетермінізму сприяли розкриттю дуалістичної природи проектування майбутнього та виокремленню параметрів взаємодії «сподівання – очікування».

Діалектичний підхід до дослідження соціального сподівання став підґрунтям для систематизації елементів та зв'язків цього феномену в контексті проектування майбутнього на визначеній відстані існування. Феноменологія сподівання виступає засобом «очищення» предмету дослідження задля виявлення його справжньої ролі в ноетичному процесі створення прийдешнього. Саме феноменологічний підхід надає доступ досліднику до сутності цього феномену та специфіки його відображення в суспільних відносинах. Синергетичний підхід дозволив визначити специфіку поєднання чуттєвого і раціонального у соціальному сподіванні, а аксіологічний підхід дослідження вплинув на виокремлення ідентифікації як процесуальної основи проектування майбутнього.

Дослідження динамічної природи соціального сподівання вимагає відстеження суб'єктних значень, які відображаються на темпоральній лінійці людського існування. При цьому суб'єктність і життєздатність сподівання залежить від засвоєних культурних кодів осмислення темпорального, що можна було побачити за допомогою семіотичного аналізу соціального сподівання.

Деталізоване дослідження соціального сподівання стало можливим за допомогою трансцендентальної дедукції та феноменологічної редукції, які допомогли у визначенні руху ноєзису в процесі осмислення проектування майбутнього. Виокремлення чіткого бачення цього феномену вибудовується на основі термінологічного та компаративістського аналізу, які націлені на пошук унікальних ознак сподівання. Осмислення практики проектування майбутнього неможливе без використання методів екстраполяції й ідеалізації, які вибудовують цілісне бачення формування та реалізації соціального сподівання у суспільному житті.

Відтак, соціально-філософське осмислення феномену соціального сподівання ґрунтувалось на конвенційному методологічному комплексі, який поєднував висвітлення основних тенденції вольової активності суб'єкта суспільних відносин та аналіз процесу обрання ним подальшого шляху у спільну прийдешність.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Августин А. Бог, природа, человек, вечность и время. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т.1. ч.2. : Философия древности и средневековья. С. 582-592.
2. Августин А. Исповедь. Москва ДАРЪ, 2005. 544 с.
3. Алексеев П. В. Философия : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : ПБОЮЛ Грачёв С. М., 2000. 608 с.
4. Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика / сост., общ. ред и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
5. Бахтин М. М. Собрание сочинений в семи томах. Москва : Русские словари, 2003. Т.1. : Философская эстетика 1920-х годов. 957 с.
6. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / пер. О. А. Печенкина. Тула : Тульский полиграфист, 2013. 204 с.
7. Борисова Т. В. Культурно-онтологічні основи «надії» (історико-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 . Дніпропетровськ, 2006. 18 с.
8. Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение. Москва : Институт практической психологии ; Воронеж : Модэк, 1996. 396 с.
9. Бусел В. Т. Сподівання. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 1372.
10. Бусел В. Т. Суспільне. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 1417.
11. Воловик В. И. Философия религиозного сознания : монография. Запорожье : Просвіта, 2009. 232 с.

12. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. Москва : Мысль, 1971. Т. 1. : Учение о сущности. 501 с.
13. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. Москва : Мысль, 1971. Т.2. : Учение о сущности. 248 с.
14. Гедікова Н. П. Ідейні та політико-правові засади лібералізму : українська перспектива : автореф. дис. ... д-ра. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2010. 28 с.
15. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. / сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов. Москва : Мысль, 1989. Т. 1. 622 с.
16. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Санкт-Петербург : Кристалл, 2001. 640 с.
17. Гуссерль Э. Идея феноменологии : пять лекций / вступ. ст. и коммент. И. И. Мавринского. Санкт-Петербург : Гуманитарная Академия, 2008. 224 с.
18. Даль В. Отчаянье. *Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка* . Москва : Русский язык, 1989. Т. 2. С. 52.
19. Декарт Р. Сочинения в 2 т. / сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова. Москва : Мысль, 1989. Т. 1. 654 с.
20. Зарапін О. В. Герменевтична феноменологія вчинку як апріорі морального пізнання : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01. Сімферополь, 2003. 19 с.
21. Зиммель Г. Избранное. Москва : Юрист, 1996. Т. 2 : Созерцание жизни. 607 с.
22. Ізюмцева О. Л. Локальні часи самоперетину для випадкових процесів : автореф. дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.01.05. Київ , 2010. 23 с.
23. Каган М. С. Избранные труды в 7 томах. Санкт-Петербург : Петрополис, 2006. Т. 2 : Теоретические проблемы философии. 660 с.
24. Камю А. Сочинения : в 5 т. / пер. с фр., коммент. А. Руткевича, С. Дубина. Харьков : Фолио, 1998. Т. 3. 507 с
25. Камю А. Бунтующий человек / пер. с фр. ; общ. ред., сост. предисл. и примеч. А. Руткевича. Москва : Терра - Книжный клуб, 1999. 212 с.

26. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н.О. Лосского. Москва : Наука, 1999. 655 с.
27. Кант И. Сочинения в шести томах / под общ.ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулиги, Т. И. Ойзермана. Москва : Мысль, 1963. Т.1. 543 с.
28. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке. Москва : Гардарика, 1998. 784 с.
29. Клок В. І. Суспільно-політичне становище польського населення Східної Галичини (1918 – 1923 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 . Львів., 2008. 18 с.
30. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика: нелинейность времени и ландшафты коэволюции / вступ. ст. Г. Г. Малинецкого. Москва : КомКнига, 2011. 272 с.
31. Коба О. В. Дослідження систем обслуговування з поверненням заявок при неекспоненціальному розподілі часу перебування на орбіті : автореф. дис. д-ра фіз.-мат. наук : 01.05.02 . Київ , 2005. 32 с.
32. Косяков В. Апокалипсис Средневековья. Иераним Босх, Иван Грозный, Конец Света. Москва : АСТ, 2018. 296 с.
33. Конфуций. Изречения. Москва : Эксмо, 2009. 544 с.
34. Косилова Е. В. Феноменологический анализ роли Другие в формировании горизонта потенциальности. *Вопросы философии*. 2016. № 1. С. 82-91.
35. Кримський С. Б. Під сигнатурою софії. Київ : Києво-Могилянської академії, 2008. 367 с.
36. Култаєва М. Складнощі перекладу філософських термінів : лінгвістичний примус, нав'язливий синдром уточнення, п'янка свобода суб'єктивної герменевтики та її культурно-історичні обмеження. *Філософська думка*. 2015. № 5. С. 94–98.
37. Леонтьев Д. А. Проекция. *Энциклопедия эпистемологии и философии науки*. Москва, 2009. С. 759.

38. Лепський М. А. Взаємозв'язок оптимізму та песимізму : проблема соціальної перспективи: автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2006. 34 с.

39. Лепський М. А. Прогнозний сценарій у стратегуванні політичних ситуацій та процесів: предметне поле та смислові складові. *Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів : навч. посіб. / В. І. Воловик та ін.; за заг. ред. М. А. Лепського; 2-ге вид. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 390–411.*

40. Ленин В. И. К вопросу о диалектике. *Ленин В. И. Полное собрание сочинений.* Москва : Издательство политической литературы, 1969. Т. 29 : Философские тетради. С. 316–322.

41. Лобье П. Эсхатология / пер. с фр. Н. Зубкова. Москва : Астрель, 2004. 158 с.

42. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 2010. 704 с.

43. Лукашенко А. І. Есхатологічні очікування та їх вплив на суспільно-трансформаційні процеси в Європі XV-XVII ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2010. 20 с.

44. Лукашенко М. В. Трансформація соціальності в контексті становлення інформаційного суспільства : дис. ...канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2018. 218 с.

45. Мор Т. Утопія. Кампанелла Т. Місто Сонця / вступ. слово Й.Кобова та Ю. Цимбалюка. Київ : Дніпро, 1988. 207 с.

46. Микешина Л. А. Философия науки : современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учебное пособие. Москва : Прогресс-Традиция : МПСИ : Флинта, 2005. 464 с.

47. Надольний І. Ф. Світогляд – ключова проблема пізнання та діяльності людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Сер. : Філософія.* 2015. № 4. С. 50–54.



48. Новый Завет Господа нашего Христа. Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергеева лавра, 2007. 559 с.

49. Ніцин О. Ю. Геометрія психофізичного простору та перспектива : автореф. дис. д-ра техн. наук : 05.01.01. Київ, 2007. 34 с.

50. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / под ред. Д. А. Леонтьева. Москва : Смысл, 2004. 608 с.

51. Облова Л. А. Пізнавальні межі філософської віри (філософсько-антропологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.04 . Київ, 2007. 17 с.

52. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Неизвестность. *Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка.* Москва, 1999. С. 379.

53. Палагута В. И. Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах : монография. Днепропетровск : Инновация, 2010. 440 с.

54. Парсонс Т. О структуре социального действия. Москва: Академический Проект, 2000. 880 с.

55. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ : АртЕк, 1998. 728 с.

56. Поліщук О. С. Ціннісні засади колективної дії у сучасному суспільстві (філософський аналіз) : дис. ... докт. філол. наук : 09.00.03. Київ, 2015. 438 с.

57. Плутарх Пелопид. *Плутарх Сравнительные жизнеописания : в 2 т. 2-е изд.* Москва, 1994. Т.1. С. 318–340.

58. Психология индивидуального и группового субъекта / под ред. А. В. Брушлинского, М. И. Володиковой. Москва : ПЕР СЭ, 2002. 368 с

59. Сартр Ж. П. Бытие и ничто : опыт феноменологической онтологии / пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. Москва : Республика, 2000. 639 с.

60. Свириденко В. Об'єктивність. *Філософський енциклопедичний словник /* голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. С. 441.

61. Сенека Л. А. Избранные труды. Москва : ЭКСМО, 2020. 345 с.

62. Сёрль Дж. Рациональность в действии / пер. с англ. А. Колодия, Е. Румянцевой. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 336 с.

63. Солженицын А. В круге первом. Москва : Наука, 2006. 796 с.
64. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика / пер. с англ. вступ. ст. и коммент. В. В. Сапова. Москва : Астрель, 2006. 1176 с.
65. Соціальна філософія : монографія / В. І. Воловик, М. А. Лепський, Т. І. Бутченко, О. В. Каснокутський. Запоріжжя : Просвіта, 2011. 376 с.
66. Спешаковский А. Б. Камикадзе. «Божественный ветер» в истории Японии. Санкт-Петербург : Паритет, 2013. 448 с.
67. Спиноза Б. О могуществе разума и о человеческой свободе. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т. 2 : Европейская философия от эпохи возрождения до просвещения. С. 349–408.
68. Спиркин А. Г. Образ. *Философский энциклопедический словарь.* Москва, 1983. С. 446.
69. Сунь-Цзы Натурфилософские воззрения. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т.1. ч.2 : Философия древности и средневековья С. 224–227.
70. Сунь-Цзы Трактаты о военном искусстве / пер. с кит., предисл. и коммент. Н. И. Конрада. Москва : АСТ ; Санкт-Петербург : Terra Fantastica, 2011. 606 с.
71. Тоффлер Э. Шок будущего . Москва : АСТ, 2002. 557 с.
72. Тоффлер Э. Революционное богатство. Москва : АСТ, 2008. 569 с.
73. Узнадзе Д. Н. Психология установки. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 416 с.
74. Ушаков Д. Н. Надежда. *Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка.* Москва, 2013. С. 325.
75. Фромм Э. Революция надежды. Избавления от иллюзий : пер. с англ. / предисл. П.С. Гуревича. Москва : Айрис-пресс, 2005 352 с.
76. Фрейд З. Вопросы общества и происхождение религии. Москва : Фирма СТД, 2008. 606 с.
77. Фрейд З. Тотем и табу / пер с нем. М.В. Вульфа. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2005. 256 с.

78. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. М. Б. Левина. Москва : АСТ, 2015. 259 с.

79. Хайдеггер М. Время и бытие : статьи и выступления. Москва : Республика, 1993. 447 с.

80. Хлопоніна Н. Є. Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2007. 16 с.

81. Ходус О. В. Феномен приватності: соціально-філософська рефлексія : дис...д-ра. філос. наук : 09.00.03. Дніпро, 2018. 529 с.

82. Цунэтомо Я. Хагакурэ. Кодекс Бусидо. *Хагакурэ. Сокрытое в листве*. Москва : Эксмо, 2004. С. 19-267.

83. Швырев В. С. Мышление. *Философский энциклопедический словарь*. Москва, 1983. С. 391–392.

84. Шопенгауэр А. Собрание сочинений : в 6 т. / пер. с нем. ; общ ред. и сост. А. Чанышева. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб ; Республика, 1999. Т.1 : Мир как воля и представление. 496 с.

85. Энгельс Ф. Диалектика природы. *Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения*. Москва , 1961. Т. 20 : Ати-Дюринг, Диалектика природы. С. 343–630.

86. Ясперс К. Духовная ситуация времени. Смысл и назначение истории. Москва : Политиздат, 1991. 527с.

87. Lambert B. Declerck C. H. Emonds G. Boone Ch. Trust as commodity : social value orientation affects the neural substrates of learning to cooperate. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*. 2017. Vol. 12, issue 4.1. P. 609-617. DOI: <https://doi.org/10.1093/scan/nsw170> (last accessed 13.11.2019).

88. Myers D. G. Psychology Ninth edition. Holland, Michigan : Hope College, 2012. 910 p.

89. Rorty R. Philosophy and Social Hope. London : Penguin Books, 1999. 288p.

## РОЗДІЛ 2.

### ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОГО СПОДІВАННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МАЙБУТНЬОГО В СУСПІЛЬСТВІ

У другому розділі аналізується відображення соціального сподівання в соціокультурному просторі суспільства та його генезис у рамках розвитку чуттєвих і мисленневих практик проектування майбутнього. Іншим важливим аспектом цього розділу є дослідження впливу аксіосфери на створення соціального сподівання. Виокремлюється цінність володіння матеріальними та духовними ресурсами життєдіяльності як пріоритет прийдешнього суспільного життя.

Крім того, в центрі уваги знаходиться проектна дистанція між наявним та кінцевою метою цієї проєкції майбутнього, а також індивідуальна та колективна оцінка її долання. Квінтесенцією даної частини роботи є визначення ролі свободи та гуманності вибору майбутнього в житті суб'єкта соціального сподівання під час його зіткнення із суспільним середовищем.

#### 2.1 Соціальне сподівання у соціокультурному просторі суспільства

Сподівання як складова соціокультурної практики є стандартом розбудови особистого майбутнього в контексті вимог, визначених у громаді. У нашому випадку культура має дуалістичний характер. З одного боку, вона є «сховищем» досвіду опрацювання соціального часу, а з іншого, оціночним фільтром, який за допомогою норм і стандартів впливає на бачення прийдешнього.

Натхненниками аналізу соціального сподівання та його місця в роботі соціокультурних практиках стали Л. Афанасьєва, Р. Олексенко [1], Т. Бутченко [12], Р. Грановська [16], П. Сорокін [48], М. Лепський [32], І. Капріцин [26], Н. Мечетна [36], Е. Найман [41], О. Чіркова [60], О. Шпенглер [59], Дж. Скотт [48]. Відображена ними специфіка будови політичної, соціальної, економічної та наукової культури осмислення майбутнього вплинула на

подальший аналіз соціокультурного простору та відображення цілеспрямованої активності в ньому.

Цей простір зберігає зразки минулих спроб існування, які ранжуються за конструктивністю та масштабністю відображення в ньому. Ці зразки є горизонтом для вибору суб'єктом суспільних відносин власного шляху в майбутнє.

Аналізуючи етапи еволюції матерії, Т. Бутченко стверджує, що відображення та його наслідки характеризуються: «Найперше – процесуальністю, тобто протяжністю в часі. По-друге, вибірковістю, яка уможливорює диференціацію впливів навколишнього середовища. По-третє, неречовинністю, себто здатністю створювати інформаційні образи відображуваного об'єкту, що не містять в собі його жодного елементу. І, нарешті, – залежністю зворотної реакції від характеру системи, яка відображує [12, с. 131]. У подальшому відображення зберегло процесуальність, стало на один рівень з об'єктом взаємодії та спромоглося замінити його, що дало можливість говорити про соціальні сподівання як дороговкази у суспільствах постмодерного типу.

Проте, почнемо з початку. Джерелом проектування майбутнього на цьому рівні є релігійні традиції бачення прийдешності. Теологічне підґрунтя постановки перспективних цілей життя визначає спрямованість потенціалу перетворень у соціальному просторі.

Аналізуючи сприйняття буття в християнстві, Р. Грановська стверджує: «Відсутність циклічності світу позбавляє людину від необхідності періодично повертатись до страждань на землі. На такому фундаменті стоїть притаманне християнству розуміння кінцевої мети життя – Царства Божого» [16, с. 260]. Перенесення бажаного образу існування в майбутнє та позбавлення духовних страждань виступає фундаментом культури створення соціальних сподівання як відображення ідеальної конструкції перспективи. Подібна практика їх формування тяжіє до відтворення образу прийдешнього на рівні чуттєвого сприйняття соціального часу, що доповнюється і корегується набутим досвідом успішних і помилкових вчинків.

Наявність духу авантюризму та геройства в опрацюванні прийдешнього поставила окремі суспільства в ранг новаторів і піонерів світового розвитку. Так, сподівання на фінансовий успіх вплинули на народження фондового ринку в Нідерландах, але і зробило цю країну піонером у розвитку соціально-економічних махінацій.

Потенціал носіїв культури для атракції в соціальній перспективі відображається у мистецькому просторі. Виразниками протоактивності в сфері формування соціальних сподівань є форми творчого впливу на суспільні відносини. Характерними прикладами стимулювання конструктивних соціальних сподівань є джазові композиції Л. Армстронга, примітивізм М. Примаченко, віршовані прогнози Т. Шевченка та інше.

Мистецтво є виразником внутрішньої роботи людини над собою, яка призначена для пошуку кращого сценарію подальшого існування. Фактично воно поєднує функції перестороги та розради, які полегшують подальші кроки суб'єкта сподівання у невідоме. Відповідно, мистецтво – це допомога у виборі прийдешнього, яка сприяє створенню проєкції прийдешнього.

Сформовані зразки майбутнього можуть мати різний характер предметнення та виступають прикладами для наслідування і медіаторами сприйняття соціального часу. Подібні пасіонарні сподівання стають складовими національної культури та драйверами розвитку суспільства. Вони «втягують» соціальний простір у суб'єктивно сформульовану картину спільного майбутнього життя. Трансляція зазначених мистецьких творів може задавати і підтримувати схвалений вид сподівань та напрямок його реалізації в рамках окресленого соціокультурного простору.

Сила мистецтва допомагає людині подолати страх перед невідомою прийдешністю за рахунок створення чуттєвих образів гармонійного існування. Музика є не тільки засобом стимулювання необхідних робіт, а й основою для прийняття невідворотного плину життя. Музика як звукове його відображення може переносити людину у бажаний соціальний вимір.

Ю. Панас'є розповідає про складні моменти в дитинстві Л. Армстронга: «Одного разу Л. Армстронга арештували за пустощі. Він вирішив прийняти участь у галасливій суєті, яка була на вулицях Н'ю-Орлеану в різдвяну ніч. Л. Армстронг стріляв у повітря зі старого револьвера, який поцупив у поліцейського» [42, с. 39]. Його відправили у виправний табір Уейфс-Хоум, де він навчився грати на корнеті та трубі.

Вихованці закладу стверджували, що гра цього молодого талановитого музиканта викликала у них надію на те, що в майбутньому в їх житті все буде добре. Багато інших дослідників джазу прийшли до висновку, що джаз допоміг американцям пережити велику депресію. Звукове віддзеркалення сподівання стимулює заперечення наявних труднощів життя задля досягнення прийняттого майбутнього шляхом засвоєння звукових образів, які створюють відповідні асоціації.

Тривалість музики відображає тривалість плину живого у світі. Різні музичні інтонації та темпи характеризують різні проміжки людського існування. Пришвидшення або уповільнення музичного темпу змінює сприйняття соціального часу. Джаз із його рваним ритмом (чотиридольна метрична основа) та імпровізацією є найбільш точним відображенням сподівання людини на краще життя в майбутньому в супереч обставинам навколишнього середовища.

Якщо джаз відповідає прийняттю буття, то для прийняття небуття в прийдешньому необхідна інша музика. Військові марші різних років допомагали організувати гідну зустріч воїна з небуттям. Марш запорізького козацтва є гарним тому підтвердженням. Ця музика є різновидом ретенції. В ній зберігається пам'ять про славні подвиги пращурів, що впливає на героїчну поведінку нащадків.

Унікальним проявом ретенції в сподіванні є похоронний марш, коли ритмічна музика грає для «проводжачих», які мають сподіватись, що померлий отримує краще місце в іншому світі. Ритм заспокоює людину та допомагає їй гідно прийняти те, що рухається на неї з невідомого майбутнього.

Інколи ритмічні практики можуть поєднувати релігійний та організаційний характер. Прикладом предметної проєкції прийдешнього в танці є ісламська духовна практика Зікр (згадування) як звернення до Аллаха для гідного перенесення перспективних труднощів життя. За визначенням Алі-Заде, Зікр – це: «...духовна вправа, яка ставить своєю метою відчуття людиною стану постійної Божої наявності. Стан, який встановлюється шляхом багатократного повторення імен Бога...Зікр можуть проводити колективно під час радіння (зікр аль-авкат)» [2, с. 233]. Ритмічна лінгвістична формула як прояв соціальної атракції для залучення суб'єкта сподівання та скорочення відстані між автором та суб'єктом пішла від подібних релігійних практик і розповсюдилась у буденному житті. Відтак, мистецтво та музика можуть підготувати людину до прийняття незворотного майбутнього, або налаштувати на необхідність його трансформації через спогади славетної звитяги прашурів та орієнтир на ідеал існування.

Розглядаючи форми мистецької передачі бажаних подій в контексті соціальної антиципації, М. Лепський зазначає: «У православних народів значну роль грав церковний дзвін. У козацьких переказах відомо, що коли готували повстання, кобзарі настроювали музичні інструменти під дзвони Києво-Печерської лаври та розходились Україною задля звучання в «унісон» інструментів та пісень у всій країні» [32, с.181-197]. Сподівання базується на соціальній атракції, що розкриває іманентний характер сприйняття майбутнього шляхом попереджувального віддзеркалення в звукових доріжках і візуальних образах.

Сподівання як проєкція прийдешнього має культурно-релігійне коріння. Унікальним прикладом подвійного предметнення бажаного життя є практика іконопису в православній церкві. Особливе значення мають образи, які творять дива при вірі в Господа. Ці ікони містять і звернення до ідеального суб'єкта проєкції майбутнього, і можливість наблизитись до його праведного шляху.

Іконопис є первинною основою для фіксації потрібного існування в духовному соціальному просторі. Він пройшов довгий шлях поведиря до спасіння людини, який є затребуваним і сьогодні поза часом і простором. Ось так



описує витоки іконопису як форми проекції праведності прихожан Л. Успенський: «Церква спочатку зверталась до них на мові, більш для них прийнятній, ніж прямий образ. Це і представляється нам основною причиною багатства символів у перші віки християнства. Це була, за висловом святого Апостола Павла, жива їжа, яка властива дитячому віку» [52, с. 19]. Ікона (образ) фіксує символи, які визначають суб'єкта проекції та праведний шлях, які необхідні людині для досягнення прийнятних для неї умов існування в суспільстві.

Звернемось до ілюстрації дива Покрови Богородиці у Візантії: «Побожні греки, твердо пам'ятали, що від Заступниці Небесної завжди отримували допомогу, звертались до Неї в часи реальної загрози в молитві та покаянні. Видиме знамення Її милосердя підкріпила надія на Її заступництво. У Влахернському Константинопольському храмі, де зберігалася риза Богородиці, під час всенощного недільного пильнування Пречиста Діва з'явилася у повітрі благаючи про мир, поряд з ангелами, пророками і апостолами і осяяла своїм покровом християн» [21, с. 461]. Ікона є відображенням адресата проекції майбутнього в реальності. Відображення суб'єкта-дороговказу виступає візуалізацією вибору прийдешнього існування.

Іконопис сформувався як супровід реалізації релігійних ідеалів та увійшов у буденне життя у вигляді персоніфікованих зображень лідерів думок і символів для наслідування. Релігійна робота з мисленневою перспективою в зображенні перейшла у світське життя та активно використовується в політиці, рекламі та публічному управлінні. Відтак, сподівання отримало повсякденний механізм спрямовування у майбутнє через «промальовані» образи ідеального буття.

Кількісний аналіз зображень чудотворних ікон допомагає зробити висновок, що більшість із них присвячена Богоматері. Архетип жінки-рятівниці світу, символ продовження життя є домінуючим у побудові конструктивної проекції прийдешності. Крім того, можна провести паралель між «жіночим початком світу» та майбутнім, яка полягає у їх невизначеності, хаотичності, чуттєвості та

життєдайності. Подібне сприйняття плину часу не стійке з точки зору впливу джерел інформації та символізму подачі соціальних змін.

О. Богомолець розкриває дуалізм даного культурно-релігійного ідеалу майбутнього, який використовується у соціальному сподіванні. Вона пише: «З одного боку, архетип матері, який виявлявся у вшануванні невідомої на ім'я «великої богині», Макоші, Богородиці та звичайної жінки, мав конструктивне значення – він формував почуття захищеності, як в окремої людини, так і народу в цілому, даючи надію на краще майбутнє. З іншого боку, цей архетип сприяв формуванню екзекутивності українського народу, що виявлялася в мистецтві через імітацію, наслідування, а в соціальному і громадському житті – через обслуговуючу, виконавську діяльність» [9, с. 36]. Відтак, матриархальна культурна традиція значним чином впливає на бачення майбутнього в нашій країні. Проте один культурно-релігійний іконотип з суб'єктом сподівання може по-різному впливати на ставлення до перспективного життя людини. Орієнтир для автора соціального сподівання змінюється відносно домінуючого тренду в наявних суспільних відносинах.

Виходячи із вказаного твердження, в рамках впливу іконопису на суспільні відносини розвивається іконотип сподівання, який задає трактування параметрів перспективної поведінки в проектному просторі. Іконотип як складова перспективної комунікації задає стандарт суб'єкта при обранні шляху майбутнього існування.

Вибір подальшого існування може бути спрямований не тільки на адресата, а й на ідеальні умови життєдіяльності. Так, О. Молодцова порівнює вказану проекцію з: «...картиною Миколи Реріха «Град пречистий», який показує нам Шамбалу, світ прийдешнього майбутнього людства. Тут все пропорційне та зі співчуттям до людини. В цьому місті дійсно все можливо. Але лише за умови гармонії людини із законами Всесвіту, живого та цілісного» [38, с. 73]. У процесі розвитку практики проектування відбувається перехід від спрямованості на адресата до умов проживання, які реалізуються в соціальному просторі.

Заперечення зовнішнього впливу та орієнтир на себе в майбутньому робить вказану проекцію сподіванням.

Важливим етапом розвитку проектування прийдешності стало іконоборство, за допомогою якого утворився шлях відмови від суб'єктів-дороговказів та прийняття відповідальності за власне життя. Проте, ця образотворча технологія «вийшла у світ», а перенесення релігійної манери зображення образу суб'єкта в художню творчість зіткнулась з містичними забобонами щодо зазіхання позувальників на ідеал існування. І. Репіна, Х. Рембрандта, П. Рубенса, В. Серова, М. Врубеля звинувачували в раптовій смерті та трагічній долі їх моделей.

Так і уповання, яке перейшло у соціальний простір та стало сподіванням отримало дурну славу засобу маніпуляцій та зловживань щодо організації майбутнього. Відтак, деструктивна практика відображення суб'єкта сподівання вплинула на появу думки, що взагалі будь-який самостійний вибір подальшого життя може бути помилковим та згубним.

Розглядаючи вплив видатних художніх творів на темпоральну трансформацію соціокультурного простору, необхідно визнати наявність універсальних шаблонів для формулювання соціальних сподівань. Автор пасіонарного сподівання здійснює вплив своєю проекцією майбутнього існування на суспільну спільноту не тільки в теперішньому, а й в майбутньому. До подібної методологічної збірки зазначених проекцій можна віднести наступні роботи: Платон «Держава» [43], А. Х. Аль-Газалі «Самоспростування філософів» [3], П. Могила Катехізис «Православне дослідження кафолічної та апостольської Східної Церкви» [27], Т. Мор «Утопія» [40], А. Кунанбаєв «Слова повчання» [30], Т. Шевченко «Кобзар» [56], Е. Хемінгуей «Старий і море» [55]. Ці роботи виступають унікальним культурним спадком, який використовується для розбудови соціальних сподівань у різних країнах та спрямовується за межі всіх часових горизонтів суспільного існування.

Зазначені фундаментальні сподівання суб'єктів являються векторами конструювання спільної картини майбутнього, що деталізується в колективних та індивідуальних позиціях із цього приводу. У вказаних творах розкривається ідеал

проекції прийдешнього, який дано в одній особі та схвалено на загальносвітовому рівні.

Символи атракції, опредметнені у носіях цієї літератури в минулому, продовжують «захоплювати» суб'єктів-носіїв подібної культури на безмежній відстані під час створення соціального сподівання. Відтак, вибір залежить від дотримання прийнятих стандартів існування та схвалення найпривабливішої проекції майбутнього.

Особливим внеском в осмислення художнього відображення життя є роботи М. Приймаченко, яка відкрила тотемізм як засіб мистецької оцінки існування людини в прийдешньому соціальному просторі. Порівняння тривалості та насиченості власного життя з життям тварини є неодмінним елементом аналізу особистої перспективи на побутовому рівні. Тварини виступають носіями якостей, необхідних для виживання в мінливих українських реаліях.

О. Мойсюк описувала творчість цієї видатної художниці: «У своєрідних композиціях М. Приймаченко провідною є ідеологія народної фантастики, що втілювала певні етичні категорії, глибоку філософію життєствердження. Її творчість являє феномен дивовижного синтезу конкретного мислення, інтуїції, фантазії і підсвідомого, коли створюються і виходять у світ небувалі, іноді й химерні образи, вигадливі декоративні композиції, що відображають доброту і наївне захоплення навколишнім світом» [38, с. 363]. Народне бачення майбутнього знаходиться в надчасовому вимірі, який характеризується утилітарними етичними категоріями, що необхідні для виживання на всьому протязі проживання в суспільстві.

У цьому випадку, ми бачимо феномен домальовування перспективи за рахунок фантазії та народної творчості. Малюнок соціального сподівання – це відповідь на питання про те, як має бути на думку творця проекції майбутнього та народної мудрості. Можливість самостійного створення варіанту вибору шляху життя визначає справжню свободу його автора.

Користь народної мудрості знаходить своє відображення і в змісті соціального сподівання. Осмислення образу прийдешнього є невід'ємною

частиною пізнання світу. Гносеологічний акцент взаємодії практичного досвіду та теоретичного осмислення визначає якість переходу від індивідуальних до колективних сподівань.

Дж. Скотт розкриває механізм конструювання суб'єктивної перспективи. Він оформлює бачення активної трансформації майбутнього у вигляді культурно-темпорального феномену «*Metis*» (народна мудрість, передбачення). За ним цей феномен «...означає велику кількість практичних навичок та отриманих відомостей в зв'язку з постійними змінами природного та людського оточення» [48, с. 498]. Набутий досвід стає основою темпоральної екстраполяції бажаних зразків поведінки задля забезпечення позитивного результату в процесі виживання в складних умовах.

Метіс активізується в маргінальних культурних конгломератах, що посилює їх життєздатність у наявному суспільному середовищі. Він є внутрішнім малюнком побутового сподівання, домальованою реальністю того, що має бути на суб'єктивний погляд «володаря метісу».

Стандартизація умов існування значно зменшує та руйнує вплив метісу. Дж. Скотт пише: «Деякі форми метісу зникають на очах. Так як засоби пересування людей, товарні ринки, формальна освіта, професійна спеціалізація та засоби масової інформації досягли навіть найбільш віддалених спільнот, підірвані соціальні основи його розвитку» [48, с. 527]. Використовуючи вказане твердження, можна зробити висновок, що узагальнення пізнавальної активності значно зменшує унікальність особистості та її шанси на непересічне майбутнє. Складність ситуації полягає в тому, що соціальні межі та стандарти існування уповільнюють реалізацію особистої перспективи та руйнують самозахист. Сподівання є темпоральним продовженням метісу, яке розвивається всупереч стандартизованим суспільним відносинам.

Культурною практикою реалізації проєкцій прийдешнього є спроби планування соціальних процесів під час універсальної організації життя громади. Витоком подібного планування була ідея високого модернізму. Характеризуючи недоліки цього різновиду активності з перспективної організації соціального

простору, Дж. Скотт писав: «Особливості високого модернізму виходять головним чином з його претензій на вдосконалення умов людського буття від імені наукового знання та заперечення інших, конкуруючих джерел судження» [48, с. 157]. Ідея модернізації життєвого простору за бажаним зразком більш притаманна для культурних конгломератів, схильних до колективних форм співіснування.

Модернізм як заперечення релігійних основ проектування майбутнього виступив трансформацією ролі сподівання, яка змінилась від містично-релігійного ритуалу до раціональної моделі осмислення та обґрунтування прийдешності. Цей період суспільного розвитку розширив горизонти осмисленого прийдешнього, а тим самим задав норму сміливості у перетворенні умов життєдіяльності та організації перспективної діяльності. Так з'явилися зародки планування як складова культури сприйняття соціального часу. Модернізм «зніс» стіни моральних та культурних норм побудови моделі майбутнього, але інтенція на сучасне побудувала нові стіни умовної відмови від лінійності соціального часу та його обертання навколо теперішнього.

Ще більший вплив на розвиток сподівання в рамках соціокультурних практик здійснив постмодернізм з його поверненням до віри, але з акцентом на механічне відображення реальності. І. Капріцин визначає таку небезпеку: «У ХХІ сторіччі, ми зіштовхуємося із новим для релігій викликом «технологізаторства», яке копіюючи, переносить деякі фрагменти релігійних феноменів у нерелігійні сфери суспільної практики, по суті профануючи релігію, утворюючи виробничі культури, культури продажу, договорів, що можливо несе загрозу «розмивання» релігії, як форми суспільної свідомості» [26, с. 175]. Відтак, саме постмодернізм став предтечею споживацької культури сподівання, яку можна охарактеризувати як керований вибір бажаного світу. Людина втрачає власне майбутнє через вказане технологізаторство та саме так складаються її теперішні відносини з навколишнім світом.

Задля розуміння рівня споживацькості у практиці соціального сподівання необхідно звернутись до аналізу темпорального виміру доречності під час

оволодіння та розподілу матеріальних благ. Він дозволяє по-іншому поглянути на оцінку імовірної користі залежно від обраного плану дій. У такому разі визначення перспективи відбувається при встановленні межі ризику від реалізації варіантів існування в ринковій культурі.

Найбільш точно механізм управління ризиком представлений в біржовій торгівлі. Е. Найман надає наступне визначення *stop-loss order*: «Наказ, що віддається брокеру, діючому на фондовому або товарному ринку, закрити відкриту позицію за визначеною ціною для того, щоб обмежити збитки» [41, с. 605]. Межа ризику визначає цінність бажаної перспективи та оптимальний обсяг витрат задля її досягнення. Вона є кордоном на шляху розповсюдження страху людини перед невідомим майбутнім. Відтак, ця межа представляє собою апостеріорний атрибут сподівання, який окреслює досяжний горизонт особистого життя в соціальному просторі.

Іншою стороною вказаного атрибуту є безмежна тяга людини до накопичення матеріальних благ як норми викривлення в соціокультурних практиках сподівання. О. Чіркова описує її на прикладі феномену «Тюльпаноманії». Вона зазначає: «Для голландця, який живе в 1630 роках, тюльпан все ще залишається рідкою квіткою, що несе в собі чари та екзотику Сходу. Проте поступово квітка стає цікавою не тільки знавцям: виявилось, що на торгівлі бульбами та паростками можна добре заробити грошей» [60, с. 12]. Бажання збільшити своє благополуччя за рахунок продажу рослин, які можуть принести естетичну та практичну користь у майбутньому, значно збільшувало динаміку віддалення горизонту сподівання та зробило його ірраціональним напрямком життя.

Ризик і надія на благополуччя є структурними межами у викладенні тексту проєкції прийдешнього. Ці інтенції в активності людини спрямовують її на досягнення бажаних результатів. Вони розкривають традиції бачення горизонтів екстраполяції картини майбутнього в суспільстві.

Роль соціального сподівання в соціокультурному просторі дуалістична і конативна за своїм змістом. З одного боку, вся сукупність культурних норм є

відображенням засобів самозбереження соціального організму, а з іншого, всі пасіонарії культури героїв є особами, які йшли на безрозсудні вчинки та змінювали оточуючий життєвий простір. В цьому випадку, спостерігається соціокультурний обмін індивідуальної жертви на суспільне схвалення, продовження референтної лінії життя та позитивної ретенції за межами існування. З іншого боку, сподівання виступає нагадуванням про необхідність ризику для досягнення бажаних результатів у майбутньому, доходючи до особистої жертвовності. Відповідно, вибір між збереженням та ризиком є переосмисленням варіантів буття та небуття на рівні автора соціального сподівання.

Подолання межі ризику можливе на основі застосування культурних патернів обміну, які наповнюють змістом ірраціональні вчинки людини. Кохання, сім'я та «родинне коло» суб'єктів суспільних відносин можуть виступати основою для перспективного обміну в сподіванні.

Інколи ризик у сподіванні має циклічний характер та допускається заради встановлення або зміни меж для збільшення успіху в перетворенні прийдешнього. При цьому, наратив сподівання повністю виключає об'єктивно існуючі умови життєдіяльності та заперечує можливість самозбереження для подальшого існування.

Відображення соціального сподівання в соціокультурному просторі розвивається в контексті захисту спільно узгодженого тексту майбутнього за допомогою впорядкування норм сприйняття соціальних змін. Описуючи своє ставлення до символу прийдешніх перетворень у країні і важливість відповідності соціально-політичних дій колективним сподіванням, В. Винниченко писав: «Те слово мало бути синтезом перейденого і витворенням дальшого. «Дальше» повинно було мати коріння, основу в перейденому, в сущому й разом з цим новим, яке відсуває старе в минуле. Фінальне слово повинно було сказане в тому ж тоні високого піднесення, щоб не знизити, не прохолодити натхнення пробуджених мас» [13, с. 27]. Синтез емоційного сприйняття майбутнього та логічного розуміння часових періодів відображає



механізм культурної підтримки оптимістичних соціальних сподівань незалежно від існуючих обставин життя. Колективне відчуття тексту прийдешнього та його цитатія є основою для формування належного місця сподівань в соціокультурному просторі суспільства, яке передбачає підтримку стабільного функціонування індивіда через вибір співбуття.

Зазначимо, що особисті сподівання можуть коригуватись відповідно до змін бажаної спільної перспективи життя. Переосмислення поглядів на його перспективу відбувається одночасно зі зміною уявлень про бажане майбутнє в межах, прийнятних для учасників суспільних відносин. Бажання належати до реалізації спільно сформованої моделі прийдешнього співіснування впливає на культурні стандарти організації життя людини у суспільстві.

Основними елементами конструкції соціального сподівання постають ціннісні орієнтири, яких бажає дотримуватись автор картини майбутнього. Різниця між індивідуальними та колективними у цій проекції полягає в орієнтації на задоволення власних потреб, або на підтримку функціонування соціальних інститутів.

Осмислення культурних форм суспільно-державної взаємодії дозволяє визначити структуру ознак цього феномену. Особливу роль у сподіванні відіграє персоніфікація перспективи відносно власного життя та долі суспільно-державного утворення.

Персоніфікація перспективи напряду пов'язана з чуттєвою стороною сподівання, яка має біологічний інструмент для осягнення майбутнього. Імпринтинг у сподіванні виступає засобом синтезу індивідуального та колективного життя, а також передбачає запуск механізму оцінки значення об'єктів навколишнього світу в перспективі. Основа цього процесу закладена в теорії К. Лоренца [34]. Дослідження народження та розвитку птахів виявило наявність імпринтингу як природного механізму навчання корисної поведінки на основі спостереження та повторення дій суб'єктів, визначених як батьки.

Незважаючи на те, що цей механізм описує тільки біологічну природу живої істоти, він визначає фундамент для розвитку культурної взаємодії між людьми.

Пошук зовнішнього або внутрішнього лідера (суб'єкта сподівання) для формування та реалізації бажаного майбутнього є культурно-біологічною платформою сподівання. Пізніше проекційний імпринтинг знайшов підкріплення у розвитку систем самоорганізації в соціальному просторі, яка по суті є вибором себе у прийдешньому житті.

Так, О. Князева обґрунтовує керований характер образу майбутнього. Вона пише: «Патерни самоорганізації як би передують самим процесам самоорганізації: і природа, і суспільство будують себе саме у визначених формах, скажімо, забудовуються правильними гексагональними вічками, які у фізичній конвекції називаються вічками Бенара, а в урбаністичній географії – решітками Кристаллера» [28, с. 26]. З цим твердженням можна погодитись частково. Ці елементи формування сподівання визначають не форму, а потенціальний зміст майбутніх подій, що мають розвиватися за погодженим сценарієм.

З іншого боку, атрактори соціального сподівання є вагомими подіями в житті людини, які мають для неї велике значення та задають подальший системний вектор розвитку. Людина прив'язує до атрактора практично весь комплекс задоволення власних бажань, що збільшує орієнтир на результат у перспективі. Із цим пов'язаний феномен наближення до щастя за рахунок закріплення в проекції майбутнього необхідних дій.

Підкріпленням цієї точки зору є наступна теза Л. Афанасевої та Р. Олексенка: «З погляду соціально-філософського підходу до змістовного наповнення поняття «щастя» воно є суб'єктивною мірою повноти людського буття» [1, с. 16]. Відповідно, вказаний стан гармонії зі світом є не тільки етичною категорією, але й складовою проектування майбутнього існування за напрямком атракції в процесі розвитку суб'єктної взаємодії в суспільстві.

Повернемось до О. Князевої, яка дає поглиблену характеристику дії атрактору на визначення прийдешнього: «Якщо система потрапила в конус притягнення, вона не може не реалізуватись, не може не побудуватись, – це вже дійсність, пряма наявність майбутнього, майбутньої форми, саме такої, якою вона буде» [28, с. 25]. Звідси виходить висновок, що подібне тяжіння у соціальному

сподіванні мобілізує людські зусилля та наближає кінцеву мету проектування у вигляді спільних образів прийдешнього буття.

Патернізація та атракція впливають на наратив майбутнього співіснування на визначених засадах. Вказана конструкція включає традиції та цінності, що лягають в основу культури формування перспективи у суспільному об'єднанні. Патернізація та атракція виступають регуляторами соціокультурного простору. В цьому контексті, атрактор задає основоположну тенденцію для переходу від індивідуальних до колективних сподівань за рахунок репрезентації найвищого стандарту для забезпечення якості життя.

Атрактор є засобом перетворення великої кількості відокремлених проєкцій в єдину, загальну та впорядковану картину колективного соціального сподівання. Якщо атрактор є проявом реалізації найвищої цінності існування, то патерн – це усереднений шаблон-норма організації індивідуального майбутнього життя на основі дотримання наявної моделі розвитку, яка прийнята в суспільстві. Відтак, патерн та атрактор як складові соціокультурного простору проектування різняться рівнем тиску на вибір перспективного напрямку активності людини.

Спочатку знакова картина соціального сподівання формується за допомогою механізмів відображення і засвоєння патернів, які визначають основу прийдешнього існування суб'єкта суспільних відносин. Патерни являються складовими культурного поля та змінюються залежно від регламентованості та розвитку індивідуальної та колективної соціальної активності.

У подальшому інтенсивність соціальних процесів, щільність проживання громади та характер виробництва матеріальних благ як вектори атракції сподівання вплинули на його відображення в соціокультурному просторі. Аграрна культура сприяє появі орієнтирів на довгострокову перспективу. О. Шпенглер говорить: «Глибинні зміни починаються лише із землеробством, бо воно є чимось штучним для мисливців та пастухів: той, хто копає та оре, хоче не грабувати природу, але її змінювати. Саджати – означає не забирати, але породжувати» [59, с. 91]. Аграрій робить зміни та очікує на більш якісні для себе умови життя. Надія на гарні природні умови для отримання врожаю передбачає

збільшення проміжку часу для задоволення потреб людини. Це сприяє встановленню орієнтиру на очікування як базову форму сприйняття майбутнього.

«Людина міста» позбавлена можливості чекати і має формувати свою прийдешність самостійно. О. Шпенглер стверджує: «Цивілізована людина, цей інтелектуальний кочівник, – знов цілком мікрокосм, він повністю безрідний та вільний духовно, як були чуттєво вільні мисливці та пастухи» [59, с. 92]. Урбаністична культура дає людині нематеріальні можливості організації власного майбутнього. Вона має переважно звужений темпоральний вектор та не передбачає аналіз досвіду минулих поколінь.

О. Шпенглер порівнює городянина з кочівником, що говорить про його вузькі рамки у сприйнятті соціального часу. Мисливці та кочівники завжди знаходились на межі існування та час для них спливав неритмічно, а хаотично від здобичі до здобичі. Відповідно, представники аграрної та урбаністичної культури сприймають однаковий відрізок соціального часу з різною швидкістю та мірою суб'єктності.

Окремої уваги заслуговує образ прийдешніх міст та їх відображення у сподіваннях їх мешканців. Д. Брук приділяє увагу проблемі вестернізації міст Сходу як домінуючої моделі їх наступного розвитку. Він пише: «Дубай, як правило, викликає куди більш суворі судження. Місцеві звичаї стерті, арабську мову витісняє англійська, замість базарів – торгові центри, в супермаркетах продається свинина, в готелях наливають алкоголь; це місто, де традиції арабського світу навмисно розмиваються, поступаючись місцем безликому, позбавленому смаку глобальному майбутньому» [10, с. 19]. Відбувається крос-культурна ідентифікація з популярними зразками урбаністичного існування, яка виноситься в якості стандарту суб'єктивної проєкції прийдешності щодо перетворення наявного місця життя, або обрання іншого. Мешканці міст Сходу сподіваються долучитись до найкращих зразків життя, але паралельно вони втрачають свою унікальну самотність та яскраві звичаї. Відтак, це вибір з наявного, який руйнує здобуте та негативно впливає на перспективу авторів сподівання.

Так, ще П. Сорокін виступав супротивником екстраполяції моделей групової взаємодії на сформований соціокультурний простір. Він писав: «Якщо б ми взяли парламентську систему в її англійському варіанті, з принципами договірних відносин, рівністю всіх громадян перед законом та з іншими постулатами Вікторіанської Англії і перенесли б її в індійське кастове суспільство, то результат був би плачевним» [48, с. 39]. Попри це, елементи культури сподівання можуть переноситись разом з міграцією її носіїв. Яскравим прикладом вказаної ситуації постає завищений клієнталізм міської громади, яка активно розвивалась за часів індустріалізації за рахунок переселення з навколишніх сіл у нашій країні.

Звернемо увагу на географічні відмінності культурних кодів при проектуванні прийдешнього. Західна цитата є виразником миттєвого обміну на мінімальній дистанції для реалізації сподівання. Східна цитата пошуку гармонії виносить бажану модель існування за межі теперішнього та розвиває її навколо процесу уповання – безкінечна дистанція.

Задля розуміння сучасного стану розвитку сподівання в соціокультурному просторі необхідно звернутись до мережевої інформаційної культури, яка пов'язана з новою організацією суспільства. Вона повертається до патернізації проєкцій майбутнього, що пов'язано зі специфікою організації споживання матеріальних благ. Мережа збільшує інтенсивність засвоєння шаблону сподівання за рахунок зменшення умовної відстані міжособистісних відносин у рамках репрезентації та ретрансляції вчинків, схвалених мережевою громадою.

Мережева культура майбутнього позбавлена ціннісних перепон, динамічна, чуттєва та орієнтована на задоволення потреб. Саме цей різновид культури забезпечує швидке розповсюдження соціального сподівання.

Даний напрям стандартизованої соціальної практики передбачає безпосередній обмін інформацією на основі відкритості, оперативності та зацікавленості. Вона спричиняє відчуження сподівань окремого індивіда за рахунок посилення практики шаблонування організації перспективних відносин.

Підґрунтям атракції сподівання є вольовий процес, який розкривається у суб'єкт-об'єктній взаємодії. Вказаний процес розвивається в межах

детермінуючої тенденції осмислення прийдешнього. Д. Узнадзе описує її: «...коли суб'єкт уявляє собі мету своєї поведінки та вирішує її здійснити, це уявлення мети починає діяти на інші психологічні змісти так, що вони приймають відповідний йому напрям» [51, с. 327]. При цьому зазначена тенденція може бути сформульована самостійно, а може за рахунок спільного мережевого джерела трансляції картини майбутнього. Подібне розповсюдження сподівання з опорою на загальноприйнятій темпоральний тренд проникає в людську свідомість та орієнтує всі засоби формування уявлень і спонукань до досягнення спільної мети.

Подібна атракція у сподіванні можлива на основі чуттєвого сприйняття та домінуючої інтенції на бажані умови існування. П. Сорокін описує цю темпоральну соціокультурну специфіку: «Чуттєве суспільство повернуто до цього світу, а в ньому – особливо до поліпшення економічного стану як головної умови чуттєвого щастя» [48, с. 663]. Відтак, ідеальна ситуація для подібного культурного різновиду є накопичення та споживання суспільних благ задля реалізації сподівання. Перспектива задоволення бажань стає визначальною тенденцією розвитку культурного простору. Іманентність сподівання на рівні споживчого самозадоволення означає витрачання майбутнього потенціалу людини в теперішньому часі.

Зазначимо, що кожне культурне об'єднання має власний образ прийдешнього, який отримує свою оцінку та горизонти реалізації. Домінування вибору серця гарантує неосмислене прийняття попередньо схваленого шаблону життя, який стає головним інструментом для створення сподівання.

Свою специфіку має і суспільство з мережевою культурою. Б. Латур, критикуючи наявні описи соціокультурного простору, висуває поняття «мережа дій». Він пише: «...я б запропонував його як заміну, щоб підкреслити контраст між технічними та працюючими мережами... «Мережі дій» (work-nets) давали б можливість бачити роботу, яка уходить на прокладання працюючих мереж (networks). Перший термін означав би активного посередника, а другий – стабілізуючий ряд провідників» [31, с. 185]. Відтак, подібне бачення майбутнього

соціального простору актуалізує культурну норму соціальної активності в мережі суспільних відносин, яка стає критерієм успішності реалізації сподівання як основи для існування в наявних умовах оточуючого середовища.

Проблема гармонійного та благополучного співжиття є ваговою складовою функціонального соціокультурного простору, який орієнтований на сталий розвиток. П. Сорокін говорить про наявність протиріччя в формуванні економічних умов культурного розвитку. На його думку: «Всупереч негативного ставлення до багатства і матеріального благополуччя, ідеаціоналізм породжує сили, які сприяють поліпшенню економічного положення не тільки самих носіїв ідеаціональної культури, але і набагато більшого суспільства» [48, с. 665]. Духовний патерналізм послідовників вказаного соціокультурного об'єднання забезпечує позитивну перспективу існування в майбутньому. Ідеаціоналізм є виразником сроднього та необхідного в колективному соціальному сподіванні, що впливає на можливість підтримки досягнення спільної мети.

Визначальною направляючою складовою у функціонуванні сподівання в соціокультурному просторі є пошук щастя як кінцевої мети існування. Воно є одним із найбільш складних для визначення проявів життя. В. Даль бачить щастя як дієву співучасть і володіння долею у справі, а також сприйняття успіху, вдачі у житті [19, с. 371-372]. Це визначення розкриває унікальну форму спільної перспективи в суспільстві, яка відображається у спрямованості на гармонію подальшого життя. Саме ця конструкція простягається на визначеній дистанції між людиною та ідеалом.

Соціальне сподівання в соціокультурному просторі суспільства розглядається як текст, який містить пропозицію або вимогу щастя як кінцевого результату співучасті в процесі соціального обміну. Зазначений механізм торгу та перспективного обміну виносить на перший план цінність об'єкту сподівання в індивідуальному та колективному житті.

Текст майбутнього щастя в сподіванні прописується через значення, які вкладаються в культурні цитації та приводяться в дію за допомогою вольових

актів – *citar* (від лат. приводити в рух). Відтак, сподівання об'єктні за своєю природою та суб'єктні за рухомим включенням у прийдешність.

Культурний код благополуччя в тексті сподівання сформований на релігійній основі та адаптований соціальною практикою. Наратив даної проєкції майбутнього має однакову спрямованість на досягнення суб'єктивного бачення щастя та різні строки його індивідуального виконання. Ці строки залежать від умов існування людини і досвіду реалізації сподівання в соціальному просторі.

Атракція його наративу обумовлена привабливістю виокремленого образу життя. За вказаною ознакою проєкція може ставати ядром для розвитку колективних сподівань. Традиції переживання майбутнього отримують глобальні вектори для підтримки практики соціальної активності.

Екстраполяція культурних норм сподівання на організацію суспільної взаємодії систематизує та стимулює впровадження спільного уявлення про якість і характер життя в перспективі. Поєднання чуттєвого та ідеаціонального в спільному модусі прийдешнього за рахунок впровадження критерію щастя гармонізує подальше існування. Універсальне поєднання матеріального та духовного задоволення від життя визначає конструктивний напрямок формування сподівань у межах соціокультурного простору.

Підбиваючи підсумки цього пункту роботи зазначимо, що відображення сподівання в соціокультурному просторі має універсальний характер, який включає в себе модус-патерн та атрактор майбутнього, що функціонують з урахуванням горизонтів вибору подальшого існування. Зазначена конструкція напрацьована суспільством задля запобігання таких масових проявів неконтрольованого маніпулювання прийдешнім, як «Тюльпаноманія» та «МММ».

Зміст культури трансформується в залежності від умов життєдіяльності в соціальному просторі, які впливають на дистанцію екстраполяційних відстаней. Чим складніше умови життя людини в суспільстві, тим менше дистанція для екстраполяції сподівання. Разом з цим, дистанція збільшується в процесі розвитку виробництва та споживання суспільних благ. Відтак, зміст життя



теперішнього впливає на вибір прийдешнього.

Сподівання є засобом стандартизації взаємодії людини зі світом майбутнього, який задає когнітивну структуру суб'єкт-суб'єктної активності, та спрямовується у напрямку «автор – опонент» проекції прийдешнього та навпаки. Соціокультурний простір містить зразки минулих спроб існування, за допомогою яких встановлюються персоніфіковані межі подібних дискусій.

Побудова перспективних каналів комунікації концентрується на іконотипі, який задає стандарт бачення майбутнього в сподіванні. Іконотип є суб'єктивним відображенням ідеалу, який регулює дистанцію реалізації проекції подальшого життя. Разом з цим, іконоборство як етап розвитку сподівання стало орієнтиром на вибір майбутнього переважно за власним бажанням. Інколи відстань реалізації обраного модусу буття залежить від специфіки регіонального розвитку суспільних одиниць. Західна цитація культури створення сподівання є виразником миттєвого обміну, а східна цитація виступає пошуком довгострокової гармонії в перспективі.

Модус стає атрактором в контексті набуття привабливості індивідуального сподівання в суспільстві. Інформаційна подача цієї проекції майбутнього має характер домінуючої атракції, яка визначає загальний вектор вибору існування суспільного утворення.

Відтак, ядром соціального сподівання є індивідуальна картина прийдешнього, підтримана групою людей, виходячи із встановлених меж ризику та надії на благополуччя. Вони являються культурними ознаками цього феномену, які визначають рівень самостійності вибору майбутнього, а також його стабільність і тривалість. При цьому домінантами виступають найбільш популярні індивідуальні сподівання, які пропонують найліпші умови проживання для суспільного утворення, що у багатьох випадках позбавляє права вибору інших суб'єктів проектування прийдешнього.

Художні образи та ритмічні практики, які домальовують різні стани та сценарії майбутнього постають культурною нормою, яка включається в процес підтримки та супроводу суб'єкта сподівання. Подібна соціокультурна регуляція

носить дуалістичний характер, так як може спрямовуватись і на духовне спасіння, і на кероване збільшення споживання в суспільстві.

Фундамент культури сподівання народжується в народній мудрості (метіс), яка обрамляється вибірковим механізмом оцінки умов навколишнього середовища. Злам культурних норм сприйняття майбутнього відбувався в процесі поглиблення дослідження темпоральної лінійки суспільного життя та формалізації соціальних процесів.

Людина навчається бачити перспективу свого життя з використанням набутого й осмисленого знання про його організацію, визначає пріоритети та цінності з урахуванням зразків прийдешнього, а також ретранслює їх для інших учасників суспільних відносин.

Виходячи з цього, наратив сподівання є культурною цитацією актуальної моделі життя в рамках розбудови суспільного співіснування, яка наповнюється і змінюється в процесі кооперації носіїв проєкції майбутнього. Втрата можливості вибору змісту сподівання стала наслідком розвитку мережевої культури суспільства, яка характерна чуттєвістю сприйняття оточуючого світу та привабливістю у розповсюдженні ідей організації суспільного життя, що зумовлено запереченням великої кількості наявних соціальних інститутів у соціальних мережах.

Сподівання вносить у соціокультурні практики вагомий елемент – код благополуччя, який включає найбільш вдалу програму продовження існування людини та її гармонічне співбуття в суспільстві, що передбачає ідентифікацію з іншими учасниками суспільних відносин та активне включення у соціальні процеси протягом всього життя. У такому разі щастя постає осмисленням людиною вигідних для неї умов співучасті в гармонізації спільного життя та є культурною основою для створення аподиктичної проєкції майбутнього, яка має позачасовий характер.

## **2.2 Соціальні сподівання як визначення ціннісних пріоритетів майбутнього життя в суспільстві**

Цінність майбутнього формується у аксіосфері суспільства та відображається у домінуючих соціальних сподіваннях. Вони є визначальними векторами на шляху до щастя учасника суспільних відносин. Оцінка значення цього відчуття змінюється залежно від віку, рівня матеріального благополуччя та духовного розвитку людини. Проте завжди наявні константи організації суспільно-часового простору (сім'я, друзі, Батьківщина і справа всього життя), які розкриваються у фундаментальних соціальних сподіваннях.

Найбільш повно ціннісний аспект осмислення пріоритетів у виборі бажаного напрямку подальшого існування розкривається в міфі про царя Мідаса, який втратив все найдорожче і ледь не вмер від дару перетворювати своїм дотиком будь-яку річ на золото. Баланс між жадобою і милосердям є предметом взаємодії «індивідуальне – колективне», що в житті людини виступає основою вимірювання реальної цінності соціального сподівання. Разом з цим, здатність осмислити цінність майбутнього виступає запорукою ефективної реалізації пріоритетного у соціальному просторі-часі.

Специфікою процесу оцінки переваг прийдешнього є зростаюча цінність поінформованості про перспективу життя. Жадоба переходить на інформаційний рівень, а надмірне накопичення та споживання інформації перешкоджає ефективному формулюванню соціальних сподівань. Осмислення потенційного існування індивіда виступає пріоритетним в організації суспільних відносин, що закріплює важливість ціннісного спектру при створенні даної проєкції.

Дослідження пріоритетів майбутнього життя засновано на фундаментальних розробках, які стали підґрунтям для вивчення аксіологічного виміру соціального сподівання. К. Бльосер, Т. Стал [63], Ж. Бодрійяр [8], Х. Г. Гадамер [15], М. Гайдеггер [15], І. Кант [23], О. Івін [22], О. Краснокутський [29], Л. Мікешина [37], Г. Ріккерт [45], Ж.-П. Сартр [47], Х. Чухтай [64], З. Фрейд [53], П. Янг [61],

заклали підвалини наявного розуміння переваг проектування змін та їх прийняття в житті суб'єкта суспільних відносин.

Відправним пунктом аксіологічного аналізу даної моделі прийдешності визначимо поняття «цінність». У більшості випадків на побутовому рівні цінність ототожнюється з потребою, але за таким твердженням всі предмети для вжитку є цінністю. Навіть духовні цінності набувають утилітарного характеру.

Водночас цінність є стимулятором і регулятором дотримання правила суспільної життєдіяльності. Цінність – це синтез «хочу» і «треба», що впливає на організацію взаємодії в соціальному просторі. Відтак, цінність соціального сподівання полягає у формалізації еталону перспективних заходів із поліпшення благополуччя життєдіяльності суб'єкта проектування.

Основою оцінки соціального сподівання є можливість самопрезентації індивіда в соціумі за допомогою потенційно набутих благ. Темпоральний парадокс цієї проекції полягає в тому, що вона оцінюється в теперішньому, а практичну користь має приносити в майбутньому.

Баланс «хочу – треба» впливає на суб'єктність учасника процесу проектування. З одного боку, вона цілковито раціональна. Вольовий контроль забезпечує реалізацію ціннісних пріоритетів у суспільстві. Разом з цим, дана суб'єктність є унікальним відображенням реальності за рахунок вписування індивідуального бачення подальшого існування у загальній картині світу майбутнього.

Вагомість соціального сподівання у аксіосфері суспільства виступає не просто частиною пазлу, а й мірилом статусу його суб'єкта, що необхідно для актуалізації та перетворення соціального простору на бажаний лад. Ця статус проекції є відображенням концентрації вольової активності людини або групи людей, яка спрямована на досягнення бажаної мети в майбутньому.

У суб'єктності учасника сподівання вміщується свобода і несвобода людського існування, апріорний та апостеріорний напрямки в організації власного життя, емоції та думки щодо досягнення гармонії у навколишньому світі. Людина одночасно звертається і до естетичної, і до моральної оцінки

об'єкту бажання, який набуває статусу цінності. Її подвійну природу найкраще ілюструє сонет В. Шекспіра «Мої очі у тебе не закохані»:

«Мої очі у тебе не закохані, –  
Вони твої пороки бачать ясно.  
А серце жодної твоєї провини  
Не бачить і з очима не згідно» [63, с. 745].

Так як і у наведеному творі, результат ціннісної оцінки в багатьох випадках має ситуативний та суперечливий характер. Особливо якщо чуття та розум по-різному сприймають переваги варіантів існування. В. Шекспір описує парадокс чуттєвої та розумової оцінки об'єкта бажання в міжособистісних відносинах, з пріоритетом на чуттєву цінність об'єкта, що значно ускладнює формулювання проєкції майбутнього. Відповідно, протиріччя цінності-бажання та цінності-норми впливає на складність побудови соціального сподівання як інструменту для встановлення пріоритетних напрямків життєдіяльності.

Подібне протиріччя існує переважно на буденному рівні, який знаходиться поза ціннісним фільтром або, навпаки, являється викривленням взаємодії «індивідуальне – колективне» в аксіосфері. У такому разі надмірне навантаження суб'єкта соціального сподівання призводить до заперечення цінності суспільних норм та абсолютизує чуттєве бачення майбутнього. Цінність сподівання у всіх її іпостасях виступає маяком у виборі прийдешнього, який спрямовано у внутрішній або зовнішній соціальний світ. Якщо цінності-бажання є вибором себе у житті інших, то цінності-норми – це вибір на користь іншого у своєму світі.

Спробуємо зорієнтуватись у цій проєкції майбутнього в контексті аналізу її змісту та значення в ціннісних відносинах. М. Гайдеггер розкривав значимість предмета на прикладі осмислення вмісту кухля. Він писав: «Піднесене в повному кухлі – пиття для смертних. Воно задовольняє їх спрагу. Воно звеселяє їх час. Воно підтримує їх спілкування. Проте підношення в кухлі інколи відбувається задля жертвовного ритуалу. Якщо його зміст – ритуал, воно не задовольняє спрагу. Воно підіймає на висоту помпезності свята» [54, с. 320]. Змістовне наповнення

соціального сподівання має багато спільного з давньогрецьким та римським визначенням таланту як одиниці виміру – наповненої амфори. Людина наповнює своє майбутнє за рахунок використання цієї проєкції у соціальній практиці. Відтак, одиницею виміру цінності подальшого існування при створенні сподівання є талант суб'єкта розвитку, який відображається у наповненні перспективи індивідуального та колективного життя.

Цінність полягає у можливості змінювати існування в соціальному просторі за власною волею та спираючись на свої пріоритети. Як і з кухлем, характер соціального сподівання значно змінюється в залежності від його наповнення. Вміст подібної «ємності» може задовольняти спрагу життя, звеселяти та бадьорити, а може і слугувати останньою зупинкою для «праху людини».

Подібна позиція щодо проєкцій майбутнього в ціннісному світі говорить про важливість відокремлення надекзистенційних соціальних сподівань, коли часовий обсяг проєкції більший за життя суб'єкта суспільних відносин, але саме цим воно і набуває надзвичайної цінності. Відповідно, орієнтир на прийдешність за межами можливостей проєктувальника підіймає його на ірреальний рівень і дає шанс залишитись у суспільному житті назавжди.

Окрім чуттєвої складової, сподівання має і значний раціональний підтекст. К. Бльосер та Т. Стал зауважують: «Хоча ми не заперечуємо, що сподівання може бути розумно раціональним, ми стверджуємо, що існує цілий ряд випадків, коли раціональність сподівання не може бути пояснена шляхом посилення на його практичні переваги. Ці випадки пов'язані з певним типом сподівання, яке ми називаємо «фундаментальне сподівання». Під цим ми маємо на увазі форми сподівання, які мають особливо важливе значення в житті людей» [63, с. 349]. Насичення соціального сподівання суб'єктивно важливими значеннями впливає на його раціоналізацію шляхом активного та конструктивного включення суб'єкта у практичне життя. Отже, нам вдалось віднайти колективний рівень раціональності проєкції майбутнього, яка реалізується в осмислених інтересах членів суспільства.

Визначення вектору майбутнього життя за допомогою соціального сподівання полягає у кристалізації потенціалу його суб'єкта та оточуючого середовища як сукупності імовірних можливостей щодо оптимізації існування. Розірваність часової відстані між «наявне» та «потрібне» може заповнюватись за рахунок індиферентних образів і пасіонарних конструкцій прийдешнього. Збільшення часових відрізків вимагає мобілізації існуючого потенціалу людини задля коригування умов життєдіяльності, тому що далеке є багато в чому тотожним недосяжному, а реальність недосяжного практично неможливо прийняти.

Синтез ціннісних компонентів соціального сподівання дозволяє визначити пріоритетний напрям володіння ресурсами життєдіяльності для реалізації трансцендентного потенціалу в контексті оптимізації майбутнього. Зростання залучення та накопичення ресурсів сприяє поліпшенню імовірності його реалізації. Результативність впровадження соціального сподівання залежить від можливості встановлення точної темпоральної межі між накопиченням і використанням ресурсів життєдіяльності для досягнення бажаного.

Повернемося до регуляторів взаємодії людини в суспільстві. Традиційно соціальне сподівання базується на патернах як вже встановлених шаблонах перетворення соціальної реальності, що задають схвальне бачення майбутнього. П. Янг стверджує: «Патерн впорядковує масив інформації та дозволяє вам сприймати предмет у термінах тотожності; типу, структури, послідовності, організації, взаємовідносин, прагнень і т. п. Встановлення таких патернів звужує ваше розумове навантаження, а також забезпечує деяку стабільність у мінливому світі» [61, с. 31]. Таке шаблонування прийдешнього є прерогативою організаторів суспільного майбутнього, але здатність виробляти власні патерни є показником можливості виходу за рамки встановлених зовні направляючих подальшого існування.

У соціальних сподіваннях можуть використовуватись патерни теперішнього як існуючі та апробовані стандарти життєвого розвитку. Крім того, вони

конструюються на основі патернів майбутнього і виступають потенціальними еталонами перетворення власного та суспільного життя.

Коллективна іманентність сучасного може не співпадати з індивідуальною трансцендентністю сподівання за рахунок розбіжності у змісті патернів та атракторів, а також втручання вольової активності у перспективу співіснування. На відміну від попереднього випадку, здатність виробляти власні атрактори є показником потенціалу створення ціннісних пріоритетів не тільки для себе, а й для суспільства в цілому. Формування спільної цінності майбутнього робить його привабливим для подальшого співбуття. Відтак, вироблена цінність сприяє переходу від індивідуальних до колективних сподівань, а осмислена цінність сприяє їх підтримці.

Конструктивною основою оцінки варіантів прийдешнього є бажання мати власність та тим самим презентувати себе у світі. Акт володіння розкриває можливості людини та визначає перспективу її існування. Отже, до ціннісних характеристик соціального сподівання можна додати темпоральне опредметнення бажаного образу власного життя.

Цей акт може стосуватись матеріального споживання та суб'єктивного відображення реальності в творчих роботах. Він розкриває потенціал людини до майбутнього співіснування на основі перспективного обміну ресурсами життєдіяльності або перетворення навколишнього світу. Оцінка виводить на орбіту людського життя вибір кращого, яке постає мірилом тривалості та змісту існування, а також обумовлює бажання соціального розвитку.

Ж.-П. Сартр розкрив вказаний процес. Він писав: «Бажання є, як ми бачили, недостатчею буття. Як таке, воно прямо вписано в буття, недостатчею якого воно є» [47, с. 579]. Процес вписування відбувається у вигляді проекту володіння бажаними атрибутами кращого, які вкраплюються в обрану перспективу.

Соціальне сподівання постає формою доповнення буття за рахунок екстраполяції суб'єктивних вподобань на загальну картину прийдешності. Оцінка вірогідності володіння ресурсами життя в перспективі допомагає формулювати цю проекцію за межами відчутного горизонту існування. Вказаний процес



виступає спільним елементом аграрної, кочової та інформаційної культури, описаних у попередній частині дослідження.

Бажання розгортаються у багатовекторну картину майбутнього за рахунок детального визначення цінності об'єктів привласнення. Ж.-П. Сартр зазначав: «З самого початку три великі категорії конкретного людського існування виступають перед нами в їх початковому відношенні: діяти, мати, бути» [47, с. 579]. Людина визначає перспективність володіння знаннями, речами, відносинами за рахунок встановлення їх вагомості у власному житті в суспільстві. Розкриття значення мозаїчної картини бажання обертається навколо оптимізації буття для себе та навколо себе. Рух за схемою «діяти – мати – бути» можна порівняти зі стратегіями організації персонального часу життя.

Спираючись на власні ціннісні орієнтири, людина може накопичувати та віддзеркалювати соціальний час. Вектор соціального сподівання постає виразником основних ціннісних пріоритетів суб'єкта у розвитку майбутнього в суспільному житті. Егоїзм умовно збільшує тривалість існування, а альтруїзм прискорює вичерпання життєвих ресурсів, але гармонізує картину прийдешнього, яка відображається у соціальному сподіванні.

Опора на цінність перспективи володіння дає змогу визначити специфіку діяльності щодо подальшого проектування розвитку подій. І. Кант розділяє емпіричне та розумове володіння, що поєднується вольовим актом перетворення «зовнішнє – моє» [23, с. 170]. Аналізуючи вказані форми власності, можна виокремити три складові діяльності у соціальному сподіванні: потенціал розширення власності, вольовий акт привласнення та предмет володіння. Вказані елементи є оціночними фільтрами, які визначають параметри майбутнього добробуту людини. Емпірична власність використовується у визначенні іманентного потенціалу людини, а вольовий акт і предмет володіння аналізуються для встановлення вектору бажаних змін у суспільному житті.

І. Кант виокремлює три моменти початкового заволодіння предметом навколишнього світу: захоплення, об'ява та привласнення [23, с. 171]. Подібні моменти можна екстраполювати на процес опредметнення образу об'єкта

соціального сподівання. Ресурсне накопичення як форма покращення життєдіяльності дозволяє переоцінити перспективу майбутнього за фактом та характером здобутків.

Особливе місце в цьому сенсі займає феномен соціальної власності як потреба довгострокової та конструктивної репрезентації в свідомості інших людей. Отримання права власності на частку дійсності після себе є спробою нематеріального накопичення власної перспективи наперед. Відповідно, вибір на користь себе з інших є конструктивним вектором майбутнього життя, який позначає по-справжньому соціальне сподівання.

Тобто «еліксир безсмертя» є найціннішою складовою цієї проекції майбутнього. Яскравим прикладом екстраполяції цінності особистої перспективи на подальше життя є сюжет роману О. Уайльда «Портрет Доріана Грея». Поєднання цінностей особистої та культурної репрезентації людини в майбутньому постає синкретичною моделлю відображення прийнятного у соціальній перспективі.

Пошук філософського каменю є формою привласнення частки бажаної картини життя поза межами власного існування. Спланована ретенція є основною репродуктивною цінністю вписування життєвої позиції в соціальне сподівання. Перетворення емпіричної власності на соціальний капітал підкріплює право володіння перспективою поза власним життям, проте не гарантує його.

При цьому в окремому випадку продуктом соціального сподівання може виступати синтез емпіричної та розумової власності за рахунок зворотного переходу «моє – зовнішнє». Ціннісний пріоритет дару є нетиповим засобом організації особистого майбутнього на основі потенціалу соціального обміну. Звідси, подібна робота зі сценарієм соціального сподівання має більше шансів на реалізацію у суспільному житті.

Важливе значення у функціонуванні соціального сподівання відіграє цінність володіння інформацією про майбутнє. По-перше, впорядкування напрямків пошуку в межах відомого потенціалу оптимізує продуктивність людської активності. По-друге, візуалізація результатів перспективної роботи

виступає стимулом планування життя наперед. По-третє, соціальне сподівання постає фундаментом трансцендентного пізнання, за рахунок якого людина зазирає за межі власних сил і можливостей в «темряву» невідомого буття.

Е. Гуссерль писав: «Все природне пізнання, донаукове та, тим більш, наукове, є трансцендентне об'єктивне пізнання; воно покладає об'єкти як існуючі, претендує на те, щоб визначити положення речей в пізнанні, які в ньому не є в «істинному сенсі дані», йому не «іманентні» [18, с. 105]. Незважаючи на вказану неіманентність, вихід за межі даності допомагає людині визначити переваги та недоліки в її взаємодії із соціальним світом і відтворити оптимістичний вектор подальшого життя. Епістемологічний оптимізм у цій сфері є стрижнем конструювання подібних моделей майбутнього на індивідуальному рівні.

Осмислення прийдешнього через соціальне сподівання є процесом синтезу чуттєвих образів і розумових моделей організації перспективи. Априорні сподівання, сформовані на чуттєвих образах прийдешнього, мають більшу цінність, так як дозволяють сперечатись із обґрунтованими зовнішніми обставинами та фатальним збігом подій. Разом з цим, пріоритетні вектори соціального сподівання неможливо визначити без пізнавальної практики соціального розвитку. Ця практика задає розуміння його змісту, а також осмислення та використання інформації про перспективне існування.

Для дослідження та вибору оптимальних варіантів соціального сподівання необхідно використовувати епістемологічну систему Л. Мікешіної. Ця система складається із репрезентації, інтерпретації та конвенції як універсальних процесів пізнання реальності, що у нашому випадку спрямовані на переосмислення прийдешнього.

Первинним елементом опрацювання майбутнього в процесі створення соціального сподівання є репрезентація. На думку Л. Мікешіної вона представляє собою: «...уявлення явища, що пізнається за допомогою посередників – моделей, символів, взагалі знакових, в тому числі словесних, логічних і математичних систем» [37, с. 102]. Репрезентація є засобом винесення

назовні проєкції прийдешнього та представлення її для оцінки та схвалення в оточуючому соціальному просторі. Репрезентація є аксіологічним вчинком, який визначає перспективу подальшого існування.

В основі інтерпретації покладено змістовний аналіз проєкцій прийдешнього. Перехід від сприйняття знаків до переосмислення сенсу наративу перспективи задає базис для розбудови соціального сподівання. Л. Мікешина подає інтерпретацію як одну: «...з фундаментальних операцій пізнавальної діяльності суб'єкта, загальнонауковий метод з правилами переводу формальних символів та понять на мову змістовного знання» [37, с. 108]. Інтерпретація є інструментом для виокремлення образу бажаного в проєкції майбутнього, яка орієнтована на суб'єкта суспільних відносин.

Людина має схильність до пояснення подій навколо себе, а інтерпретація знаків і символів є запорукою її виживання в умовах страху перед невизначеністю та хаотичністю світу. Інтерпретація соціального сподівання містить схоплення образу та оформлення умовиводу того, що імовірно може статись при виконанні обраної послідовності дій. Подібні індуктивні висновки важливі для формулювання цілісної картини майбутнього, яка слугуватиме вибором власного шляху як діяльнісної основи проєктування в цій сфері.

У рамках даної системи потрібно пролити світло на складність процесу оформлення даної проєкції майбутнього. Для цього повернемося до філософських роздумів Л. Вітгенштейна. Він писав: «Припустимо, ми сказали, що «образ – це портрет конкретного об'єкта, який ми отримуємо з цього об'єкта особливим способом». Тепер легко описати те, що назвали б процесом відтворення образу з об'єкта (процесом проєкції). Але є особлива складність, яка стосується визнання того, що будь-який подібний процес є те, що ми називаємо «навмисною презентацією» [14, с. 65]. Якщо ми маємо безліч варіантів презентації соціального сподівання, то вкрай складно інтерпретувати намір відображення саме цієї проєкції майбутнього, а також значення та цінність, які вона має для одиничної та спільної перспективи.

Соціальне сподівання є вагомою частиною вражень і передчуттів читача «книги життя» в процесі осмислення тексту при опредметненні майбутнього. Аналіз змісту текстів-прогнозів дає новий шлях та «їжу для роздумів» в процесі переходу людини від теперішнього до майбутнього через розуміння автором тексту темпоральних пошуків досяжного щастя. Подібна методологія акцентує увагу на трактуванні викладених подій та визначенні місця читача у майбутньому.

Про роль читача в осмисленні наративу подій доволі влучно висловився Х. Г. Гадамер. Він писав: «Перш за все необхідно враховувати, що інтерпретатор, підходячи до тексту, завжди має певне попереднє розуміння (передрозуміння), детерміноване умовами (родина, суспільство, держава), в яких він живе» [15, с. 11]. Розгортання дослідження темпоральних соціальних процесів у бік перспективи дає змогу сформулювати передрозуміння майбутнього як інструмент інтерпретації потенціалу існування та обрання шляху для його продовження.

Причинно-наслідковий ланцюг «минуле – теперішнє – майбутнє» дає стандартну відповідь на пошук опори в трансцендентному обрії існування. При цьому інтерпретація прийдешнього на основі досвіду є проявом індукції, що небезпечно обмеженістю подібного «погляду вперед», а інтерпретація на основі критичного аналізу розвитку подій в соціальному просторі є підґрунтям винайдення інструменту для створення проєкції майбутнього.

Зазначений підхід додає імпульс, необхідний для соціального сподівання, вже на етапі його мисленнєвого оформлення. Проте, саме цей імпульс руйнує наявний темпоральний ланцюг на користь суб'єкта сподівання або його опонента, в залежності від ініціатора цього процесу. Відтак, розрив «ланцюгу часу» носить суб'єктивний характер, що розкриває новий погляд на природу катаклізмів у майбутньому соціальному просторі.

Конвенція є відображенням зворотної реакції спільного на соціальне сподівання. Погодження дає змогу поєднати відособлені проєкції в цілісну картину співіснування, а також стимулювати інтроекцію як відображення схваленого погляду на пріоритети суспільного життя. На думку Л. Мікешіної

конвенція – це: «...пізнавальна операція, яка передбачає введення норм, правил, знаків, лінгвістичних символів на основі домовленості та угоди суб'єктів пізнання» [37, с. 111-112]. Погодження позицій додає універсалізації процесу пізнання та підвищує шанси членів суспільства на сумісне співіснування у закріплених умовах життєдіяльності в майбутньому.

Репрезентація, інтерпретація та конвенція постають засобами утворення та ціннісного затвердження соціального сподівання в якості відображення вектору прийдешнього, що дозволяє рухатись у бажаному напрямку суспільного життя. Зазначена конструкція має логічний та послідовний характер. Якщо один із засобів відсутній, то ця проекція залишається пропозицією у внутрішньому світі людини.

Камертоном конвенції організації подальшого життя є конструкція категоричного імперативу, запропонована І. Кантом. Категоричний імператив виступає дороговказом для застосування волі при формулюванні соціального сподівання. І. Кант писав: «В імперативі, який вимагає борг чесноти, до поняття самопримусу додається ще і поняття певної мети, не тієї мети, яку ми маємо, а тієї, яку ми повинні мати» [23, с. 332]. Самопримус використовується для засвоєння схваленого шаблону соціального сподівання. Отже, цей імператив є вибором спільного, який підкріплюється домінуючими ціннісними універсаліями в суспільстві.

Зазначимо, що категоричний імператив не обов'язково має носити високодуховний та гуманний характер. Дана норма змінюється в рамках накопиченого соціального досвіду та відображає дух часу теперішнього, який переноситься на майбутнє. Так, лозунг Н. Махно: «Бий червоних, поки не побіліють, бий білих, поки не почервоніють» також належить до різновиду моральних законів, які задавали характер перспективних дій в Україні за часів анархізму та махновщини.

Категоричний імператив як засіб моделювання майбутньої поведінки розвивається з накопиченням досвіду та інтеріоризується в житті людини у вигляді кредо. Воно формується людиною самостійно, або на основі

сформульованих зовні лозунгів та гасел. Кредо – лінгвістична форма концентрації ціннісних орієнтацій, яка включає сукупність переконань і поглядів людини на світ у вигляді одного або декількох речень.

Доволі часто, подібна квінтесенція цінностей формується у часи втрати надбаного, смертельної небезпеки та страху перед закінченням існування. Грабіжник банків Г. Гілмор перед розстрілом в штаті Юта у 1977 році підсумував своє відношення до світу фразою: «Ну, гайда!». 12 квітня 1961 року Ю. Гагарін перед своїм польотом у космос сказав: «Поїхали!». Ціннісне відношення до світу у вказаних осіб концентрувалось на чуттєвій необхідності діяти на межі майбутнього і сьогодення, але їх практична діяльність була протилежною за змістом та характером впливу на соціальну перспективу.

Життєве кредо може включати квінтесенцію професійних поглядів або розкривати гармонійний характер відносин у соціальному просторі на всі часи. В. Сухомлинський казав: «Серце віддаю дітям!». Г. Сковорода говорив: «Треба відкрити своє серце світові». Кредо є формою кристалізації відчутих та осмислених цінностей в буденному світі людини. Саме тому їх формулювання є важливою практикою в роботі над пріоритетами життєдіяльності та відображенням їх в соціальному сподіванні.

Подібні конструкції постають відособленими містками між індивідуальним і колективним у проекції прийдешнього. Вони є короткою формою презентації майбутньої поведінки людини, яка заявляється як базовий напрямок суб'єктивного розвитку та осмислення перспективи.

Кредо розкривається як базова лінгвістична форма закріплення позиції в соціальному просторі. Розмір та виразність подібних конструкцій виступають основою для взаєморозуміння учасників прийдешнього існування. Відповідно, це не просто передчуття майбутнього, але й його осмислений мовний вираз у короткій лінгвістичній формі.

У дослідженні ціннісного аспекту соціального сподівання важливе значення має досяжність як критерій вибору варіанту майбутнього. Порівняльна оцінка накопичення атрибутів оптимального потенціалу існування вносить

«дороговкази» у формування особистих поглядів на прийдешність. Атрактори постають наслідком аксіологічної оцінки хронометражу до бажаної мети.

Розкриваючи логічну структуру оціночних суджень в процесі суспільної взаємодії, О. Івін виділяє такі параметри: «Характер абсолютних оцінок представляється символами G («добро», «позитивна оцінка»), H («зло», «негативна оцінка») та I («байдужість»)» [22, с. 52]. Взятши за основу цю конструкцію, у визначенні структури ціннісних пріоритетів при проектуванні майбутнього можна встановити три напрямки оцінювання: досяжність, недосяжність і безперспективність. Означена конструкція систематизує активність суб'єкта сподівання в аксіосфері суспільства при виборі подальшого існування.

Цінність досяжності в оцінці майбутнього є виходом на «фінішні стяги», які постають кінцевим пунктом в осмисленні перспективи на певному проміжку часу. Г. Ріккерт стверджував, що: «Будь-який суб'єкт, який бачить цінності в благах, ставить собі певну мету, при чому прагнення до неї буде тільки тоді здаватись йому осмисленим, якщо він або досягне своєї мети, або наблизиться до її здійснення. Говорячи інакше, воля його спрямована на завершення прагнення» [45, с. 327]. Важливість реалізованого соціального сподівання порівняна із задоволенням та є короткостроковою презентацією власної персони у видимій перспективі.

Закінчений характер цього проектування додає змісту всій соціальній активності людини. Специфіка ж нереалізованих соціальних сподівань полягає в абсурдному прагненні людини до завершення розпочатих справ за будь-яку ціну як прояву пізнання себе та безкінечної цікавості до оточуючого світу. Дані сподівання носять переважно безвідповідальний характер, так як незгуртованість вольових зусиль впливає на відтермінування реалізації кінцевої їх мети за рахунок безкінечного перерозподілу відповідальності на інші суб'єкти майбутніх суспільних відносин.

Відчуття від реалізованих соціальних сподівань тотожне з почуттям взаємної любові. О. Масюк та Д. Макаренко сформулювали два визначення поняття



«любов»: «Перше, узагальнююче, де любов – це почуття, яке спрямоване на відтворення гармонії з внутрішнім та зовнішнім світом шляхом реалізації потреби належності до світу іншого суб'єкта взаємодії та розбудови відповідного балансу в особистому житті. Друге, з дійової активності, де любов – це здатність, яка основана на відтворенні почуттів прив'язаності, дружби, поваги, симпатії, взаєморозуміння, толерантності та свободи задля встановлення єдності з бажаною часткою світу» [35, с. 164]. В цьому контексті, головним ціннісним пріоритетом при створенні соціального сподівання є любов до життя та його якісної тривалості. Любов як унікальний стан гармонії має самоцінність у своїй спрямованості до безкінечності. Крім того, вона, як відображення ідеї вічного продовження існування, стає рушієм сподівання, яке наповнює цінністю перспективу.

Цінність привласнення та насолоди як плотського відображення майбутньої любові пов'язана з баченням сексуальних відносин. З. Фрейд писав «Життєва ціль визначається програмою принципу насолоди. Цей принцип домінує в діяльності духовного апарату з самого початку» [53, с. 322]. Виходячи з цього твердження, вибір на користь насолоди є кінцевим пунктом всіх проєкцій майбутнього, але превалювання всебічної насолоди може спровокувати те, що людині може набриднути навколишнє середовище та і вона сама як у теперішньому, так і в майбутньому.

Великою мірою, насолода є відчуттям від реалізації соціального сподівання, яке споріднює його з половим актом. Спрямованість цієї проєкції на задоволення потреб постає атомом у будові ціннісного простору людини, який впливає на переосмислення значення відносин між людьми в суспільстві.

Цінність спокуси створює підґрунтя для зовнішнього впливу на проєкування прийдешнього. Зворотній перехід від ідеалу до норми та потреби в процесі соціального сподівання є проявом біологічного існування людини, який змінює якість її майбутнього.

Повернемося до проблеми розробки універсальних моделей для розвитку проєкування прийдешнього. Різні шаблони очікувань членів суспільства задають

різні варіанти соціального сподівання на рівні суб'єктивного сприйняття прийдешнього в оточуючому світі.

Проаналізуємо наявні монументальні форми скульптурного втілення кращих прикладів суспільного розвитку. Скульптурна композиція В. Мухіної «Пролетар і колгоспниця» була не тільки гарним символом єднання промисловості та сільського господарства, а й еталоном кохання свого часу. Подібні ціннісні штампи виступають основою для конструювання моделі поведінки в соціальному сподіванні, яке вигідно суспільству.

Іншим прикладом культурного патерну, який відображає очікування щодо перспектив розвитку сім'ї є пам'ятник родині Шамахмудових в Узбекистані. Дана родина в роки Другої світової війни всиновила п'ятнадцять дітей-сиріт, які були евакуйовані в Ташкент. Вказана скульптура є апостеріорним шаблоном майбутнього, який екстраполюється в соціальний простір у формі ціннісного пріоритету конструктивного співіснування.

Ці два напрямки предметнення родинних цінностей впливають на формування соціальних сподівань на продовження гідного життя на рівні колективного суб'єкта суспільних відносин. Зазначені професійні та батьківські ролі забезпечують виживання в суспільстві, яке сформовано на засадах колективізму. Індивідуалізм вимагає відособленості, яка відображається в специфіці формулювання соціальних сподівань.

У сучасному житті створюється розмаїття складних і динамічних образів та сценаріїв реалізації цього почуття: «жінки-берегині або амазонки» та «чоловіка-лицаря», чи то «чоловіка-митця» і «жінки-музи». В Україні мають бути унікальні зразки відносин між чоловіком і жінкою, які покладаються у проекцію майбутнього на індивідуальному рівні та забезпечують життя в залежності від наявних умов суспільного середовища.

Любов як модель гармонійного співбуття має найвищу цінність у процесі побудови соціального сподівання та передбачає навіть самопожертву як засіб продовження існування в інших. Власне так зробив горьківський герой Данко «...високо тримаючи палаюче серце та освітлюючи ним шлях людям» [16, с. 127].

Тут відображається особливість любові до ближнього, яка передбачає виключно один вектор. Вказавши своїм «серцем» шлях іншим, людина в любові до ближнього не вимагає вдячної відповіді, а сподівається на примноження добра для всіх. Тобто людина гармонізує власне буття за допомогою втілення добрих справ у оточуючому соціальному світі, а відтворившись у них стає часткою майбутнього суспільства. Відтак, розкривається інтерсуб'єктність ціннісного статусу соціального сподівання, яка полягає у альтруїстичному привласненні майбутнього.

Звернемось до формалізованої інтерсуб'єктної основи соціального сподівання в аксіосфері суспільства – патріотизму. В. Бусел бачить семантику цього слова буквально: «Любов до Батьківщини, до свого народу. Відданість чому-небудь, любов до чогось» [11, с. 894]. Любов і відданість не передбачають дискурсії з приводу кращого варіанту майбутнього життя в суспільстві. Це твердження не дає людині країну, якщо вона не відповідальна у відносинах із нею. Отже, об'єктом патріотичного соціального сподівання може бути перспективне існування, в якому суб'єкт сподівання не може відмежовуватись від об'єкта або віддалитись на значну темпоральну відстань від нього.

Якщо людина не може реалізуватись на теренах батьківщини за різних обставин і тим самим втілити любов до неї в життя, то в цієї людини може виникнути почуття ностальгії як за минулим, так і за майбутнім. Перебуваючи в скрутних умовах за межами вітчизни Т. Шевченко писав: «Свою Україну любіть, любіть її...бо время люте, в остатню тяжкую минуту за неї Господа моліть» [57, с. 567]. Це твердження визиває значний інтерес як за формою, так і за змістом. Багато видавців Кобзаря, відчуваючи певний дискомфорт, замінюють темпоральну інтенцію «Бо время люте» на «Во время люте», так як рукописи можна трактувати по різному і останній варіант значно збільшує відстань екстраполяції соціальних сподівань. Відтак, вибір часу реалізації цієї проєкції майбутнього за рахунок позначення темпоральних меж втілення на практиці робить її реалістичною основою прийдешності.

Важливим напрямком розвитку соціального сподівання є повернення до емоційних цінностей у відносинах громадянина з державою. О. Краснокутський зауважує, що «...системне утвердження в суспільстві трьох християнських чеснот – віри, надії та любові, перенесення цієї тріади духовних цінностей у державотворчу площину: а) віри у можливість творення якісно нової Української держави; б) надії, що державотворення України буде успішним; в) любові до Батьківщини, Вітчизни, оновленої країни» [29, с. 298]. Повернення до чуттєвого сприйняття прийдешнього в суспільно-державних відносинах можна пояснити необхідністю координації великої кількості осіб для пошуку спільної користі сумісної життєдіяльності.

У зазначених умовах звернення до альтруїстських духовних позицій співгромадян є запорукою подолання перепон на шляху до гармонізації власного життя в перспективі. Патріотизм як прояв любові до Батьківщини є різновидом сподівання на гідне життя в межах соціального простору на осмисленому проміжку майбутнього від «зараз» до «завжди». Умовний та безумовний патріотизм соціального сподівання визначається детальністю для реалізації потенціалу існування. При цьому, відносини «індивідуальне – колективне» впливають на інтенцію ціннісного простору проєкції прийдешнього. Умовний патріотизм вимагає кращого майбутнього для себе, а безумовний для Батьківщини.

Оцінка наявних звершень закладає потенціал у реалізацію соціального сподівання. Якість втілення бажаного розрізняється при порівнянні власних успіхів із досягненнями інших членів суспільного об'єднання. Природний механізм конкуренції відображається і в теперішньому, і в майбутньому соціальному просторі.

Г. Архангельський описує давньогрецьку традицію ставлення до найвищих успіхів як ціннісних пріоритетів існування: «Древні греки писали на могилах не дві дати, народження та смерті, як ми, а одну. Дату найвищого піку життя людини, день її найвищого досягнення. Для полководця це, можливо, день його великої битви; для поета – день першої постанови його трагедії. Для цієї події

була спеціальна назва – «акме», в буквальному значенні «вершина» [5, с. 31]. Акме-сподівання є відображенням інтенції людини, яка спрямована на захоплення корисних ресурсів життя та репрезентацію в суспільстві. Цей різновид соціального сподівання містить вибір недосяжного майбутнього, що стає ідеальною моделлю для створення проєкції подальшого життя. Подібна концентрація бажань у картині буття нееквівалентна наявному потенціалу людини та його вичерпаності. Поряд з цим, специфікою акме-сподівання є те, що воно може реалізовуватись тільки в соціальному просторі, як аксіологічний відбиток соціальної практики.

Сьогодні акме розглядається як соціально-психологічний та фізіологічний стан людини, який відповідає певному її віку. Разом з цим, вік – це лише фундамент акме, що розвивається в ціннісному світі людини та виступає атрактором соціального сподівання.

Закріплення акме на аксіокультурному рівні суспільства сприяє накопиченню значного потенціалу для розвитку в майбутньому та ретенції в соціокультурному просторі. Сформульована цінність акме-сподівання стає не тільки детермінантою людської активності в теперішньому часі, але й цінністю для формування соціальних сподівань у майбутньому.

Ми зобов'язані Стародавній Греції та Риму багатьма речами у своєму модерному житті, які виступають для нас символами для переосмислення минулого та розуміння прийдешнього. Дві великі битви стали критеріями для вибору пріоритетів у наповненні змісту соціального сподівання.

Битва при Фермопілах між спартанцями та персами у 480 році до нашої ери стала зразком прагнення до перемоги та героїчної самопожертви в сучасній західній культурі. Водночас акме-події минулого можуть бути і шаблоном для формулювання антисподівання. Битва при Аускулі у 279 році до нашої ери сприяла виникненню відомого вислову царя Пірра: «Ще одна така перемога і я залишусь без війська». Цар Пірр став прикладом помилкової оцінки витрат ресурсів для досягнення кінцевої мети соціальних сподівань. Вектори

самозречення та самозбереження виступають практичним відображенням Танатосу та Еросу як головних аспектів вибору майбутнього.

Орієнтир на причинно-наслідкові ланцюги проекції дає змогу зберегти наявні ціннісні орієнтації та просунутись далі на темпоральній лінійці соціального простору. Це не спричинить персонального повторення Фермопіл та Аускулу, але буде дотриманням ціннісного статусу соціального сподівання – гармонійного життя в суспільстві. З іншого боку, мисленнева модель соціального сподівання може затьмарити і можливості суб'єкта, і наявний стан оточуючого середовища, що призведе до конфлікту «індивідуальне – колективне».

Для того, щоб розібратись з нереальними соціальними сподіваннями необхідно звернутись до характеру активності в ході їх реалізації у соціальному просторі. Такі слова як перемога та допомога в українській мові мають інтенцію на можливість людини здійснювати майбутнє та трансформувати його на основі залучення можливостей інших суб'єктів перспективних відносин або виходу за межі власних потенцій в цій сфері. Перемога та допомога виступають сигнальними позначками, які розкривають обсяг можливості для продовження життя. Відтак, наближення до реалізації соціального сподівання відбувається за рахунок інкарнації проекції прийдешнього на основі власних надзусиль або об'єднання потенцій для оволодіння бажаним простором життєдіяльності.

Крім того, зазначені ціннісні пріоритети задають характеристику соціальних сподівання, їх суб'єктів, виконавців, а також визначають потенційні напрямки розвитку подій в суспільстві. Інтерпретація ставлення людини до майбутнього дає змогу окреслити два унікальних аксіологічних прояви в процесі формування нереальних соціальних сподівань.

По-перше, стандартизація темпоральної складової вказаного феномена, що виражається в необхідності певної стабільності в перспективі. Навіть бунтарі та мандрівники мають речі, з якими не можуть розлучатись за будь-яких обставин (стабільна можливість змінювати своє життя). Бажання тягнути за собою тягар надбаних стандартів є проявом потреби у самозбереженні та відповіддю на динамічні сплески соціальної активності навколо власної персони. Аналіз

поглядів на майбутнє визначає цінність набутих стандартів життя та необхідність їх використання в перспективі.

По-друге, ірраціональною та суперечливою складовою моделі прийдешнього виступають мрії про недсяжні зміни в людському житті. Обмеженість соціальної мобільності стимулює формування образів, в яких людина у своїй уяві дивом здобуває новий статус в суспільстві. Ці сподівання виступають механізмом наближення та реалізації малоймовірного майбутнього в іманентних умовах теперішнього. Цінність даних проєкцій полягає у можливості мобілізувати зусилля людини за допомогою вольової концентрації для досягнення найбільш бажаної мети.

Проте, вказані зусилля можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Заперечення можливості вписувати власні образи в загальну картину буття маргіналізує представників громади та соціальні сподівання. Нездійснені сподівання небезпечні тим, що виштовхують людину на межу суспільного утворення та відривають від загальної картини подальшого співіснування. Системне та організоване незадоволення цілісного комплексу потреб і людських бажань веде до руйнації конструктивної площини соціальних сподівань. Вони набувають форми очікувань та сигналізують назовні про вичерпання потенціалу життєвих сил.

Протиріччя «досягнення – недсяжність» у формуванні образу майбутнього знімається за рахунок трансцендентного акме-очікування (кульмінаційного дива). Виділяються очікування незаслужених благ. Приклад подібного меседжу міститься в мистецькому моделюванні дитячої поведінки «Чарівник на блакитному гелікоптері» або нав'язування віри у Супермена, Бетмена та інших надлюдей. Епіцентр реалізації бажаної перспективи переноситься за межі вольової активності та прив'язується до малоймовірних соціальних перетворень. Подібний механізм є ініціативою соціальної групи щодо адаптації прагнень людини у наявну канву співбуття в соціумі.

Соціальне сподівання є вектором організації суспільного життя і тому слід достатньо обережно казати про його маргінальний та революційний характер.

Існує думка про те, що успішними можуть бути тільки недосяжні сподівання. Це пов'язано також з «ефектом Герострата». Люди погано пам'ятають тих, хто нічого не зруйнував та не вийшов за межі ціннісного простору та власних можливостей. Відтак, трансцендентна інтенція соціального сподівання впливає тільки на запам'ятовування його автора, але не впливає кардинально на його реалізацію.

Наявність невдалого досвіду співставлення власних звершень із досягненнями інших учасників взаємодії орієнтує людину на пошук компенсації та обрання дисгармонійних векторів активності. Самореалізація щодо досягнення потрібних результатів відбувається на основі підтримки віри у випадкову вдачу в житті людини. Отже, відсутність або неефективність збудованої моделі майбутнього змушує людину вірити у несподіванку.

Використання цих дисгармонійних векторів знецінює соціальне сподівання як основу формування колективної перспективи. Аксіологічний нігілізм впливає на розвиток хаосу в прийдешньому. Вічні цінності втрачають зв'язок з практичними умовами життя, що виносить стабільність за рамки прийнятного існування суб'єкта суспільних відносин.

Структура ціннісних орієнтирів суспільства та динаміка їх змін розкривають ступінь конструктивності та часові виміри майбутніх пріоритетів. Вакуум фундаментальних цінностей нівелює значення соціальних сподівань і визначає пріоритет індивідуального захоплення перспективних горизонтів. Суб'єктивне прийдешнє отримує прерогативу одного власника.

Перехід до індивідуальних практик збільшує горизонти та динаміку розвитку ціннісних орієнтирів у суспільстві, а також акцентує увагу на оцінці діяльності людини щодо її досягнень. Орієнтир на практичну активність народжує реальні моделі сприйняття і оцінки перспективи. Нові соціальні практики породжують нові пріоритети, які полягають у активізації суб'єктивного конструювання майбутнього.

В українському суспільстві отримали надмірну популярність спроби симуляції соціальних сподівань. Відтворення прийдешнього за рахунок симуляції



заволодіння бажаними благами та привілеями. Ж. Бодрійяр визначає симуляцію як: «Породження моделями реального, позбавленого походження та реальності: гіперреального» [8, с. 16]. Симулювання акту заволодіння є тренуванням у досягненні кінцевої мети сподівання, а симулювання володіння благами є підміною та самообманом. Тривалість обману обмежена можливостями його підтримки.

Відповідно, симуляція важлива як форма оцінки варіантів майбутнього та тренування реалізації соціального сподівання, але вона вимагає точності інтенції на кінцеву мету в майбутньому. Цінність симуляції полягає в підтримці стабільного функціонування суб'єкта суспільних відносин та стимулюванні його перспективної активності.

Тонка межа у візуалізації бажаних перспективних цілей вирізняється використанням власної точки зору на прийдешність або нав'язуванням сторонніх вподобань щодо організації та перетворення майбутнього. На цій основі можна визначити важливість оцінки не тільки потенціалу суб'єкта сподівання, а й актуального досвіду його реалізації на практиці. Таким чином, гармонія при співставленні досвіду та можливостей забезпечує самостійний вибір прийдешнього при створенні соціального сподівання.

Підбиваючи підсумки зазначимо, що соціальне сподівання як інструмент визначення ціннісних пріоритетів майбутнього залежить від волі до змін умов існування за власним сценарієм. Моделювання цієї проєкції спирається на стандарти поведінки та вплив чинників, які визначають організацію соціального простору в межах досяжної перспективи.

Малоймовірні та акме-сподівання дозволяють оптимізувати потенціал суб'єкта суспільних відносин щодо втілення бажаного стану існування та оцінки якості майбутнього життя. Проте, цей пріоритет є небезпечним, так як виводить суб'єкт розвитку на межу своїх можливостей та може маргіналізувати його подальше існування.

Мірилом оцінки проєкції прийдешнього є відношення до власності та її перерозподілу в соціальному просторі. Якщо превалювання фізичної власності

збільшує накопичення іманентного потенціалу, то інтелектуальна власність визначає трансцендентний характер володіння кращими умовами життєдіяльності.

У залежності від вектору суб'єктної спрямованості, любов і задоволення виступають ціннісними каталізаторами створення та реалізації соціального сподівання. Пропорція їх використання змінюється в процесі занурення в асіосферу суспільства та подовження життя через переосмислення любові.

Спрямованість потенціалу людини допомагає визначити рівень конструктивності проектування та можливість відтворення соціальних сподівань. Вибір між буттям для себе та для інших визначає темпоральну прерогативу людських дій, а також актуалізує осмислення буття після себе. Цей вид буття одночасно представлений і в минулому, і в теперішньому, і в майбутньому, що робить його надтемпоральним наповненням цінності існування. Водночас ретенція бажаного прийдешнього найбільш ефективна в процесі реалізації малоймовірних соціальних сподівань. Бажання зробити внесок у соціальний простір після закінчення власного життя вимагає витрати ресурсу на інших людей за рахунок зміни ідентифікації «моє» на «спільне». Аналіз та оцінка векторів формування соціальних сподівань ґрунтується на наявних об'єктах власності та можливості їх передачі та використання в майбутньому.

Водночас орієнтир власності у сценарії соціального сподівання є виразником конфлікту індивідуального та колективного, який впливає на ефективність реалізації проекції прийдешнього. Межа протиріччя проходить між індивідуальними ціннісними орієнтирами та колективними ціннісними системами щодо організації прийдешнього життєустрою.

Втрата конструктивних ціннісних пріоритетів дискредитує значення соціальних сподівань і стимулює розгортання буття для себе на всі існуючі процеси в суспільстві. Аксіологічний нігілізм сьогодення впливає на хаос в майбутньому житті. Зменшення здатності до кооперації збільшує кількість небезпек існування та обмежує термін можливого осмислення перспективи.

Отже, ціннісний статус соціального сподівання залежить від можливості

людини самостійно обирати своє майбутнє, що змінює якісний рівень її участі в суспільних відносинах. Використання оціночного комплексу «воля – власність – потенціал» закріплює можливість реалізовувати людські бажання за допомогою ідентифікації власного внеску у справі сумісного благоустрою.

### **2.3 Соціальне сподівання суб'єкта як відображення вибору майбутнього життя**

Обираючи власне майбутнє, людина визначає модель перспективи життя як напрямок своєї подальшої активності. Міркування над власною місією у світі впливає на визначення долі суб'єкта в осмислені та перетворенні прийдешнього. Процес насичення суб'єктністю повертає нас до взаємодії соціального сподівання та очікування.

Якщо звернутися до очікування як протилежності сподівання, то побачимо взаємне доповнення у цих моделях. Рівень суб'єктності впливає на зміст проєкції майбутнього. Автор при створенні соціального сподівання орієнтується як на бажанні зміни умов існування, так і на обмеження свободи у перетворенні прийдешнього. Зміна акцентів пов'язана з ідентифікацією людини, що є підґрунтям для вибору напрямку подальшого життя.

Спочатку проєкції майбутнього базуються на простих візіях, які зберігають відірваність від реальності. Звернемось до аналізу їх впливу на вибір подальшого життя. Якщо мрія як відкладена мета виступає в якості конструктивної основи соціального сподівання, то безплідна фантазія є початком очікування. Відтак, можна виділити реальний та ірреальний вибір бажаного на основі надання переваг у конструюванні. Тобто мрія викладається в часі на потенційно існуючий соціальний простір, а фантазія на суб'єктивний простір, який ніколи не зможе існувати в об'єктивних умовах.

Зазначені явища пов'язані ефектом оклюзії, коли зміни в активності суб'єкта суспільних відносин почергово вивільняють сподівання та очікування як форми його відношення до соціальної взаємодії. Ці проєкції прийдешнього в житті

однієї людини можуть співіснувати на рівні взаємодії «індивідуальне – колективне», яка виступає базовим вектором при виборі майбутнього життя.

Особливе місце в системі перспективних відносин займає вихід проектування назовні в соціальний світ. Взаємодія соціальних сподівань та очікувань є референцією суб'єкта відносно можливості прикладення своєї волі у суспільних відносинах.

Суб'єкт-суб'єктні стосунки при реалізації соціального сподівання носять характер діалектичної взаємодії, яка розкривається на комунікаційному рівні як суперечка та погодження інтересів у рамках майбутнього співіснування.

Одним із найбільш складних завдань у житті людини є рішення приймати участь у вольовій конфронтації в суб'єкт-суб'єктних відносинах щодо відстоювання власного бачення на бажану прийдешність. Разом з цим, вміння долати тиск очікувань членів суспільства може з'явитись тільки за наявності апостеріорних навичок захисту бажаної перспективи. Зазначена теза наводить на думку, що людина без здатності саморозвитку та самозахисту приречена бути об'єктом суспільних відносин.

Важливо не зводити процес створення соціального сподівання до трансцендентної класової боротьби, яка обов'язково повинна завершуватись темпоральною революцією в суспільстві. Проте, проблему колективного диктату в процесі формування цієї проєкції майбутнього обов'язково треба враховувати і вирішувати.

Особливе місце тут займає спільне як зняття протиборства учасників проектування заради прийняттого існування в перспективі. Наявність спільного відрізняє суспільство від варварів, які здатні зруйнувати загальну систему соціальних сподівань заради реалізації власних бажань.

Спільне полегшує процес вибору прийдешнього за рахунок наявності прийнятної позиції щодо формування темпоральної лінійки проектування подальшого життя. Обрання спільного фактично фракталізує процес створення соціальних сподівань як віддзеркалення загальноприйнятого в кожній конкретній проєкції майбутнього. Спільне виступає не бар'єром, а провідником розвитку

індивідуальної прийдешності, що зумовлено примноженням волі в рамках підтримки перспективного співіснування.

Зробимо акцент на спільній властивості всіх проєкцій перспективного буття. За рахунок інтенції на ідеальний образ та потенціал вірогідних результатів, моделі перспективи виконують функцію активізації людської діяльності.

Соціальне сподівання виступає як механізм фокусування, що задає орієнтир суб'єктивної проєкції майбутнього в потенційному просторі найбільш насущних людських бажань. Це зумовлено тим, що процес вибору прийдешнього поєднує психічну та розумову активність людини, яка відображається в ступені раціональності соціальних сподівань. Проте і чуттєві, і осмислені соціальні сподівання спрямовані на єдину кінцеву мету, яка обумовлена покращенням життя людини та створенням відповідних умов для цього.

Спираючись на діяльнісний підхід необхідно звернутись до думки О. Леонтьєва та спробувати пристосувати її до проєктування майбутнього. Він стверджував: «Формою буття будь-якого живого тіла взагалі є життєдіяльність. На відомому рівні розвитку виникає особлива, більш вища форма життєдіяльності – психологічна діяльність» [33, с. 208]. Продовжуючи думку дослідника необхідно наголосити на подальшому розвитку діяльності до виробництва смислів і проєкцій, які визначають її орієнтири. Тобто продукт діяльності починає визначати її розвиток, що стає природною основою для створення соціального сподівання.

Дана діяльність знаходить своє відображення не тільки в теперішньому, але й в майбутньому житті людини. Сукупність привласнених і накопичених навичок змінює плин існування не тільки суб'єкта сподівання, але і його оточення. Відтак, орієнтир на соціальну практику є засобом для встановлення темпоральної осі буття.

Сконцентруємось на детальному аналізі діяльності щодо створення цих проєкцій. Поєднання проєктування та художньої творчості підкреслює значення інтенції та компаративу під час формування соціального сподівання. О. Баришников, описуючи будову картини, зазначає: «Невід'ємною умовою

реальності перспективного зображення являється дотримання нормальних умов зорового сприйняття, тобто перш за все, картина повинна вміщатись у межі поля зору» [7, с. 15]. Іntenція та компаратив за напрямком «бажане – імовірне – реальне» визначають фактичні умови для впровадження суб'єктом проектного процесу потенціальних змін в особисте та спільне майбутнє.

Якщо повернутись до відображення простору життєдіяльності, то необхідно звернути увагу на те, що людина не має можливості одночасно фокусуватись на наявному стані справ та на перспективі. Подібне притаманне і при створенні проекції прийдешнього.

Фокус має значення для розробки соціального сподівання, так як цей інструмент допомагає у прикладенні волі для вибору напрямку подальшого існування. Порівняння практики відображення перспективи художнього та життєвого простору говорить про необхідність пізнання як наявного досвіду створення проекцій, так і умов життєдіяльності задля визначення «кута зору» при виборі майбутнього. Поряд з цим, аналізу має піддаватись і спротив соціального середовища на впровадження нововведень.

Практика визначення перспективи передбачає оцінку наявних зразків досвіду та обрання найбільш прийняттого шляху розвитку майбутніх подій. Тобто вказаний процес поєднує пошукову роботу щодо зібрання варіантів бачення прийдешнього, встановлення імовірності їх реалізації в наявних умовах, закладення ресурсів для роботи з випадковими ситуаціями та формування перспективного сценарію, який включає сукупність кроків щодо отримання бажаних результатів. У цьому випадку, соціальне сподівання є фундаментальною проекцією майбутнього, яка містить процес оцінки перспективних варіантів буття та небуття.

Соціальне сподівання передбачає осмислення відображення як індивідуального, так і колективного існування в проекції прийдешнього. Синтез окремих проекцій утворює одне соціальне сподівання за рахунок домінуючого вектору суспільного розвитку, що обумовлює вибір майбутнього існування. Прикладом подібної ситуації є екстраполяція ідей в політичному просторі

інформаційного суспільства, де одиничне впливає на змістовне наповнення спільного за рахунок заданого вектору атракції соціальної активності та захоплення проєкційного поля майбутніх змін.

Водночас успіх суб'єкта розвитку залежить від здатності побудувати довірливі відносини в суспільстві та наявності навички масштабування соціальних сподівань. Саме довіра забезпечує їх рух у надтемпоральному вимірі, а також виступає засобом подолання спротиву очікуванням у суспільстві.

На важливості вибору виду діяльності людини для функціонування суспільного утворення наполягали ще Платон та Аристотель. Обрання діяльності є одним з основних засобів визначення суб'єктом майбутнього життя.

Досліджуючи вказаний процес в інформаційному суспільстві, Н. Талеб наголошує: «Масштабовані професії гарні тільки для удачливих; в них існує дуже жорстка конкуренція, жахлива нерівність і гігантська невідповідність між зусиллями та винагородою: одиниці отримують великі шматки пирога, інші ні в чому не винні люди залишаються ні з чим» [50, с. 67]. Процес вибору майбутньої діяльності пов'язаний як з випадковою вдачею, так і з закономірністю шляху переможця у інформаційних мережах, де популярна ідея отримує тимчасову перевагу та стає бажаним об'єктом для кожного учасника суспільних відносин. Суперечливість вибору обумовлена конкуренцією за накопичення та використання матеріальних благ. Разом з цим, конкурентна боротьба в мисленневому просторі проєктування майбутнього збільшує шанси членів суспільства на кращих авторів соціальних змін.

Ми стикаємось із проявом дуалістичної оцінки перспективи. Соціальне сподівання суб'єкта на поліпшення умов життя мають коригуватись з очікуваннями учасників системи суспільних відносин. У багатьох випадках це може бути «гра з нульовою сумою», де збільшення перспективних ресурсів однієї людини впливає на зменшення можливостей інших. З урахуванням обмеженості та тимчасовості ресурсів землі, соціальне сподівання – це вихід, який забезпечує гармонію співіснування.

Масштабованість вказаної проєкції прийдешнього є особливою ознакою, яка надає їй характеру інтерсуб'єктності. Вона полягає в утворенні зв'язків між суб'єктами суспільних відносин на основі тотожності їх проєкцій та формування відповідних сфер для спільної перспективи. Ідентифікація «свій – чужак» розповсюджується на майбутній вибір співбуття у соціальному просторі. Проєкції інтеріоризуються одна в одну як складові загального плану соціальних змін для «своїх».

Мисленнєва ідентичність суб'єктів соціальних сподівань є регулятором у механізмі «Ми – Вони», який дає передрозуміння можливості співіснування в перспективі. При цьому тотожність перевіряється на основі пошуку ідентичності суб'єктивних поглядів на спільне майбутнє. Саме схожість унікальних життєвих позицій дає фундамент для появи відчуття спільного, яке переноситься на майбутнє.

Особливим проявом проєктування прийдешнього є відмова від реалізації спільних сподівань через несумісність образів та основних понять щодо соціальної взаємодії, що характеризують майбутній соціальний простір. Небезпека перспективи співіснування відтворює доволі цікавий зворотний ефект. Пошук ворогів у навколишньому середовищі та ідеалізація власної проєкції майбутнього не дає побачити того, що автор соціального сподівання може помилятися і бути ворогом самому собі. Мати простір для пошуку ворога у собі означає підтримувати осмислений вибір прийдешнього в процесі реалізації соціального сподівання.

Д. Аріелі підкреслює відносність вибору майбутніх кроків життя. Він пише: «Всередині нас немає вбудованого інструменту, який вимірює абсолютну цінність тієї чи іншої речі. Ми концентруємося на перевагах одного варіанту відносно іншого і відповідно з ними порівнюємо цінність кожного з варіантів» [4, с. 20]. Кожна людина має еволюційне бажання володіти кращим і в більшій мірі. Неусвідомлене бажання накопичувати функціонує за принципом «хватай – тікай» та носить колективний характер. Відтак, попередньо схвалена сукупність



варіантів майбутнього з очікуваними характеристиками скеровує особистий вибір перспективи, що впливає на несвободу в ході даного проектування.

При цьому, система внутрішнього підкріплення (*reward system*) як складова нервової системи людини однаково впливає на бажання накопичення матеріальних благ, отримання професійних знань, вибору прийдешнього. Останній знаходиться між ціннісними орієнтаціями людини та ціннісною системою суспільства.

Людина корегує свою поведінку на різні відстані соціального часу в залежності від цінності умов існування в соціальному просторі. За великий рахунок, впливаючи на ці два елементи можна керувати майбутнім людини. При цьому наявна взаємозалежність формулювання перспективи. Стимулювання егоїстичних сподівань спричиняє гарантовану руйнацію суспільних взаємозв'язків, а підтримка альтруїстичних сподівань призводить до «розчинення» особистості в соціальному просторі.

Вибір є механізмом напівсвідомого просування по темпоральній осі суспільного життя, який засновано на дуалістичній (соціально-біологічній) природі людини. Він є вбудованим засобом виходу на трансцендентну межу існування, що робиться за допомогою психобіологічних та ціннісних фільтрів підтримки життя. Пріоритет співбуття розгортає перспективне бачення людиною майбутнього соціального простору на фізичному та духовному рівні.

Осмислення практики життя передбачає процес оцінки та визначення перспективи у вигляді накопичення як матеріальних, так і духовних благ. Суперечлива природа людини визначає переважний дуалізм у виборі перспективи подальшого розвитку подій.

В якості бажаного стану життя завжди обирається спокій та гармонія з оточуючим світом. Проте потреба у покращенні умов існування і розвитку спрямовують людину в русло постійної нестабільності задля отримання потрібних накопичень. Перехід кількісних накопичень в якісні життєві зміни є базовим шаблоном для формулювання соціального сподівання.

М. Паркінсон та Р. Бурне провели ряд експериментів щодо оцінки вибору моделей майбутньої поведінки та прийшли до закономірних висновків про вплив суспільного осудження на організацію життя. Вони пишуть: «Моральний емоційний ефект було визначено як моральну відповідальність...Разом з цим, учасники експерименту мали кредит довіри для прийняття рішень більше, коли схилились до типового вибору, що додавало їх позиції посилення, а ризик асоціювався з витратами, а відтак учасників критикували більше, коли вони робили нетиповий вибір. Проте, ризик посилював їх позиції, а спокій зменшував» [65, с. 239]. Подібна система фільтрації наявна і при виборі напрямку формулювання соціальних сподівань. Вона інтеріоризує ці проєкції в спільну канву перспективного співіснування.

Акценти у взаємодії «гармонія – хаос» та «кількість – якість» змінюються у бік спокійного стану під час наближення до реалізації кінцевого результату сподівання. Ця ситуація говорить про те, що другий закон термодинаміки реалізується не тільки в фізичному просторі, а й в проєктній площині, так як коли бажане гармонізується з наявним, обрана модель майбутнього фактично перестає існувати.

Цей процес відображається в соціокультурній сфері в накопичених традиціях матеріального виробництва та споживання. Водночас подібна практика наявна і в спорті. Так, команди, які мають виграшний рахунок менше схильні ризикувати ніж ті, що програють у спортивній зустрічі, а зменшення кількості ігрового часу значно радикалізує моделі поведінки зазначених команд. Відповідно, наближення до результату реалізації соціального сподівання впливає на вибір пасивних сценаріїв подальшого існування, що обумовлено бажанням зберегти результат. Недосяжна мета підживлює активність людини, але вона має емоційне забарвлення та рідко приносить практичну користь.

Розрахунок на притулок та спокій визначає не тільки теперішнє, а й майбутнє людини. Характерний приклад можна знайти в роботі К. Багрянородного. Аналізуючи особливості функціонування шляху «З варяг у греки» в районі переправи біля острова Святого Григорія (Хортиця), він писав:

«Ця переправа має ширину іподрому, а довжину, з низу до того місця, де з'являються підводні скелі – наскільки пролетить стріла, того хто її пустив звідси туди. Через це до цього місця спускаються печеніги та воюють проти росів. Після того як пройдено це місце, роси досягають острова, який має назву Святий Григорій» [6, с. 49]. Відтак, люди, які обрали діяльність пов'язану з небезпекою та значними ризиками намагаються спрямувати свій шлях до безпечних і святих місць, які мають стати запорукою їх спокою. Вказана чуттєвість соціальних сподівань на майбутнє проявляється в проторелігійних практиках багатьох політиків і забобонах спортсменів всіх рівнів.

Діалектика взаємодії «хаос – гармонія» відображається у розкладі пріоритетів накопичення та збереження. Особливо яскраво це проявляється в транзитних суспільствах. Вони знаходяться на перетині міграційних, ресурсних, інформаційних потоків та перебувають на межі зовнішнього та внутрішнього хаосу, переміщення якого впливає на насичення каналів суспільної та міжсуспільної комунікації. Цінності транзитного суспільства накладають відбиток на формування індивідуальних та колективних сподівань, а також сприяють імовірності порушення уявлень про процес суспільного виробництва. Відтак, виникає ситуація гармонії хаосу в транзитних суспільствах.

Протиріччя взаємодії «індивідуальне – колективне» в соціальному сподіванні засновано на виживанні учасників суспільних відносин. Чим складніше умови існування, тим більше превалює колективна воля в проекції майбутнього. Бажання існувати всупереч обставинам є важливим для всіх її суб'єктів. При цьому колективна воля (як основа соціального сподівання) завжди сильніша від індивідуального розрахунку на власні сили.

Взаємний вплив настільки сильний, що індивідуальне мисленнєве небуття в соціумі навіть отримало власну назву «ego-depletion» (вичерпання Его). Цей стан впливає на неможливість робити вибір не тільки відносно теперішнього, а й на перспективу.

Відтак, відчуження людини від суспільного виробництва, комунікації та споживання стимулює вибір темпорального небуття, яке може екстраполюватись

на себе або на групу, яка цю людину витіснила. «Вичерпання Еґо» відображається у спробі постійного продовження наявного, що заперечує створення соціального сподівання та призводить до загибелі суб'єктного майбутнього.

Одним із критеріїв у виборі перспективи є естетична привабливість об'єкта відбору. Відповідність стандартам краси збільшує імовірність обрання одного зі зразків майбутнього життя. Вибір на користь прекрасного об'єкта оцінки обумовлений як сакральним, так і еволюційним фактором. Потяг до краси є найбільш розповсюдженим важелем у прийнятті перспективних рішень на побутовому рівні.

Д. Аріелі описує експеримент щодо впливу краси та симетрії на сприйняття облич і організацію особистого життя. Він пише: «Кожен раз, коли я роздавав листи, на яких були зображені звичайне обличчя, спотворене обличчя та інше звичайне обличчя, учасники надавали перевагу йти на побачення із власником звичайного обличчя, яке було подібним, але кращим за спотворене» [4, с. 32]. Вибір на користь привабливого стосується як особистого, так і колективного життя. Дане тяжіння є інтенцією на кращу та стабільну перспективу. Виходячи з цього твердження, привабливість виступає авансом в оцінці вибору кращого варіанту майбутнього існування.

Співставлення альтернатив із наявними еталонами активізує програму дій щодо перспективного перетворення життя людини. Соціальне сподівання постає інструментом оцінки варіантів майбутнього по відношенню до бажаного еталону та передбачає вольову діяльність щодо його реалізації.

У цьому контексті достатньо складно сформулювати межі перспективи, які розширюються від мрії до сподівання, а далі до конкретного плану дій. В якості межі можна назвати рівень осмисленості та формалізації процесу вибору майбутнього життя.

Використовуючи критерій осмисленості розбудови соціальної поведінки, можна виділити основні напрямки вибору перспективи в процесі проектування. По-перше, апріорний вибір, який ґрунтується на пріоритеті чуттєвих засобів для

обрання оптимального шляху розвитку. «Обирати серцем» можуть як особисте життя, так і суспільно-політичну перспективу. Пріоритет відчуття над розумом у виборі перспективи залежить від наявного досвіду й соціокультурних традицій.

По-друге, апостеріорний вибір перспективи передбачає детальну оцінку наявних ресурсів і підбір на цій основі оптимального шляху майбутнього життя. Вагомим доповненням цього напрямку є врахування впливу раціональних та ірраціональних ситуацій на предмет оцінки.

Епоха розумного та раціонального бачення світу наклала відбиток на передбачення кількісних показників подальших змін. А. Діскіт описує результати багаторазових спроб відгадати число від одного до ста як визначення рівних числових інтервалів. На його думку: «До теперішнього моменту ви намагались вгадати число, обираючи середнє значення з інтервалу, який залишився. Це ідеальна стратегія для гри, в якій число було обрано випадковим чином. Ви отримуєте максимально можливу інформацію з кожної своєї здогадки, тому зможете наблизитись до необхідного числа достатньо швидко» [20, с. 20]. Подібна модель передбачення бажаного майбутнього характерна і для осмислення місця людини в суспільному просторі в процесі формулювання соціальних сподівань.

Описуючи імовірні здобутки від його реалізації, суб'єкт суспільних відносин переважно обиратиме середнє значення майбутніх соціальних благ. Разом з цим, подібна стратегія апостеріорного вибору не зовсім ефективна в ризикованих умовах існування. Людина ділить простір майбутнього на рівні частини, сподіваючись отримати середній результат щодо належних умов проживання, але життя привносить неочікувані зміни. Апелюючи до аналогії В. Франкла з польотом стріли, зауважимо, що при виборі майбутнього необхідно закладати поправку на спротив зовнішнього середовища, що сприятиме точності в досягненні прийдешніх результатів.

Н. Талєб описує помилковість апостеріорного вибору за допомогою образної історії. Він пише: «Уявіть собі індичку, яку годують кожен день. Кожен день годівлі буде закріплювати у птиці переконання, що в житті існує загальне

правило: кожен день дружні представники людського роду, які «підключаються про її благо», як сказав би політик, насипають у годівницю зерно. Перед Днем подяки з індичкою трапляється дещо неочікуване. Це дещо призведе до перегляду переконань» [50, с. 84]. Відтак, неочікувані події можуть значно змінити потенціал і продуктивність обраного напрямку перспективного життя. Диференціація в дослідженні імовірних варіантів майбутнього дозволяє сформулювати більш життєздатне соціальне сподівання.

Для того, щоб прослідкувати значення несподіванки в обранні майбутнього повернемося до індички. Продовжуючи її пригоди, Н. Талеб стверджує: «З точки зору індички відсутність харчування на тисяча перший день – це чорний лебідь. Але не з точки зору м'ясника: він очікував того, що відбулось. Звідси висновок: чорний лебідь – це проблема дурня» [50, с. 90]. Проте навіть якщо б індичка розпізнала ризик, вона навряд чи змогла б спланувати втечу від м'ясника. Тобто у виборі майбутнього завжди існує прийнятний ризик та обмежена кількість варіантів, яку може реалізувати суб'єкт суспільних відносин.

Крім того, можливий безрозсудний вибір майбутнього, який знаходиться на межі чуттєвого та раціонального, а також обумовлений втотою від наявних умов побуту. Відповідно, будь-який досвід виноситься за дужки і плин соціального сподівання перекладається «на авось». Суб'єктність автора проєкції майбутнього залишається, але її відображення у соціальному просторі немає будь-якого раціонального пояснення.

Особливе місце необхідно приділити висвітленню практики обмеження свободи вибору перспективи суб'єктом. Нав'язаний вибір передбачає засвоєння сторонніх зразків майбутнього за рахунок впливу на апріорний та апостеріорний напрямки прийняття рішень. Екстраполяція перспективної моделі життя відбувається за рахунок пригнічення волі суб'єкта виборчого процесу. Стороння ціннісна система виступає атрактором майбутнього, який захоплює ціннісні орієнтації людини та корегує зміст її сподівання.

Нав'язування та наслідування є зворотними сторонами одного процесу суспільного впливу. Вплив на вибір прийдешнього існування можливий як у

теперішньому, так і в майбутньому часі, так як засвоєні зразки перспективної поведінки можуть використовуватись протягом достатньо довгого часу, поки не перестануть бути детермінантами суспільних відносин.

А. Диксіт виділяє два стратегічних напрямки розбудови проєкції майбутнього, які відрізняються незалежністю суб'єктів соціального сподівання. Послідовна взаємодія передбачає залежність суб'єктів один від одного: «Загальний принцип всіх ігор з послідовними ходами твердить, що кожен гравець повинен проаналізувати майбутні зворотні дії інших гравців та всю наявну інформацію для пошуку оптимального кроку в теперішньому» [20, с. 48]. Послідовна модель вибору майбутнього в якійсь мірі вирішує «проблему індички», але передбачає аналіз дій м'ясника та осмислення долі інших індичок, що можливо лише в умовах мисленнєвого експерименту.

Модель паралельної взаємодії обумовлена егоїстичним виживанням, що передбачає розрахунок на власні ресурси при виборі проєкції майбутнього. Класичним прикладом цього є дилема ув'язненого, яка використовується і для законослухняних людей. А. Диксіт описує модель перспективної паралельної взаємодії наступним чином: «В цьому випадку гравці діють одночасно, нічого не знаючи про теперішні дії інших гравців. Тим не менш, кожен гравець має усвідомлювати, що є інші гравці та намагатись врахувати результат гри» [20, с. 48]. Обидві моделі визначають необхідність формулювання навичок передбачення перспективної взаємодії, яка, як би не хотілось Н. Талебу, базується на практичному досвіді учасників суспільної взаємодії.

Інколи буває так, що аналіз заводить проєктувальника прийдешнього у глухий кут. У роботі В. Руднева знаходимо посилання на дзен-буддистський коан, який ілюструє ситуацію, коли кожна наступна дія робить ситуацію ще гірше: «Вчитель підняв палку над головою учня і сказав: Якщо ти скажеш, що ця палка реальна, я вдарю тебе. Якщо ти скажеш, що ця палка нереальна, я теж тебе вдарю. Якщо ти нічого не скажеш, я теж тебе вдарю» [46, с. 268]. Цей варіант навчальної роботи наставника з учнем передбачає необхідність напрацювання пошуку альтернативних поглядів на безвихідні ситуації в подальшому житті.

Одним з найбільш розповсюджених варіантів розв'язання цього коану вважається рішення, коли учень має вихопити палку наставника.

Образ «палки» є зображенням обставин, які допомагають суб'єкту суспільних відносин у виокремленні цілісної картини прийдешнього світу, де є всі варіанти розвитку подій, а також його шлях до бажаної мети. Відповідно, суб'єкт соціального сподівання повинен вміти всебічно аналізувати варіанти майбутнього, що напрацьовуються у патерналістській взаємодії в соціальному просторі.

У цьому процесі використовуються авторитетні суб'єкти взаємодії та впливові образні конструкції, які характеризують бачення оптимальної життєдіяльності в майбутньому соціальному просторі. Відтак, можна виділити наявність суб'єктів впливу на спільну прийдешність, які задають стандарти поведінки для більшості.

При проектуванні прийдешнього можна використовувати щонайменше три напрямки стратегії вибору перспективних дій. По-перше, включення власної проекції в спільну картину майбутнього. По-друге, перетягування інших проекцій у власну картину прийдешності. По-третє, абсурдна відмова від подальшої взаємодії з іншими членами суспільства.

Зазначений механізм осмисленого вибору виходить за межі рефлексів людини та переважно знаходиться в аксіосфері суспільства. Саме цінності стають фундаментом конструкції соціального сподівання. Водночас попри ціннісний вакуум наявного суспільства, в ньому завжди залишиться місце для базових ціннісних стандартів, які мають забезпечувати основні правила життєдіяльності.

Свобода як можливість відобразитись у сукупності соціальних процесів завжди була й залишається тією цінністю, яка визначає потенціал суспільних відносин і виступає однією з головних цілей соціального сподівання. А. Камю розмірковував над свободою у абсурдному світі. Він писав: «Єдина відома мені свобода – це свобода думки та дій. Абсурд зводить до нуля всі мої шанси на вічну свободу, повертає мені свободу вчинків і на неї надихає. Позбавлення надії та майбутнього означає зростання готовності людини до дій» [23, с. 66]. Аналіз



подібних роздумів є вкрай важливим для осмислення перспективи у складних умовах життєдіяльності.

Зазначена відмова від проектування є також вибором майбутнього, але без автора проєкції, який знаходиться в трансцендентній площині. Відтак, з'являється унікальний парадокс, коли абсурд суспільного середовища не дає соціальному сподіванню виходити за межі теперішнього.

Свобода фактично виникає на межі індивідуального і колективного, а відтак і передбачає необхідність збереження зв'язку між учасниками суспільних відносин. На думку К. Ясперса: «Збереження свободи передбачає наявність етоса сумісного життя, який стає як би самою по собі зрозумілою властивістю людської натури; це – розуміння форм і законів, природна гуманність у спілкуванні, увага та готовність допомогти, повага до прав інших» [62, с. 178]. Зазначимо, що цей етос сумісного життя не є константою та залежить від стану, рівня розвитку та специфіки суспільного виробництва.

Наукові революції сприяють відчуженню людини від людини, що виносить акцент майбутнього існування на новий самостійний рівень. Відповідно, з'являються соціальні сподівання на захист даності свободи людини в прийдешньому.

Свобода задає простір для реалізації проєкції майбутнього, а зміщення акцентів «індивідуальне – колективне» розширює перспективні можливості для зміни масштабів проектування. Вона виступає атракцією соціального сподівання у переході від приватного до загального бачення подальшого життя.

Однією з найбільш вагомих сфер вибору прийдешнього є можливість творити та займатись вільною працею. Акт творіння наближає людину до Бога. Митець відтворює світ, який бачить навколо та всередині себе. Інколи зовнішній та внутрішній світи накладаються у різних пропорціях в акті творіння. Подібний процес в соціальному сподіванні відбувається як вибір та оформлення оптимальної перспективи існування.

А. Камю стверджував: «Митець також, як і мислитель, вкладає себе в свій твір і в ньому самоздійснюється» [23, с. 91]. Обираючи творчість, людина

сподівається подолати вплив часу. Вона намагається перенести власне «Я» за межі часових горизонтів. Творчість є спробою дискусії з часом і можливістю відтворитись у своїх роботах у соціальному просторі.

Водночас, сподівання на авторське безсмертя залежать від популярності, актуальності та ринкової привабливості твору. Людина-споживач диктує тривалість безсмертя людини-творця. Умовний «ринок» соціальних сподівань регулюється та фільтрується натовпом, який очікує на нового місію, який виведе їх до кращого життя.

Утворення соціальних сподівань засноване на еволюційному механізмі вибору пропозицій найліпшого існування. Зазначена ситуація не виключає, що обрана ідея не є помилковою. Так, багато хто сьогодні порівнює пройдений шлях індустріалізації суспільства з розвитком паразитів на «тілі» планети. І цей компаратив має насправді дуже багато спільних рис, за виключенням імовірної наявності свідомих паразитів.

Підкреслимо, що процес вибору зовнішньої або внутрішньої моделі майбутнього залежить від рівня розвитку індивідуалізму суб'єкта прийняття перспективного рішення. Сподівання постає балансом між поліпшенням індивідуального існування та забезпеченням співбуття в соціальному просторі. Порушення цього балансу впливає на перехід до зациклення суб'єкта перспективних суспільних відносин на власному внутрішньому світі.

Поряд з цим, розповсюдження культури споживання та глобалізації позбавляє людей потреби об'єднуватись для виживання в майбутньому. Домінуючою стає думка: «Перебрatись у краще місце для життя». Тобто заперечення соціального сподівання як механізму вибору прийдешнього може перетворити людину на сарану.

Інтенція вибору подальшого розвитку подій напряму залежить від бажаного характеру існування людини. Діалог між виживанням і розвитком примушує прислуховуватись і сперечатись із тенденціями світового та суспільного розвитку. Намагаючись забезпечити майбутнє, людина бажає зробити найліпший вибір умов проживання в теперішньому.

А. Шопенгауер доволі скептично ставився до волі як засобу організації перспективного співіснування. Він писав: «Рішення волі відносно майбутнього – це лише роздуми розуму про те, що ми колись забажаємо, а не вольові акти у власному сенсі: тільки виконання накладає останню печатку на рішення, яке до цього являється просто крихким наміром та існує виключно в розумі, *in abstracto*» [58, с. 99]. Разом з цим, вибір на користь індивідуального або колективного майбутнього є вольовим актом, який може фіксуватись у лінгвістичних конструкціях соціального сподівання та набувати обов'язковості виконання. Крім того, погодження проєкції майбутнього в рамках діалогу суб'єктів перспективних суспільних відносин має риси умовної обов'язковості.

А. Шопенгауер задав стандарт розуміння впливу волі на оточуючий світ людини. Він писав: «Так як воля – це річ в собі, внутрішній зміст, сутність світу, а життя, зовнішній світ, явище – тільки дзеркало волі, то світ так само щільно пов'язаний з волею, як тінь зі своїм тілом, то якщо є воля, то буде і життя, світ» [58, с. 237]. Спираючись на це твердження, соціальне сподівання виступає калейдоскопом вольових зусиль суб'єкта, які збираються заради обрання напрямку змінення соціального світу на власну суб'єктивну користь. Проте, сам вибір майбутнього є певним практичним відображенням вольових зусиль, які знаходять своє вираження у постановці суб'єктом соціального сподівання перед собою та іншими учасниками суспільних відносин завдань щодо наближення бажаного буття.

Подібне зрушення подій є суб'єкт-суб'єктним актом, який спрямовує людину до перспективи прийдешнього життя. Потрібно сказати, що саме процес вибору майбутнього буде переносити соціальне сподівання в ранг феноменів, які наявні в організації суспільної взаємодії. Відтак, вибір майбутнього прив'язаний до рішень, які координують суб'єкт-суб'єктні відносини в перспективі.

Даний вибір – це не тільки пізнання, оцінка та вольове зусилля, але і здатність спротиву страху перед невідомим прийдешнім і тими факторами, що можуть його викликати. В цьому випадку, вибір полягає між необхідністю боротися та бажанням здатись перед викликами, які ще не відбулись. Доповнення

імплікації в осмисленні майбутнього поправками на «людський фактор» сприяє збільшенню імовірності реалізації нереального в соціальному сподіванні.

Звернемося до аналізу зовнішнього впливу, який відображається у відповідному оформленні змісту цієї проєкції прийдешнього. Аналізуючи індустріальну фазу суспільного розвитку, С. Переслегін приходиться до висновку, що загарбання оточуючого простору не завжди корисне як домінуючий вибір майбутнього. Він говорить: «Для росту необхідні ресурси: сировина, люди та ринки. І те, і друге, і третє передбачає простір, вільний від індустріального виробництва. А вся історія індустріальної фази – це своєрідний «біг до моря», до межі населеного світу» [44, с. 15]. Відтак, ринкове суспільство за часів індустріалізації запропонувало людині обрати споживання як образ власного розуміння подальшого життя.

Збільшення виробництва, розширення ринків збуту та навіть поширення інформаційної присутності є використанням ресурсів життєдіяльності, що виробник нав'язує споживачу та суспільству. Існування в довгостроковій перспективі вимагає пошуку й опрацювання альтернативних варіантів гармонійного співіснування.

Іншим варіантом вибору є перспективний розвиток, який міститься у використанні сценарування майбутнього. С. Переслегін аналізує класичний підхід у подібному проєктуванні та стверджує: «Ключовим поняттям у сценаруванні за Г. Каном є довгостроковий «загальний тренд», який являється уявленням процесу розвитку світу, що виражено в комплексі основних тенденцій цього розвитку» [44, с. 65]. Звернемо увагу на зміну методики проєктування, в якій в оцінці майбутнього мають порівнюватись не показники привласнення та опрацювання, а базові та альтернативні тренди. Використання подібної методики оцінки в соціальному сподіванні робить їх більш гнучкими для реалізації в навколишньому світі.

Коригування сценарію майбутнього за найбільш впливовими трендами суспільного розвитку виступає основою для подібного проєктування. Воно є

базовим процесом реалізації сценарію, який формулюється на основі оцінки обраних трендів.

Синтезуючи загальний ланцюг проектного процесу можна виділити наступні етапи: мрія (образ), сподівання (структуроване та спрямоване бачення), сценарій (план реалізації), практика (реалізація сценарію). Отже, соціальне сподівання кожного разу при народженні проходить свій шлях розвитку від прото-сценарію до сценарію майбутнього, що говорить про можливість обрання подальшого існування та утворення власного мікро-тренду.

У процесі вибору варіанту майбутнього вагому роль відіграє кількість драйверів і перепон. Превалювання одного з цих важелів у змісті найбільш вірогідного сценарію змінює інтенцію в бік виживання або розвитку. Вагоме значення в подібному сценаруванні відіграє суб'єктивний фактор. С. Переслегін зазначає: «При формуванні сценарію переходу до якогось майбутнього необхідно враховувати не тільки власні інтереси, але також інтереси та цілі інших акторів. Ця проблема може не стосуватись загальних тенденцій розвитку, але як тільки мова зайде про приватні питання, про реалізацію окремих стратегій, про особисті або групові інтереси – вона стає ключовою» [44, с. 77-78]. Усвідомлення того, що власне майбутнє частково залежить від інших суб'єктів суспільних відносин, робить картину прийдешнього більш повною, а арсенал засобів його формування більш очевидним. Разом з цим, з С. Переслегіним можна і не погодитись, так як узгодження потребує будь-який рівень прийняття рішень у зв'язку з тим, що вони пов'язані між собою.

Основний зміст соціального сподівання формується в процесі осмислення альтернативних варіантів майбутнього, висунутих суб'єктами проектування. Диференціація сценарію існування дає можливість сформулювати проекцію з найбільшою вірогідністю її реалізації на практиці.

Одночасна розробка декількох варіантів майбутнього та синтезування цілісного плану дій сприяє створенню сценарію соціального сподівання. З іншого боку, збільшення аналізу альтернативних варіантів значно ускладнює вибір як на

індивідуальному, так і на колективному рівні. Відповідно, звуження альтернатив дає змогу сформулювати більш чітку та дієву проєкцію майбутнього в цій сфері.

Проведений аналіз ролі соціального сподівання в процесі вибору майбутнього дозволяє зробити наступні висновки. Ця проєкція містить оцінку, екстраполяцію та реалізацію «ринку» можливостей задля обрання найбільш привабливої картини соціального співіснування. Практика застосування спільних зусиль у його створенні консолідує волю суб'єктів перспективних суспільних відносин для спрямування у необхідному напрямку.

Сподівання та очікування дзеркально відображаються у фізичному та соціальному просторі. Вказана специфіка дезорієнтує суб'єкта проектного процесу щодо ефективного вибору майбутнього. У залежності від ступеню наближеності проєкцій майбутнього до об'єктивної реальності, вони можуть ґрунтуватись на фундаменті, який розвивається від мрії до сценарію майбутнього. Взаємодія індивідуальних сподівань та колективних очікувань виливається у конфронтацію суб'єктів суспільних відносин, яка вирішується в бік популяризації або виживання в залежності від наявних умов для реалізації проєкції прийдешнього.

Свобода і творчість як найбільші людські цінності напряду залежать від стану соціального простору. Бажаючи цих благ у перспективі, людина змушена озиратись на можливості, настрої та сприйняття оточуючого суспільного середовища. Відтак, будь-яка проєкційна конструкція носить реверсивний та соціальний характер, що обумовлено важливістю досягнення спільного бачення перспективи.

Наратив цієї проєкції майбутнього включає порівняння власної моделі прийдешності із наявним сценарієм спільного розвитку. В процесі формування соціального сподівання визначається як власна перспектива, так і потенціал соціального простору. Таким чином, вибір власного шляху життя є осмисленням перспективи особистого існування в наявній моделі суспільного розвитку.

## ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

На другому етапі дослідження з'ясовано, що сутність і специфіка відображення соціального сподівання у консолідуючих соціокультурних практиках полягає у комплексній розбудові моделі індивідуального майбутнього на основі універсальної програми перспективних дій, розробленої та схваленої в суспільстві. Фундаментом проектування прийдешнього в цій сфері є *metis* (народна мудрість), який визначається межами досвіду організації ефективного співіснування на визначеному проміжку соціального часу.

Створення відбитку соціального сподівання в соціокультурному просторі має дуалістичний (релігійно-світський) характер у вигляді репрезентації та популяризації перспективних поглядів впливовими учасниками суспільних відносин. З одного боку, даний процес передбачає домінування ідеї самозбереження в усіх вимірах соціального світу, а з іншого, жертвні прояви активності людини заради віддзеркалення в них.

Сформована модель соціального сподівання містить зразки для вибору майбутнього та механізми їх створення на основі імітації та повторення, але найважливішим її аспектом є привабливість прийдешнього, яка захоплює більшу частину суспільного утворення. Конструктивний фінал постає стрижнем нарративу організації майбутніх подій в житті суб'єкта сподівання, а також багаторазово імплікує в його свідомості необхідність постійного продовження існування в соціальному світі.

Розкрито аксіологічний аспект соціального сподівання, в якому визначається роль цієї проекції майбутнього в якості засобу спротиву небуттю за рахунок «забігання вперед» та концентрації потенціалу життєдіяльності у контексті наявних трендів суспільного розвитку. У такому разі основною цінністю сподівання є рецепт виживання та продовження існування його автора за допомогою обрання та відпрацювання оптимального сценарію для розвитку прийдешності.

Визначаючи цей сценарій, людина обирає серед наявних зразків іконотипу (прикладу майбутнього різного ступеню персоніфікації), бажаного результату

прийдешнього та межі ризику, яка встановлюється традиціями суспільної взаємодії і станом соціального простору. Іконотип (відображення ідеалу) є головним провідником у прийдешність, який обмежується соціальною оцінкою, але не є її носієм. Він є уособленням людських бажань на краще життя як безумовну даність соціального світу.

Зіткнення людини з викликами постмодерної аксіосфери є актом боротьби по типу «один проти всіх», що знаходить своє відображення у трансформації розуміння соціального. Збільшення долі приватного у соціальному знімає необхідність оцінки конструктивності майбутнього співіснування. Тобто на зміну цінності гармонійного співбуття приходять нові стандарти індивідуального перетворення прийдешнього.

Аксіологічна оцінка соціального сподівання має універсальну структуру, у якій міститься патерн перспективної поведінки та атрактор для наближення до нього. Патерн формується на основі встановлення чіткої моделі використання життєвого часу та виступає прийнятним зразком існування в суспільному утворенні. Він постає схваленою цитацією кращого життя в майбутньому. Атрактор – це засіб коригування змісту соціального сподівання в залежності від обраного вектору впорядкування подальшого побуту людини в суспільстві. Незважаючи на те, що камертоном у визначені хронотипу сподівання є патерн, який постає мірилом для визначення доречності проєкції прийдешнього, тільки баланс між патернізацією та атракцією може бути показником її вчасності та успішності у соціальному просторі.

Цінність соціального сподівання безплідна без акту заволодіння бажаним ресурсом життєдіяльності. Спрямована активність у соціальному просторі містить такі компоненти: потенціал власності, предмет власності та акт привласнення. Останній є діяльнісною основою проєкування, в якій визначається реалістичність викладення його на простір життєдіяльності для досягнення поставлених завдань.

Ціннісний темпоральний простір має власні маргінальні області, які включають орієнтир на акме-сподівання. У постмодерному суспільстві вихід на



межу можливостей є вже не культурною нормою еліти, а потребою кожного учасника суспільних відносин для реалізації перспективи життя за власним бажанням. Отже, вибір майбутнього був запорукою ідентифікації в суспільстві, а став основою для боротьби за існування в суспільстві в цілому.

Визначено, що соціальне сподівання та очікування по-різному впливають на вибір подальшого напрямку практичної діяльності учасника суспільних відносин. Варіативність змістовного наповнення засобів опрацювання майбутнього говорить про складність вибору перспективи.

При створенні проєкції прийдешнього вагоме значення має реальність вибору, яка залежить від викладення проєкції у внутрішній чи зовнішній життєвий простір її автора. Якщо орієнтир на внутрішній простір породжує безплідну та ірраціональну фантазію, то зовнішній вектор сприяє «заплідненню» перспективи.

Соціальне сподівання як модель вибору подальшого життя містить кінцевий результат самоідентифікації автора з кінцевою метою проєкції та визначення ступеню відповідності умов існування в соціумі з його бажаннями. Вказаний вибір породжує дихотомію «тотожність – опір», яка задає авторський шлях до власної «Землі Обітованої».

Аналіз соціокультурного та аксіологічного аспекту проєктування прийдешнього дозволяє виокремити проблему колективного диктату при створенні та реалізації соціального сподівання. Він має великий спектр впливу від насильницького нав'язування до маніпулятивного навіювання образів бажаного побуту, яке обумовлено привалюванням алохтонного у суспільному житті. Виходом з цієї ситуації є вибір майбутнього як сценарна форма оцінки перспективи, що заснована на популярних трендах соціального розвитку.

Варто зазначити, що ця оцінка охоплює відразу всі часові горизонти. Прото-сценарій сподівання зіставляється з наявним сценарієм існування, затвердженими у суспільстві. Водночас подібна робота проводиться і зі сценарієм майбутнього, який є предметом дискусії. Зазначені вектори вибору прийдешнього у соціальному сподіванні орієнтовані або на акме як надію на максимальний

результат, або на збереження статус-кво. Завданням автора даної проєкції є розбудова усередненого сценарію, який не порушував би лінійність досягнення бажаного в прийдешності.

Якщо вплив особистих поглядів на організацію перспективи існування має атракційний характер, то додання сценарування у створення соціального сподівання є свідомим вибором людиною якісного життя. Відповідно, вибір прийдешнього неможливий без зіставлення індивідуальних можливостей з наявними умовами існування, що відображається у необхідності корекції бачення перспективи відносно трендів соціального розвитку, а також змінення самих трендів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Афанасьєва Л. В., Олексенко Р. І. Феномен щастя в контексті філософського дискурсу. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 16–22.
2. Али-заде А. Зикр. *А. Али-заде Исламский энциклопедический словарь*. Москва : Ансар, 2007. С. 233.
3. Аль-Газали А. Крушение позиций философов / перевод с араб. И. Попов. Москва : Ансар, 2007. 277 с.
4. Ариели Д. Предсказуемая иррациональность. Скрытые силы, определяющие наши решения / пер. с англ. П. Миронова. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2010. 296 с.
5. Архангельский Г. А. Формула времени. Тайм-менеджмент на Outlook 2007-2010. 5-е изд. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2010. 232 с.
6. Багрянородный К. Об управлении империей. Москва : Наука, 1991. 496 с.
7. Барышников А. П. Перспектива. 4-е изд., испр. и доп. Москва : Искусство, 1955. 198 с.
8. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / пер. О. А. Печенкина. Тула : Тульский полиграфист, 2013. 204 с.

9. Богомолець О. В. Феномен української домашньої ікони : дис. ... д-ра. філос. наук : 09.00.12. Київ, 2018. 584 с.
10. Брук Д. История городов будущего. Москва : Strelka Press, 2014. 436 с.
11. Бусел В. Т. Патріотизм. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і головний ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 894.
12. Бутченко Т. І. Випереджальне відображення : генеза та роль на різних етапах еволюції матерії. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 33. С. 130–139.
13. Винниченко В. Відродження націй : 3 ч. Київ : Політвидав. України, 1990. Ч. 1 : Доба української Центральної Ради. Період перший. Революційна організація державности й морально-правової влади. 348 с.
14. Витгенштейн Л. Голубая и коричневая книги : предварительные материалы к «Философским исследованиям» / пер. с англ. В. А. Суровцева, В.В. Иткина. Новосибирск : Сиб. ун-во, 2008. 256 с.
15. Гадамер Х. Г. Истина и метод : основы философской герменевтики / общ.ред. Б. Н. Бессонова. Москва : Прогресс, 1988. 637 с.
16. Горький М. Старуха Изергиль : избранные сочинения. Москва : Художественная литература, 1986. С.20–130.
17. Грановская Р. М. Психология веры. 2-е изд., перераб. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 480 с.
18. Гуссерль Э. Идея феноменологии : пять лекций / вступ. ст. и коммент. И. И. Мавринского. Санкт-Петербург : Гуманитарная Академия, 2008. 224 с.
19. Даль В. Счастье. *Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва : Рус.яз., 1989-1991. Т. 4. С. 371-372.
20. Диксит А. Теория игр. Искусство стратегического мышления в бизнесе и жизни / пер. с англ. Н. Яцюк. 3-е изд. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2017. 458 с.
21. Земная жизнь Пресвятой Бородицы и поисание святых чудотворных Её икон / сост. София Снессорева. Москва : Терирем, 2013. 640 с.

22. Ивин А. А. Основания логики оценок / под ред. Э. Г. Храстецкого. Москва : МГУ, 1970. 224 с.
23. Камю А. Творчество и свобода : сборник / пер. с фр., сост. и предисл. К. Долгова ; коммент. С. Зенкина. Москва : Радуга, 1990. 608 с.
24. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. О. Лосского. Москва : Наука, 1999. 655 с.
25. Кант И. Сочинения в шести томах / под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулиги, Т. И. Ойзермана. Москва : Мысль, 1965. Т. 4, ч. 2. 478 с.
26. Капріцин І. І. Філософська рефлексія розвитку релігійної культури : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2016. 260 с.
27. Катахизис Петра Могилы : оригинал 1645 року / пер. В. Шевчука ; упоряд. А. Жуковський. Київ ; Париж : Воскресение, 1996. 288 с.
28. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика : нелинейность времени и ландшафты коэволюции / вступ. ст. Г. Г. Малинецкого. Москва : КомКнига, 2011. 272 с.
29. Краснокутський О. В. Взаємозв'язок політичної та правової свідомості : проблема формування ідеології державотворення : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. 428 с.
30. Кунанбаев А. Слова назидания. Астана : Жазумы, 1970. 128 с.
31. Латур Б. Пересборка социального : введение в акторно-сетевую теорию / пер. с англ. И. Полонской ; под ред. С. Гавриленко. Москва : Высшей школы экономики, 2014. 384 с.
32. Лепський М. А. Соціальне прогнозування як вид атракції. *Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів : монографія* / В. І. Воловик та ін. ; за заг. ред. М. А. Лепського. 2-ге вид. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 181–197.
33. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Смысл, 2004. 352 с.
34. Лоренц К. Год серого гуся. Москва : Мир, 1984. 191 с.

35. Масюк О. П., Макаренко Д. С. Любов як форма грамонізації людських відносин в сучасних умовах. *Культурологічний вісник : Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянини*. Запоріжжя, 2010. Вип.24. С. 163–169.

36. Мечетная Н. Королевство счастья. *Корреспондент*. 2013. № 20 (599). С. 32–34.

37. Микешина Л. А. Философия науки : современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учебное пособие. Москва : Прогресс-Традиция : МПСИ : Флинта, 2005. 464 с.

38. Мойсюк О. Фактори поліського орнаменту у творах Марії Приймаченко. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб.наук. праць*. Рівне, 2014. Вип. 20, т. 1. С. 362–367.

39. Молодцова Е. В. Проекции в будущее или человек потерянный. *Философские науки*. 2004. № 2. С. 59–75.

40. Мор Т. Утопія. Кампанелла Т. Місто Сонця / вступ. слово Й.Кобова, Ю. Цимбалюка. Київ : Дніпро, 1988. 207 с.

41. Найман Э. Л. Трейдер-Инвестор. Київ : ВИРА-Р, 2000. 640 с.

42. Панасьє Ю. История подлинного джаза. Ленинград : Музыка, 1978. 130 с.

43. Платон Учение об обществе и государстве. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т.1. ч.1 : Философия древности и средневековья. С. 396–406.

44. Переслегин С. Новые карты будущего, или Анти-Рэнд. Москва : АСТ ; Санкт-Петербург : Terra Fantastica, 2009. 701 с.

45. Риккерт Г. Наука о природе и науки о культуре / общ. ред. и предисл. А. Ф. Зотова. Москва : Республика, 1998. 413 с.

46. Руднев В. Философия языка и семиотика безумия : избранные работы. Москва : Территория будущего, 2007. 528 с.

47. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии / пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. Москва : Республика, 2000. 639 с.

48. Скотт Дж. Благими намерениями государства. Почему и как проваливались проекты улучшения условий человеческой жизни. / пер. с

анг. Э. Н. Гусинского, Ю. И. Турчаниновой. Москва : Университетская книга, 2005. 576 с.

49. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика / пер. с англ., вст. ст. и коммент. В. В. Сапова. Москва : Астрель, 2006. 1176 с.

50. Талеб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / пер. с англ. В. Сонькина и др. ; под ред. М. Тюнькиной. Москва : Колибри, 2009. 528 с.

51. Узнадзе Д. Н. Психология установки. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 416 с.

52. Успенский Л. А. Богословие иконы православной церкви. Москва : Братство во имя святого князя Александра Невского, 1997. 619 с.

53. Фрейд З. Либи́до. Москва : Гуманитарий, 1996. 465 с.

54. Хайдеггер М. Время и бытие : статьи и выступления . Москва : Республика, 1993. 447 с.

55. Хемингуэй Э. Старик и море. Зеленые холмы Африки. Москва : АСТ, 2016. 384 с.

56. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 1985. 621 с.

57. Шевченко Т. Г. В казематі. *Збірник творів : у 6 т.* Київ, 2003. Т. 2 : Поезія 1847-1861. С. 549–570.

58. Шопенгауэр А. Собрание сочинений : в 6 т. / пер. с нем. ; общ ред. и сост. А. Чанышева. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб ; Республика, 1999. Т.1 : мир как воля и представление. 496 с.

59. Шпенглер О. Закат Европы: очерки морфологи мировой истории / пер. с нем. и примеч. И. И. Маханькова. Москва : Мысль, 1998. Т. 2 : Всемирно-исторические перспективы. 606 с.

60. Чиркова Е. В. Анатомия финансового пузыря. Москва : Кейс, 2010. 262 с.

61. Янг П. НЛП: эффективные методики влияния / пер. с англ. С. Степанова. Москва : Эксмо, 2007. 384 с.

62. Ясперс К. Духовная ситуация времени. Смысл и назначение истории. Москва : Политиздат, 1991. 527 с.

63. Blöser C., Stahl T. Fundamental Hope and Practical Identity. *Philosophical Papers*. 2017. Vol. 46, issue 3. P. 345-371. DOI: <https://doi.org/10.1080/05568641.2017.1400918>.

64. Chughtai H. Human Values and Digital Work: An Ethnographic Study of Device Paradigm. *Journal of Contemporary Ethnography*. 2020. Vol. 49. Issue 1. P. 27–57. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891241619855130>.

65. Parkinson M., Byrne R. M. J. Moral judgments of risky choices: A moral echoing effect. *Judgment and decision making*. Vol. 12, issue 3. P 236–252. URL: <http://journal.sjdm.org/15/151023b/jdm151023b.pdf> (дата звернення: 18.11.2019).

66. Shakespeare W. The complete sonnets and poems / ed. by Colin Burrow. Barselona : Book Print S. L, 2002. 750 p.

### РОЗДІЛ 3.

## СОЦІАЛЬНЕ СПОДІВАННЯ СУБ'ЄКТА У ЗАКОНОМІРНОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У третьому розділі описуються рушійні сили, які спонукають до обрання майбутнього, а також їх вплив на міграцію суб'єктності в процесі соціального сподівання. Показуються основні засади функціонування життєвого циклу цієї проєкції прийдешнього, яка спрямовує суспільний розвиток на користь суб'єктів проєктування. Також цей розділ присвячено встановленню характеру відображення сподівання в осмислених рамках соціального простору-часу та висвітленню впливу швидкості суспільного життя на ефективність перетворення майбутнього на власну користь.

### **3.1 Соціальне сподівання як визначення шляху суспільного розвитку суб'єктом**

Соціальне сподівання є відгуком на бажання суб'єкта суспільних відносин змінити умови існування. Аналізуючи вплив проєкції майбутнього на розвиток суспільства, необхідно вказати на характер і спрямованість цих змін. Крім того, подібний розгляд неможливий без визначення дійових осіб соціального сподівання та встановлення їх ролей у прийдешньому суспільному житті.

У цьому контексті важливо звернутись до інтенції як складової проєктування майбутнього, яка розкривається в роботах Ф. Аквінського [1], Ч. Санфіліппо [55], Е. Гуссерля [24], Дж. Сьорля [57], Ф. Brentano [10]. Включити у розгляд параметри суспільного розвитку, які аналізуються М. Лепським [35], О. Мальцевим [37], В. Снежка [58], Г. Сімукановою [76]. Крім того, необхідно зосередитись на осмисленні варіантів змістовного наповнення прийдешнього, до чого дотичні дослідження Р. Барта [5], А. Греймаса [23],



О. Корха [31]. Р. Талера [74]. Задля належного вирішення поставленого у цій частині роботи завдання звернемося до основних елементів визначення перспективи існування.

Почнемо з бачення суспільного розвитку як наслідку реалізації суб'єктивного бачення майбутнього. М. Лепський виокремлює таке його розуміння: «У вітчизняному суспільствознавстві та філософії класичним є визначення категорії «розвитку», як незворотної, спрямованої, закономірної зміни матеріальних та ідеальних об'єктів, тоді як звичайні зміни характеризуються зворотністю, циклічністю, відтворюваністю. Часто зміни бувають випадковими, безсистемними, поодинокими, що свідчить про відсутність закономірності. Якщо зміни не мають спрямованого характеру, то це показник відсутності попередньо накопичених передумов» [35, с. 74]. У нашому випадку відбувається зміна як матеріальних, так і ідеальних об'єктів навколишнього світу, які знаходяться у полі активності суб'єкта розвитку.

Встановлюючи каузальність суспільного розвитку, зазначимо, що соціальне сподівання за рахунок вольової націленості на кінцевий результат фіксує незворотний вектор суспільних змін, а несподіванка народжує випадкові та несистемні метаморфози життя учасників суспільних відносин. Фіксація відбувається у вигляді інтенції на бажаний стан існування, а заявлена цілеспрямованість задає стійкість для проекції майбутнього.

Разом із цим, не варто недооцінювати роль несподіванки у перетворенні сприйняття соціальних процесів. Наприклад, відкриття та розробка нафтових покладів у Саудівській Аравії кардинально змінили існування мешканців країни і посилили їх впевненість у майбутньому. Зауважимо, що несподіванка була доповнена формулюванням цілісної проекції подальшого формування регіону.

Проте, завершення соціальних сподівань на вуглеводи як ресурс розвитку країни впливає на зворотність цього процесу та на появу страху повернутись в умовне минуле по відношенню до іншого світу. Відповідно, ця проекція майбутнього виступає як стимулом для соціальних змін, так і реакцією на них,

яка обґрунтовує та визначає напрямок подальшого існування у суспільстві, а також трансформує його.

Сподівання від несподіванки відрізняються спрямованістю та стійкістю у досягненні бажаних змін при розбудові майбутньої життєдіяльності в суспільстві. Інструментом будівництва стійкого зв'язку суб'єкта суспільних відносин зі світом є інтенція як складний продукт перспективної людської активності, який включає і спрямованість, і намір, і бажання, і претензію, і дію.

На думку А. Конт-Спонвіля інтенція – це «...вольове спонукання, яке існує у теперішньому, але спрямоване на майбутнє або на мету, що переслідується. Інтенція є проекцією волі або її метою» [30, с. 224]. Подібне спонукання не тільки виводить перспективні погляди учасника суспільних відносин у зовнішній світ, але й поєднує процеси формування та реалізації соціального сподівання на практиці. Відповідно, інтенція утворює зв'язок суб'єкта з простором життєдіяльності, який за рахунок цілеспрямованості набуває системного характеру.

Цілісний погляд на розуміння змісту інтенції сформулював Дж. Сьорль. Він наполягає: «Переконання, страхи, надії, бажання та спрямованість – все це суть інтенціонального стану, рівно як і любов і ненависть, пересторога та радість, гордість і стид. Будь-який стан, спрямований на щось, що знаходиться за його межами, є інтенціональним станом» [57, с. 51]. Виходячи з цього твердження, соціальне сподівання є також інтенціональним станом суб'єкта суспільних відносин, який відображає осмислену активність, спрямовану на трансцендентне буття, що послідовно та цілеспрямовано організовується на бажаний лад. Вибудовується суб'єктивізація умов життя.

Власне інтенція на майбутнє має релігійне коріння. Ф. Аквінський ототожнює інтенцію з наміром, який розуміє як загальну спрямованість людського життя. На його думку: «Намір серця волає до Господа. Але Господь – це кінцева мета людського серця. Відповідно, намір завжди відноситься до кінцевої мети» [1, с. 157]. Тобто намір виступає першим кроком до інакшого

життя, який формує образ бажаного майбутнього існування та детермінує його фактичне охоплення як у думці, так і на практиці.

Якщо роздивитись позицію Ф. Аквінського, то можна побачити такі складові соціального сподівання, як намір і кінцева мета людського життя, які стають константами формування ідеалу прийдешнього. Крім того, у спектр уваги потрапляє суб'єкт-дороговказ, який виступає універсальним джерелом для еманції проєкції у соціальній простір. Ці три вектори інтенції формують фундамент подальшого розгортання соціального сподівання та визначають сфери оцінки напрямків перетворення прийдешнього.

Аналізуючи подібну практику можна сказати, що назовні виносяться як окремі складові цієї проєкції майбутнього, так і вся вона цілком. У спектрі інтенції може знаходитись об'єкт бажання, належні умови прийдешнього та суб'єкт розвитку суспільних відносин. Відтак, люди схильні добудовувати згадану раніше недостатність буття за рахунок визначення схвалених ролей дійових осіб, взаємозв'язків між ними та оптимальних просторових координат.

Синергія цих спектрів інтенції впливає на змістовну спрямованість проєктування. Ф. Brentano бачить необхідність співвідношення інтенціональних об'єктів: «Один корелят – це акт свідомості, інший – це те, на що він спрямований» [10, с. 178]. Кореляція «акт свідомості – мета діяльності» є відображенням активності автора соціального сподівання, яка спрямована на осмислене втілення потрібного майбутнього у практичній площині соціальної взаємодії.

Утворена закономірність мислення про прийдешнє починає використовуватись у подальшому житті як шаблон прийнятного існування. Оформлення та конкретизація потрібного за результатами оцінки є запорукою для реалізації соціального сподівання за рахунок фактичного наближення до наявної реальності, в якій існує автор проєкції майбутнього та інші учасники його картини світу.

Інший бік інтенції розкривається через розуміння цього явища у римському праві. Ч. Санфіліппо розглядає її як «...домагання, яке позивач пред'являє

винуватцю у суді» [55, с. 153]. Відтак, людина висуває вимоги до майбутнього, які є суб'єктивно обов'язковими для іншої особи. Подібна інтенція спрямована назовні та виступає засобом для забезпечення і відновлення цілісного існування суб'єкта суспільних відносин.

Зовнішня особа – це не обов'язково винуватець. Вона може бути уособленням того, хто краще за автора соціального сподівання здатен вирішити наявні проблеми і поліпшити майбутнє життя.

Подібна проекція сприяє винесенню назовні вимог щодо трансформації спільного буття на користь перспективного учасника суспільних відносин, а також знімає його напруженість відносно його недостатності. Відповідно, інтенція у соціальному сподіванні є безпосереднім відгуком на недостатність буття, який визначає кореляцію «існуюче – бажане» на основі співставлення «Я наявний» та «Я ідеальний».

Релігійний та правовий аспекти інтенції на майбутнє наводять на думку, що автор соціального сподівання спочатку має відмовитись від свого «Я» та винести ініціативу щодо реалізації майбутнього назовні. Тільки після подібного заперечення себе, людина може повернути свою суб'єктність за рахунок вдалого співставлення з суб'єктом-дороговказом. Екстраполяція соціального сподівання на перспективу з відновленням суб'єктності є синтезом темпоральних образів існування та трансформації суспільного життя.

Дискусії з приводу осмислення та організації майбутнього мають два напрямки, які різняться пізнаваністю фактів про прийдешнє життя. Е. Гуссель дотримувався погляду на проектування як екстраполяцію відомого: «У опосередкованому судженні міститься смислове посилення на інші судження, так що віра в нього передбачає віру в ці інші судження – віру в основу того, що вже було затверджено» [24, с. 22]. Відповідно, перенесення інтенції як вектору пошуку бажаного спирається на наявні факти, які накладаються на розуміння перспективи.

Соціальне сподівання як судження про буття спирається на інтенціональний ланцюг з відомих тверджень про нього та підкріплюється мисленнєвим рухом за

цим ланцюгом, який утворює закономірність відомого і зрозумілого існування в перспективі. Використовуючи подібне просування за допомогою інтенції, людина робить картину майбутнього прийнятною та досяжною. Разом з цим, віра у відоме може повести автора цієї проєкції по помилковому напрямку та зіпсувати картину подальшого життя при виникненні непередбачуваних подій.

Інтенція на невідоме прийдешнє спирається на заперечення затверджених уявлень про людське існування. Тобто скептична інтенція формулює пошукове соціальне сподівання, яке здатне якісно змінити наявні умови життєдіяльності за рахунок суб'єктної активності в соціальному світі.

Інтенція як продукт свідомості впливає на процес реалізації проєкції майбутнього, що є особливістю сприйняття та уявлення оточуючого світу. Е. Гуссерль писав наступне: «Будь-яка свідомість або сама має характер очевидності – це означає, що її інтенціональний предмет представлений в ній як самоданий, або ж вона має сутнісне спрямування на перенесення його у самоданість, націлену на синтез підтверджень, котрі мають сутнісну приналежність до сфери «Я можу» [24, с. 77]. Отже, спрямування інтенції на об'єкт у бажаному майбутньому та оформлення його у вигляді соціального сподівання ставить перед людиною питання про необхідність досягнення запланованого. Об'єкт інтенції переміщується з невідомого в самоданості, яка має бути реалізована у суспільному житті.

Інтенціональна структура даної проєкції майбутнього базується на потребах людини, які змінюються разом з її баченням прийдешнього. При цьому, реалістичність соціального сподівання залежить від спрямованості у доланні відстані, яка обумовлена характером взаємодії «суб'єкт сподівання – світ майбутнього». Інтенція проєкції прийдешності визначається сенсом реалізації суб'єктивного образу бажаного, а також його практичною доцільністю.

Важливим аспектом при створенні соціального сподівання є відповідність об'єкту інтенції уявленням про нього, яка базується на основі порівняння та відображається у тотожності отриманого тому, на що розраховував суб'єкт проєкції майбутнього. Е. Гуссерль наполягав: «Будь-якому зовнішньому

сприйняттю належить відсилка від наявних властивостей предмета сприйняття до тих, що у ньому передбачаються, які тільки антициповані в очікуванні та тільки зараз входять у сферу сприйняття» [24, с. 62-63]. Імовірна розбіжність між бажаним та отриманим стає новим відображенням проблеми людського буття, яка приходить на зміну невідповідності бажаного та дійсного.

Протиріччя «бажане – дійсне» та «бажане – отримане» є дзеркальним відображенням помилкової оцінки ситуації суб'єктом в ході темпоральної спрямованості його діяльності від теперішнього до майбутнього. Якщо протиріччя «бажане – дійсне» є стимулом для зародження соціального сподівання, то розбіжність «бажане – отримане» – це суб'єктивне переосмислення реалізації цієї проекції майбутнього на практиці, що у підсумку потребує фіксації оптимального сценарію подальшого існування.

Розглядаючи причини появи даної проблеми та варіанти її вирішення, Дж. Сьорль говорить про наступне: «Наміри, як і бажання, не бувають істинними або помилковими, але вони здійснюються або не здійснюються в залежності від того, наскільки поведінка людини, що має намір, відповідає змісту цього наміру» [57, с. 53]. Спираючись на це твердження зауважимо, що наміри і дії людини можуть різнитись, що викривляє шлях суспільного розвитку в рамках реалізації соціального сподівання у суспільному житті.

Тотожність змістовного наповнення елементів інтенціональної активності дозволяє говорити про високу імовірність реалізації даної проекції, тому що досягається цілісність не тільки внутрішнього стану її суб'єкта, а й гармонізація його взаємодії з навколишнім середовищем. Діяльнісний підхід до втілення соціального сподівання є запорукою досягнення балансу у перспективних суспільних відносинах.

Розбіжність намірів і поведінки суб'єкта соціального сподівання вказує на імовірний вплив, спрямований на зміну наповнення проекції з боку суспільства, або окремих заінтересованих осіб. Водночас основна проблема полягає у помилковому підході до осмислення буття, що впливає на функціонування соціального сподівання, яке ніяк не сприяє розвитку його основної дійової особи.

Зазначимо, що організація взаємодії «намір – перспективна активність» повинна мати пізнаване поле діяльності щодо сфери прикладення зусиль. Якщо осмислення навколишнього світу та його перетворення носило ізольований характер, то всі соціальні сподівання будуть піддаватись відторгненню з боку суспільного середовища.

Крім того, відокремлення теорії від практики призводить до того, що сподівання майбутніх поколінь не будуть реалізовуватись, так як цей дисбаланс заперечує можливість конструктивного перетворення непізнаного світу. Відтак, осмислення та трансформація життєдіяльності є взаємопов'язаними складовими при здійсненні соціального сподівання у суспільстві.

Пошук зв'язку між створенням соціального сподівання та його реалізацією наводить на думку про специфіку взаємодії суб'єкта суспільних відносин зі світом. Дж. Сьорль дотримується такої точки зору щодо реалізації задуманого: «Інтенціональні стани з пропозиційним змістом можуть або відповідати реальності, або не відповідати їй, а те, як вони повинні відповідати реальності, визначається психологічною модальністю» [57, с. 54]. Отже, реалізація інтенції сподівання відбувається на основі особливого стану сприйняття оточуючого світу, в якому легше інкарнувати своє бачення майбутнього у суспільне життя.

Подібна модальність передбачає цілісне уявлення напрямків трансформації подальшого буття, а особливий стан сприйняття суб'єктом оточуючого світу сприяє їх реалізації на практиці. Цей альянс дозволяє конкретній людині виділитись із-поміж інших учасників суспільних відносин та перейти в статус суб'єкта соціального розвитку.

Вказаний особливий психологічний стан людини відкриває для неї живу картину існування в часі, яка задає темпоральну спрямованість проєкції майбутнього, що відображається у викладенні сценарію соціального сподівання. В. Снежко надає таку характеристику тексту-минулому, яка корисна для розуміння побудови проєкції прийдешнього на основі відомої картини світу: «Репрезентативний текст (текст-задоволення) – цілісна і повна послідовність знаків, яка наділена семантикою, автохтонність якої забезпечує існування

позатекстового референту та передбачає наявність смислу та значення тексту. Репрезентативність тексту-задоволення орієнтує і творця тексту, і «споживача» на встановлення однозначної відповідності між текстуальними семіотичними конструкціями та прийнятими системами значення» [58, с. 132]. Визначаючи цілісне бачення минулого як текст-задоволення, треба охарактеризувати створення сценарію соціального сподівання як тексту-конвенції, який є подоланням страждань від абсурдного пошуку синхронії у майбутньому соціальному просторі та відображається у еkleктичному поєднанні бажань, думок та амбіцій.

Наратив тексту соціального сподівання є пошуком дієвих механізмів переосмислення та зняття земних страждань людини, спробою повернення до автохтонності у сприйнятті буття, що повторно розвертає нашу увагу на релігійне підґрунтя вказаної проєкції майбутнього. Рух до реалізації соціального сподівання подібний пошуку раю на землі (тотожності з загальноприйнятим ідеалом), де колись людина почувала себе в гармонії з оточуючим світом.

Зазначена інтенція автора соціального сподівання має декілька варіантів спрямування: перенесення земних страждань, уникнення можливих проблем у перспективі та настання відплати за минулі вчинки. Водночас джерело страждань може міститись як у внутрішньому, так і у зовнішньому світі людини, що значно урізноманітнює шляхи подальшого розвитку подій. Всі ці інтенції соціального сподівання об'єднує ідея боротьби зі страхом перед недосконалістю буття.

Отже, автор тексту цієї проєкції майбутнього рухаючись до її реалізації має перспективний намір відпрацювати страждання за допомогою сатисфакції (домінуючий тренд), що деталізується у теперішньому як зняття, заперечення, або насолода від отриманого.

Інтенція автора соціального сподівання на трансформацію прийдешнього міститься не тільки в його діях, але й смислах, які він закладає, ілюструє та презентує в проєкції подальшого життя. Яскравим прикладом для цього є спроби перенесення стандартів минулого на організацію майбутніх суспільних відносин. Так, аналізуючи фільм С. Ейзенштейна «Іван Грозний», Р. Барт виділяв три рівні



смислів: інформаційні, символічні та означальні. Особливе місце приділяється саме третьому рівню. Р. Барт визначав його як: «*Obvius* – той, що іде назустріч, а саме так і веде себе цей смисл, бо він сам шукає мене» [5, с. 68]. С. Ейзенштейн бере за основу минуле та створює смисли для організації та означення подальшої радянської дійсності в період існування цієї країни. Зазначений третій рівень розгортає соціальне сподівання «обличчям» до інших учасників суспільних відносин, тому що орієнтований на синергію індивідуального та колективного в процесі становлення соціуму.

Спрямованість автора на третій рівень є виходом на проєктивні механізми управління соціальними процесами, які містять смисли-пропозиції, що здатні змінити спільне майбутнє. Ці пропозиції створюють альтернативні варіанти розвитку подій, які спрямовані на детермінацію кращого життя у прийдешньому.

Спрямованість на можливе буття є запитом на впорядкування соціального простору, який має алохтон у своєму складі. Привнесені смисли є порушенням укладу суспільного утворення, яке вводить дуальний вектор проєктування майбутнього на основі вибору між наявним і залученим, від якого залежить темпоральна спрямованість соціального сподівання.

Проте, існує значна відмінність між можливим і бажаним та саме алохтон ув'язує між собою значення цих варіантів подальшого життя. Тобто відбувається зміна бази оцінки, коли за основу береться непритаманне в суспільстві, а залучене зовні. Відповідно, це соціальне сподівання переслідує інтереси його автора, який презентував ці можливості, що варто враховувати об'єкту впливу при створення власної проєкції подальшого існування.

Намір подолання відстані між бажаним і дійсним у реалізації соціального сподівання відповідає наявним уявленням про організацію суспільних відносин, що знаходить своє відображення у постмодерному суспільстві. А. Греймас вказує на можливість пошуку бажаного через формування імовірних прообразів майбутнього існування: «Ми пропонуємо сформулювати «кажимість» у вигляді симулякрів, представляючи людський світ у стані *ab quo*, як «форічну напруженість», об'єднав таким чином світ, який пояснюється однією лише

напруженою необхідністю» [23, с. 35]. Відповідно, акцент на симуляцію формулює напруженість між учасниками соціального сподівання та бажаним станом прийдешнього, що наближає його реалізацію на практиці у соціальному світі за рахунок підкріплення суб'єктності людської активності.

Симуляції майбутнього мають подвійний характер. Вони як знімають напруження учасників проектування, так і створюють його, що зумовлено сюжетною лінією та імовірними сценаріями розвитку подій. Перенесення інтенції на симуляцію збільшує відстань для досягнення кінцевого пункту соціального сподівання, так як вона заповнює собою весь процес проектування та замикає його на собі. Відповідно, симуляція заміщує і створення, і реалізацію даної проєкції майбутнього, що виносить весь процес у *інтелігібельний вимір*.

Разом з цим, наявні і більш традиційні форми зняття напруження від роботи із соціальним сподіванням у реальному світі. Для подолання ефекту ілюзорності у проектуванні прийдешнього суб'єкт суспільних відносин має виходити з самоусвідомлення та визначення свого місця у соціальному світі. Ф. Ніцше описав своє розуміння людини, яка повинна вміти формулювати перспективу життя: «Скромний, старанний, доброзичливий: ви бажаєте, щоб людина майбутнього була такою? Але мені у цьому бачиться тільки ідеальний раб, раб майбутнього» [44, с. 25]. Відповідно, інтенція соціального сподівання виходить із середини назовні, а також призначена для вивільнення подальшого часу життя на користь авторів проєкції. Цей час необхідно звільнити від ілюзій та додати йому кінцевої мети. В основі зазначеного процесу полягає підтримка і розвиток автохтонності існування. Намір відтворення внутрішнього світу людини є основою для цілісного представлення її статусу в майбутньому соціальному просторі.

Потрібно вказати, що внутрішній світ є об'єктом уваги не тільки його творця, а й зовнішніх алохтонів. Тут ми підходимо до питання конструктивності взаємодії людини у світі. Зіткнення внутрішнього та зовнішнього світів у процесі реалізації соціального сподівання породжує протиріччя, розв'язання якого змінює

обидві сфери людського існування та постає фактичним відображення соціального розвитку.

Перейдемо до детального розгляду стороннього впливу на соціальне сподівання. Маніпуляція є зовнішнім втручанням у формування проєкції майбутнього, яке передбачає зміну кінцевої мети на користь ініціатора активності. Вона може відбуватись на всіх рівнях суспільної взаємодії та має суб'єкт-об'єктний характер. Даний вплив є несподіванкою для внутрішнього світу учасника суспільних відносин, але закономірністю для світу зовнішнього.

Маніпуляція є універсальним видом людської активності, конструктивність якої можна оцінити за кінцевим набувачем вигоди. Проте, обмеження самостійності учасника перспективних суспільних відносин має беззаперечно деструктивний характер, так як це відбирає у нього можливість набуття унікального досвіду життєдіяльності та застосування його у майбутньому.

Масштабна робота з маніпуляції соціальними сподіваннями на загальносуспільному рівні побудована на наявному підґрунті сприйняття оточуючого світу. М. Лепський підкреслює важливість соціальної антиципації при зовнішньому корегуванні спільних дій в перспективі [36].

Інші акценти виділяє С. Кара-Мурза. Він бачить міф складовою маніпуляції майбутнім, яка відбувається на основі використання засвоєних *stories* народу, що впливає на його представників у процесі вибору сценарію подальшого життя. На його думку: «Міф – узагальнене уявлення про дійсність, яке поєднує і моральні, і естетичні установки, що поєднують реальність із містикою. Тобто, це завжди уявлення у значній мірі ілюзорне, але в силу своєї етичної та художньої привабливості воно здійснює значний вплив на суспільну свідомість» [28, с. 113]. Міф містить шаблон мислення, який сприяє поясненню світу людини на користь автора цього «обґрунтування». Подібний інструмент зовнішнього тиску на соціальне сподівання повинен мати підґрунтя у вигляді впливових історичних образів, які існують у пам'яті народу. В основі кожного міфу покладено архетип, який притаманний його представникам у виборі координат майбутнього суспільного життя.

Страх і недовіра до навколишнього світу виходять з архетипу «зрадника – батька нації», який уособлює у собі підсвідомий зразок деструктивного суб'єкта суспільних відносин. Ця ситуація належно ілюструється у вірші Т. Шевченка «Якби-то ти, Богдане п'яний» [70], який описує народне обурення наслідками Переяславської ради.

Даний архетип втілюється у суспільній свідомості у тому, що кожен наступний герой країни, який претендує на роль батька нації, крім того потенційно є зрадником українського народу. Відповідно, соціальні сподівання щодо майбутніх перетворень автоматично орієнтовані на *background* цієї історичної зради, який закладено у підсвідомості кожного українця. Ця спадщина впливає на утворення кола «сподівання – реальність», в якому змінюються герої суспільного життя, але ролі залишаються незмінними.

Актуальність біблейського сюжету зради пов'язана зі складною та багатогранною історією нашої країни, в якій завжди була необхідність обирати сторону однієї з антагоністичних сторін, що впливала на її майбутнє. Разом з цим, необхідність вибору додає суб'єкту соціального сподівання аподиктичної достовірності, так як вибір має роботи кожен сам за себе.

Другий архетип українського суспільства пов'язаний з очікуванням на героя, який повинен не тільки повернути народу колишню славу, але й помститися за вороже приниження його представників. Цей архетип втілено у міфі про месника. Наратив міфу містить очікування божого суду на землі та передбачає появу героя з вибірковою почуттям справедливості.

Потреба у відпрацюванні травми полягає у деструктивному зіткненні активних членів суспільства з непереборними обставинами, які утворили великий обсяг нереалізованих сподівань. Відмінною особливістю вказаного міфу є те, що покарання мають понести усі, крім представників народу, що страждає.

Відчуження автора проєкції майбутнього від активної участі у досягненні соціальної гармонії призводить до проблемності у визначенні статусу суб'єкта перспективних відносин при перетворенні умов життєдіяльності на бажаний лад. Вказане відсторонення є спробою зняття відповідальності з автора соціального

сподівання щодо подальшого розвитку подій, але цей бар'єр знімає і суб'єкту причинність, що закономірно призводить до небуття у майбутньому соціальному просторі.

Персоніфікація соціальних сподівань у особі героя-месника та антигероя-зрадника впливає на посилення емоційності у сприйнятті майбутнього, а також виокремлення варіантів дій для суб'єкта суспільних відносин. Ця оціночна ідентифікація відіграє важливу роль під час маніпуляції проектуванням майбутнього на індивідуальному та колективному рівні. Вона відбувається з використанням минулого досвіду, теперішніх уявлень про суспільне життя, але має унікальне віддзеркалення у кожному конкретному учаснику суспільних відносин.

Цікаво, що міфологія суспільних відносин в Україні більшою мірою спрямована на рефлексію та не передбачає активної боротьби добра і зла. Вона заснована на внутрішньому самовдосконаленні людини за допомогою переходу від зрадника-антигероя до рятівника суспільства.

Звернемося до розгляду маніпуляцій соціальними сподіваннями на індивідуальному рівні. Людина зі сподіваннями є автором власного «Я», яке почалося від самозречення та закінчилось у втіленні цілеспрямованого шляху життя так, щоб результат відповідав баченню схваленого існування.

Аналізуючи формування дороговказів майбутнього, О. Корх визначає таку динаміку: «Самодостатність, яка вважалась виключним атрибутом космічного та соціального Цілого (Єдиного), поступово стає і атрибутом індивідуума, визнаним як факт» [31, с. 65]. Відповідно, суб'єкт соціального сподівання поступово стає дороговказом самому собі та змінює себе на шляху до «Землі обітованої».

Розберемося у самодостатності суб'єкта суспільних відносин. Аналізуючи роботи Л. Сонді, О. Мальцев знайшов точки впливу на майбутнє людини, які дозволяють трансформувати зміст її сподівань: «Сонді, передусім, досліджував і описував феномен того, що у людини існує два «Я», так зване «Я1» та «Я2»: одне «гарне і добре», інше «погане та зле». Достовірність факту сприйняття подвійності «Я» нескладно перевірити, оскільки будь-хто мисленнево полюбляє

розмовляти сам із собою – у цей момент «Я1» і спілкується з «Я2» [37, с. 74]. Якщо обидва «Я-учасники» діалогу знаходяться у людській свідомості, то людина без проблем може зберігати свою суб'єктність, так як зберігає баланс самооцінки у внутрішньому світі. Проте, якщо підмінити одне з «Я» зовнішнім джерелом, то людина мимоволі постає лише об'єктом майбутніх суспільних відносин, що впливає на сценарії її подальших дій.

Винесемо гарне «Я» у зовнішній світ і отримуємо шаблон наслідування, в якому погане «Я» людини намагається дотягнутись до свого ідеалу, реагуючи на зовнішні подразники від запропонованої моделі прийдешнього життя. Людина сподівається, але кінцева мета сподівання сформульована іншим учасником суспільних відносин. Відповідно, відбувається маніпулятивна об'єктивація автора проекції майбутнього.

Винесення образу антигероя у зовнішній світ породжує необхідність «наведення порядку», яка отримує форму активності щодо справедливої відплати при перетворенні умов існування у суспільстві. Погане «Я» у зовнішньому світі виступає символом недосконалості, яка потребує виправлення відповідно до прийнятих норм суспільної взаємодії.

Ця розбіжність між бажаним і дійсним у житті людини сприймається так само болісно, як і особиста втрата. Р. Талер наполягає в своїй роботі «Підштовхування» [74], що людина переживає втрати та недоліки у два рази сильніше, ніж надбання та здобутки. Відповідно, тиск на погане «Я» є більш дієвим, аніж використання механізму «імпринтингу», що обумовлено становленням суб'єктності в соціальному сподіванні через зовнішню оцінку інших учасників суспільних відносин.

Повне перенесення діючих осіб «оповідання» про майбутнє у зовнішній світ породжує нову ідентифікацію «Ми – Вони», яка є продовженням взаємодії поганого та гарного «Я». Питання у тому, що протистояння є природною формою буття людини, але воно має носити кінцеву мету, корисну для конкретної особи. Боротьба заради боротьби породжує суб'єктне небуття.

При маніпулятивному впливі змінюються інтерпретації ролей дійових осіб соціального сподівання, що формує напруження «автора» у необхідному для маніпулятора руслі. Г. Почепцов встановлює особу маніпулятора у вигляді спінодоктора [51]. Визначення статусу цієї особи може змінюватись (менеджер по роботі з громадськістю, іміджмейкер, прес-секретар), але факт залишається фактом – перспектива модулюється виключно для суб'єктивної користі.

Наступним аспектом маніпуляції соціальними сподіваннями є вплив на їх реалізацію. Г. Браун та її співавтори зробили висновок, що відчуття контролю може бути одним з центрів маніпуляції. На їх думку: «Ми можемо легко змінювати наші уявлення про майбутнє, щоб пояснити наявні відчуття. В якості альтернативи ми можемо активно міняти вплив на оточуючий світ, щоб підтвердити наші прогнози» [73, с. 411]. Необхідність пояснювати своє бачення майбутнього пов'язана з бажанням контролювати розвиток подій у соціальному просторі. Разом з цим, маніпуляція поясненням впливає на зміст проєкції прийдешнього.

Вказана ілюзія контролю повертає нас до маніпуляції змістом даної проєкції, яка впливає на трансформацію процесу її втілення у суспільному житті. Зміна сюжету соціального сподівання під час його викладення говорить про наявність процесуальних маніпуляцій проєктуванням майбутнього.

З ілюзії контролю походить і ілюзія передбачуваності, яка робить людину заручником оповідання про зміни у власному житті. Відтак, людина може стати об'єктом прийдешнього як під впливом інших учасників суспільних відносин, так і під тиском власного соціального сподівання. Час, коли проєкція майбутнього набуває суб'єктності є часом віри в ілюзію та ірраціональною взаємодією з майбутньою ідентичністю, яка рухає учасника суспільних відносин до неіснуючих умови життя.

Реальність соціального сподівання залежить від міри розкриття проєкції на перспективну взаємодію людини із зовнішнім світом. Встановлення цієї міри є визначенням межі можливого і неможливого, яка відображається у фізичному, ідеальному та соціальному світі.

Вимірювання здобутків у проекції майбутнього залежить від розуміння суб'єктом суспільних відносин дозволених обсягів привласнення бажаних благ і умов існування. Чим вище міра соціального сподівання, тим більше здобутків, але й більша ілюзорність реалізації цієї проекції на практиці у соціальному просторі.

Даний параметр проектування залежить від вміння людини перетворювати наявний світ на власну користь. Роль творця предметного світу дає їй відчуття керованості, яке подібне описаному вище.

Та ж міра до ідеального світу полягає у вірі людини у можливість реалізації проекції майбутнього у світі предметів та речей навколо неї. Бажання наблизитись до ідеалу ставить автора соціального сподівання у підпорядковану позицію. Міра розгортання проекції прийдешнього у світі є суспільним схваленням і визнанням можливості авторства подальших змін. Тобто вона є засобом для вимірювання перспективи життя, яка задає параметри практичної діяльності людини у її сценарію щодо прийдешньому соціальному простору.

Історичним прикладом важливості авторської міри соціального сподівання є «Півний путч» у Німеччині у 1923 році, який підтвердив те, що і тирану потрібне соціальне схвалення для реалізації власного бачення перспективи існування. Зазначимо, що поза мірою соціального сподівання існує тільки ілюзія прийдешнього. Якщо ж визначити та зафіксувати її у трьох світах, то немислимі та неможливі бажання можуть стати реальністю. Відповідно, при створення даної проекції важливе значення відіграє показник бачення майбутнього, який відповідає за реалістичність реалізації потрібного прийдешнього на практиці.

Міра соціального сподівання не є усталеною величиною. Її може встановлювати суб'єкт проектування сам для себе, а також вона визначається і для об'єкта майбутніх суспільних відносин. Міра цієї проекції має інтерсуб'єктний характер. Вона передбачає встановлення спільних меж прийдешнього, а також впливає на зміну інших параметрів суспільного життя.

Осмислюючи наведену інформацію, маніпуляція соціальними сподіваннями – це використання потреби людини боротись з обмеженнями і тому має



супроводжуватись належною реакцією у нормах суспільної взаємодії, що утворює конструктивне співвідношення потенціалу учасників подальшої життєдіяльності. О. Мальцев наводить такі характеристики подібного балансу: «Ключовими параметрами «Я» є «влада» та «гроші» (або їх замітники). Тобто, наше «Я» бажає влади та благополуччя. «Бути» та «мати» – це основні параметри «Я». Інші два параметри, які характеризують «Я» – це заборони та ступені свободи, до якої межі можна порушувати заборони, тобто, етика та мораль» [37, с.161]. Ці параметрами «Я» є основними важелями впливу на майбутнє людини та від них залежить змістовна спрямованість соціального сподівання. Його наповнення знаходиться між вказаними параметрами, які виступають основними інструментами для зовнішнього впливу на вибір прийдешнього та задають ступінь реалізації на практиці.

Гарантією від маніпуляцій у цій сфері є гармонізація світів людини по відношенню до організації подальшого існування. Євангеліє від Матвія містить наступний рецепт соціальної гармонії: «Бо яким судом судити будете, таким і вас будуть судити; і якою мірою міряєте, такою і вам будуть відмірювати» [26]. Баланс мір суб'єктів соціального сподівання починається з урівноваження предметного та ідеального світів, а також знаходить своє відображення у соціальному світі. Відхилення однієї міри від іншої постає наслідком маніпуляцій сподіваннями та надмірних домагань у одному з вказаних світів.

Повернемося до наративу соціального сподівання, який складається з образів прийдешнього. Вони виступають базовим елементом маніпуляції змістом проєкції майбутнього, яка спрямована на конкретну сферу суспільного життя. С. Кара-Мурза описує дію образів таким чином: «..образи, як і слова, мають суггесторне значення і породжують ланцюгову реакцію уяви. Нарівні з логосферою в культурі можна виділити особливий світ графічних і живописних форм, які сприймаються за допомогою зору – ейдосфера (від грецького слова ейдос – образ)» [28, с. 57]. Ейдосфера містить у собі матеріал для створення соціального сподівання, з якого формується уява про бажане та небажане майбутнє. Образ через суггесторні канали змінює перспективну активність, але

ця зміна зворотна, так як немає осмисленого продовження перспективи існування. Відповідно, соціальне сподівання стимулює соціальний розвиток суб'єкта тільки тоді, коли поєднує в собі чуттєву та мисленнєву його активність у майбутніх суспільних відносинах.

Використання образів потрібного життя є складовою маніпуляції проєкціями прийдешнього як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Проте, якщо в соціальних сподіваннях важливе значення має образ героя та антигероя, то в чуттєвих проєкціях майбутнього (уповання, мрія, надія) головною діючою особою є «Я». Зазначені образи будуються навколо оцінки перспективних дій та вплітаються у зміст сценарію соціального сподівання. Відтак, маніпулятивні образи цієї проєкції ґрунтуються на почуттях власності та страху, які відображаються у картинах прийдешнього пов'язаних із владою, грошима та різними формами зовнішнього контролю соціальної активності людини.

Образ спочатку формується у психіці як наслідок відчуття навколишнього світу, який після утворення осмислюється логіко-понятійним апаратом людини, призначеним для впорядкування та організації її життя. Майбутнє життя практично неможливо відчутти у даний конкретний момент, тому зовнішній тиск відбувається на основі симуляції передчуття прийдешніх змін і розбудови хибних казуальних ланцюгів щодо перетворення умов життєдіяльності. Тобто, створення соціального сподівання має носити форму мисленнєвої активності, яка впорядковує відчуття прийдешніх змін.

Варто зазначити, що окрім суспільного розвитку можлива спрямована активність на перспективну деградацію, яка також задається загальносуспільними шаблонами схвального майбутнього життя. Г. Сімуканова досліджує механізм універсалізації маніпулятивного впливу, який сприяє руйнації свідомого життя за рахунок апелювання до первинних потреб людини [76]. Вона описує загрозливе розповсюдження сфери спокуси, в якій синтезуються образи влади, грошей та заборонених бажань у вигляді єдиного вектору бачення прийдешнього існування.

Ейдосфера наповнюється образами тваринного життя людини, що впливає на збільшення аморфності соціального. Відбувається перехід на рівень

стимулювання споживання. Відповідно, більшу піддатливість до маніпулятивного впливу проявляє неосвічена антисоціальна людина, яку вже не можна назвати особистістю та членом суспільства.

Екстраполяція сфери плотських бажань на проектування майбутнього робить збудження його рушійною силою та виносить цю проекцію виключно у простір чуттєвої взаємодії людини зі світом. Відбувається зняття контрольних параметрів ідентифікації (міри соціального сподівання), що впливає на нівелювання суб'єктності учасника перспективних відносин, що перестають бути соціальними.

Попри значний арсенал інформаційного тиску на особистість, людина має вагомий інструмент протидії маніпуляції, який ґрунтується на відновленні самоідентифікації людини. В. Кривошеїн бачить цю ситуацію наступним чином: «Людина, що живе в суспільстві ризику, де наукова і буденна раціональність перебуває на стадії еволюційної невизначеності, повинна мати високий ступінь професіоналізму і компетентності. Ризик виступає як форма самоствердження і самовдосконалення людини, інтереси якої спрямовані на неординарні рішення, творчий пошук, самобутність» [32, с. 16]. Вміння ризикувати відтворює бачення себе не тільки у теперішньому, а й у майбутньому.

Окрім сформульованого бачення «людина – ризик – майбутнє» необхідно розглянути ситуацію відносно задоволення інтересів інших учасників суспільних відносин. В. Воронкова досліджує необхідність ризикованої активності як відповідь на незадовільний стан суспільства. Вона пише: «Ризик як атрибут невизначеності стає невід'ємною рисою кризового суспільства, в контексті якого перехід від одного соціального порядку до іншого супроводжується явищами соціального хаосу, які виступають специфічним положенням даної системи» [18, с. 17]. Зазначимо, що у традиційному суспільстві вміння ставити мету на межі можливого було ознакою належності до еліти, а в суспільстві ризику – це запорука виживання для кожного, яка формується через підтримку самоданості в соціальному просторі та унеможлиблює сторонній вплив. Відповідно, запорукою досягнення бажаного стану розвитку в перспективі є осмислений ризик, який не заглиблює суспільство у незворотну атракцію хаосу, а постає проявом

самоідентифікації та визначення персонального вектору подальшого існування в суспільстві.

Підбиваючи підсумки цієї частини дисертаційного дослідження зазначимо, що соціальне сподівання визначає вектор суспільного розвитку суб'єкта за допомогою фіксації незадоволення існуванням і зняття його за рахунок означення прийняттого розвитку подій у перспективі. Спрямованість на майбутнє розвивається як корекція між наміром і кінцевою метою за допомогою дороговказу щодо майбутніх перетворень.

Подолання протиріччя між бажаним та дійсним, а також між бажаним та отриманим міститься у побудові наративу соціального сподівання на основі комплексного співставлення і оцінки проєкції прийдешнього, а також результатів у «зміненому» соціальному світі. Формування та реалізації соціального сподівання є контрольними показниками для осмислення зміни умов життєдіяльності та їх сприйняття суб'єктом суспільних відносин.

Інтенція при проектуванні майбутнього працює у двох напрямках. З одного боку, вона наближає людину до омріяного життя за рахунок стимулювання практичної діяльності в напрямку обраної перспективи. З іншого боку, засоби стимулювання заглиблюють людину в світ чуттєвих переживань власного існування та віддаляють її від бажаної мети. Відповідно, соціальні сподівання спрямовані на суспільний розвиток мають переважно мисленнєвий характер, який дозволяє відійти від чуттєвої багатовекторності сприйняття прийдешнього.

Спрямованість на кінцеву мету соціального сподівання робить її самоданістю у свідомості людини, що мобілізує її сили на реалізацію проєкції у процесі соціальної та особистої життєдіяльності. Разом з цим, подібна деталізація накладає на учасника перспективних відносин відповідальність щодо конкретного самоздійснення у соціальному просторі.

Залишається відкритим питанням конструктивного розвитку автора соціального сподівання на основі стороннього впливу інших учасників суспільних відносин. Інформаційно насичене суспільство не залишає свободи для формування самостійного шляху у прийдешність. У хід ідуть такі засоби

маніпуляції, як експлуатація архетипів, тиск на параметри «Я» для викривлення людської долі, зміна акцентів у ідентифікаційному визначенні «Ми – Вони», які використовуються для поліпшення засвоєння зовнішнього розуміння «бажаного» майбутнього.

Зовнішній тиск на прийдешнє людини на буденному рівні відбувається через вплив на міру соціального сподівання, яка по-різному відображається у світі речей, абсолютних ідей та суспільних відносин. При цьому, саме соціальна міра сподівання виступає основою для встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин у подальшому існуванні. Від її наявності або відсутності залежить життєздатність, а відтак і самостійність автора цієї проекції майбутнього.

Наповнення ейдосфери образами суспільного життя слугує основою для створення сценарію соціального сподівання. Екстраполяція спокуси на сферу прийдешнього буття людини виконує подвійну функцію. З одного боку, уніфікація учасників глобальної людської взаємодії. З іншого боку, збільшення впливу на чуттєве та бажане, що призводить до трансформації змісту соціального сподівання за рахунок зняття самоконтролю над майбутнім. Відповідно, можна казати про спрямовану деградацію під впливом об'єктивації проекції прийдешнього та перенесення її на суггесторний рівень.

Одним із небагатьох виходів з цієї ситуації є застосування осмисленого ризику, який відповідав би збалансованій мірі соціального сподівання та підтримував самобутність людини у суспільному житті, яка є основою для унеможливлення маніпулювання її прийдешнім.

### **3.2 Життєвий цикл соціального сподівання як закономірність суспільного розвитку**

Соціальне сподівання можна віднести до продукту суспільної активності, який спрямовує визначення перспективних умов життєдіяльності. Ця проекція прийдешнього має базовий життєвий цикл у вигляді мисленнєвого зародження, виношування, народження, реалізації в реальному світі, природної або

неприродної смерті. Зазначений циклічний механізм організації майбутнього відштовхуються від того, що існує тут і зараз, а тим самим задає тенденцію подальшого суспільного розвитку.

Окремих сподівань багато, але всі вони вкладаються в спільний багатовекторний образ прийдешнього життя. Як будь-який продукт взаємодії індивідуального та колективного, соціальне сподівання може виступати в ролі стимулу життєвої активності людини, а може і у вигляді тягаря нездійсненності.

Водночас основний конфлікт в існуванні соціального сподівання полягає у протиріччі особистого та соціального «майбутнього Я». Далеко не всім людям вдається стати тими, ким вони мріяли бути в дитинстві. Стикаючись із контролем соціальних очікувань, деякі автори сподівання не витримують і відступають під тиском накладених рамок суспільного життя. Проте деякі з цих проєкцій народжуються знов і знов, щоб нагадувати людині про справжній сенс існування. Відповідно, соціальні сподівання виконують функції маяків, які задають вектор подальшого суспільного розвитку.

Процес функціонування цієї проєкції майбутнього є відображенням бажаного життя суб'єкта суспільних відносин, що заслуговує більш детального розгляду та аналізу в рамках темпоральної топографії буття. Дослідження основних складових життєвого циклу соціального сподівання є основою для його структуризації та детального аналізу в даній науковій роботі.

Задля висвітлення внутрішніх механізмів роботи соціального сподівання необхідне розуміння специфіки його практичного використання. Вона складається з калейдоскопу майбутніх відображень соціального простору, які охоплюють всі сфери життя людини. У Святому Писанні [10], роботі Д. Аліг'єрі [1] та М. Несправи [42] описується релігійний аспект життя та смерті соціального сподівання. С. К'єркегор [33], П. Штомпка [72], Дж. Мур [40] та О. Ахієзер [4] проливають світло на стадії циклу проектування майбутнього. С. Ожегов, Н. Шведова [45] та П. Сорокін [59] визначають структурні рамки життєвого циклу в соціальному просторі. Відтак, в дослідженні цього аспекту

соціального сподівання виділяється релігійний фундамент та комплекс соціально-філософських досліджень щодо забезпечення діяльності суспільства.

Життєвий цикл є поняттям, яке характеризує тривалість і розповсюдження процесів існування в біологічному, фізичному та соціальному просторі. Проте його можна використовувати і для опису осмислених соціальних процесів однієї темпоральної спрямованості. С. Ожегов та Н. Шведова бачать поняття «цикл» як: «Сукупність явищ, процесів, які складають кругообіг протягом визначеного проміжку часу» [45, с. 875]. Життєвий цикл є зібранням етапів функціонування живого організму, які відображаються у спрямованій зміні його фактичного існування у навколишньому світі.

Подібна темпоральна одиниця має умовно встановлені межі часу для виникнення, розвитку, становлення та угасання життєвого циклу, які можуть порушуватись за рахунок різноманітного використання потенціалу організму. Проекція є відбитком мисленнєвої активності автора, а відтак, життєвий цикл соціального сподівання є копією відрізка прожитого ним і містить характеристики та змістовну специфіку його соціальної активності.

Наявність рефлексії з приводу встановлення меж етапів існування учасника суспільних відносин допускає можливість віддзеркалення осмислених проєкцій майбутнього на кожному з них. Отже, життєвий шлях соціального сподівання є узагальненою картиною моделей онтогенезу в суспільстві, яка викладена на градуйовану суб'єктом вісь прийдешнього. Зазначимо, що саме подібні викладки трансформують наявну соціальність в інтересах проєктної спільноти, тим самим задаючи загальний напрямок суспільного розвитку.

Свого часу Д. Аліг'єрі в творі «Божественна комедія» запропонував універсальну конструкцію для споглядання прийдешнього, яка стала матрицею для формулювання особистої та соціальної перспективи. У художньому переосмисленні соціального сподівання конструктивні елементи його життєвого циклу можна порівняти з чуттєвим пеклом образів майбутнього, впорядкованим і зваженим чистилищем можливостей і потенцій, а також раєм подій та вольових вчинків або поверненням до пекла.

Д. Аліг'єрі бачив сенс інтенції на трансцендентне існування в любові. Він писав:

«Уяви, міць втрачаючи, зникала,  
Та волю, спрагу, яку ми побачили,  
Вабила колами одвічного циклу,  
Любов, що рухає і сонце, і зірки» [1, с. 507].

Відтак, звертаючись до циклічного існування соціального сподівання, ми шукаємо універсальну модель життя, яка повторюється для вирішення питання якості та тривалості перебування суб'єкта в соціальному просторі.

Пекло чуттєвого етапу циклу соціального сподівання полягає в необмеженості варіантів майбутнього та статусів його учасників. Вибір вірного напрямку подальшого існування є тривалим процесом, який засновано на *екзистенційному* *ангсті* перед небуттям у перспективі.

*Екзистенційний* *ангст* збільшує до безкінечності кількість імовірних образів майбутнього в напрямку песимістичного результату, що значно ускладнює формулювання проєкції перспективи. Разом з цим, вибір полягає у розстановці акцентів і пошуку протидії *ангсту* для побудови вільного життя.

Розмірковуючи над першим етапом життєвого циклу соціального сподівання, потрібно вказати на багаторівневність, складність і різноплановість його протікання. Якщо виділити окремо зародження цієї проєкції прийдешнього, то найбільш повно воно співпадає з моделлю «Чорна скринька». Бурі, які тривають у «чорній скриньці», є діалогом із долею на рівні чуттєвих пошуків майбутнього.

Свого часу С. К'єркегор зазначав: «Доля – це відношення до духу, яке є зовнішнім, це відношення між духом і чимось іншим, що вже не є дух, але до чого він, проте ж, повинен стояти в «духовному» відношенні. Доля як раз і може позначати таку протилежну сутність, яка виступає єдністю необхідності і випадковості» [33, с. 120]. Тобто сила духу протистоїть долі, а також виступає рушійною силою у виборі належного напрямку майбутнього суспільного життя.



Ці два варіанти сприйняття та осмислення прийдешності є розстановкою акцентів у суб'єкт-об'єктних відносинах людини зі світом.

Так, на противагу базовому циклу функціонування соціального сподівання може утворюватись цикл нереалізованих сподівань. Він виникає під впливом доленосних подій у оточуючому середовищі та характеризується зміщенням суб'єктності в бік власника потенціалу перетворення майбутнього. У змісті долі фіксується перелік піків і падінь у життєвому циклі автора соціального сподівання, що вкладається у проекцію майбутнього. При падінні, як складової цього циклу, відбувається взаємний пошук достатнього буття. Людина шукає у суспільстві підтримки для вирішення її проблем, а суспільство «*hominem quaero*» задля формулювання уособлення людини майбутнього.

Звернення філософських пошуків до впливу долі на життя людини є спробою винесення перспективної суб'єктності за дужки, що обумовлено посиленою невизначеністю прийдешнього. Доля як медіатор зовнішнього та внутрішнього світів є засобом перспективної інтенції, в якій розгортається загальний сценарій існування у прийдешньому, який фрагментується у відокремлених сподіваннях.

Практика долання долі передбачає зміну топології життєвого циклу соціального сподівання через заперечення наявного тренду подальшого розвитку подій та встановлення нових горизонтів. Дж. А. Сіммонс шукає подібні медіатори у С. К'єркегора. Він пише: «Тим не менш, я буду наполягати, що в світлі точки зору С. К'єркегора ми повинні розуміти, що сподівання, яке утримує нас «життєрадісними» –це надія, заснована на очікуванні правовірного існування, а не на очікуванні успішних соціальних програм. Дійсно, для С. К'єркегора це засновано тільки на вічному, яке асоціюється з вірністю Богу та доброті, що ми можемо знайти в старанній праці, мотивуючись призивом вірності жити пристрасно в теперішньому» [74, с. 2]. Тобто Дж. А. Сіммонс бачить генезис соціального сподівання в циклічній зміні суб'єктності та в маятниковому переході на наявне та прийдешнє. При цьому подолання страху небуття орієнтовано на осмислення цінності теперішнього вчинку в житті людини.

В основу процесу зародження соціального сподівання покладено причинність як напрям зміни стану людини в просторі та часі, а також їх відтворення на власний розсуд. Для цього феномена причинність може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. М. Бунге писав: «Причинність є не категорією відносин між ідеями, а категорією зв'язку та детермінації, яка відповідає дійсній рисі (внутрішнього та зовнішнього) світу» [13, с. 18]. Відтак, соціальне сподівання народжується з хвилі збудження активності подій у суспільстві на основі встановлення причинного зв'язку внутрішнього та зовнішнього світів.

Із цього взаємозв'язку проекції і реальності народжується соціальний світ. В. Бех зауважує: «Діалектичне «перетворення» умови на зумовлене, причини – на наслідок, загального – на особливе, підстави – на результат є загальним законом формування цілісних систем – від космологічних до соціальних. Відповідно до цього і відбувається перетворення сукупності біологічних об'єктів і форм їхньої взаємодії у відносно замкнутий світ соціальної дійсності, що безперервно розвивається» [9, с. 114]. У залежності від того, чим обробляється ця хвиля, виникають різні за статусом проекції майбутнього, а також відповідно і простори життєдіяльності. На виході з «чорної скриньки» людських бажань з'являється бачення прийдешнього, яке може одночасно перетворитись на проекцію прийдешнього життя у вигляді надії та сподівання та тим самим задати вектор подальшого розвитку подій.

В. Пантін стверджує: «При поясненні хвильового та циклічного характеру соціально-економічних та соціокультурних процесів прийнято виділяти зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) фактори, які діють на соціальну систему та обумовлюють її хвильовий розвиток» [47, с. 38]. Зовнішні фактори впливають на всі стадії життєвого циклу соціального сподівання. Крім того, саме воно є відображення впливу одиничного на існуюче спільне.

Цикли проектування майбутнього споріднені з фізичними циклами в навколишньому світі, які можна спостерігати протягом життя. Подібний цикл «сподівання – очікування» носить змішаний характер і пов'язує людину як із

соціальним, так і з фізичним світом. Крім того, на даний цикл впливають внутрішні фактори, які виражаються в наявності тиску очікувань членів суспільства та здібностей їм протистояти.

Умовні бар'єри громадських вимог спрямовані на відчуження людини від майбутнього задля стабілізації його існування. Соціальне сподівання є знаряддям боротьби людини за власне бачення прийдешнього в рамках суспільних відносин. Парадоксальним є те, що зниження очікувань в умовах кризи не призводить до буйного квіту сподівань, що наводить на думку про їх взаємну залежність та взаємодоповнення.

Для того щоб проекція майбутнього отримала статус соціального сподівання, до її формулювання необхідно долучити пропозицію вольового авторського втручання для зародження події в навколишньому соціальному просторі. Зазначимо, що статус проекції може змінюватись багато разів у відповідності до впливу об'єктивних та суб'єктивних факторів на життя суб'єкта соціального сподівання.

Наприклад, відсутність потенціалу до змін робить сподівання звичайним очікуванням. Хвиля синусоїди загального циклу «сподівання – очікування» змінюється в залежності від накопичення та використання запасу міцності суб'єкта суспільних відносин. На піку очікування відбувається накопичення цих засобів перетворення майбутнього, а на піку сподівання – використання.

В. Пантін порівнює хвилі та цикли. Він стверджує: «Хвилі, як і цикли, включають періодичні зміни стану системи, причому ці зміни розповсюджуються в просторі. У той же час хвилеподібний рух не обов'язково передбачає повернення основних параметрів системи до вихідного значення; система може хвилеподібно еволюціонувати» [47, с. 22]. Із цього твердження можна зробити два висновки. По-перше, хвилі циклу соціального сподівання розповсюджуються на індивідуальний простір людини, який виступає складовою соціального простору. По-друге, сподівання може не повертатись до очікування як вихідного положення проекції майбутнього, а переходити на умовно прийнятну відмітку

перетворення соціального простору. Тобто у взаємодії «індивідуальне – колективне» оголошується тимчасова нічия.

В. Пантін пише: «Хвилеподібність як форма та принцип соціальної еволюції передбачас, з одного боку, певну спрямованість розвитку соціальної системи, наприклад, тенденцію до її ускладнення, а з іншого, наявність періодичних хвильових змін, які відповідають різним станам і рівням організації даної соціальної системи» [47, с. 25]. У такому разі можна казати про те, що хвилювання на умовному «ринку» соціальних сподівань задають ритмічність і послідовність змін в процесі суспільного розвитку.

Якщо неспівпадіння індивідуальних і колективних ритмів у житті людини може бути ознакою проблеми, то неспівпадіння синусоїд хвиль «сподівання – очікування» з хвилями розвитку суспільства є «грою розуму», яка захищає організм людини від перенавантаження в умовах соціальної кризи. Очікування як прояв соціальної інфантильності активізується в умовах спаду рівня існування, а сподівання формуються та організовуються на чіткій та зрозумілій ресурсній основі підйому життя. Відповідно, послідовність зміни проєкцій сподівання та очікування пов'язана з умовами життєдіяльності суб'єкта суспільних відносин.

Аналізуючи бачення змісту хвильових процесів В. Пантіним, можна встановити значення соціального сподівання для розвитку суспільства. Він стверджує: «Поняття активного або збудженого середовища передбачає, що розповсюдження імпульсу в ньому відбувається за рахунок енергії, яка міститься в його елементах. В активному середовищі імпульс генерується кожною його частиною, в результаті чого виникають автохвильові процеси» [47, с. 26]. Відтак, соціальні сподівання виступають імпульсами для виникнення автоколиваний простору життєдіяльності. Зазначений процес функціонує на основі накопичення імпульсів до вибухонебезпечної межі задля зміни траєкторії суспільного розвитку.

Соціальне сподівання визначається в рамках виходу суб'єкта на межу, яка у багатьох випадках співпадає з місцем зустрічі внутрішнього та зовнішнього світів людини. Відповідно, вміння сподіватись – це сміливість знаходитись на межі, яка

сама по собі є початком (нульовою позначкою) подальшого розвитку подій. При цьому, знаходження на межі координат має поєднуватись із розумінням можливості їх задавати за рахунок різних проєкцій майбутнього.

Незважаючи на відмінність у генезисі уповання, надії, очікування та сподівання, вони виступають попередньо рівнозначними проєкціями прийдешнього, які мають різний потенціал і межу реалізації. Ці проєкції виникають на початковому етапі осмислення існування, виходячи з особливостей сприйняття людиною навколишнього середовища.

Зосередимось на характеристиках циклічності. П. Сорокін пише: «В абсолютно циклічному процесі остання фаза даного повторення повертається до своєї першої фази, а цикл починається знов, проходячи той же самий шлях, який він зробив до цього. Проте у відносно циклічному процесі траєкторія наступного циклу не співпадає повністю з траєкторією попередніх циклів» [59, с. 108]. Якщо не брати до уваги катонівські цикли майбутнього в стилі «Карфаген має бути зруйновано», то життєві цикли соціального сподівання відносяться переважно до умовно циклічних мисленневих процесів.

Основний оберт даного циклу починається в процесі формулювання проєкції майбутнього та її співставлення з соціальними очікуваннями. Дана стадія небезпечна тим, що аксіологічна оцінка та спроба синхронізації з очікуваннями інших членів суспільства можуть «заморозити» будь-яке бачення прийдешнього, яке не вписується в узагальнене його розуміння.

Суспільне утворення дотримується необхідності виживання та відсіювання ризикованих сподівань. Перехід від образу до проєкції майбутнього відбувається у вигляді серії інтеракційних актів, які необхідні для обрання найліпших умов життєдіяльності та хронологізації кроків для їх досягнення.

Основою для осмислення образу прийдешнього та формування його проєкції виступає медіація як засіб врегулювання розбіжностей індивідуальної та колективної перспективи. Медіація дає можливість сформулювати конструктивне соціальне сподівання. О. Ахієзер стверджує: «Свобода, яку несе медіація, полягає в прагненні формувати нові цілі, нові засоби, нові умови, новий вибір, тобто

постійно розширювати, поглиблювати сам зміст свободи. Без поглиблення свободи в результаті розвитку медіації неможливий вихід до нових смислів, до нового синтезу, до нових заходів. Свобода – умова, засіб і мета медіації, її результат» [4, с. 108]. Соціальне сподівання виступає вираженням майбутньої свободи через несвободу медіації індивідуальної та колективної перспектив.

Медіація як засіб синхронізації соціальних сподівань розвивається через фасилізацію та партиципацію. Вони становлять змістовне наповнення суб'єкт-суб'єктних відносин на піку цього життєвого циклу. З одного боку, допомога ініціатора популярної проєкції майбутнього своїм послідовникам, а з іншого, належність послідовників до спільного шляху в «світле майбутнє».

У життєвому циклі соціального сподівання наявні дві інтенції перспективних відносин. По-перше, односпрямовані відносини, які мають значення для створення відображення автора сподівання у прийдешньому. По-друге, різноспрямовані відносини, які орієнтовані саме на інтерактивну соціальність у нього ж.

Якщо звернутись до недетерміністського розуміння свободи у вигляді відсутності причинно-наслідкових зв'язків, то свобода автора соціального сподівання постає нульовою відміткою в процесі формулювання та реалізації бачення прийдешнього. Свобода є альфою та омегою вимірювання циклів соціального сподівання. Вона є інструментом опредметнення волі людини до конструктивної зміни умов життя для досягнення благоустрою в майбутньому. Свобода з'являється при народженні сподівання та зникає при його загибелі, що пов'язано з процесом вивільнення та опредметнення бажаного.

Свобода в життєвому циклі соціального сподівання змінюється на кожній стадії його функціонування. Якщо на першій стадії обмеженням є лише уява автора, то на другій починають впливати закони логіки та соціуму, а на третій ще і об'єктивні умови проживання.

Виходячи з цього, свобода соціального сподівання з'являється при його створенні та зникає в процесі реалізації у практиці суспільних відносин. Нереалізовані проєкції майбутнього вільні за своїм змістом, а реалізовані

обтяжені емоційним та соціальним фоном існування їх суб'єктів. Соціальне сподівання як перехід від умовного майбутнього до наявного теперішнього є реалізацією думки людини, яка ілюструє життя, що триває.

Підкріпленням цього твердження є визначення свободи волі М. Несправою, який формулює особливий погляд на послідовність соціальних змін у житті віруючої людини. Він пише: «Свобода волі щомиті ставить нас перед вибором і Господь не втручається, поки вибір не зроблено. Але вибір – це не нагорода, як нам намагаються довести демократи. Вибір – це покарання, це кривава молитва в Гетсиманському саду, це страх і сумнів, але це та єдина точка в часі і просторі, коли людина залишається на одинці сама з собою. В її волі програти або перемогти, і «перемогти» тут означає зовсім не танець на попелищі переможених ворогів, а вистраждану можливість залишитися з Христом. До речі, етимологія слова «перемога» не містить мстивого відтінку, а описує радісний стан, що виникає після біди» [42, с. 100]. Людське відчуття страху перед майбутнім небуттям як складова свободи волі перспективних дій огортає процес аналізу альтернатив та конкретизує суб'єктність при реалізації соціального сподівання у всіх сферах суспільного життя. Даний страх створює ефект імплузії для формування проєкції майбутнього, що відображається у чуттєвому фоні для її впровадження на практиці.

Молитва в Гетсиманському саду є одним з перших зафіксованих відбитків мисленнєвого конструювання духовного фундаменту соціального сподівання. Глава 26 Євангелія від Матвія містить потрійне повторення цієї молитви Ісуса: «Отче мій! Якщо можна, нехай омине Мене ця чаша, проте, не як Я хочу, а як Ти хочеш» [10, с. 1049]. Унікальність цієї проєкції майбутнього в набутті суб'єктності для перспективних дій шляхом звернення до духовного ідеалу. Ця молитва є показником можливості оформлення соціального сподівання на основі співставлення «теперішнього Я» та «Ідеал». У подальшому зречення власного Я використовується у Християнстві як повторювальний процес становлення духовної особистості.

Даний відрізок життєвого циклу соціального сподівання є сукупністю дзеркальних відображень «імовірних Я», які перевіряються на життєздатність в умовах суспільного середовища. Зазначений аналіз відбувається на піку синусоїди вказаного циклу. Інколи він може початись і закінчитись виключно як мисленнєва конструкція. По-перше, якщо перевірка пройшла невдало, по-друге, якщо проекція майбутнього екстраполюється на інших учасників суспільних відносин.

Проблема вибору в процесі осмислення соціального сподівання змушує шукати засоби для скорочення етапу обрання напрямків подальшого життя. Люди винайшли велику кількість засобів скорочення дистанції для реалізації потрібного, але найпростіший засіб викладено ще в книзі «Кодекс Бусідо». Автори книги наполягають, що правильне рішення знаходиться на відстані між вдихом і видихом. Якщо вибір робиться між трансцендентними проекціями майбутнього на індивідуальній вольовій основі, то краще дотримуватись зазначеного методу прийняття перспективних рішень.

Найбільш доречним прикладом практики створення впливової словесної проекції прийдешнього є молитва. Формування належної конструкції передбачає орієнтир на основних учасників подальших відносин та в цілому на денотат соціального сподівання.

У молитві І. Кронштадтського міститься наступна конструкція інтерсуб'єктної проекції майбутнього «Господи! Ім'я Тобі Любов: не залишай мене, гріховну людину! Ім'я Тобі – Сила: підкріпи мене, коли знемагаю та падаю! Ім'я Тобі – Світло: просвіти мою душу, затьмарену життєвими пристрастями! Ім'я Тобі – Мир: заспокій бентежну душу мою! Ім'я Тобі – Милість: не припиняй милувати мене» [39, с. 62]. Це звернення містить інтенцію на адресата, який ототожнюється з належними цінностями, необхідними для її реалізації. При цьому відправник намагається засвоїти зазначені цінності за рахунок зворотного віддзеркалення та у спробі наблизитись до статусу адресата.

Іншим засобом звернення до ідеалу в проекції майбутнього є репетитивні практики монахів-амідаїстів. На думку А. Спеваковського: «Суть вчення Дзьодо



була вкрай проста – вона полягала у постійному повторі імені Амїда: «Наму Амїда буцу» – «Приклоняюсь перед будою Амїда». За трактуваннями монахів-амїдаїстів, цього повністю достатньо для врятування (майбутнього народження) любої людини, якою би вона не була за життя» [60, с. 54]. Репетативність соціального сподівання розкривається через систематичне введення його у своє життя у вигляді озвученого значення бажаного прийдешнього. Повторення не гарантує реалізації даної проєкції, але гарантує, що її автор відчує віру в це.

Відчуття майбутнього є першоосною, на якій базується подальша мисленева надбудова для створення соціального сподівання як проєкції перспективного існування. Розглядаючи емоційну комунікацію людини із зовнішнім світом, Ж. М. Робін виділяє два процеси, які мають часову тривалість і значення: «При інтроекції щось належало оточуючому середовищу та суб'єкт змусив це щось перейти в середину організму; при проєкції він змусив щось, що йому належало, перейти у напрямку оточуючого середовища» [53, с. 49]. Інтроекція є засобом осмислення майбутнього на основі засвоєння успішних зразків поведінки. Інтроекція в сподіванні постає підґрунтям для розвитку комунікацій в перспективних суспільних відносинах, що з часом перетворюється на проєкційний імпринтинг.

Проєкція та інтроекція описуються як зворотні засоби контакту з оточуючим простором, які можуть виступати у вигляді реакції людини на майбутні зміни в ньому. Вони супроводжуються аналітичним обґрунтуванням бачення перспективи або розвиваються паралельно в процесі пізнання розвитку суспільних відносин. Одночасне використання послідовності та паралельності в процесі створення соціального сподівання дає змогу краще реагувати на швидкість змін у прийдешньому.

Доповнюючи висвітлення практики взаємодії з майбутнім та переосмислюючи здобутки К. Лоренца, визначимо два напрямки проєктування перспективи: *принтинг* та *імпринтинг*. Вони стають інструментами, за допомогою яких людина долучається до створення соціального сподівання.

Якщо в імпринтингу суб'єкт засвоює корисні зразки поведінки та реакції на зміни у оточуючому світі від зовнішнього джерела, то у принтингу відбувається трансляція набутого досвіду успішної або невдалої реалізації соціального сподівання. Соціальний світ виступає «акумулятором» практики створення віддзеркалень майбутніх змін.

Практика перенесення інтенції на адресата соціального сподівання у зовнішній світ знайшла своє відображення і у суспільному житті, коли внутрішній життєвий або професійний простір доповнюється портретами лідерів нації, на яких покладаються загальносуспільні сподівання. Водночас подібні випадки наявні навіть і в громадах, які не визнають необхідності зображення релігійних образів, що наводить на думку про більш глибоке коріння фіксації зовнішніх орієнтирів соціального сподівання. Наповнення життя «точками опори» для стійкого сприйняття майбутніх змін.

Причини винесення в зовнішній простір адресата соціального сподівання та перенесення на нього вольових якостей щодо перетворення майбутнього полягають у песимістичному сприйнятті лінійності соціального часу та необхідності відсторонення від емоцій, які провокують думки про небуття. Відтак, подібний механізм працює не тільки як компенсація деструктивних міжособистісних відносин у теперішньому, а й як уникання негативних переживань щодо майбутнього.

Проекція «на словах» є головною формою мисленнєвого контакту людини з оточуючим світом. Об'єднання в лінгвістичних конструкціях суб'єктивного значення людської взаємодії та її відображення в житті людини розкриває сенс осмисленого існування в соціальному просторі.

Особливе значення має проекція майбутнього як складова розвитку потенціалу життєдіяльності. В її рамках передаються не тільки емоції та стани, а й значення об'єктів і суб'єктів соціального простору щодо перетворення подальшого життя людини. Синтез емоцій та значень оформлює дві гілки проекційної цінності, яка включає позачасову та перспективну оцінку учасників майбутніх суспільних відносин.

Значення соціального сподівання тотожне значенню сенсу життя, яке складається з сукупності причинно-наслідкових зв'язків у ньому. Навіть відчуття майбутнього стають часткою проекції, якщо отримують власне суб'єктивне значення для суб'єкта сподівання. Подібне стосується і есхатологічних проекцій, але оцінка смислу виходить із необхідності небуття.

Отже, значення соціального сподівання в тривалості та наповненості буття, що повертає нас до необхідності співставлення дурної безкінечності і осмисленого кінця. При цьому оцінка значення перспективи відбувається у діапазоні середнього та найвищого, що пов'язано зі специфічним баченням соціального балансу.

Одним із фундаментальних дослідників лінгвістичного оформлення проекції був Л. Вітгенштейн. Він наполягав, що: «...область денотатів: предмети, положення речей, ситуації та факти. Вони не належать пропозиції. Їй належить те, що належить проекції, тобто область знаків: імена і властивості або відношення, елементарні пропозиції» [19, с. 59]. Саме пропозиція як область предметів у думці являються складовими елементами лінгвістичної проекції майбутнього, яка задає їх значення для людини наперед, що стимулює досягнення суб'єктивно бажаних умов існування в перспективі.

Соціальне сподівання унікально тим, що воно фіксує денотати, які не мають фактичного відображення в наявному, але повинні реалізуватись у прийдешньому. Структура цієї проекції містить джерело, адресата сподівання, ланцюг розвитку подій та кінцеву мету проектування.

Якщо у фізичному просторі проекція передбачає настання події в залежності від закладених умов, то у соціальному просторі – це віддзеркалення суспільних відносин на суб'єкт-суб'єктному рівні, спрямоване на зміну умов життєдіяльності у кращому напрямку. Змістовно процеси принтингу та імпринтингу спрямовані на передпізнання і попереднє опрацювання майбутнього соціального простору, що передбачає наявність комунікативної співучасті між учасниками соціального сподівання.

Поруч із передрозумінням і передпізнанням присутнє перспективне перетворення, коли людина своєю активністю у теперішньому часі викарбовує майбутнє не тільки для себе, а й для інших. Інкарнація перспективи буття є актом творіння, який вимагає субсидіарної відповідальності суб'єктів проектного процесу. Існуючі регулятори соціального простору вимагають відповідального ставлення до наявного, але суть важливо обережно ставитись до імовірного, яке тотожне ядерній реакції, а не «змаху крила чорного лебедя».

Зазначені напрямки реалізації соціального сподівання впливають на функціонування інверсійного циклу, який змінює статус проекції майбутнього. О. Ахієзер пише з цього приводу: «Інверсія – яскравий прояв цієї думки, так як саме подолання переходу між полюсами дуальної опозиції відбувається логічно якби поза часом, як миттєве перевертання сенсу. Причина виникнення такої логічної форми очевидна: природа інверсії носить емоційний характер. Це спроба суб'єкта відповісти на дискомфортний стан своєрідним емоційним вибухом, при якому затримка в часі є небезпечною і не потрібною» [4, с. 123]. Інверсійний цикл в процесі реалізації соціального сподівання зумовлені спротивом оточуючого середовища на втілення особистої волі в майбутньому.

Якщо проекція втрачає статус сподівання та стає очікуванням, то процес життєвої активності людини значно уповільнюється. Відповідно, подібне перетворення соціального сподівання більш правильно називати конверсією. Інверсійний цикл «перетворення – переосмислення» є комплексним оновленням перспективного бачення внутрішнього та зовнішнього світів один в одному, що трансформується в залежності від сприйняття людиною соціального часу.

Повернемось до медіації. Вона заснована на довірі та виходить з того, що свобода творіння не існуватиме в будь-яких проявах страху перед подальшими суспільними відносинами. П. Штомпка писав: «Для того щоб активно і конструктивно примірюватись до майбутнього, ми повинні мати довіру. Політики повинні вірити в ефективність і схвалення пропонованих ними стратегій, вчителі – у здібності своїх учнів, винахідники – в надійність і корисність своїх нових продуктів, а прості люди повинні вірити всім тим, хто займається

представницькою діяльністю» [70, с. 55]. Медіація в соціальному сподіванні – це довіра до майбутніх продуктів опредметнення спільної діяльності, до її віддзеркалення в соціальному просторі та до нього самого.

Зазначений тезис повністю та беззаперечно знімає ефективність всіх форм «шокової терапії» як засобу насильницького переходу від одного фазового періоду до іншого, так як знищує довіру, заважає баченню майбутнього та створює невичерпне джерело травми. Це дає соціальним сподіванням на «спасіння через шок» статус жертвоприношення заради туманної перспективи.

Стадія реалізації в життєвому циклі соціального сподівання залежить від рівня довіри до його суб'єктів в умовах майбутнього. Людина визначає суб'єктні вектори довіри задля подолання ймовірної відстані до бажаної мети. Тривалість цієї стадії залежить від реалістичності поставлених цілей для втілення проєкції прийдешнього.

Зміна та координація в медіації можлива за рахунок пошуку засобів контролю прийдешнього життя. П. Штомпка стверджував: «Щоб мати більшу впевненість відносно майбутніх подій, а не тільки їх передбачити, нам доводиться деякі з них часом контролювати. Цей контроль охоплює різноманітні рівні. Прийдешні події ми можемо контролювати повністю, якщо маємо засоби примусу або маємо повну владу над ким-то іншим (наприклад, тюремний наглядач)» [70, с. 71]. Якщо дивитись на це твердження, то можна подумати, що кожна людина – це потенційний диктатор для власного або іншого прийдешнього. Водночас довіра між учасниками соціального сподівання залежить від медіації, яка задає полісуб'єктність в організації суспільного життя. Відтак, дана проєкція прийдешнього не робить людину вільною, а робить її відповідальною за наслідки своїх дій.

Якщо відстань між реалізованими сподіваннями зумовлена набуттям відповідальності суб'єктом, то відстань між нереалізованими сподіваннями визначається лексичною формою «міг би». Аналізуючи результативність у людини у соціальному просторі, Дж. Мур писав: «Безперечним у цій проблемі являється тільки те, що якщо ми маємо свободу волі, то має бути вірно, у

встановленому значені, що ми ніколи не могли б здійснити те, чого не здійснили» [40, с. 308]. Людям завжди властиво жалітися про нездійснені сподівання, але відсутність когнітивного зв'язку в діях людей робить ці нульові відмітки об'єктивно нездійсненими. Дана позиція виносить вказане сподівання на рівень сенситивно-неотичного небуття.

Прийнявши за основу той факт, що всі сподівання мають соціальний характер треба залишити місце для виключення. Антисоціальні сподівання можливі, але на нетривалу відстань соціального часу, так як несуть у своїй основі небуття.

Життєвий цикл соціального сподівання є продовженням популярних потуг до зміни майбутнього існування. Стадії його життєвого циклу мають повторювальний характер, що відображається у спрямованості соціальних процесів. Так, суб'єктів соціального сподівання не хвилює страх колективного небуття, але бентежить катастрофічна несподіванка, яка порушує закономірне функціонування суспільства.

Для її розуміння повернемося до розуміння П. Штомпкою довіри між учасниками майбутніх суспільних відносин. Він зазначає: «Непередбачуваність стає ще більш очевидною, коли ми зустрічаємось з колективними або об'єднаними діями багатьох людей, складні взаємини яких призводять до виникнення якісно нових властивостей для непередбачуваних результатів спільних дій з точки зору окремих учасників» [70, с. 75]. Аналіз макрорівня сприяє виокремленню нової фігури в життєвому циклі соціального сподівання, яку можна назвати візіонером, так як він презентує картину майбутнього, необхідну та бажану для максимально великої кількості людей. Разом з цим, наявність візіонера не заперечує існування суб'єкта сподівання як відповідальної особи щодо його реалізації. Взаємодія «візіонер – суб'єкт» є відображенням ієрархічних відносин на активному рівні проектування.

Візіонер виконує подвійну функцію, яка включає виконання ролі об'єкта інтенції автора соціального сподівання та аподиктичного фільтра у перетворенні несподіваного у зрозуміле й буденне. Крім того, візіонер є інкарнацією нової

еліти, яка стане аберацією існуючої соціальної верхівки. Тобто боротьба еліт відображається в їх здатності продукувати соціальні сподівання та бути творцями прийдешнього на практиці, а суб'єктна інтенція в проекції майбутнього є перерозподілом вольових зусиль щодо її реалізації в теперішньому.

Цикли соціальних сподівань на пряму пов'язані з розвитком суспільної свідомості та обґрунтовуються через закон заперечення заперечення. Розвиток нових умонастроїв заперечує наявний уклад суспільного розвитку та імовірну перспективу. Це пов'язано з обертом еліт і специфікою культурного розвитку суспільства.

В. Пантін доводить: «Еволюція суспільної свідомості завжди в тій або іншій мірі включає процеси періодичного заперечення та відтворення певних принципів поведінки, уявлень про бажаний устрій суспільства, відношення до існуючого суспільного та політичного ладу» [47, с. 160]. Відтак, зміна соціального сподівання є зміною спрямованості візюнера або заміною візюнера взагалі у відповідності до вимог суспільного утворення. У цій ситуації ми маємо унікальний випадок, коли соціальні сподівання дорівнюють соціальним очікуванням та обумовлюють одне одного.

Соціальні сподівання особливі у своєму баченні напрямку творіння майбутнього. Утворившись за рахунок атракції, вони сприяють деконструкції наявного світу суспільства, так як самі є подібним світом, який не вписується в актуальне розуміння спільної перспективи.

Фактичним обмеженням їх розповсюдження є фізичні можливості прихильників обраної проекції майбутнього. Прикладом даної ситуації є спроби колишньої радянської влади масштабувати ідею комуністичної революції на країни Східної Європи, Азії та Африки, які закінчились разом із нею.

У протилежність обмеженням є хаотична безмежність соціальних сподівань, які виступають продуктом особливої спільноти, яку Х. Ортега-і-Гассет розглядав як натовпом. Він писав: «Натовп, який виник на авансцені суспільства, раптово став зримим. Раніше він, виникаючи, залишався незримим, гуртуючись всередині сцени. Зараз він вийшов до рампи – і сьогодні це головний персонаж. Солістів не

залишилось – один хор» [45, с. 16]. У такому разі зміна форми та змісту носія проєкції майбутнього впливає на характер розвитку соціальних сподівань, які лишаються обмеженнями та тим самим стають небезпечними для суспільства.

Зауважимо, що натовп існує в часи достатку, час кризи народжує справжню особистість. Тобто цикл зміни індивідуального та колективного в соціальному сподіванні залежить від умов перебування в соціальному просторі. На даний час натовп перетворився на мережу, що значно полегшило розповсюдження стандартизованих проєкцій майбутнього.

Натовп заснований на чуттєвій ідентичності, що небезпечно і для носіїв антагоністичних поглядів на прийдешність. Водночас натовп можна оцінити більш конструктивніше, ніж мережу, так як він є цілісним організмом, а мережа сукупністю самоізолюваних суб'єктів.

Нова форма соціального простору визначає два напрямки перспективних пошуків. По-перше, як знайти власне відображення в ньому. По-друге, яким будуть наступні форма та зміст соціальної взаємодії. Згадуючи критику М. Бердяєва демократії як подібної перспективи, потрібно вказати, що дана влада більшості забезпечує домінування не тільки обраних вподобань, а й проєкцій майбутнього. Відтак, соціальні сподівання домінують у суспільстві в умовах демократії, що визначає *пріоритетне положення* «хору» суб'єктів цієї проєкції майбутнього.

М. Бердяєв критикував демократію: «Народна воля обожнюється тому, що вона затверджується формально, без зв'язку з її змістом. Зміст народної волі передбачає вже якісь надлюдські цінності. Як тільки ви звернете увагу на зміст народної волі, ви не можете її обожнювати. Бо народна воля може бути спрямована на зло» [8, с. 74]. Тобто воля як компонент соціального сподівання впливає на характер його реалізації на практиці.

Домінування народної волі в організації життя суспільства екстраполюється на впровадження соціальних сподівань, які залишають індивідуальні проєкції за дужками причинно-наслідкових ланцюгів майбутніх подій. Відповідно, треба казати і про колективну диктатуру майбутнього, в якій визначається форма та



зміст суспільного життя, а також нівелюється значення людини, що призводить до появи соціальної фрустрації – фундаменту опору «Я проти всього світу».

Нереалізовані соціальні сподівання також мають свою циклічність протягом утримання їх у свідомості автора проєкції майбутнього. Це пов'язано з домінуванням *екзистенційного ангсту* над мисленнєвим конструюванням. Панічний страх прийдешнього стимулює виникнення явища «Каменепад Сізіфа», коли варіанти прийдешності збільшуються у пропорції з посиленням емоцій, що унеможлиблює реалізацію будь-якого з них. Циклічні повтори нереалізованих проєкцій майбутнього функціонують у вигляді кризових складок, які збільшують відстань до реалізації кінцевої мети до безкінечності. Звідси можна зробити висновок, що панічний страх цілковитого небуття є засобом зупинки будь-якого проектування.

Страх може виступати об'єктом, властивістю суб'єкта та інструментом для проектування майбутнього. Страх як вагомий психоемоційний чинник є засобом «очищення» не тільки внутрішнього світу людини від зайвих думок, а й від потреби у створенні соціальних сподівань. Отже, він є одночасно потужним драйвером і перешкодою в цій сфері.

Проте, циклічні повтори корисні для пошуку варіантів долання перепон на шляху до досягнення бажаних умов існування. Д. Узнадзе писав: «Тут, як ми бачимо, зароджується новий своєрідний прошарок активності, який надає можливість успішного продовження діяльності. А саме: на цій ступені поведінки відбувається повторне переживання або правильніше, об'єктивація перешкод, що виникли» [64, с. 74]. Відтак, об'єктивація проблеми на шляху до реалізації соціального сподівання за рахунок її емоційного виштовхування у зовнішній світ дає змогу активізувати процес переоцінки перспективи. Разом з цим, циклічні переживання мають спрямовуватись переважно назовні, аби не впливати на дієздатність суб'єкта сподівання.

Якщо прийняти за основу думку про те, що майбутнє починається сьогодні (іманентність проєкції прийдешнього), то для засвоєння прийняттого необхідні механізми роботи із трансцендентним, які могли б допомогти людині

перетворити її на іманентне тут і зараз. Соціальне сподівання є продуктом роботи таких механізмів, які засновано на залучені зразків перспективного існування.

Успішна проєкція, яку людина побачить першою при співучасті в формулюванні колективної перспективи, стає основою для повторення у власному соціальному сподіванні. Саме так ставали популярними окремі професії, нові ринкові продукти та напрямки суспільної діяльності. Успішність є маркером для появи нового тренду та переходу від атрактору до патерну при проєктуванні майбутнього.

На противагу цій тезі П. Штомпка стверджував, що сучасне суспільство засноване не на фатальності, а на суб'єктності. Якщо припустити, що так воно і є, то більше немає ніякого сенсу дотримуватись суспільного тренду, а потрібно розробляти свій власний перспективний шлях. З цього твердження виходить, що наявні зараз соціальні сподівання містять нескінченну множину суб'єктів й залежать від конкуренції візіонерів, які презентують власне бачення прийдешності.

Разом з цим, фаталізм і суб'єктність можна назвати взаємопов'язаними трендами у баченні майбутнього існування, які періодично змінюють один одного. Якщо раніше ці тренди підкорювались об'єктивним закономірностям, то сьогодні обидва є продуктом суб'єктивного творіння. Проєкційний імпринтинг постає інструментом повторювального масштабування соціальних сподівань. Вони змінюються від одного імпринтингу до іншого, в залежності від популярності візіонерів.

Небезпека розповсюдження проєкційного імпринтингу багато в чому тотожна помилками пізнання, які сформулював ще Ф. Бекон. Він виділяв помилку «примари театру», яка передбачає трансляцію помилкових уявлень про навколишню дійсність від людини до людини. Теж саме відбувається і з проєкційним імпринтингом, але цей тип помилки краще назвати «примари театральних анонсів».

Вказана прогалина осмислення майбутнього свідчить про високу імовірність засвоєння хибного бачення організації прийдешнього життя. Виходом з цієї

ситуації є перевірка у виборі візіонера, критичне осмислення наявних проєкцій, а також формулювання власного погляду на перспективу, який може стати загальним трендом суспільного розвитку.

Зміна проєкційного імпринтингу відбувається за рахунок переміщення акцентів між візіонерами в наслідок невдач реалізації презентованих проєкцій майбутнього. У цьому контексті доречно переосмислити формулу успіху сера У. Черчіля, в новій трактовці якої належне впровадження соціального сподівання – це шлях від небуття до буття зі збереженням інтенції на бажаний стан подальшого існування. У такому разі відстані «небуття – небуття» та «буття – буття» постають нижнім та верхнім відрізком синусоїдного циклу «сподівання – очікування», де народження майбутнього є загибеллю теперішнього, яке готує для нього фундамент.

Аналізуючи рушійні сили зміни проєкції майбутнього в умовах кризи, В. Пантін стверджував: «У дійсності ця поведінка не ірраціональна, а орієнтована перш за все на «зняття» психологічного незадоволення, пов'язаного з неможливістю швидкого поліпшення положення значних прошарків населення» [47, с. 164]. З цього твердження можна зробити припущення, що колективний суб'єктний статус учасника соціального сподівання також залежить від наявності потенціалу долати перепони на шляху до реалізації своїх бажань. Тобто групова сила набагато потужніша в своїй вольовій потенції і креативній дієздатності щодо реалізації кінцевої мети проєктування.

Водночас різниця між індивідуальними та колективними в соціальному сподіваннями полягає у ставленні до конкретної людини, її цінності та місця в майбутньому, а також у визначенні обсягів розповсюдження проєкції у соціальному просторі. Так, аналізуючи спокуси глобалізму, О. Панарін виділив особливий вид соціальних сподівань, які продукуються у східних суспільствах під тиском західного модерну. Він пише: «Модерн і сприймався як свято, куди західні організатори щиро запросили всіх – тільки б відпустили місцеві авторитарні батьки та начальники. Культурний бунт проти цих «батьків та начальників» у всіх східних культурах підняли саме ті, кому здалось: Захід їх

запрошує до нового життя» [47, с. 319]. Стимулювання бунту проти авторитетів є інструментом видалення візійера з проєкції майбутнього, що виступає засобом перенесення захоплення ресурсів на перспективу, яка тільки має відбутись.

Індивідуальність протиставляється візії, що знімає централізований вектор у проєктуванні прийдешнього життя. Цей конфлікт інструментів атракції та патернізації при створенні соціального сподівання стає новим трендом суспільного розвитку. Візійер виноситься за дужки, а індивідуальності абсолютизуються виключно за рахунок своєї нетотожності.

Отже, крос-культурний рівень циклу соціального сподівання містить подвійну кризу. По-перше, заперечення спротиву модерну з боку авторитарних керівників. По-друге, заперечення відчуженості модерну по відношенню до своїх нових adeptів. Водночас існують і культурні зв'язки. Дзеркальним відбитком східного сподівання на свободу модерну є західне сподівання на отримання духовного просвітлення та життєвого балансу на Сході. Себто перспективу побудови проєкції майбутнього задають не тільки умови життєдіяльності, а і протистояння з носіями іншого бачення прийдешнього існування.

Узагальнюючи інформацію представлену у цьому пункті дослідницької роботи зазначимо, що життєвий цикл соціального сподівання складається з п'яти складових: зародження, виношування, народження, впровадження та зняття, які умовно співпадають із періодами життя всього живого на землі. Кожен із періодів має свої маркери, відсутність або непропорційне виникнення яких виступає перепоною на шляху до послідовної реалізації цієї проєкції майбутнього.

На початку циклу в ході зародження соціального сподівання активну роль відіграють воля та принтинг, за допомогою яких вибудовується первинне чуттєве сприйняття прийдешнього. У подальшому житті суб'єкта до основних засад функціонування цієї проєкції належать свобода вибору напрямку розвитку та імпринтинг як змістовні наповнювачі виношування соціального сподівання.

Піковим значенням циклу є зіткнення створеної сенситивно-ноетичної моделі майбутнього з фактичними умовами зовнішнього середовища, під час якого оцінюється потенціал її автора до запланованих перетворень соціального

простору. Власне період активного впровадження цієї проєкції пов'язаний із почерговим домінування атракції та патернізації, пік якого досягається на крос-культурному оберті загального циклу соціального сподівання.

На затуханні додаткове значення отримує фіксація кінцевого результату вказаної проєкції та її надтемпоральної ваги. При цьому, кожний новий період циклу соціального сподівання пов'язаний зі зміною обсягів свободи його учасників, яка обмежується встановленими рамками подальшого існування.

Циклічна взаємодія «сподівання – очікування» функціонує на основі визначення потенціалу до зміни прийдешнього та здатності до створення подій у соціальному просторі. Зазначений цикл межує з безкінечними повторами нереалізованих сподівань, які пов'язані зі страхом небуття, що збільшує відстань до реалізації бажаної мети до безкінечності.

Також буття в майбутньому межує з небуттям у теперішньому, що визначає темпоральний зміст соціального обміну, який розкриває напрям реалізації соціального сподівання. Найбільшу загрозу для його функціональності несуть «примари театральних анонсів», які можуть впливати на засвоєння помилкових моделей перспективної поведінки. Дана помилка приводить до вибору хибного обміну перспективами, що впливає на чуттєву еквіваленцію буття та небуття.

Проведений аналіз визначив візюнера як особливу фігуру соціального сподівання, а конкуренцію між цими особами як засіб для зміни напрямку розвитку загальної картини майбутнього. Зміна акцентів у цій сфері говорить про крах реалізації поглядів попереднього візюнера. Водночас роль візюнера може зніматись за рахунок посилення значення індивідуальності, що призводить до створення еkleктичної проєкції прийдешнього, яка заснована на нетотожності її учасників.

Поєднання індивідуального та колективного в соціальному сподіванні відбувається на основі медіації інтенціональних актів у процесі суб'єктної взаємодії. Вона розвивається в рамках використання фасилітації та партиципації при розбудові спільної картини майбутнього. Отже, життєвий цикл соціальних сподівань є шляхом корекції піків розвитку суспільства за допомогою інтенції на

бажані умови існування та відтворенні довіри між учасниками перспективних суспільних відносин.

Підйоми та спади циклу «сподівання – очікування» дотичні умовам соціального розвитку, що пов'язано з функціонування людини в наявних умовах життєдіяльності. Практика поширення колективних форм організації суспільних відносин сприяє переходу до домінування полісуб'єктності в соціальному сподіванні. Це є узагальнюючою характеристикою триваючого варіанту його життєвого циклу, який залежить від прийнятого розуміння соціального.

### **3.3 Діалектична єдність соціального простору та часу у закономірному характері соціального сподівання суб'єкта розвитку**

Взаємодія буття та свідомості по-різному відображається у об'єктивній реальності та її соціальній еквіваленті, що накладає свій відбиток на розуміння умов існування суб'єктів суспільних відносин та продуктів їх свідомої активності. Соціальне сподівання функціонує у суспільстві, а тому пов'язане зі встановленою послідовністю соціальних процесів та характером умов життєдіяльності. Ця проекція на суб'єктивному та об'єктивному рівні соціальної реальності відображається у залежності від розуміння буття, яке розкривається у сприйнятті простору та часу учасниками суспільних відносин.

Осмислення основних напрямків дослідження соціального простору-часу стало фундаментом для аналізу функціонування даної проекцій майбутнього. Будову соціального простору, а також підхід до розуміння його віддзеркалень висвітлювали у своїх працях Д. Аліг'єрі [2], П. Бурд'є [14], В. Вернадський [17], М. Вебер [16], Х.Г. Гадамер [21], Т. Нікульшина [43] Я. Поліщук [50], М. Фуко [68] та інші.

Розуміння тривалості, синхронності та впорядкованості сподівання стало можливим за рахунок аналізу робіт М. Бахтіна [5], М. Бунге [13], Дж. Віко [18], С. Діденко [25], Г. Рейхенбаха [52], К. Макгонігал [37], М. Лепського [34], Ю. Семенова [56], М. Савельєвої [54], Т. Нікульшиної [43], П. Сорокіна [59],

Н. Талеба [61], Дж. Уітроу [65], С. Гокінга [69], П. Штомпки [70]. Використовуючи цей науковий фундамент звернемося до осмислення характеру соціального сподівання.

Почнемо з бачення сфери людської взаємодії, якою є соціальна реальність. П. Штомпка виділяє її рівні і засоби. На його думку існує два рівні соціальної реальності: «Перший представляють окремі люди або члени конкретних колективів (груп, асоціацій, спільнот, рухів тощо), другий – абстрактні соціальні цілісності надіндивідуального типу, які представляють своєрідну соціальну реальність (суспільства, культуру, цивілізації, суспільно-економічні формації, соціальні системи тощо)» [72, с. 268]. Соціальне сподівання на суб'єктивному та об'єктивному рівні соціальної реальності залежить від якості умов існування та змісту проєкційного процесу. Воно пройшло свій довгий шлях у відображенні та перетворенні соціальної реальності від ірраціонального погляду на прийдешнє до сформованої моделі організації майбутнього соціального простору з визначеною сукупністю відокремлених учасників суспільних відносин.

Особливе значення у нашому дослідженні має постсучасний погляд на цю реальність. В. Палагута зауважує: «Соціальна реальність, на думку постмодерністів, є реальністю наративно-дискурсивною, яка конститується дискурсивно-лігністичними практиками в процесі комунікації» [48, с. 220]. Відповідно, постмодерна соціальна реальність задається як дискурс між суб'єктами суспільних відносин, під час якого виводяться образи бажаного прийдешнього.

Ці образи майбутнього мають своїм джерелом казкову уявність яка виступає транслятором архетипів для створення проєкції подальшого життя. Казка є відображенням відтермінованої активності людей, які бажають потрапити в ідеальний світ за будь-яких перспективних обставин. Французька казка «Три скрипалі в раю» описує казус з появою небажаних райських мешканців унаслідок сварки Святих. Цей твір постає посередником між людиною та світом щодо визначення оптимального шляху досягнення бажаного.

У тексті казки наводиться приклад складності сприйняття несподіваної

реалізації сподівання: «Серед людей, які проникли завдяки легковажності святого в царство блаженних, виявилися три скрипалі. Але замість того, щоб вести себе благоприсойно в такому поважному товаристві, куди вони контрабандою затесалися, вони почали грати на своїх скрипках найбільш хвацькі та спокусливі мотиви» [67, с. 265]. Ця казка містить три логічні лінії наративу, які наявні і в конструюванні соціального сподівання. По-перше, схильність до отримання благ за дарма. Інфантилізм є ірраціональним засобом підкріплення волі для перетворення прийдешнього задля подолання сумнівів у власних силах. По-друге, необхідність відповідати соціальним очікуванням. По-третє, пильність основних суб'єктів процесу сподівання. Відтак, зазначена проєкція перспективної життєдіяльності потребує додаткового контролю як з боку її автора, так і з боку інших учасників майбутнього.

Допустиме незнання або заперечення існування перешкод дає можливість широкого погляду на перспективи життя в наявному і прийдешньому світі. Тенденція наїву є характерною не тільки для примітивних, а й для постмодерних суспільств, що обумовлено спрощенням симулятивних образів майбутнього.

Власне казковий соціальний простір – це не тільки сподівання на краще існування, але й завищені очікування до суб'єктів цього процесу. Це джерело для ноєми соціального сподівання, яка трансформується в процесі взаємодії із очікуваннями суспільства при побудові моделі співіснування. Прикладом цієї ситуації є казка Л. Філатова «Сказ про Федота-стрільця», де Цар дає головному герою надмірно вибагливу вимогу на майбутнє:

«Примудритись мені добути

Те-чого-не-може-бути!» [66, с. 46].

У цьому твердженні пред'являється нездійсненна вимога до суб'єкта сподівання, в якій наголошується на зверненні до дослідження трансцендентного простору та на небуття як основи задоволення бажань транслятора очікувань. Винесення соціального сподівання за межі відомого простору підкреслює ірраціональність традиційної практики трансляції очікувань на суб'єкта суспільних відносин.



Інша справа, це вплив казкового часу на формування та реалізацію соціального сподівання. Перша зустріч людини з трансцендентним світом відбувається у засвоєнні казкових змін, які відображають оптимальний шлях для досягнення бажаного існування. Т. Нікульшина пише: «Казковий час втілює як реальну об'єктивну дійсність, що не залежить від людини (онтологічний різновид), так і змодельовану суб'єктивну дійсність, таку, що залежить від людини, відображаючись крізь призму її пізнавальної діяльності – метафоризоване представлення часу, в якому відбито здатність людини, як представника певного етносу, взаємодіяти зі світом дійсності» [43, с. 138]. Саме у казці закладається напрямок подальшого розвитку людини. Бажання дівчинки бути принцесою, а хлопчика героєм – це інтенція на ідеальний світ майбутнього, яка укорінюється у свідомості у вигляді праобразів суспільного життя.

У наративі даного уявного світу задається механізм зустрічі з невідомим, який полягає у зверненні до досвідчених (чарівних) членів суспільства або у застосуванні надзусиль для зменшення хронометражу суб'єктної активності на відстані між дійсним і бажаним. Водночас у казковому часовому вимірі майбутнє набуває статусу моментального, а приклади дій казкових суб'єктів значно викривляють фактичний соціальний хронометраж.

Людина завжди намагалась зробити казку більш наближеною до реальності, що відображається у сподіванні на отримання потрібних благ у світі, який містить невідривне відображення взаємодії буття та небуття. У своїх думках людина завжди зверталась до імовірності трансцендентного соціального існування, де збуваються мрії та бажання, проходить туга і біль, а також з'являється щастя. Цей особливий світ має багато різних назв: країна мрій, едем, тридесяте царство, Ельдорадо, Атлантида, країна ОЗ.

Соціальні сподівання на відкриття такого простору містить інтенцію на перспективний благоустрій людини у «іншому місті» за межами наявного у її життя. Інколи дослідники намагаються сформулювати свій підхід щодо ідеальної організації суспільного життя в перспективі та на світ з'являються: «Утопія», «Ідеальна держава», «Нова Гармонія». Проте на практиці сподівання

залишаються єдиним шляхом людини в цей особливий простір у межах її земного життя.

Одна із перших ноетичних конструкцій взаємозв'язку соціального сподівання та простору існування була наведена ще у Біблії. Бог звернувся до Мойсея зі словами: «Я побачив страждання народу мого в Єгипті та почув його від представників його; я знаю скорботи його та йду визволяти його з рук єгиптян та вивести його з цієї землі та ввести його в землю гарну та простору, де тече молоко та мед» [10, с. 56]. Образ раю на землі та за межами земного життя виступає домінантою уповання як предтечі сподівання, що переноситься в проєкційну практику при його початковому використанні. У сподіванні відбувається накладення іманентного та трансцендентного, що формулює рухому складову соціальної реальності.

З'явившись у релігійному просторі, сподівання розширило межі території, яка була вільна від відчаю життєвої невизначеності та мала необхідні умови для існування. Найбільш точно межу між простором сподівання та відчаю визначив Д. Аліг'єрі. Описуючи ворота у пекло, він встановив над ними напис: «Залиш надію кожен, хто сюди заходить» [2, с. 36]. Відтак, найбільш жахливий простір у розумінні людини є простором, який позбавлений надії як такої. Пекельна ноєма складається про місце, яке позбавлене сподівання на переваги майбутнього існування.

На релігійному етапі дослідження проєкції прийдешнього ідеальний соціальний простір є територією спасіння від проблем і негараздів сьогодення, а вказана проєкція – пропуском у «країну щастя». Аналізуючи бажання духовного спасіння, М. Вебер відмічає зв'язок цього релігійного пориву з образом життя. Він пише: «Позитивні й потойбічні риси цього прагнення створюються на найбільш сильному рівні за допомогою специфічного релігійного способу життя, який визначається будь-якою центральною ідеєю або позитивною метою» [16, с. 192]. Це твердження можна розповсюдити на нашу тему. Соціальне сподівання на зміни в майбутньому передбачає орієнтир на кращий рівень життя та особливий спосіб життя в унісон з великою метою щодо його перетворення.

Разом із цим, окрім «Землі Обітованої» наявні місця з неблагополучною репутацією. У багатьох культурах до них належать кладовища, болота, місця трагедій та битв. У таких місць також є свої візіонери, які акцентують увагу на тому, як не треба робити. Подібне переосмислення теперішнього та майбутнього знаходить своє відображення у антиутопіях Дж. Оруелла, Р. Бредбері та братів Стругацьких.

Традиційно це наратив непотрібного існування, яке тотожне небуттю. Водночас існує така категорія людей, які сподіваються зазирнути за межу та наблизити зустріч з іншим світом. Есхатологічні сподівання є інструментом для пошуку меж фактичного та соціального існування людини з інтенцією на його закінчення.

Дуалістичне наповнення змісту майбутнього небуття закладає варіативність оцінки есхатологічного проектування. Розглядаючи генезис його змісту та імовірність настання «царства добра» (хіліазму), М. Назаренко підкреслює, що в «...історичному розвитку есхатологія репрезентує себе в двох основних формах – хіліазмі та апокаліптиці, які сформовані під впливом стародавнього подвійного змісту поняття «кінець». Останній проявляє себе в двох вимірах – кінця як прямування до досконалого та кінця як катастрофічного завершення світу» [41, с. 12-13]. Відповідно й у проектуванні майбутнього (обрання та осмислення межі життя) присутня неоднозначність, яка пов'язана з оцінкою існування людини у теперішньому. Проте факт небуття не може зняти імовірність досягнення досконалості та приводить до необхідності визначення межі ризику та просування по цій межі, що визначає не тільки статус, а й запас життєвих сил суб'єкта соціального сподівання.

Серед відомих «обранців небуття» можна назвати Анаксагора, В. Ван Гога, В. Маяковського, С. Єсеніна, Е. Хемінгуей, З. Фрейда та К. Кобейна. Самостійний вибір небуття має статус табу у багатьох релігіях і суспільствах, тому після факту його здійснення у суспільній свідомості виникають блокуючі ідеї доведення до самогубства або вбивства. Суспільству легше прийняти традицію жертвоприношення, ніж факт самостійного завершення існування.

Разом з цим, збільшення приватної сфери соціального додає у культуру такі традиції, як цифрове самогубство (видалення з соціальної мережі) та рольове самогубство (жертвний вибір «кар'єра – родина», «самотність – родина»). Біологічне існування продовжується, а соціальне життя обмежується або зосереджується тільки на одному напрямку.

При цьому маховик саморуїнації починається саме на соціальному рівні. Есхатологічні проєкції майбутнього розвиваються за логікою судження «або/або» (гідне життя або смерть), а екзистенційні, ґрунтуються на логічній конструкції «і/і», що значно розширює бачення прийдешності (і гідне життя, і виправлення помилок).

У такому разі життя і смерть візонера стають основою для епонімічної віхи, яка розподіляє час на «до» та «після» нього у розумінні майбутнього суспільства. Тобто людина, можливо і не бажаючи цього, стає об'єктивним визначенням напрямку подальшого суспільного життя.

Потреба у пошуку змісту події дозволяє сформулювати обґрунтування для вибору смерті в обмін на життя інших людей, або на життя в іншому світі, що дозволяє компенсувати та збалансувати негаразди теперішнього існування. Відповідно, обмін у соціальному сподіванні може стосуватись як учасників проєкції майбутнього, так і їх станів, що визначає подвійність екстраполяції на суспільні відносини.

У рамках розгляду цього аспекту дослідження необхідно звернути увагу на коротку тривалість людської пам'яті, яка практично навіює право героїв на місце в соціальній вічності. Якщо есхатологічні сподівання як свідомий вибір небуття вважати предметом соціального обміну, то за традицією він передбачає необхідність рівноцінного повернення боргу з боку тих, хто продовжив своє соціально-біологічне існування.

Усвідомлення безповоротного боргу є достатньо важким тягарем для будь-якого учасника суспільних відносин, що призводить до заперечення вчинків набувачів вічності через героїчне небуття (ми вас про це не просили і туди не посилали). Виходячи з цього, відсутність практики реверсивного нагадування та

соціального виправдання призводить до цинічного погашення боргів суспільства перед героями-смертниками, що обґрунтовується зміною парадигми соціального розвитку та необхідністю «жити далі». Ім'я героя втрачає своє соціальне значення без чуттєво-емоційного підкріплення та культивування темпорального зв'язку учасників соціального обміну різних поколінь.

В українській історії було дуже багато прикладів свідомого вибору небуття, що фіксувалось навіть у назві військових підрозділів і має відобразитись у суспільній свідомості народу. В описі одного з моментів бою під Крутами зазначається: «Врятували становище рештки куреня «Смерті», які завадили оточити та знищити студентів. Крім того, допомогла і резервна студентська чота зі станції» [12, с. 13]. Фіксація смерті у назві підрозділу вносила корективу в суб'єктивне бачення картини прийдешнього та задавала ірраціональну відвагу в реалізацію патріотичних сподівань. Відповідно, вибір небуття став відповіддю не на соціальні очікування, а на власні державно-політичні переконання щодо життя омріяної батьківщини, яка у багатьох випадках не співпадала з реальною.

Крім того, на відстань до темпорального горизонту соціального сподівання впливає спокутування дій винуватця розбіжності між бажаним та дійсним, що також важливо для майбутнього українського суспільства. О. Трубіна виділяє зв'язок повторення бажання спокути при конфліктному трактування подій у теперішньому та прийдешньому. На її думку: «...сюжет спокутування настільки усюдисущий, настільки органічно вбудований в традиційні нарративні схеми і консервативні естетичні уявлення, що з неминучістю буде відтворюватися і стикатися – іноді в ході непримиренних дебатів – з протилежністю бачення минулого і майбутнього» [63, с. 184]. Бажання спокути або покарання рухає людину в прийдешнє і стає основним змістом сподівання на небуття того, на кого спрямована звинувачувальна інтенція. В цьому контексті антигерой сподівання постає і епіцентром його реалізації. Спокута у вказаній проекції є засобом відновлення універсального балансу суспільного життя.

Відтак, соціальні сподівання задають значення не тільки для перспективного буття, але й для небуття. Процес обміну смислами перспективної активності

передбачає дзеркальне виправдання по колу, яке оцінюється за допомогою гідності.

Життя та смерть у соціальному сподіванні виступають послідовним виправданням одне одного. Смерть людини може виправдовуватись гідним життям, а життя спільноти гідною смертю людини заради неї. Аксиологічна оцінка проєкції майбутнього фактично є засобом для встановлення факту його реалізації, що особливо вірно для есхатологічних сподівань. Денотат гідності у сподіванні є межею між життям і смертю, що визначає виправданість кожного з цих елементів проєкції.

Одним з найскладніших аспектів життя людини є поступове наближення до фізичного небуття. Інколи складається враження, що людина придумала час, тільки щоб із ним сперечатись. П. Тілліх писав: «Наслідком гріхопадіння стала втрата безсмертя. Але якщо безсмертя розуміти як безкінечну тривалість життя в смертному світі, то це так собі благо! Відразу пригадується «дурна безкінечність» Г.В.Ф. Гегеля. У християнстві вічність розуміється як подолання часу та простору, а не як безкінечна тривалість часу» [62, с. 102]. Відтак, соціальне сподівання як проєкція майбутнього є засобом подолання соціального часу та виходом за межі наявних «кордонів» існування. Це спроба переходу від наявної реальності, до прийняттого перебування людини у соціальному світі за рахунок створення та дотримання позачасової ноєми прийдешнього буття.

Об'єкт соціального сподівання є суперечливим за своєю природою. Він одночасно і унікальний, і спільний для всіх, так як передбачає покращення майбутнього, але за відокремленим баченням розвитку подій. Ця проєкція прийдешнього визначає характер відносин між суб'єктами соціального сподівання, а також і основні ознаки його протікання. Тривалість унікальної проєкції майбутнього відповідає часу реалізації вчинку, який на неї спрямований. Протяжність інтроекції майбутнього дорівнює збереженню актуальності обраної моделі життя в суспільстві. Відтак, час соціального сподівання збільшується в процесі переходу від проєкції до інтроекції прийдешнього.

Зазначений час повертає нас до дурної безкінечності Г.В.Ф. Гегеля. Він розумів її: «...головним чином у формі кількісного безкінечного прогресу – це постійний перехід межі, який є безсиллям її зняття та постійного повернення до неї» [22, с. 307]. Дана безкінечна порожнеча виносить життя людини на межу нерепрезентативності. Виходячи з цього, соціальне сподівання виступає засобом наповнення, впорядкування та спрямування майбутнього існування суб'єкта суспільних відносин.

Створення проєкції прийдешнього містить аналіз власного і стороннього бачення протікання життя, що має синхронізуватись у єдиний, послідовний та незворотний соціальний ритм. Синхронізація виступає синонімом порядку, що протистоїть хаосу.

Відтермінування настання бажаного майбутнього переводить його проєкцію в статус мрії або фантазії. Відстань між мрією та соціальним сподіванням вимірюється за допомогою осмислення суб'єктом цієї проєкції життя навколо нього та в ньому самому, а відтак відтермінування є ознакою асинхронності в реалізації продукту проєктування.

З одного боку, наближення до ентропії робить будь-які спроби сподівання безглуздими, а з іншої, синхронізація власного майбутнього із загальною хронологією подій забезпечує виживання людини та робить її такою, якою вона є. Зняття цього протиріччя відбувається за рахунок розробки методів і технологій для ловлі «Чорних лебедів». Соціальне сподівання є засобом впорядкування прийдешнього життя в соціальному просторі-часі, який протистоїть хаосу невідомого та незрозумілого прийдешнього.

Об'єкт соціального сподівання є кінцевим пунктом на відрізку до досягнення заявлених умов існування. За великий рахунок він є опрідметненою мрією, осмисленою в межах встановленої перспективи. Обсяг та досяжність об'єкту сподівання виступають основними показниками його реалізації. Цей елемент суспільних відносин у проєкції майбутнього відповідає на питання про сенс життя на певному його етапі, або наприкінці існування. Відтак, об'єкт

соціального сподівання – це тимчасовий або остаточний кінець, який ілюструє досягнення потрібного існування у суспільстві.

У цьому випадку всі соціальні сподівання тяжіють до ентропії, так як передбачають «смерть» ноєми проєкції майбутнього після її реалізації. Її зняття в наслідок реалізації або заперечення реалістичності виводить людину в надтемпоральний простір, в якому до неї повертається її власний час життя.

Соціальне сподівання як дискусія людини з вічністю відображає парадокс в осмислення морально-етичного аспекту існування, так як жити хочеться за будь-яку ціну. Це спроба отримати безсмертя, але за рахунок гріховної максимізації бажань репродуктивності, накопичення, привласнення та егоїстичного перетворення світу.

Від дискусії з вічністю треба перейти до практичної реалізації соціального сподівання та тривалості його процесів в ході протікання суспільного життя. Сутність взаємодії сподівання з соціальним простором відображається у специфіці визначення останнього. На думку П. Бурд'є соціальний простір – це простір про-себе та для-себе (суб'єктивно побудований), який формується на основі споглядання та самовизначення в процесі колективної взаємодії [14]. У такому разі соціальне сподівання є проєкцією майбутнього, яка побудована на осмисленому або найвному пошуку прийняттого відображення простору існування для себе, а також на основі власного бачення прийдешності.

Соціальне сподівання розуміється як ноєма, яка містить мисленнєву модель перспективного функціонування, перетворення та впорядкування суспільного життя. Відповідно, воно має пульсуючий характер, ритми якого задають обсяг просторової свободи для учасників перспективних суспільних відносин.

Т. Нікульшина виділяє компоненти простору існування, які можна покласти в основу образної моделі майбутнього життя людини. Її аналіз простору життєдіяльності: «Дозволив встановити набір диференційних семантичних ознак, за допомогою яких виокремлюються різні його типи: 1) результат соціальної взаємодії – лексико-семантичне мікрополе «соціальний простір»; 2) фізико-математичні величини – лексико-семантичне мікрополе «фізико-математичний



простір»; 3) світогляд, що ґрунтується на вірі у надприродне – лексико-семантичне мікрополе «релігійний простір» [43, с. 136]. Автор соціального сподівання конститує структуру всіх трьох вимірів простору існування, але воно розвивається у зворотному напрямку від релігійного уповання до математичного значення та самобутньої проекції перспективного життя.

Соціальне сподівання є інструментом впорядкування та перспективної організації людського життя. Воно має унікальний суб'єктний потенціал для перетворення спільного майбутнього. Так, аналізуючи топоніміку міст у країнах Східної Європи, Я. Поліщук зауважує специфіку ідентичності їх мешканців, що впливає на розуміння спільного майбутнього: «Адже такі міста, як правило, розвивались не в гомогенному, а в гетерогенному етнокультурному середовищі, тому не випадає ідентифікувати їх однозначно, як того вимагають умови новітньої національної свідомості» [50, с. 209]. Це теза підтверджує думку про важливість врахування всіх наявних ідентичностей при формулюванні візії майбутнього існування в рамках соціального сподівання.

Крім того, вагомими умовами формулювання ефективного сподівання є конгруентність індивідуального та колективного соціального часу. Відсутність погодження та ідентифікації з ритмом життя спільноти (відставання/випередження) руйнує розвиток особистої перспективи та дискредитує наявну проекцію майбутнього.

Починаючи від розмежування Хроносу і Кайросу та до формулювання квантової механіки і загальної теорії відносності, люди завжди намагались встановити універсальну одиницю вимірювання соціального часу. Нажаль перенесення уявлень про фізичний час на протікання соціального життя зазнало невдач. Крахом обернулись навіть спроби встановлення єдиного світового календарю, наповненого спільними соціальним подіями. Уявлення про бажану якість життя в суспільному утворенні стає початком відліку для цілеспрямованої перспективної активності людини як основи ноєми соціального сподівання.

Необхідно визначитись із місцем, яке займає соціальне сподівання в хронології майбутніх подій. Н. Талеб пише: «В статистиці є так званий закон

умовних математичних сподівань. Наведу його абсолютне формулювання: якщо я очікую, що колись у майбутнього я буду чекати чогось, то я цього вже очікую зараз» [61, с. 281-282]. Якщо перенести закон математичних сподівань у соціальний простір, то ми отримуємо вимір найближчого прийдешнього, яке сприймається та відчувається вже сьогодні.

Філософське осмислення часу та його сприйняття людиною дає варіативні параметри для відтворення хронології протікання проекції майбутнього в суспільному житті. Особливої уваги заслуговує необхідність поєднання у соціальному сподіванні передчуття майбутнього, плану розвитку подій та футуристичних цінностей, які впливають на соціальну активність людини.

Висвітлення встановлення ритму та тривалості майбутнього життя, яке відбувається в процесі фактичного народження соціального сподівання, є важливим напрямком становлення активного учасника суспільних відносин. Соціальне сподівання виступає інтелектуальним балансом, який впорядковує індивідуальний час людини та задає ритм взаємодії «подія – вчинок» в процесі соціальної активності.

Задля фіксації відправної точки аналізу в цій сфері, звернемось до виділення «понятійних координат». Соціальний час є засобом суб'єктивного обліку існування людини в процесі взаємодії, яка має складний багаторівневий характер і розкривається в тривалості та якості життя в суспільстві.

Соціальне сподівання в даному контексті є відрізком часу між наявним та бажаним, в якому віддзеркалюється реалізація цілей людини щодо отримання запроектованих умов життєдіяльності. Ця проекція майбутнього сформована в теперішньому на основі відокремленого темпорального проміжку ноетичної моделі буття. Сформульоване соціальне сподівання як надтемпоральна конструкція розвивається у суспільних відносинах, де окремі відрізки часу уособлюють у собі або часові зміни внутрішнього «Я», або темпоральні інтерсуб'єктні відносини.

П. Штомпка виділяє ознаку соціального часу, яка конкретизує синхронізації. Він пише: «Наступна універсальна вимога – координація. Індивідуальні дії

відбуваються не у вакуумі. В сукупності вони приводять до єдиної мети або роблять внесок у виробництво спільного продукту» [72, с. 79]. Відтак, протікання соціального сподівання – це сукупність суб'єктних взаємовідносин у соціальному просторі, які сприяють наближенню або віддаленню реалізації бажаного майбутнього.

П. Сорокін виокремлював іншу важливу ознаку соціального часу. Він писав: «Часова складова процесу частіше за все відображається в тривалості. Відносно багатьох процесів треба знати, скільки часу вони продовжуються: секунду, годину, день, рік, століття» [59, с. 99]. Спираючись на це твердження, індивідуальні соціальні сподівання не можуть тривати довго, так як вони засновані на чуттєвому сприйнятті майбутнього та тяжіють до самореалізації тут і зараз. Колективні соціальні сподівання мають тривалість, яка дорівнює їх популярності в якості шляху для досягнення «світлого майбутнього» для всіх.

Оволодіння простором існування залежить від рівня його пізнання. Соціальне сподівання постає частиною пізнавального процесу майбутнього, яке забезпечує розширення горизонтів прийдешнього за рахунок зміни пропорцій «індивідуальне – колективне» та з урахуванням змісту трьох зазначених Т. Нікульшиною [43] вимірів буття.

Соціальний простір є складним предметом дослідження, а вплив сподівання на нього практично *Terra Incognita*. Якщо розглядати його як мапу майбутнього простору життєдіяльності, то дослідників сподівань можна порівняти з мандрівниками на кшталт Марко Поло, які йшли за край світу для пізнання нових корисних територій та оновлення інформації про існування людини за різних умов навколишнього середовища.

Значна практична діяльність футуристичних мандрівників окреслює необхідність встановлення еквіваленції проєкцій майбутнього та просторових соціальних конструкцій. Відтак, дослідження впливу суб'єкта сподівання на послідовне розгортання соціального світу потребує детального розгляду.

Процес формулювання соціального сподівання має спорідненість з відкриттям раніше невідомих обривів існування за допомогою передбачення та

споглядання. І. Кант наполягав: «Яким би чином та на основі яких би засобів пізнання не працюй з предметом, у всякому випадку, споглядання є саме тим засобом, яким пізнання безпосередньо відноситься до нього та до якого, як до засобу, спрямовується всяке мислення» [27, с. 127]. Якщо врахувати складність чіткого бачення майбутнього, то погляд людини через трансцендентне виходить на диференційоване споглядання свого життя з урахуванням потенцій для існування в майбутньому соціальному просторі.

К. Леві стверджує, що суб'єктивний життєвий простір людини збільшується в процесі пізнання оточуючого простору. Подібне можна заявити і про світ фантазій та мрій, який розширюється з розвитком уяви і досвідом сприйняття образів можливого життя.

Осмислений та прийнятний майбутній простір існування завжди має багатошаровий характер, який розкриває різні сценарії розвитку подій. Ілюстрацією цього твердження може бути вислів солдатів часів Першої світової війни: «Або грудь в хрестах, або голова в куцах». У вказаному випадку альтернативні варіанти майбутньої реальності наповнюються протилежним соціальним значенням. Перехід від розширення до диференціації внутрішнього життєвого простору людини в процесі темпорального розвитку ноетичної моделі існування виступає фундаментом для послідовної та цілеспрямованої зміни соціального світу.

Ноєма сподівання опредметнюється в просторі життєдіяльності через особливу лінгвістичну конструкцію, яка висвітлює можливості подолання відстані між наявним та бажаним у житті людини. О. Бачишина пише з цього приводу: «Простір отримує мовну об'єктивацію у вигляді функціонально-семантичної локації й відповідного фрагмента мовної картини світу» [7, с. 13]. Споглядання прийдешнього деталізується в лінгвістичному оформленні причинно-наслідкових ланцюгів, які викладаються на майбутній соціальний простір. Ноєма отримує форму тексту, який задає структурні складові переходу від споглядання майбутнього існування до його реалізації в заданих параметрах.

Соціальне сподівання на етапі свого практичного формулювання є по відношенню до буття трансцендентною конструкцією бажаного прийдешнього – темпоральною «річчю в собі», яка не являється такою, поки не віднаходить себе в процесі пізнання майбутнього соціального простору. І. Кант писав: «Трансцендентальні поняття явищ у просторі є критичне нагадування про те, що взагалі ніщо, що споглядає людина в просторі не є річ у собі, і що простір не є форма речей, властива їм самим по собі, а що предмети самі по собі аж ніяк не відомі нам, і ті предмети, які ми називаємо зовнішніми, суть тільки уявлення нашої чуттєвості, формою яких слугує простір» [27, с. 135]. Соціальний простір постає результатом оформлення та впровадження соціального сподівання як темпоральної «речі в собі», яка розкривається в межах суспільної практики.

Використання суб'єктом розвитку соціального сподівання має свої труднощі, які пов'язані з обмеженістю та точністю образів майбутнього. Аналізуючи фізичний простір, Г. Рейхенбах писав: «Образно-продуктивна функція, виходячи з нормативної функції, забезпечує нас образами, з яких внаслідок наочних уявлень можуть бути виведені логічні закони. Слід відмітити, що тут існує обмеження, яке не дозволяє при створенні образу виходити за рамки певних простих відносин. Ми в змозі представити собі п'ятикутник, але у випадку з десятикутником, без начертання його на листі паперу, терпимо невдачу» [52, с. 63]. Схожі за характером складності наявні у впорядкуванні соціального простору.

Образ майбутнього стає міражем по мірі ускладнення та віддалення перспективи його реалізації, що призводить до помилок у формулюванні соціального сподівання. Г. Рейхенбах рекомендував надавати перевагу аналітичним методам у аналізі фізичного простору. Проте в суспільному просторі ці методи обмежені волею, рівнем пізнання та можливостями людини щодо організації індивідуальної та колективної перспективи.

Від початку у функціонуванні соціального сподівання важливу роль відігравали межі. Г. Рейхенбах наполягав на тому, що побудувати розуміння

простору можна виключно за допомогою часових відміток, які складають фактично причинний ланцюг подій в просторі-часі.

Одним з основних понять для опису фізичного простору є поняття «межа». В аналізі даної проекції майбутнього соціального простору поняття «межа» наповнюється додатковим змістом, який розкривається в розумінні того, що полягає між соціальним сподіванням та його реалізацією.

Межі цього простору є не тільки координатами руху ноєми сподівання, а й межами можливостей людини для його перетворення на власну користь. Вказані межі задають зрозумілі та прийнятні вектори впровадження соціального сподівання.

Межі суспільного простору (як і фізичного простору) розглядаються відносно можливостей його пізнання. Край є початком одночасно існуючого і неіснуючого трансцендентного простору людських можливостей, який чекає своїх надійних дослідників спільного майбутнього.

Невивчений уклад життя деяких племен Папуа Нова Гвінея – це такий же об'єкт дослідження, як і перспективні трансформації мережевого соціального простору майбутнього, але наукове співтовариство інколи вирішує залишити невідоме невідомим. Таким чином, зумисне непізнання може бути частиною соціального сподівання на краще для інших (дикі племена Нової Гвінеї), яких бажано не долучати до цивілізації небуття.

Тандем «сподівання – простір» є постійним переосмисленням подальшого буття. Активне перетворення людиною навколишнього світу призвело до необхідності перебудови розуміння сукупності умов життєдіяльності. В. Вернадський бачив ці зміни в появі ноосфери як нової геологічної сфери землі. Він стверджував: «Історичний процес на наших очах корінним чином змінюється. Вперше в історії людства інтереси народних мас, з одного боку, та вільної думки людини, з іншого, визначають життя людства, є мірилом його уявлень про справедливість» [17, с. 148]. Разом з цим, вивільнення колективної дієздатності значно пришвидшило динаміку суспільних процесів, що поставило по-новому

проблему виживання як необхідність системного використання нового геологічного шару – футуросфери.

Футуросфера є сферою випереджальної людської активності, яка пов'язана з конкуренцією за вичерпні ресурси людського існування не тільки у теперішньому, а й в майбутньому. Соціальне сподівання як продукт футуросфери зумовлено експлозією особистісної активності, спрямованої на корисне предметнення соціальної перспективи.

Подібне впорядкування майбутнього є проявом темпорального окреслення проєкції можливого для перспективного переміщення до бажаного простору існування. Проте фактично ноєма сподівання знаходиться над соціальним простором, що зумовлює зняття «територіальних» обмежень в угоду свободі волі.

Якщо винести за дужки багаторівневу структуру соціального світу, то отримуємо сподівання як ноетичну проєкцію, яка відповідає бажаному стану майбутнього існування людини або групи людей в суб'єктивно вибраних просторових межах. У такому разі сподівання постає інтерактивною мапою прийдешності, яка містить потенційні просторово-часові координати, а його ноєма – стимулятором дій людини в соціальному просторі, які без прив'язки до цієї мапи стають хаотичними та небезпечними для її життя.

Пізнання часу існування наводить нас на думку про його персоніфікацію та дає змогу перейти до виокремлення структурних складових соціального сподівання. Час життєдіяльності виступає відображенням послідовної активності та суб'єктності в суспільстві. Дж. Віко писав: «Якщо епоха науки («таємної мудрості філософів») перевершує епоху поезії («побутової мудрості» героїчних часів) в сенсі демократії та цивілізації, то з іншого боку, часи Гомера та Данте є багатшими на творчу енергію, силу уяви та своєрідну народність» [18, с. 17]. Час майбутнього є самостійною складовою соціальної хронології, що включає відстань до реалізації потрібного (теперішнє). Цей темпоральний відбиток постав основою для виокремлення епонімічний час соціального сподівання як успішного прикладу перетворення майбутнього.

Епонім є виділенням ім'я суб'єкта суспільних відносин, який мав найбільше значення для певного проміжку соціального часу. Паралельно він є і фіксацією постаті успішного суб'єкта проектування майбутнього, погляди якого знайшли вдале відображення у соціальному просторі. Якщо розглядати соціальне сподівання як завдання персонального значення для прийдешнього, то його можна порівняти з процесом створення епоніму для успішної реалізації «Я» або «Ми» в перспективі.

Масштабні суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі формулювання сподівання мають маятниковий та ритмічний характер, де увага та провідна роль переходить від індивідуального до колективного суб'єкта майбутнього існування в залежності від швидкості та ясності досягнення бажаних умов життя. При цьому об'єкт сподівання (модель бажаного існування) набуває характеру необхідності, що значно мінімізує відчуття внутрішнього часу для його досягнення, який може не співпадати з колективним соціальним часом.

Традиційно виділяють два погляди на організацію суспільно-історичного процесу, які стали шаблонами для створення проєкцій майбутнього на практиці. Ю. Семенов пише: «Якщо лінійно-стадіальні концепції абсолютизували безперервність розвитку, то плюрально-циклічні – його уривчастість» [56, с. 147]. Обрання того чи іншого шаблону залежить від переконань автора сподівань, а також від засвоєних знань щодо протікання соціальних процесів. Зміна шаблону сприйняття соціального часу і його використання в ході формулювання та реалізації сподівання можливі за рахунок значних зрушень у розвитку людини і суспільства.

Лінійно-стадіальне бачення соціального часу є настільки розповсюдженим явищем, що його використання в процесі створення проєкцій майбутнього відбувається практично мимоволі людини. Універсальну трактовку подібної позиції дав С. Гокінг. Він наполягав: «Можна говорити про принаймні три різні стріли часу. По-перше, стріла термодинамічна, яка вказує напрямок часу, в якому збільшується безлад або ентропія. По-друге, стріла психологічна. Це напрямок, в якому ми відчуваємо плин часу, напрямок, при якому ми пам'ятаємо минуле, але



не майбутнє. Та по-третє, стріла космологічна. Це напрямок часу, в якому Всесвіт розширюється, а не стискається» [69, с. 202]. Ідея використання лінійного шаблону часового руху є настільки зручною відповіддю на «погляд у невідоме», що здається нібито вона і є вірною. Лінійний темпоральний шаблон є основою для використання індукції в процесі створення соціального сподівання, що впливає на ефективність та імовірність його реалізації. Багатоваріантність майбутнього вимагає темпоральної різновекторності у формулюванні його проєкції.

Розкриваючи зміст плюрально-циклічної концепції суспільно-історичного процесу, Ю. Семенов пише: «Кожний культурно-історичний індивід має свою власну історію. Він виникає, розвивається та рано чи пізно зникає. Тому історія людства – це не єдиний процес, а сума паралельних процесів розвитку культурно-історичних організмів або індивідів, яких неможливо розташувати на одній лінії» [56, с. 155]. Самобутність існування надає основу для створення унікальних сподівань. Паралельно виникає необхідність логічного впорядкування проєкцій майбутнього протягом соціального часу, з якого і складається його канва. У цьому випадку виділяються домінантні сподівання, які виступають метрономом впровадження вміння жити для групи людей у окресленій перспективі.

Час як і простір вимірюється в умовних одиницях, де одні явища використовуються для позначення інших. У цьому випадку, соціальний час доречно вимірювати вагомими подіями, які відбуваються в людських відносинах. П. Сорокін стверджує, що у житті людини дуже багато одиничних процесів, які відбуваються тільки в просторі та не придатні для вимірювання соціального часу (народження, смерть, дитинство, старість тощо) [59, с. 1176]. Можна не погодитись з цією думкою. Хоча зазначені процеси та події унікальні, вони можуть тривати достатньо довго, щоб їх можна було виміряти відносно механічних, біологічних та соціальних часових параметрів.

Незважаючи на свою унікальність, соціальне сподівання як ідеаціональний феномен підходить на роль одиниці для вимірювання майбутнього соціального часу за рахунок системного повторювання осмислення та перетворення

людського життя. Воно виступає універсальним відрізком розвитку цілеспрямованої активності людини, за результатами якої зручно вирахувати оцінку прожитого та наявного життя.

Якщо видатні події та вчинки можна вважати хронологічними відмітками реалізації соціальних сподівань, то для хронологічного впорядкування індивідуальних проєкцій майбутнього необхідно використати інший елемент. К. Макгонігал виділяє універсальну одиницю, якою можна вимірювати власний соціальний час. Вона пише: «Судячи з даних комп'ютерної томографії головного мозку, коли ми думаємо про себе в теперішньому та в майбутньому, то ми вмикаємо різні ділянки мозку. Дивно, але при думках про прийдешність мовчать зони, які пов'язані з образом «Я» [37, с. 320]. Долаючи цю прогалину, власний соціальний час краще вимірювати собою майбутнім із пошаною до успіхів себе минулого, виходячи зі стану себе теперішнього.

Сподівання виступають «мостом» між різними часовими «Я» в соціальному просторі. За аналогією із фізичними інструментами вимірювання часу, зміна «Я» виступає роком, а події та вчинки постають місяцями та днями, які послідовно змінюють одне одного.

Протягом суспільно-історичного розвитку людина відчувувалась від часу як складової суспільного виробництва. До цієї ситуації додавалось відчуження від сенсу життя, яке ґрунтується на сприйнятті його протікання.

Сподівання – це час, який належить людині. Описуючи генезис епонімічного часу (дав ім'я) в Стародавній Греції, М. Савельєва зазначає: «Напевно, тут зіграла головну роль та обставина, що розуміння цим народом унікальності свого розвитку, спостереження за своїми успіхами, висока громадська самооцінка призвели до розуміння часу як «свого часу» – як невідчуженого» [54, с. 19]. Всі ці аспекти розуміння часу греками можна з легкістю перенести на час формулювання соціального сподівання, але зі своєю специфікою.

Епонімічний час – це час великих вчинків та особистостей, який позбавлений раціональної хронології подій. Епонімічний час сподівання є періодом становлення та трансформації внутрішнього «Я» суб'єкта темпоральних

суспільних відносин. М. Савельєва пише про епонімічний час: «Наділення часу чиймись епонімами, наприклад, Перикла або Фемістокла, було для древнього грека звичним, це було найбільш підходящими характеристиками, якими можна було передати дух часу» [54, с. 20]. Соціальне сподівання втілюється в значущій персоні, що відображається у розповсюдженні її баченні розбудови проєкції майбутнього. Разом з цим, реалізація цієї проєкції майбутнього вимагає поєднання епонімічного та історичного часу, так як накладення епоніму на соціальний простір передбачає вписування або вклинювання в наявну хронологію подій.

Накладення епонімічного часу на історичний в процесі реалізації соціального сподівання відбувається у вигляді відчуження власного майбутнього «Я» та передання його на користь інших учасників суспільних відносин в обмін на прийнятні умови життєдіяльності. Цей процес постає переходом межі «індивідуальне – колективне» та забезпечує синхронізацію реалізації проєкції майбутнього на практиці. Відтак, змістом соціального є обмін значеннями та «обмін часом» – сумісна перспектива з балансом суб'єктності.

Оскільки епонім є визначенням цінності часу, то його застосування стимулює виникнення ретроградних сподівань. Даючи часу ім'я, люди прив'язуються до нього. В них залишається частка цього часу, що впливає на подальше розуміння перспективи.

Універсальність епоніму полягає в тому, що він може характеризувати як сам час, так і його межі. Традиційним є поділ філософії на «до» та «після» Платона, а соціального часу на «до» та «після» революції. У нашому випадку епонім виступає кінцевим пунктом реалізації соціального сподівання, що знаходиться в межах суб'єктивного майбутнього.

Враховуючи думки про умовність часу як засобу вимірювання існування, зауважимо про наявність меж в ході проектування. Формування наративу сподівання носить позачасовий та диференційований характер, так як розумове конструювання майбутнього відбувається і в минулому, і в теперішньому, і в майбутньому (умовний часовий простір). Водночас впровадження

напрацьованого наративу сподівання в соціальному просторі відбувається як звернення до наявних часових координат, які обмежуються розмірами причинно-наслідкових ланцюгів між суб'єктами соціальної взаємодії та знаннями про них.

Внутрішній світ суб'єкта розвитку є особливим простором, який поєднує у певній пропорції різні аспекти існування, що впливає на характер соціального сподівання. Оскільки воно формується та стверджується у зовнішньому просторі, то має аподиктично інтерсуб'єктний характер. З іншого боку, різне домінування зовнішніх просторів у житті людини задає пріоритетні форми його обґрунтування. Аналіз мисленнєвого конструювання навколишнього світу дозволяє виділити реальність як поєднання індивідуального та колективного просторів. Традиційно кількісні рівні існування обґрунтовуються один одним та відносно дії атрактора майбутнього.

Внутрішнє сприйняття часу життя впливає і на темп формулювання та реалізації соціальних сподівання. Аналізуючи теорію відносності С. Гокінг стверджував: «Кожен спостерігач має свій час, який він вимірює своїм годинником, а покази годинників різних спостерігачів не обов'язково співпадають. Час став більш суб'єктивним поняттям, пов'язаним зі спостерігачем, який його вимірює» [69, с. 16]. Соціальний час є конгруентною сукупністю темпоральних відрізків варіативної активності учасників суспільних відносин, яка вписана в загальноприйнятій хронометраж освоєння перспективи та залежна від нього. Крім того, потрібно вказати на різницю сприйняття часу спостерігачем і діячем у процесі формулювання проекції існування. Перший вимірює час подіями, а другий вчинками для досягнення мети.

Час соціального сподівання розкривається у вчинку, який сприяє набуттю суб'єктності його автором. М. Бахтін писав: «В цьому сенсі автор інтонує кожну дрібницю свого героя, кожну його рису, кожну подію його життя, кожен його вчинок, його думки, чуття, подібно тому як і в житті ми реагуємо оцінкою на кожен прояв оточуючих нас людей» [5, с. 32]. Тривалість сподівання розвивається в процесі втілення задумки автора у вчинок героя, який перетворюється на суб'єкта зазначеної проекції майбутнього.

Вчинок як практична реалізація соціального сподівання пов'язаний з інтенцією на умовний часовий період, в якому одночасно міститься вся хронологія соціальних подій. Описуючи феноменологічну концепцію часу через розуміння буття, М. Лепський говорить: «Присутність у своєму фактичному бутті є завжди, якщо воно вже було. Явно чи ні, воно є своє минуле. І це є не тільки таким, що його минуле тягнеться нібито «за» ним і воно має минуле як ще наявну властивість, що іноді продовжує в ньому діяти. Присутність «є» своє минуле за способом свого буття, яке кожного разу «збувається з його майбутнього» [34, с. 156]. Взаємний зв'язок та певна одночасність напрямків руху соціального часу виділяє важливість інтенції на бажане для перетворення прийдешнього простору існування в рамках реалізації соціального сподівання.

Зауважимо, що вчинок суб'єкта розвитку завжди має егоїстичний характер, що зумовлено для-себе буттям та об'єктивацією інших учасників проектного процесу. При цьому навіть свідомий «похід на смерть» супроводжується впевненістю, що у людини є право залишитись у пам'яті інших та її вчинок змінить їх умови існування на краще.

Межа буття та небуття доволі часто ототожнюється з межею іманентного та трансцендентного, але різниця полягає в інтенції на внутрішній і зовнішній світи, які по чергово домінують у соціальному сподівання. Підтвердженням подібної позиції є ілюстрація долі герою роману Д. Буццати «Татарська пустеля» [15] Джовані Дрого, який помилився у виборі напрямку екстраполяції своєї проекції майбутнього на навколишній світ.

Дрого міг використати потенціал солідарності товаришів по службі задля залучення їх до пошуку своєї великої битви в пустелі, а не чекати її у фортеці. Він міг стати суб'єктом розвитку, але став лише читачем власних суб'єктивних очікувань. Відчуження авторства постало перепоною на шляху між індивідуальним та колективним у реалізації майбутніх бажань. Як наслідок битва стала для офіцера Дрого несподіванкою через асинхронізацію та нетотожність індивідуального та колективного соціального простору-часу.

Проводячи аналогію з механічним годинником, битва для Джованні Дрого була спусковим механізмом, який визначав його рух у напрямку індивідуального бачення соціального майбутнього. Цей спуск у соціальному сподіванні є головною ідеєю, навколо якої будується проекція прийдешнього існування. Вона визначає розгортання реалізації потрібного за допомогою прикладання вольових зусиль щодо здійснення перспективних вчинків для зміни умов і характеру життєдіяльності.

Змістовний опис внутрішнього світу (суб'єктивної реальності) людини зробив М. Амосов. На його думку: «Реально те, що є, що сприймається рецепторами, які сліdkують за зовнішнім середовищем, за тілом, за самим розумом. Модель з «буквою» діючого рецептора реальна. Вона реальна навіть у тому випадку, якщо виймається з пам'яті, якщо в моделі образу наявна ця «буква» рецептора» [3, с. 82]. У цьому твердженні під буквою розуміється значення об'єктів навколишнього світу, що складають у результаті внутрішній простір людини.

М. Амосов пов'язує реалізацію майбутнього з фізіологічними реакціями на «стимул – відплата», які пропонує зовнішній простір. Разом з цим, здатність людини формулювати сподівання в антагонізмі із зовнішнім простором дає унікальну багатоваріантність майбутнього. Відтак, формулювання соціального сподівання в просторових координатах має ознаку супервентності.

Індивідуальна проекція перспективного життя не є точним фрактальним фрагментом спільної картини майбутнього, так як залежить від здатності людини до спротиву перед викликами зовнішнього суспільного середовища. Проте людина залежить від середовища, тому що має враховувати умови та можливості реалізації сподівання на практиці. Імплозія соціального може народити не тільки загартовану проекцію майбутнього, але й хаотичну активність особистих експлозивних сподівань, які утворюють руйнування і наявного, і перспективного соціального простору. Фактично це повернення стану взаємодії до формули кожен сам за себе, але з орієнтиром на перспективу.

Зіткнення людини із зовнішнім світом породжує розгалуження перспективних реакцій на нього. П. Штомпка бачить цей зв'язок у двох напрямках: «Під першим ми маємо на увазі внутрішні тенденції, зерна або зародки майбутнього, здібності, можливості, «сили» тощо, під другим – процеси, трансформації, розвиток, поведінку, діяльність та інше» [72, с. 268]. У цьому випадку дуалізм реакцій на зовнішній світ практично тотожний визначенню етимології сподівання від В. Бусел у першому розділі нашої роботи.

Сподівання як стан та дія віддзеркалюється в майбутньому соціальному просторі та є побудовою перспективної реальності її суб'єкта. Разом з цим, рівні і засоби існування цієї реальності знаходяться в процесі взаємодії, яка визначає конструктивність буття. Індивідуальний і колективний рівні соціальної реальності самоврівноважуються в засобах її існування. Вказаний процес можна назвати перспективною компенсацією недоліків наявного життя за рахунок закладення трансформації індивідуального та колективного просторів на власну суб'єктивну користь.

Соціальне сподівання є предметом боротьби за місце учасника суспільних відносин у майбутньому. Аналізуючи просторову семантику П. Бурд'є писав: «Інакше кажучи, слова, назви конструюють соціальну реальність у той мірі, в якій вони її виражають, та є виключними ставками у боротьбі за нав'язування легітимного принципу бачення та розподілу» [14, с. 79]. Входячи з цього твердження, сподівання постає інструментом конструювання майбутнього соціального простору у вигляді боротьби суб'єктів проєкцій прийдешнього за більшу кількість учасників суспільних відносин. Зазначена боротьба носить антагоністичний характер, так як детермінантною суспільного розвитку може бути тільки один напрям проєктування майбутнього.

Домінуюче соціальне сподівання виступає пропозицією прийдешнього для всіх, яка підміняє суб'єктивний процес проєктування та детермінує єдиний шлях для розвитку суспільства майбутнього. Це сподівання має цілісний зміст щодо організації майбутнього та атракційний характер, який сприяє його розповсюдженню за рахунок медіації змісту з потребами більшості в суспільстві.

Доповнюючи П. Бурд'є, звернемо увагу на наявність і агентів, і контрагентів, які являються авторами антагоністичних проекцій перспективного існування та ведуть боротьбу за домінування в майбутньому соціальному просторі. Факт боротьби можна пояснити еволюційною природою розвитку простору життєдіяльності та його символів, які відображають спроби виживання авторів прийдешності. Соціальне сподівання виступає інструментом вписування конкурентоспроможних зразків виживання в суб'єктивний простір майбутнього існування.

Ноєма сподівання розвивається в напрямку наявного соціального простору як план захоплення кращих умов життя та у напрямку трансцендентного простору як конструктор буття. Дуалізм сподівання обумовлений станом та умовами життєдіяльності. Погіршення умов існування забезпечує перехід від конструювання до захоплення, що пов'язано з необхідністю виживання людини. З іншого боку, поліпшення умов провокує жадібність до примноження, які розкривають спрямованість до безкінечної перспективи життя.

Розробляючи суб'єктивну картину майбутнього, ми бажаємо отримати якісні зміни умов існування вже зараз і мати корисний досвід протягом всього життя. Такі «інтенціональні скальпи» соціального простору виступають візуалізацією скорочення соціального часу при реалізації сподівань. Вони формуються навколо позицій власників найбільшої кількості «інтенціональних скальпів» як володарів успішного досвіду утворення майбутніх вчинків. Конструктивний досвід накопичення ресурсів (вміння жити) персоніфікує лідерів серед суб'єктів соціальних сподівань та задає рух учасників суспільних відносин у перспективу.

Традиційною вважається думка про ретроспекцію соціального часу, яка розкладається на вісь майбутнього. Така ноетична конструкція породжує часові цикли в соціальному просторі. Хронологію минулих подій, успіхів та невдач можна побудувати на основі логічного впорядкування прожитих або досліджених відрізків часу. Майбутнє передбачає варіативний характер свого сприйняття, що впливає на викладення хронології реалізації соціального сподівання. Водночас



особисті сподівання для оточуючих є завжди перспективною несподіванкою, яка змінює існування в суспільному утворенні.

Проекції майбутнього мають різну тривалість у часі, що обумовлено можливостями спротиву їх просуванню в соціальному просторі. Це пов'язано з тривалістю процесів презентації та конвенції, які залежать від інтерпретації проекції майбутнього. На відміну від сподівання, несподіванка передбачає інтерпретацію та конвенцію тільки після її фактичного настання.

Аналіз протікання сподівання в соціальному часі дозволяє припустити, що як ноетична модель – це суб'єкт-об'єктні відносини, а як різновид соціальної активності – суб'єкт-суб'єктні відносини. Виходячи з цього, соціальне сподівання не має стабільної швидкості протікання, яка залежить від кількісного складу учасників проекційних, екстраполяційних та практичних відносин, а також від якості умов життєдіяльності.

Індивідуально-психологічне сприйняття майбутнього задає хронологію подій відносно суб'єктних бажань людини. Суб'єктна інтенція наративу сподівання дає змогу встановити пріоритет вольового потенціалу перетворення прийдешнього. Подібне сприйняття часу постає первинною тезою в доведенні спроможності реалізації перспективи.

З початку життя часова координата виступає домінантою для формування сподівань. Людина викладає хронологію подій в сподіванні переважно за власним бажанням, що робить реакцію інших учасників суспільного утворення регулятором швидкості його реалізації.

Прискорення або уповільнення соціального сподівання залежить від кількості учасників ноетичної та практичної активності по відношенню до його реалізації на практиці, а також погодженості їх дій. Збільшення кількості суб'єктів проектування переростає в збільшення якості та зменшення швидкості його реалізації за рахунок конвенції, яка концентрує вольову футуристичну активність.

Крім того, на швидкість соціального сподівання впливають умови існування та ресурсне забезпечення відносин в суспільному житті. Запізнення у багатьох

випадках пов'язано з перенасиченням внутрішнього та зовнішнього соціального простору, що значно заважає просуванню у напрямку бажаної мети. Ця ситуація виходить із нерозумінням перенасичення майбутнього існування.

Соціальне сприйняття прийдешнього обумовлене будівництвом часової послідовності подій та вчинків навколо необхідності співіснування та виживання в навколишньому середовищі. Події ранжуються за рівнем безпеки та виступають орієнтиром для найближчого життя. Звернення уваги на виживання є переходом до антитези, яка дозволяє збалансувати реалізацію сподівання в соціальному просторі. Його екстраполяція на майбутнє передбачає інтенцію на минуле та теперішнє в залежності від умов життя людини. Вона поєднує першу і другу точки зору для розбудови суб'єкт-суб'єктної хронології в перспективі існування.

Аналіз соціального сподівання в часі передбачає пошук точки його відліку. Дослідження змісту та специфіки соціального часу підштовхує до використання каузальної теорії, де: «Ми відкриваємо часовий порядок, аналізуючи причинний порядок, який відмінний від перцептивного порядку» [14, с. 349]. Зазначимо, що каузальна теорія часу найбільш точно підходить для аналізу його соціального відображення. При цьому пошук першопричини появи сподівання полягає у бажанні наблизитись до ідеалу існування в собі та навколо себе (відносно бачення навколишнього світу).

Каузальність виступає внутрішньою складовою соціального сподівання та наповнення часу існування його суб'єкта. Сформувавшись як футуристична цінність для людини, сподівання викладається в хронологічну лінію подій як послідовність причинно-наслідкових зв'язків цільового характеру від наявного до належного. Випадковість у реалізації соціального сподівання порушує синхронізацію в житті суспільства та руйнує лінійність розвитку подій. Випадковість народжує майбутні вчинки, які по факту є прикладами реалізації особистих сподівань при співбутті у суспільному утворенні.

Причинно-наслідковий зв'язок є ланкою між індивідуальним та колективним часом у процесі розгортання соціального сподівання. М. Бунге стверджує: «Причинність набагато більше, ніж відношення, є категорією генетичного

зв'язку, нових хоча б з точки зору збільшення їх числа, інших речей» [13, с. 63]. Причинність виражається в предметній інтенції для перетворення майбутнього. Зв'язок подій та вчинків у сподіванні задає рухливість та ритмічність викладення хронології майбутньої активності. Подія виявляє місце об'єктів навколишнього світу в часовому порядку реалізації сподівання, вчинок задає його рух.

Якщо індивідуальний соціальний час ґрунтується на цінностях, сформульованих у суспільстві, то в організації колективного соціального часу використовується каузальність руху як аксіома його впорядкування. Для того, щоб зрозуміти вплив каузальності на формування соціальних сподівань у часі необхідно згадати «Зефірний тест» В. Мішела. Обсяг сили волі щодо досягнення цілей визначає інтенцію на минуле, теперішнє або майбутнє. При цьому причинно-наслідкова ланка зберігається лише при інтенції на майбутнє. Соціальному минулому і сьогоденню каузальність потрібна для систематизації, але не для спонування. Вона втрачає своє практичне значення для людини у вимірах наявного та минулого. Стимулом розгортання соціального сподівання в майбутньому є спротив стохастичному руху подій, який відображається у плині життя в суспільстві.

Швидкість протікання соціального часу є змістовною ознакою, яка поєднує між собою всі проекції майбутнього (мрію, надію, сподівання, несподіванку, очікування тощо). М. Лепський пише про швидкість: «Семантичне визначення часу (*tempus*) відображається у смислах «інтенсивності розвитку», «швидкості змін», «ступеня швидкості». Відносно людей часовість визначена поняттям темперамент, «сукупність індивідуальних особливих характеристик особистості»...Об'єктивність часу відображена «ритмом» у онтологічній тривалості, чергуванням з визначеною послідовністю та частотою, розміреності у протіканні та упорядкованості складу процесу та його об'єктивації у суб'єктній діяльності – визначенні ритму – «ритмізації» [34, с. 161]. Проекції майбутнього мають різну швидкість протікання, яка відображається в соціальному часі.

Мрія не має чітких термінів виконання, що виводить її за межі оцінки ефективності та корисності для учасників суспільних відносин. Несподіванка

моментальна за своєю природою, але може мати значний період латентного розвитку, який відкривається тільки після її настання. Очікування має чіткий строк реалізації, що зумовлено минулим досвідом практичних спостережень за об'єктом проєкції майбутнього. Швидкість реалізації надії та сподівання коливається в залежності від потенції суб'єкта розвитку цих проєкцій.

Спрямованість суб'єкта соціального сподівання прискорює його відбиття у соціальному просторі, а потенціал носіїв соціальних очікувань – уповільнює. Відтак, тривалість цієї проєкції майбутнього напряму залежить від вміння його суб'єкта долати спротив оточуючого середовища, долання відстані між очікуванням та несподіванкою, яка обумовлена рівнем суб'єктності учасників суспільних відносин.

Соціальне сподівання має дуалістичну спрямованість щодо швидкості плину соціального часу. Зменшення його швидкості можна пов'язати з ускладненням умов життєдіяльності та наявністю неспівпадіння у причинно-наслідкових зв'язках. Водночас збільшення темпу реалізації даної проєкції майбутнього пов'язане з появою атракції, від наявності якої залежить перетворення учасника суспільних відносин на суб'єкта розвитку.

Швидкість реалізації сподівання є його вагомою ознакою відносно соціального часу. Зазначимо, що вона змінюється відносно параметрів площини просування проєкції майбутнього. Сподівання як ноетична конструкція має швидкість думки, яка залежить від практичного досвіду інтроспекції та екстраполяції в координатах суспільного існування. Сподівання як проєкція майбутнього має швидкість організації життя, яка залежить від віку та здібностей суб'єкта перспективних суспільних відносин.

Отже, темп реалізації соціального сподівання напряму залежить від умов життєдіяльності в соціальному просторі. Чим складніше умови, тим важче зазирати за межі осмисленого прийдешнього з будь-яким потенціалом до соціальних перетворень. До умов існування належить і наявність навичок та можливостей для створення проєкцій майбутнього, що дозволяє бачити більш ширші горизонти індивідуальної та колективної перспективи.

З позиції практичного досвіду швидкість створення сподівання має бути більш повільною, ніж швидкість його реалізації. Тобто розбудова ноетичної проєкції майбутнього займає більше часу ніж «народження» задуманого на світ, але найбільшу тривалість має практична реалізація її у суспільному житті.

Кількісне нагромадження проєкцій прийдешнього заважає швидкості їх просування у соціальному просторі, але полегшує розвиток суб'єктів проєктування. Чим більше соціальних сподівань, тим більше варіантів для розвитку майбутнього. Разом з цим, поява візійнера дозволяє пришвидшити їх рух, а його заміна впливає на встановлення вектору подальшого розгортання потрібного суспільного життя.

Звернемо увагу на зміну тривалості соціального сподівання в залежності від наявних умов існування. Спираючись на думку Дж. Мак-Таггарта події йдуть: «З далекого минулого крізь недалеке минуле в теперішнє та від теперішнього через найближче майбутнє в далеке майбутнє» [29, с. 272]. За зазначеним напрямком потоку часу будується і хронологія сподівання.

Час його екстраполяції та реалізації симетрично залежать від оцінки потенціалу і можливостей суб'єкта суспільних відносин. Збільшення кількості учасників реалізації сподівання зменшує відстань до кінцевої мети, але збільшує імовірний горизонт формулювання проєкції майбутнього. Виходячи з цього, з переходом від індивідуального до колективного рівня соціальних сподівань, зменшується тривалість їх практичної реалізації, але збільшується час їх розробки та погодження.

Топологія соціальних сподівання – це не тільки сукупність причинно-наслідкових ланцюгів, а також і мітки тотожності поглядів людини на майбутнє. М. Фуко описує взаємодію Дон Кіхота з книгою, яка подібна відносинам «людина – сподівання – соціальна реальність». Він писав: «Лицарські романи раз і назавжди передбачили йому його долю. І кожен епізод, кожне рішення, кожен подвиг будуть знаками того, що Дон Кіхот дійсно подібний всім тим знакам, які він скопіював» [68, с. 81]. З цього твердження виходить, що базовий набір мап соціального сподівання функціонує через наявний знаковий фільтр, але як і коли

його використовувати – це прояв людської свободи, яка виступає мірилом можливості переміщення в майбутньому соціальному просторі.

Знаковий фільтр сподівання включає основні усвідомлені орієнтири проєкції прийдешнього, які розкривають її межі, мету, наявні та перспективні умови реалізації, а також вплив на зовнішній та внутрішній світи людини. Саме сподівання є знаком, який тотожний продовженню існування, та знаком унікальності цього процесу, який виділяє суб'єкта проєктування з-поміж інших учасників взаємодії.

Мапа соціального сподівання передбачає аналіз тотожності суб'єктивних та об'єктивних причинно-наслідкових темпоральних ланцюгів соціального простору. Якщо ланцюги визначають відстань до досягнення бажаної мети в майбутньому, то розриви суб'єктивних та об'єктивних тотожностей формулюють складність ландшафту для руху людини в зазначеному просторі.

Людина в суспільствах постмодерного типу схильна відмовлятися від формулювання як сподівань, так і будь-яких інших проєкцій майбутнього, пояснюючи це незрозумілістю соціальної реальності. Водночас зміст проблеми полягає набагато глибше у протиборстві внутрішнього та зовнішнього соціальних світів людини.

С. Ведат описує функціональну дисоціацію особистості, яка змінює просторові кордони її життя: «Розширення соціального «Я» особистості через розвиток травматизації та додаткові фактори призводить до відчуження у внутрішньому світі особистості» [76]. З цього твердження виходить висновок, що посилення соціального тиску травмує внутрішній простір людини, який втрачає здатність до розвитку, що фактично призводить до відмови від побудови особистої перспективи та перспективи існування взагалі. Зазначена ситуація призводить до втрати статусу суб'єкта проєктування майбутнього.

Соціальна травма подібна фізичній, і чим більша глибина проникнення, тим вірогідніше наслідки будуть несумісними з продовженням перспективного життя. Корисність травми як досвіду виживання є майже природним, але достатньо дискусійним предметом дослідження перспективи. Навіть вдало пережита травма

робить суб'єкта суспільних відносин більш обережним, що значно звужує горизонти для розвитку проєкції прийдешнього. Соціальне сподівання утворене під тиском імплузії соціальних очікувань не буде змістовно сприяти повторенню цього процесу.

Всі випадки зіткнення із зовнішнім світом породжують відокремлення себе від світу, що відображається у сприйнятті як теперішнього часу, так і майбутнього. Зазначений процес поєднується з об'єктивацією інших учасників суспільних відносин, а також наявних та імовірних результатів своєї праці. Подібне розщеплення і паралельний аналіз «Я» та «Світ» в процесі формування сподівання значно викривляє потенціал його реалізації за рахунок кардинальної невідповідності проєктних та наявних умов майбутнього існування.

Подібний травматизм відіграє суперечливу роль у баченні картини прийдешнього. Травма виступає регулятором розвитку практики соціального сподівання. Вона здійснює дуалістичний вплив на розвиток подальшого проєктування.

Неподолана травма обмежує горизонт сподівання та виступає бар'єром для проєкції «Я-ідеал» у суспільстві. Подолана травма виступає стимулятором для створення соціального сподівання, що обумовлено успішним досвідом виходу на межу існування та ототожнення «Я-реального» з «Я-ідеальним». Проте саме сторонній досвід неподоланих травм дає підґрунтя для власних успіхів, що задає розуміння неуспішних девіантних проєкцій.

У рамках осмислення функціонування соціального сподівання необхідно встановити «мешканців» майбутнього суспільства, які задіяні у боротьбі за ресурси життєдіяльності та у розвитку прийдешнього. По-перше, це візіонер сподівання, який презентує та нав'язує іншим учасникам суспільних відносин причинно-наслідкові ланцюги, реалізація яких, на його думку, сприятиме поліпшенню умов існування в окреслених межах майбутнього.

Кожна історична постать візіонера працювала на користь свого суспільного об'єднання. Колумб, Кортес та Єрмак відкрили та завойовували нові землі на

власну користь і для добробуту своїх співвітчизників, але для корінних мешканців цієї землі все склалось погано.

Праобразом головного «мешканця» майбутнього суспільного простору був «пророк», який виконував функцію прогнозування для встановленого кола осіб у суспільному утворенні. М. Вебер дав таке визначення та специфіку його діяльності: «Під «пророком» ми будемо розуміти власника особистої харизми, який віщає в силу своєї місії релігійне вчення або волю Бога. При цьому ми не станемо проводити межу між пророком, який віщає дійсно або переважно дані раніше одкровення, та пророком, який наполягає на тому, що він проносить у світ зовсім нове одкровення, відповідно, між тим, хто відновлює релігію, та тим, хто її засновує» [16, с. 112]. Виходячи з цього твердження, і візіонер, і суб'єкт сподівання походять з однієї релігійної діяльності, яка диференціювалась у соціальному просторі за рівнем впливовості на його учасників.

М. Вебер наполягає на тому, що «пророк» поступово перетворився в законодавця. Доповнимо цю тезу тим, що він став як формальним, так і неформальним законодавцем, який задає характер і ритм розвитку соціального простору на всіх його рівнях.

Релігійне підґрунтя дає змогу «новим пророкам» сподівань наполягати на тому, що їх карта причинно-наслідкових ланцюгів найбільш вірна для виходу в майбутньому до райських умов життя, а всі інші «топографи» є єретиками та сектантами. Зазначена паралель «пророк – законодавець» цікава трансформацією функції жертвоприношення, але не треба забувати і про традицію приносити в жертву верховних правителів у складних умовах життєдіяльності.

Солідаризуючись з точкою зору Х.- Г. Гадамера, можна знайти пояснення щодо впливу візіонера на соціальне сподівання в лінгвістичному просторі як складової суспільного життя. Він показував наступний зв'язок: «І подібно тому як ми віримо повідомленням нашого кореспондента, тому що він був безпосереднім свідком подій або взагалі краще знає про них, – точно також для нас завжди принципово відкрита можливість того, що отриманий текст знає справу краще, ніж допускає наша власна попередня точка зору» [21, с. 323].



Орієнтир на більш досвідчену людину або авторитетне джерело в цій сфері дає можливість сподіватись на краще орієнтування в невідомому. Проте «сподівання на Іншого» є суперечливим орієнтиром людини у перспективному просторі життєдіяльності, так як фактично фіксує відхилення від головної мети реалізації проєкції майбутнього – власного благополуччя.

Другим «мешканцем» прийдешнього соціального простору є суб'єкт сподівання – особа, якій вдалось відстояти та реалізувати суб'єктивно корисну проєкцію причинно-наслідкових ланцюгів у загальній картині суспільного життя. Використовуючи революційний сленг, суб'єкта можна назвати попутником спільних сподівань у соціальному просторі.

Третім «співмешканцем» є живі та неживі об'єкти сподівання в навколишньому світі, які змушені піддаватись впливу візіонерів і суб'єктів, незважаючи на імовірну наявність відмінного бачення індивідуального та колективного прийдешнього. Прикладом суб'єкт-об'єктних відносин є референтні сподівання. Вони є формою підтримки домінуючої проєкції майбутнього, яка затверджена суб'єктом сподівання як найбільш ефективна модель для подальшого існування у соціальному просторі. Суб'єкт соціального сподівання виконує роль атрактора, який мобілізує навколо себе об'єкти впливу для побудови прийняттого відображення реальності.

В. Палагута виокремлює важливість статусу учасника відносин при створенні бачення умов подальшого життя. Він пише: «Соціальна позиція суб'єкта (визначається характеристиками-показниками позиційності, субординації та ієрархічності) задається тут як тотожна специфічному топосу мовлення, тобто сукупності умов і правил функціонування його дискурсивної практики» [47, с. 35]. Відповідно, соціальна позиція суб'єкта сподівання задається в ході дискусії та може не співпадати з наративом домінуючої проєкції майбутнього.

Контрреферентні сподівання формуються як інструмент заперечення панівної моделі майбутнього, що має свій відбиток у мовному просторі. Розширення меж соціальної реальності в умовах багатоваріантності вибору дає

основу для заперечення можливості ретрансляції теперішнього в майбутньому житті людини. З цього виходить теза «Як завгодно, але не так як зараз». Зазначені протилежні напрямки моделювання проекції життєдіяльності стають основою для оцінки перспективних умов існування в соціальному просторі.

І фізичний, і соціальний простір має лише відносну стабільність, яка змінюється періодичними хвилюваннями. П. Сорокін описує загальну тенденцію поширення протесту учасників соціального простору. Він писав: «При інших рівних умовах, масштаб хвилювання тим більший, чим більша сукупність завданих насильств та чим більше соціальних класів приймає в них активну участь» [59, с. 1176]. З цього твердження виходить, що і сподівання, і хвилювання охоплюють соціальний простір у однаковий спосіб, орієнтуючись на домінуючий тренд, який має послідовний та спрямований характер. Ця ситуація не стосується майбутнього соціального простору, який цілком «тканий» з хвилювань щодо перспективного існування.

Домінуючі учасники соціального сподівання знаходяться в постійній боротьбі, з якої виходить картина спільного життя. Візіонери конфліктують між собою за впровадження власної проекції та визначення імовірних жертв перспективного соціального обміну. Візіонери та суб'єкти сподівання дискутують за тривалість та характер побудови причинно-наслідкових ланцюгів проекції.

Суб'єкти сперечаються між собою за рівень тотожності індивідуальних та колективних сподівань при формулюванні збалансованої карти майбутнього існування. Особливе місце в цьому конфлікті «всіх проти всіх» займають ворожнечі дослідників, які подають своє бачення феномену сподівання, що впливає на всіх учасників цього процесу. Зняття цієї сукупності протиріч можливе за рахунок інтенції на спільні інтереси та взаємоприйнятну мету в прийдешньому, яка сприятиме не конфронтації, а інтеріоризації всіх проекцій в одну.

Підбиваючи підсумки цієї частини роботи зазначимо, що сподівання виступає вектором, який спрямовує розвиток майбутнього соціального світу.

Воно народжується з прагнення спасіння та розвивається у взаємодії індивідуального та колективного бачення прийдешності, що відбувається у формі конфронтації або інтеріоризації суб'єктивних поглядів на розвиток подальших подій у спільній картині перспективного співіснування. У цьому процесі розкривається наративно-дискурсивна природа соціальної реальності, яка складається в процесі комунікацій учасників суспільних відносин.

Споглядання, самоспоглядання та їх співвідношення з об'єктивною дійсністю є дороговказами для розбудови проєкції простору майбутнього. Межі соціального сподівання змінюються в процесі його пізнання та виступають інструментом формування обрисів прийдешнього співбуття в суспільстві. Ця проєкція майбутнього є продуктом футуросфери, який розкривається як прояв випереджального оволодіння умовами життєдіяльності та їх суб'єктивного використання в подальшій соціальній практиці.

Рух ноєми сподівання від несвободи в просторі до несвободи в часі визначає умови прийдешнього життя учасника суспільних відносин. Формулювання подібної проєкції майбутнього – це прояв впорядкованості в часі, що переноситься на простір у процесі її реалізації.

Функціонування соціального сподівання у вказаних координатах є постійним визначенням меж існування за допомогою відчуття навколишнього світу, його осмислення та перетворення на бажаний лад за рахунок встановлення власних кордонів буття.

Практика сподівання залежить від періодичного хвилювання соціального простору у вигляді протиборства учасників суспільних відносин. Рівень антагонізму візіонерів, суб'єктів, об'єктів сподівання визначається ступенем диференціації конкурентоспроможних проєкцій перспективного існування. У фундамент соціального сподівання закладено боротьбу за кращий простір майбутнього існування серед суб'єктів проектування, а також серед візіонерів за можливість розвивати своє бачення прийдешності в обраному суспільному середовищі.

Рух проєкції майбутнього в соціальному часі є взаємодією сподівання та несподіванки як реакції її учасників на зміну маршруту розвитку потенційних подій в перспективі. Швидкість реакції на зміну окресленого прийдешнього є умовою для виживання суб'єктів сподівання, де основна ідея не дає людині збитися на шляху до реалізації бажаного у закладених координатах подальшого існування.

Перехід від індивідуального до колективного соціального сподівання відбувається за рахунок розповсюдження популярних ідей про майбутнє. Індивідуальний соціальний час розповсюджується так само від популярної особи до домінуючої суспільної групи з інтенцією на її сподівання. Це пояснює характер ритму майбутнього соціального часу, який протікає від одного популярного автора сподівань до іншого. Водночас соціальний час уповільнюється в процесі зміни візонера сподівань для майбутнього простору життєдіяльності суспільного утворення.

Несподіванка народжується за відсутністю плавних часових переходів від одного автора до іншого, а також за рахунок конкуренції за домінування в соціальному просторі-часі. Тривалість конкуренції, як і тривалість війни можна виміряти лише тільки після їх закінчення, незважаючи на значні перемоги та поразки. Отже, візонер виступає організатором і гарантією колективного співіснування та його подальша відданість справі та боротьба за неї значуща не тільки для нього самого, але й для світу, який піддається його баченню прийдешності.

Залежність сподівання та несподіванки одне від одного в координатах соціального простору-часу надає нового звучання спробам гармонізації поглядів людини на майбутнє. Якщо несподіванка є наслідком відсутності погодженого сценарію подальшого існування учасників суспільних відносин, то сподівання є осмисленням досвіду появи несподіванок в організації суспільного життя. Сподівання огортає собою встановлену мету перспективної діяльності суб'єкта проєктування, а несподіванка змінює її, встановлюючи новий вектор розвитку соціального простору-часу.

Як для будь-якого полісуб'єктного прояву суспільної активності, для успішної реалізації сподівання важлива синхронізація його реалізації у всіх вимірах відображення у навколишньому середовищі. Бажання встигнути та бути успішним ставить перед суб'єктом проєкції прийдешнього проблему рівня духовності, яка є відображенням доречності та важливості для нього спільного блага.

Крім того, асинхронність у розумінні майбутнього збільшує імовірність травми, яка може призвести до відокремлення суб'єкта від світу, або до відмови від участі у проєктуванні. Отже, справжня гармонія у баченні перспективи – це забезпечення збалансованої зміни індивідуальної та колективної домінанти в організації подальшого життя в суспільстві.

### **ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ**

На третьому етапі дослідження реконструйовано місце соціального сподівання в процесі визначення подальшого суспільного розвитку, що відображається у прикладенні практичних зусиль суб'єкта проєктування у досягненні бажаного майбутнього при зіткненні з реальним соціальним світом. Розгортаючись у хронології подій, соціальне сподівання впливає на синхронність або асинхронність взаємодії індивідуального та колективного в межах суспільства. У ньому формуються каузальні зв'язки, які визначають закономірність суспільного розвитку та впливають на цілісність бачення перспективи.

Інструментом реалізації майбутнього в цій сфері є інтенція, яка включає спрямованість, претензію і дію щодо цілеспрямованого досягнення бажаних умов існування. Іntenція сприяє проясненню образу запланованого суб'єктом життя в суспільстві та стимулює прикладення практичних зусиль для його реалізації на практиці.

Вагомим аспектом дослідження соціального сподівання є аналіз доцільності зовнішнього впливу на процес проєктування. Втручання безумовно можливі, якщо вони сприяють гармонійному співіснуванню у суспільстві та не руйнують

суб'єктність його учасників. Тобто зовнішня активність не повинна загрожувати розвитку подальших суспільних відносин.

Проаналізовано функціонування життєвого циклу соціального сподівання, який має п'ять стадій, що співпадають із періодами існування живого у цьому світі. Циклічна взаємодія «сподівання – очікування» обумовлена можливістю накопичення та реалізації волі суб'єкта перспективних відносин. Її обсяг визначає поточний статус проєкції майбутнього в суспільстві. Повтори спроб у реалізації соціального сподівання залежать від його чуттєвої складової, а успішність від осмислення наявних умов життєдіяльності.

Соціальне сподівання як засіб комунікації обумовлює взаємодію людини зі світом майбутнього та має два рівні (чуттєвий та аналітичний) комунікативної активності, які спрямовуються у напрямку «відправник – адресат» проєкції існування. При відособленому розгляді кожного напрямку, вони тотожні суб'єкт-об'єктивним відносинам.

Ці рівні функціонують і паралельно, і послідовно, що може впливати на неспівпадіння проєкцій майбутнього у кожного суб'єкта перспективних відносин. Послідовність і паралельність формують раціональну та ірраціональну картину прийдешнього, які реалізуються в залежності від рис суб'єкта майбутніх суспільних відносин.

Зміст соціального сподівання розвивається від пропозиції до проєкції, але цей процес залежить не тільки від наміру відправника проєкції, а й від схвалення її адресатом у суспільстві. Конвенція соціального сподівання є згодою на підтримку спільного напрямку активності щодо досягнення запланованих результатів, яка спирається на колективну волю та формалізацію обраної проєкції в суспільному середовищі.

Зворотна трансляція соціального сподівання кожному конкретному суб'єкту суспільних відносин перетворює продукт трансляції на очікування умовної вимоги. Дане перетворення пов'язане з переміщенням суб'єктності в проєкції майбутнього, протягом якого перерозподіляється відповідальність за подальший перебіг подій між учасниками суспільних відносин.

Зазначимо, що при створенні соціального сподівання збільшується свобода самовираження його автора. Водночас його впровадження зменшує обсяг свободи волі суб'єкта розвитку, що пов'язано зі зміною статусу сформульованого бачення прийдешності.

Визначено характер соціального сподівання суб'єкта розвитку, який формується в процесі активізації атракційних сподівань при визначенні перспективних напрямків життєдіяльності. Рваний ритм функціонування цієї проекції зумовлений зміною її розуміння, кількості дійових осіб та їх боротьбою за домінування в соціальному просторі. Відтак, сталий розвиток у напрямку бажаного майбутнього є малоімовірним, що обумовлено високою волатильністю проекційного простору та кількістю проектантів у ньому.

Соціальне сподівання містить сценарій розвитку подій, де виділяються такі дійові особи, як візйонери, автори та суб'єкти перспективних відносин, що здійснюють цілеспрямовану активність для досягнення потрібного у суспільного житті. Автора сподівання складно помітити і тому деякі дослідники вважають, що його не існує або більшість сценаріїв майбутнього є анонімними. Ця ситуація пов'язана з тиском носіїв очікувань на нього, причиною якого є статус еліти, що встановлює напрямки подальшого існування.

Зв'язок «сподівання – простір» розширюється в рамках осмислення горизонтів існування за рахунок рефлексії суб'єкта, а також його мобільності у встановлених межах. Цей рубіж визначається навколо відчуття життя та можливості його якісного продовження на невизначений час. Отже, простір соціального сподівання менше за фізичний та більш нерівномірний за соціальний, так як він залежить від потенціалу його суб'єктів.

Тандем «проекція – простір» є виразником організації суспільних відносин, їх щільності, конструктивності та запалу для перетворення майбутнього. При цьому доля автора сподівання багато в чому тотожна долі великих мандрівників і відкривачів нового світу. Мандруючи у своїх думках, він відкриває нові обрії життя для себе та тих, хто вміщується у ідентифікаційний простір прийняттого співбуття.

Вимірювання соціального сподівання можливе за рахунок відслідковування трансформації часових «Я» та визначення умовних часових періодів існування цієї проєкції як продукту чуттєво-ноетичної активності людини. Викладення наративу сподівання на відстань між «теперішнім Я» та «майбутнім Я» визначає тривалість життя проєкції та постає каталізатором для її вписування в подальший соціальний простір-час. Якщо рефлексія та темпоральна ідентифікація «Ми» неможлива, то відстань формування соціального сподівання прокладається виключно між ганебним та бажаним.

Соціальні сподівання на межі знаходяться за рамками іманентного в суспільному житті. Ця маргінальність надає йому додаткового стимулу за рахунок інтенції на неочікуваність. Вказані проєкції майбутнього не втрачають суб'єктності, але позбавляються чіткого бачення кінцевої мети перспективних дій, тому що акцент робиться на емоційне завершення та зняття невідповідності буття.

Отже, соціальне сподівання суб'єкта розвитку обумовлено діалектичною єдністю соціального простору та часу, що відображається у наступних сферах. По-перше, на надсоціальному рівні, де відбувається відчуття, шаблонування або осмислення та маршрутизація окресленого майбутнього, що у подальшому вкладається у суспільні відносини.

По-друге, час реалізації соціального сподівання залежить від учасників проєктування. Відстань «індивід – спільнота – суспільство» долається з пришвидшенням за умови синергії волі дійових осіб сподівання до змін. Якщо її немає, то це є відстань «затухання». Збільшення чисельності учасників проєктування уповільнює погодження спільного бачення майбутнього, але значно пришвидшує реалізацію задуманого.

По-третє, детермінованість і стохастичність цієї візії впливає на швидкість руху соціального сподівання, яка залежить від бар'єрів у досягненні бажаних умов існування. Вони уповільнюють втілення замисленого, але одночасно і змінюють напрямок подальшого суспільного розвитку.



**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ**

1. Аквинский Ф. Сумма теологии. Часть 2–1. Вопросы 1–48. Киев : Эльма, Ника-Центр, 2006. 576 с.
2. Алигьери Д. Божественная комедия : поэма / пер. с итал. А. А. Илюшин. Москва : Дрова, 2008. 622 с.
3. Амосов Н. М. Алгоритмы разума. Киев : Наукова думка, 1979. 225 с.
4. Ахиезер А. С. Между циклами мышления и циклами истории. *Общественные науки и современность*. 2002. № 3. С. 122–132.
5. Барт Р. Третий смысл. Москва : Ад Маргинем Пресс, 2015. 104 с.
6. Бахтин М. М. Автор и герой : к философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 336 с.
7. Бачишина О. Б. Мовне вираження часу та простору в українській химерній прозі : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 480 с.
8. Бердяев Н. А. Философия неравенства. Москва : АСТ ; Хранитель, 2006. 347 с.
9. Бех В. П. Морфологія соціального світу : монографія. Київ ; Мюнхен : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 759 с.
10. Brentano Ф. О будущем философии: избранные труды / пер. с нем. Р. А. Громова. Москва : Академический проект, 2018. 629 с.
11. Библия : книги священного писания Ветхого и Нового Завета. Москва : Российское библейское общество, 2014. 1379 с.
12. Бій під Крутами в національній пам'яті : збірник документів і матеріалів / упоряд. : О. М. Любовець та ін. Київ : Пріоритети, 2013. 288 с.
13. Бунге М. Причинность: место принципа причинности в современной науке / пер. с англ. И. С. Шерн-Борисовой ; общ. ред. Г. С. Васецкого. Москва : Издательство иностранной литературы, 1962. 511 с.
14. Бурдые П. Социология социального пространства : пер. с фр. Москва : Институт экспериментальной социологии ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. 288 с.

15. Буццати Д. Избранное : пер. с итал. / сост. и предисл. Р. Хлодовского. Москва : Радуга, 1989. 724 с.
16. Вебер М. Избранное. Образ общества : пер. с нем. Москва : Юрист, 1994. 704 с.
17. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва : Наука, 1989. 261 с.
18. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций : пер. с итал. Москва, Киев : ИСА, 1994. 640 с.
19. Витгенштейн Л. Избранные работы / пер. с нем. и англ. В. Руднева. Москва : Территория будущего, 2005. 440 с.
20. Воронкова В. Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилизации в глобальном измерении. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 58. С. 13–24.
21. Гадамер Х. Г. Истина и метод : основы философской герменевтики / общ. ред. Б. Н. Бессонова. Москва : Прогресс, 1988. 637 с.
22. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. Москва : Мысль, 1971. Т.1 : Учение о сущности. 501 с.
23. Греймас А., Фонтаний Ж. Семиотика страстей: от состояния вещей к состоянию души / предисл. К. Зильберберга. Москва : ЛКИ, 2007. 336 с.
24. Гуссерль Э. Картезианские медитации / пер. с нем. В. И. Молчанова. Москва : Академический Проект, 2010. 229 с.
25. Діденко Д. С. Генеза дискурсу феномену «Соціальний час». *Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 59–60. С. 41–50.
26. Евангелие от Матфея 7:2. URL: <https://bible.by/verse/40/7/2/> (дата звернення: 07.01.2020).
27. Кант И. Сочинения в шести томах / под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулиги, Т. И. Ойзермана. Москва : Мысль, 1964. Т. 3. 799 с.
28. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2009. 447с.
29. Клейнман П. Философия: краткий курс / пер. с англ. Ю. Константиновской. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 272 с.

30. Конт-Спонвиль А. Философский словарь / пер. с фр. Е. Головиной. Москва, 2012. 752 с.
31. Корх О. Ідея «Self-Made-Man»: проблема генезису. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. 12 (1). С. 57–66. DOI: <https://doi.org/10.15421/352007>.
32. Кривошеїн В. В. Ідентифікаційні ризики у сучасному політичному процесі: соціологічний фокус аналізу. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. Vol. 2, issue 1. P. 14–21, DOI: <https://doi.org/10.15421/341902>.
33. Кьеркегор С. Понятие страха / пер. с дат. Н. В. Исаевой, С. А. Исаева. Москва : Академический проект, 2014. 224 с.
34. Лепський М. А. Проблема прогресу та політичний час. *Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник* / В. І. Воловик та ін.; за заг. ред. М. А. Лепського; 2-е вид. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 148–157.
35. Лепський М. А. Методологічні виклики визначення поняття «соціальний розвиток». *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2013. Вип. 31. С. 73–79.
36. Лепський М. А. Прогнозний сценарій у стратегуванні політичних ситуацій та процесів: предметне поле та смислові складові. *Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: навчальний посібник* / В. І. Воловик та ін.; за заг. ред. М. А. Лепського. 2-ге вид. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 390–411.
37. Макгонигал К. Сила воли: как развить и укрепить / пер. с англ. К. Чистопольской. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. 320 с.
38. Мальцев О. Философия Сонди. Днепр : Середняк Т. К., 2018, 183 с.
39. Молитвы для защиты, сохранения и спасения на всех путях жизни. Житомир : Ника, 2009. 192 с.
40. Мур Дж. Э. Природа моральной философии / предисл. А. Ф. Грязнова и Л. В. Коноваловой. Москва : Республика, 1999. 351 с.

41. Назаренко М. С. Есхатологія в соціально-філософському дискурсі ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2011. 18 с.
42. Несправа Н. Письма Пилигрима, или мы все немного папуасы. Днепропетровск : Арт-ПРЕСС, 2012. 192 с.
43. Нікульшина Т. М. Метафоризований простір і час (на матеріалі англійських та українських народних казок). *Записки з романо-германської філології*. Вип. 1 (32). 2014. С. 133–142.
44. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей : (черновики и наброски из наследия Фридриха Ницше 1883 – 1888 годов в редакции Элизабет Фёрстер-Ницше и Петера Гаста) : пер. с нем. Москва : Культурная революция, 2016. 824 с.
45. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Цикл. *Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений*. Москва, 2006. С. 875.
46. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс : пер. с исп. Москва : АСТ, 2002. 509 с.
47. Палагуда В. И. Исследование топологических характеристик дискурсивного пространства субъекта. *Грані*. 2010. № 1 (69). С. 34–38.
48. Палагута В. И. Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах : монография. Днепропетровск : Інновація, 2010. 440 с.
49. Пантин В. Волны и циклы социального развития : цивилизационная динамика и процессы модернизации. Москва : Наука, 2004. 246 с.
50. Поліщук Я. О. Українська мрія про вічне місто. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Сер. : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70), № 1, ч. 3. С. 207–211. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/37>.
51. Почепцов Г. Информационные войны: новый инструмент политики. Москва : Алгоритм, 2015. 300 с.

52. Рейхенбах Г. Философия пространства и времени / общ. ред. А. А. Логунова. Москва : Прогресс, 1985. 344 с.

53. Робин Ж. М. Гештальт-терапия / пер. с фр. И. Я. Розенталь ; под ред. Д. Н. Хломова, Н. Б. Кедровой. Москва : Институт Общегуманитарных исследований, 2007. 64 с.

54. Савельева М. Ю. Час епонімічний та історичний. *Грані*. 2017. Т. 20. № 10. С.18–25.

55. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права : учебник / пер. с итал. И. И. Маханькова. Москва : Норма, 2007. 464 с.

56. Семенов Ю. И. Философия истории : (общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней). Москва: Современные тетради, 2003. 776 с.

57. Сёрль Дж. Рациональность в действии / пер. с англ. А. Колодия, Е. Румянцевой. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 336 с.

58. Снежко В. П. Наше прошлое и наше настоящее : борьба интенций. *Культурологічний вісник : Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2009. Вип. 23. С. 131–136.

59. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика / пер. с англ. вст. статья и комментарии В. В. Сапова. Москва : Астрель, 2006. 1176 с.

60. Спешаковский А. Б. Камикадзе. «Божественный ветер» в истории Японии. Санкт-Петербург : Паритет, 2013. 448 с.

61. Талеб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / пер. с англ. В. Сонькина и др. ; под ред. М. Тюнькиной. Москва : Колибри, 2009. 528 с.

62. Тиллих П. Любовь, сила и справедливость. Онтологический анализ и применение к этике. Москва ; Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив, 2015. 128 с.

63. Трубина О. Феномен вторичного свидетельства : между безразличием и отказом от недоверчивости. *Травма : пункты : сб. ст./* сост. С. Ушакин, Е. Трубина. Москва, 2009. С. 171–209.

64. Узнадзе Д. Н. Психология установки. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 416 с.
65. Уитроу Дж. Естественная философия времени / пер. с англ., общ. ред. М. Э. Омеляновского. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 400 с.
66. Филатов Л. А. Про Федота-стрельца, удалого молодца. Любовь к трем апельсинам : сказки. Москва : Эксмо, 2004. 176 с.
67. Французские сказки / сост. и послесл. А. Налепина. Москва : Правда, 1988. 480 с.
68. Фуко М. Слова и вещи: археология гуманитарных наук / пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой. Санкт-Петербург : А-сad, 1994. 405 с.
69. Хокинг С. Краткая история времени: от большого взрыва до черных дыр / пер. с англ. Н. Смородинской. Санкт-Петербург : Амфора, 2001. 268 с.
70. Шевченко Т. Якби-то ти, Богдане п'яний. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev2128.htm> (дата звернення 06.01.2020).
71. Штомпка П. Доверие – основа общества / пер. с пол. Н. В. Морозовой. Москва : Логос, 2012. 440 с.
72. Штомпка П. Социология социальных изменений / под ред. В. А. Ядова. Москва : Аспект Пресс, 1996. 416 с.
73. Active inference, sensory attenuation and illusions/ Brown H., Adams R. A., Parees I. et al. *Cogn Process.* 2013. No. 14. P. 411–427. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10339-013-0571-3>.
74. Thaler R. H., Cass R. Sunstein *Nudge : Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness.* New Haven & London : Yale University Press, 2008. 304 p.
75. Simmons J. A. Living Joyfully after Losing Social Hope: Kierkegaard and Chrétien on Selfhood and Eschatological Expectation. *Religions* 2017. Vol. 8, issue 3. 15 p. URL : <http://www.mdpi.com/2077-1444/8/3/33/htm>. (дата звернення: 20.08.2020).
76. Simukanova G. Mass culture and manipulation with consciousness. *European science review.* 2015. 1–2. P. 85-87.

77. Vedat Ş. Parallel-Distinct Structures of Internal World and External Reality: Disavowing and Re-Claiming the Self-Identity in the Aftermath of Trauma-Generated Dissociation. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5313499/> (дата звернення: 20.08.2020).

## РОЗДІЛ 4.

### ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОГО СПОДІВАННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У четвертому розділі відображено розстановку акцентів у сенситивно-ноетичній моделі соціального сподівання в українському суспільстві, визначаються передумови національного сприйняття майбутнього, які обумовлюють формування світоглядних пріоритетів українців. Аналізується віддзеркалення прийдешності на кожному рівні взаємодії «менталітет-ментальність». Виокремлюється тенденції перенесення темпоральних відбитків реальності на подальше існування, а також вплив цих тенденцій на практичне створення шаблону національного сподівання. Крім того, обґрунтовується внесок даної проєкції майбутнього в оптимізацію соціальних процесів в Україні.

#### **4.1 Соціальні сподівання у детермінації формування українського світогляду майбутнього**

Людська здібність відділяти себе від світу заснована на динаміці розвитку уявлень людини про світ і про власне місце в ньому. Швидкоплинність буття народжує на світло сподівання на відсутність змін, що властиво багатьом обивателям, орієнтованим на споглядання світу та існування в ньому. Можливість вскочити в «останній вагон» прогресу залежить від наявності здібностей на сприйняття та співучасть у змінах навколишнього середовища, які розкриваються в рамках реалізації соціальних сподівань.

Витрата сил на суспільне визнання призводить до того, що людина залишається наодинці з собою та цей уроборос піддається добровільному остракізму та лишає себе майбутнього власними руками. Формулювання соціального сподівання – це засіб для «повернення душі» людини у соціальний



світ, що сприяє її включенню в процес життєдіяльності в суспільстві. Ця практика «промальовування майбутнього» дає можливість людині приймати активну участь у житті суспільства за рахунок експлікації подальшої активності спираючись на прийняту «контурну карту» соціальної світосистеми.

Від глибини сприйняття існуючого світу залежить реалістичність картини майбутнього в учасника суспільних відносин, що наводить на думку про необхідність використання в цій частині дослідження робіт Г. Берегова [2], Т. Бутченка [13], В. Воловика [17], І. Валлерстайна [15], М. Поповича [53], Л. Кривеги [40], О. Спіркіна [61] та М. Халіман [74]. Проте, посилення впливу несподіванки на соціальний світ вимагає від нас звернутись до таких дослідників окремих аспектів антисвітогляду, як Ю. Бохенський [33], О. Гойман [66], І. Гудима [24], Н. Талеб [64], З. Фрейд [70]. Оцінка тотожності проєкції майбутнього та прийдешньої реальності неможлива без пошуків М. Кагана [32], М. Михальченка [51], М. Решетнікова [56], Ю. Харарі [75]. Висвітлення соціального сподівання як засобу визначення світогляду прийдешнього дає можливість розкрити світоглядний аспект віддзеркалення перспективного існування, який впливає на загальний характер цієї проєкції майбутнього.

Поглядів на тлумачення поняття «світогляд» стільки ж багато, як і його дослідників. У такому разі, щоб визначитись із напрямком дослідницької роботи, вихід є тільки один – звернутись до фундаментальних наукових розробок. В. Воловик бачив світогляд як: «...сукупність поглядів, оцінок, принципів, які визначають найбільш загальне бачення світу, місця в ньому людини та одночасно життєві позиції, програми поведінки, дії людей» [17, с. 6]. Світогляд є продуктом суспільного розвитку, а світогляд майбутнього – це результат його прискорення. Він існує у рафінованому вигляді як продукт розумової діяльності, заснованої на осмисленому сприйнятті прийдешнього та трансформації його відносно суб'єктивної моделі перспективного існування.

Встановлення горизонтів бачення світу майбутнього задає розуміння соціального сподівання як орієнтиру на прийдешнє існування у навколишньому середовищі. Л. Кривега бачить світогляд: «...духовним ядром особистості,

засобом самовизначення людини у світі. Світогляд визначає горизонт бачення людиною світу, формує її позицію для всіх важливих моментів буття» [40, с. 6]. Горизонти такого сподівання забезпечують формування перспективних уявлень про соціальний світ і виступають індикатором для визначення потенціалу суспільного розвитку в майбутньому.

Звернемось до розуміння соціального сподівання у світоглядному контексті. Необхідно підкреслити, що в ньому співіснують і сенситивна, і раціональна оцінки прийдешнього світу. Синтез цих аспектів бачення перспективи існування у світі дає можливість закласти тренд розвитку суб'єктів суспільних відносин у світосприйнятті майбутнього, а не бути випадком пасивних очікувань бажаних змін.

Використання даної проекції майбутнього дозволяє прийняти світ як даність, яка обумовлена прийнятою моделлю його гармонізації у доступній для огляду перспективі. Якщо подібне воз'єднання зі світом не можливе, то народжується скептицизм, фанатизм і тероризм. Відповідно, радикальні напрямки трансформації соціального простору пов'язані зі складнощами вписування соціальних сподівань суб'єкта у загальний сценарій розвитку майбутнього простору його життєдіяльності.

М. Решетніков виділяє в якості фундаменту сподівання у світоглядному контексті родовий міф. На його думку: «..це майже генетично задана впевненість: «Мій рід не може бути поганим!» А в більш загальному варіанті: «Мій народ не може бути поганим». Характерно, що «родовий міф» оживає щоразу, як тільки виникає якась загроза вітальним потребам конкретної особистості, роду або народу. Вітальні потреби зазвичай співвідносяться з важливими факторами проживання: наявністю достатньої кількості води, їжі, території, можливостей для продовження роду, але включають і такі, здавалося б, «несуттєві» чинники, як самоповага, престиж, почуття гідності, наявність життєвої та історичної перспективи тощо» [56, с.145-146]. Відповідно, соціальні сподівання у цьому контексті виходять із наявного родового міфу та потребують гармонізації відносин їх носіїв із зовнішнім соціальним світом.

М. Михальченко бачив своєрідне віддзеркалення родового міфу в українській мрії. На його думку: «Головним у ній була родина, матеріальне благополуччя і нейтралізація негативного впливу влади (шляхом хабаря, підлабузництва, споювання її представників тощо), яка грабує податками, забирає дітей до чужих армій, примушує їх будувати шляхи, освоювати імперські території» [51, с. 4]. Відповідно, родинну ідентифікацію «Ми» проти всього світу можна вважати основою для запровадження соціальних сподівань національного масштабу в Україні. Проте, ця звужена ідентифікація не сприяє конструктивності сприйняття прийдешнього світу.

Носії подібного локалізованого світогляду не заперечують буття світу, а наполягають на необхідності пошуку або відстоюванні іншої картини майбутнього, яка більш точно еквівалентна ритму суб'єктивно прийняттого соціального часу. Неможливість подібної усталеності бачення укладу прийдешнього існування наводить на думку про необхідність його постійного перегляду та оновлення.

Включення родового міфу в конструювання загальноприйнятної моделі соціального сподівання обумовлює виникнення протиріччя «домінування – прощення», розв'язання якого задає характер перспективних відносин у суспільстві. Настанови більшості монотеїстичних релігій та практика вирішення світових військових конфліктів кажуть про те, що збільшення акцентів на прощенні та пошук шляхів його отримання є більш ефективним напрямком соціального розвитку, який може слугувати конструктивною основою для соціального сподівання.

Світогляд майбутнього є важливою частиною повноцінного людського життя, яка заснована на можливості стимулювати наближення та сприйняття майбутніх змін. Прийняття світу та спротив йому – це діяльнісний засіб формування сподівання на виразне соціальне життя.

Найбільш точна ілюстрація складності відносин людини зі світом розкрита на могильній плиті Г. Сковороди: «Світ ловив мене, але не спіймав». Якщо більшість людей має включатись у запропоновану течію існування, то тут мало

бути навпаки. Неспівпадіння внутрішнього та зовнішнього світів є рушієм майбутніх змін, які відображаються як у соціальних сподіваннях, так і у очікуваннях.

Протистояння «індивідуальне – колективне» розкривається у світоглядному спектрі, розгорнутому на перспективу. При цьому критерієм вибору даного спектру виступає життєздатність носія соціального сподівання у теперішньому і майбутньому світі. Крім того, важливе значення має кількість та спрямованість практичної активності суб'єкта суспільних відносин щодо наближення існуючого світу до його відображення у сподіванні.

Багато обивателів пам'ятають меседж Г. Сковороди віддати частину свого серця світу, але на практиці сподіваються, що ділитися доведеться у далекій перспективі. Відкритість світу – це не гарантія того, що він тебе прийме, але можливість скласти чітке уявлення про світоустрій на основі більш широкого погляду на процеси, які в ньому відбуваються. Вказане відношення до оточуючого простору є випробуванням себе та своїх проєкцій майбутнього на міцність, що загартовує теперішню людину у її спрямованості на перспективу.

Український світогляд увібрав у себе традиції різних народів, які проживали та проживають на наших теренах. Вказане еkleктичне поєднання забезпечує життєздатність нашого народу, що подібно обміну корисною інформацією на генетичному рівні.

Звернемо увагу на міфологію кочовиків, які періодично перебували на українських землях. Одним із головних питань тут є становлення розуміння входження індивіда в світ майбутнього. Це не просто прояв соціальної тотожності, а діяння наповнене сексуальною енергією, яке виходить із глибин людської підсвідомості про початок життя у світі.

Апелюємо до змісту урало-алтайських міфів про створення підземного царства, які могли зберегтись у вигляді образів та архетипів на теренах нашої країни, що контролювали кочівники. А. Сагалаєв писав про це: «Варто звернути увагу на дії Ерліка з палкою, яка з'явилась у нього незрозуміло звідки. Фактично він проробляє отвір – вхід у підземне царство, та ці дії, тотожні творінню

підземного царства. Так у міфі позначається поява важливого елементу сукупного світоустрою. Варто, напевно, зазначити, що сам акт з протіканням землі має в архаїчному світосприйнятті символіку створення – запліднення» [58, с. 36-37]. Так само соціальне сподівання є ніби «палка Ерліка», якою людина «протикає» майбутнє і «запліднює» його своїм змістом. Ці образи народження світу є основою усвідомлення проекції прийдешнього, які використовуються у вигляді шаблону для окреслення подальшого існування у суспільстві.

На противагу попередній інформації варто підкреслити синергію міфологічних образів європейських народів. М. Попович зауважував на тотожності тотемних символів під час домінування полювання, яке впливало на бачення циклів господарських відносин. Він писав: «Культ ведмедя широко розповсюджений на лісових територіях Євразії, насамперед, в Європі, і в особливості у німців, балтів та слов'ян. Основні моменти міфів, казок та обрядів «ведмежого» циклу співпадають: творець космосу в образі ведмедя зустрічається з жінкою (зустріч приурочується у обрядах до весни). У них народжується син, який у подальшому звільняє себе і матір від влади батька. Син стає упорядником соціального космосу» [53, с. 80]. У подальшому, баланс розподілу гендерних ролей періодично змінювався, але завжди він фіксував світоглядну картину майбутнього життя народу, який її дотримався в ході організації свого існування.

При розповсюдженні землеробства в осмисленні ролі ініціатора зародження світу в слов'янській міфології з'явився Ярило [16], який вважався богом родючості. Проте, зміст вкладався принципово інший. Зачинались не частини світу, не його соціальної структура, а сенс життя, його безкінечна енергія та невичерпна наповненість.

Відповідно, різниця вказаних міфологічних постатей полягала у творінні форми та змісту прийдешнього людського існування. Проте від любові до ненависті тільки один крок і світоглядний конфлікт щодо майбутнього у цьому випадку є неминучим.

У зазначеному контексті соціальне сподівання розвивається у суспільстві через світоглядне протистояння. М. Халіман бачить розгортання світогляду в

перспективі. Вона зауважує: «Логічним є припущення, що наявність світоглядного протистояння обумовлюється не лише конфліктністю взаємовідносин певних соціальних груп та суб'єктів щодо різних аспектів соціального буття, але й неспівпадінням наданих суспільством та окремою людиною відповідей на ключові питання їх існування» [74, с. 57]. Відтак, протистояння має подвійний характер. Як з точки зору фактичної організації соціального світу, так і відносно його проекційних позицій щодо перспективного благоустрою.

Варто припустити, що погляди різних народів і культур на території України не утворювали цілісний симбіоз, а були автономні один від одного, що періодично виливалось у непорозуміння щодо організації господарської діяльності та суспільних відносин. Зняття цього протистояння у трансцендентній площині соціального простору можливе за рахунок відкритих проекцій або антисвітогляду.

Антисвітогляд є антитезою у розвитку перспективи життя, що відтворює проекцію майбутнього як засіб щосекундного сприйняття та перетворення світу. Це є відкритість перспективи без будь-яких можливих обмежень, окрім глибини нігілізму суб'єкта сподівання. Н. Талеб заявляє: «Світом рухає аномальне, невідоме та малоімовірне (з теперішньої точки зору), а ми при цьому проводимо час у світських бесідах, зосередившись на тому, що відомо та повторюється» [64, с. 26]. З цим твердженням можна частково не погодитись. Далеко не всюди легковажно ставляться до аномального.

Відчуття скороминущості життя в Україні народжує своє темпоральне заперечення цінності раціональної розбудови майбутнього, що зумовлено слабкістю державотворення та періодичними протистояннями з іншими державами. Наведена ілюстрація показує домінування антисвітогляду в нашій країні, де більшою мірою не визнається необхідність використання соціального сподівання у повсякденній практиці, що можна спостерігати у буденному житті «одним днем».

Проте подібне несприйняття каузальності світу не означає, що його картина у теперішньому та майбутньому губить сенс. Втративши вибудовані послідовні зв'язки, проекція прийдешнього починає бачитись персоналіями-суб'єктами, які мають «надприродні» здібності впорядкування хаосу в соціальному просторі.

Тобто штучний хаос у функціонуванні нашої країни вигідний особам, які претендують на роль візіонерів картини подальшого світоустрою. Припустимо, що подібна тенденція є схопленням наявного вектору суспільного життя. Отже, індетерміністське трактування світогляду на основі ускладнення існування впливає на тимчасове превалювання значення візіонера у наративі соціального сподівання.

Персоніфікація майбутнього набуває характеру абсолютного значення, а сподівання асоціюється виключно із суб'єктами. Відбувається емоційна реінкарнація уповання, але на світському рівні. Орієнтир на уповання не сприяє утворенню потенціальної суб'єктності в українському суспільстві, що залишає багато аспектів національного життя під впливом територіальних, культурних, економічних центрів та його представників. Відтак, формування українського світогляду майбутнього пов'язане з пошуком суб'єкту, що невіддільне від самосприйняття та ідентифікації учасників суспільних відносин.

Суб'єкт соціального сподівання є складним продуктом саморозвитку та взаємодії із зовнішнім світом. Е. Блох стверджував, що ця проекція прийдешнього має вигляд темпоральної екстраполяції бажаних станів самосприйняття: «Таке «Я» приватно та усвідомлено малює собі стани і картини кращого життя, зображуючи себе як «майбутнє Я» [3, с. 51]. Перехід на колективний рівень передбачає встановлення еквіваленції з майбутнім «Ми», яке об'єднує в собі чуттєве, креативне та мотиваційне відношення до опрацювання перспективи.

Таким чином, соціальні сподівання розуміються як форма активного орієнтування суб'єкта суспільних відносин «на дію» з підтримки або перебудови наявного положення речей у напрямку бажаного існування в прийдешньому

соціальному просторі. Це засіб суб'єктної детермінації неконтрольованої динаміки суспільних змін на основі створення перспективного світогляду.

Тобто, детермінованість подій у проекції прийдешнього не втрачається, а переноситься на значну подію, на візонера або на умови життя. Місце тут таке та час такий, а тому все буде розвиватись лише за заданим сценарієм.

Ця інтенція на різні дієві елементи соціального сподівання є суб'єктивним пошуком джерел руху життєвих змін, що знаходить своє відображення у світогляді людини. Зміна її спрямованості з візонера на умови існування дає змогу побудувати цілісну картину майбутнього та сприяє більш збалансованому розвитку українського суспільства.

Соціальне сподівання як продукт світогляду дає уявлення не про імовірне прийдешнє, а про бажану перспективу існування. Аналіз робіт М. Гайдеггера розкриває взаємозв'язок між сподіванням та світоглядом у вигляді відваги людини щодо права формувати та перебудовувати оточуючий світ. М. Гайдеггер писав: «Поява слова «світогляд» як визначення позиції людини посередині сущого свідчить про те, як рішучо світ став картиною, коли людина в якості суб'єкта підняла власне життя до командного положення загальної точки відліку» [73, с. 51]. Дана точка зору наводить на думку про бачення соціального сподівання як узагальненого уявлення бажаного світоустрою, яке по значенню та гармонії може змінюватись від «Листа з Простоквашино» до Сікстинської капели, де люди в унісон або какофонією задають параметри облаштування їх проживання у майбутньому.

Різновекторність сприйняття війни на Сході України говорить про неможливість поєднання світогляду козака та землероба. Проте, якщо включити їх носіїв у єдиний та взаємозалежний цикл господарської діяльності, то вийде достатньо життєздатна конструкція. Це обумовлено відчуттям спільної бази існування у країні.

Відсутність параметрів організації перспективних дій є складовою світогляду, яка пов'язана з ізольованістю розвитку представників суспільства. Так, індіанці сучасної Амазонії із племені Піраха не мають лінгвістичного



визначення часу, а також уявлень про нього, що нівелює будь-який сенс соціального сподівання як форми перспективного світогляду в їх соціокультурному просторі.

Відповідно, проектування майбутнього є системною практикою якісного змінення оточуючого світу, яка окреслена параметрами організації життєдіяльності в суспільстві. Запорукою формування цілісного українського світогляду майбутнього є подолання соціальної ізоляції, що можливо не тільки за рахунок відновлення та впорядкування комунікацій між українцями, але й буквально в умовах спільної праці на благо країни, де кінцевий продукт стає метою спільного сподівання.

Для того, щоб розібратись у місці сподівання в процесі розбудови світорозуміння, необхідно звернутись до первинних форм сприйняття майбутнього існування, якими є забобони. Вони виступають сукупністю хибних детерміністських уявлень про події в майбутньому, які виникають внаслідок побутових спостережень за практикою життя і підкріплюються при початковому засвоєнні епістемі побуту в суспільному середовищі.

Максимально коротко і чітко поняття «забобон» визначає Ю. Бохенський. Він стверджує, що забобон – це точка зору, яка суперечить домінуючому світогляду [11, с. 59]. Тобто забобон (те, чого не можна роботи) може зустрічатись не тільки в практиці народного побуту, а й у всіх сферах суспільного життя, які мають локалізовану картину світогляду.

Серед первинних засобів взаємодії з майбутнім можна виділити і табу, яке знайшло своє місце у соціальному сподіванні як праобраз для міри прийдешнього існування, яка відсікає можливе від неможливого, а також імовірне від неймовірного. За Фрейдом: «Табу є дуже прадавніми забобонами, які колись були зовні накладені на покоління примітивних людей, тобто нав'язані за допомогою насильства попередниками» [69, с. 59]. Зазначені норми сприйняття майбутнього в подальшому функціонують без насильства та обумовлюють організацію соціального простору.

Марновірство є більш розвинутою формою ірраціональної проєкції прийдешнього, яка полягає у несвідомій підміні суб'єктності в суспільних відносинах і виходить з побутових спостережень за життям. Відтак, забобони орієнтуються на об'єкт, а марновірства на суб'єкт у хибно обґрунтованій перспективі майбутнього.

Людей, які вірять у забобони, доволі часто представляють слабвовольними та невпевненими у собі, але проблеми у сприйнятті життя можуть ховатися як у середині людини, так і назовні. А. Маслюк розвиває думку, що у прихильників забобонів: «...неадекватна занижена самооцінка, яка призводить до стійкої невпевненості в собі» [48, с. 273]. Разом з цим, використання забобонів можна пояснити подвійним навантаженням, коли людина на межі зусиль і можливостей постійно знаходиться в агресивних умовах існування з обмеженою можливістю отримання профіциту.

Ця ситуація призводить до внутрішньої та зовнішньої маргіналізації, яка нівелює цінність соціального сподівання та привертає увагу до викривлених форм сприйняття майбутнього. У даному випадку примітивна віра домінує над будь-яким раціональним баченням прийдешнього. Стикаючись із небуттям (втратою, програшем) завжди хочеться вірити, що буття досягне та має сенс.

Забобони як і сподівання мають багато спільного, так як основані на чуттєво-емоційному сприйнятті світу та містять спрямованість на визначення майбутнього у соціальному просторі. Так, в Англії існувала традиція запрошувати на весілля сажотруса. При цьому наречена обов'язково мала його поцілувати. Вважалось, що злякавшись бруду вона назавжди стане надзвичайно охайною [39, с. 51]. Емоційний контраст від зустрічі з людьми на межі життя та смерті завжди мав спонукальну силу, яка впливає на організацію майбутнього у всіх проявах буденного життя.

Для чоловіків у європейській традиції зберігся більш гігієнічний забобон, який зустрічається і сьогодні на західній Україні. Їм достатньо потриматись за гудзик сажотруса, щоб отримати свій шанс на щастя.

Емоції від сприйняття плину часу мають різну ступінь раціональності та обсяг прихованих значень, які вкладаються у забобони про прийдешність. У вказаному забобоні акцентувалась увага на зустрічі з людиною, яка кожен день ризикує власним майбутнім, що дозволяє переосмислити власне життя та цілі, які були екстрапольовані на прийдешнє.

Містика сподівання в емоційному підкріпленні осмислення нез'ясовності подальшого розвитку подій, яка зумовлена ненадійністю побуту учасників суспільних відносин. Досвід небезпеки при їх зіткненні з оточуючим середовищем формулює ірраціональний базис соціального сподівання, який стає суперечливою основою для перспективної організації існування у подальшому житті.

Від цієї містики не застрахована будь-яка людина. Вона виникає та розвивається на контрасті сприйняття життєвого простору та викликає реверсію успішної соціальної практики зіткнень із фактичним приходом небуття.

Розглянемо порядок взаємодії «забобони – сподівання», яка впливає на бачення та формування світосприйняття. Аналізуючи початкові форми сприйняття існування, О. Гойман наполягає: «Коли розум відмовляється втілювати наші сподівання, залишається сфера ірраціонального – емоції» [20, с. 64]. Відтак, забобони і сподівання функціонують послідовно, та заміщають один одного.

За умови антагонізації взаємодії в соціальному просторі може виникати реверсія від сподівання до забобонів та інших форм переважно емоційного реагування на плин часу життя, які призводять до зациклення сприйняття темпоральної течії буття. Прикладом цього є періодичне загострення кризи в українському суспільстві та її відбиток на ставлення українців до світу майбутнього.

При реверсії втрачається суб'єктність і відбувається повернення до використання архетипічних образів у соціальному сподіванні. Орієнтація не на людину, а на процес життєдіяльності робить протікання суспільного життя хаотичним, що впливає на заперечення цінності прийдешнього.

Зазначимо, що опора на ірраціональне світорозуміння залишається на сьогодні і у деяких провідних наукових колах. Аналізуючи виправдання М. Ниномія та Х. Нільсена (фахівці в галузі фізики елементарних часток), І. Гудима стверджує: «За думкою авторів, не природні причини, а зовнішній позаприродний каузальний чинник (за версією авторів – Бог), впливаючи на долю випадковості в природних ланцюжках подій, перманентно перешкоджає запуску прискорювачів елементарних часток. «Якщо Бог існує, – припускають автори, – то він скеровує події з майбутнього» [24, с. 54-55]. Божественна присутність у сучасному науковому світогляді носить трансцендентний характер і проявляє себе реверсивно з прийдешнього. Відтак, в логіку пояснення наукових невдач додаються очікування втручання надприродних сил, які блокують розвиток сподівань на нові відкриття у фізиці елементарних часток і прорив у галузі пошуку антиматерії.

Соціальне сподівання залежить від релігійного світосприйняття, яке обумовлено необхідністю підкріплення власних дій на перспективу. І. Гудима надає цьому феномену таке пояснення: «Чудо в релігії є безпомилковим критерієм, мірилом або еталоном особливого дару натхненності Богом тих, через кого воно здобуває свою реальність» [24, с. 130]. Виходячи з цього твердження, успішна реалізація соціального сподівання є суб'єктивним підкріпленням здібності людини зазирнути у майбутнє (стати візіонером).

Протилежною, зваженою і раціональною стороною бажання дива є упередження, які також впливають на впровадження цієї проєкції майбутнього, окреслюючи межі зрозумілого буття. Якщо ситуативна поведінка людини не має надмірного емоційного забарвлення, то забобони набувають форми упередження, яке виступає фіксатором реверсії в процесі сприйняття невідомого майбутнього. Соціальне сподівання народжене з упередження має надзвичайну стійкість, але віддзеркалює виключно суб'єктивне бачення прийдешнього, відірване від реальності.

Власне упередження і виступає тим розламом, який руйнує суб'єкт-суб'єктні відносини, тому що інша сторона стає об'єктом – шаблоном передбачених

реакцій та моделей життя. Упередження задає межі можливого і неможливого для автора сподівання, що визначає обсяг комфортних умов існування в прийдешньому. Визнання помилкою подібних конструкцій дає проектувальникам більше можливостей для опрацювання перспективного соціального простору.

Репетативність активно використовується як для розповсюдження забобонів, упереджень, так і для впровадження більш розвинутих проєкцій прийдешності. Водночас Ж. Бодрійяр наполягає на згубності практики повторів, яка містить у собі беззмістовність і безкінечність симуляцій буття. Вони подаються: «...як гіперреальні події, які вже не мають конкретного змісту і власної цілі, та тільки безкінечно віддзеркалюються одна в одній» [6, с. 92]. Відтак, репетативність може мати кількісний і якісний вектор розвитку, що значно впливає на змістовність майбутнього соціального простору. Кращим виходом із цієї ситуації є розробка сценарію українського соціального сподівання, який би допоміг позбавитись повторів у побудові практики подальшого існування.

Аналізуючи зміст повсякденності та її тривалість, І. Карівець наголошує на небезпеці репетативності під час реалізації проєкцій прийдешнього існування. Він пише: «Повторення саме тому є «серйозною проблемою», бо воно набуває майже трансцендентального характеру, а це означає, що апіорно люди налаштовані на повторення певних дій, станів, практик тощо, з метою підтримання своєї життєдіяльності. Тому, будучи майже трансцендентальним, повторення залишається латентним і не експлікованим до кінця» [32, с. 180]. Використання однакових шаблонів існування в теперішньому є відображенням певного стилю життя українців, але репетативність у проєктуванні майбутнього несе у собі небезпеку темпоральної маргінальності. Суб'єкт сподівання стає заручником зациклення сценарію «минуле – теперішнє» без можливості реалізації власних бажань щодо умов проживання в майбутньому соціальному просторі.

В Україні існують декілька наративів соціального сподівання, що обумовлено різними культурними, релігійними та суспільно-історичними традиціями регіонів та їх мешканців. Ці наративи є незавершеним спадком від

минулих періодів розвитку нашої країни. У попередніх розділах цієї наукової роботи було з'ясовано, що нереалізовані сподівання тяжіють до постійного повторення, що зменшує життєвий потенціал та підвищує конфліктність їх носіїв. У такому разі кращим варіантом є пошук компромісної мети подальшого соціального розвитку.

Фундаментом практики репетитивності у проектуванні є фольклор. Л. Невська наполягає: «Повтор як прийом організації фольклорного тексту діє на всіх рівнях: звукове наслідування, граматичні вирази, повтори окремих лексем або ланцюга синонімів, аж до повторення розлогіх текстових фрагментів» [52, с. 61]. Повтор у тексті перетворюється на повтор змісту та виступає складовою запам'ятовування узагальненої проєкції коректного існування в майбутньому. Репетитивне проектування використовується при створенні народних традицій, розробці моделей повсякденної поведінки, а також у процесі формулювання соціального сподівання.

Воно абсорбує початкові детермінанти опрацювання прийдешнього. Проблема репетитивності при проектуванні сподівання полягає не тільки в емоціях, але й у цілісності відображення бажаного результату та умов для його реалізації.

А. Брушлінський розглядає цю фрагментарність як неповне відображення майбутнього: «Ця початкова не даність та неповна заданість кінцевого результату, або кінцевої стадії мислення як процесу, безпосередньо визначають та складають проблемність завдання, яке вирішується людиною» [4, с. 70]. Крім того, він наполягає, що аналіз ситуації для реалізації проєкції майбутнього допомагає у схопленні підказок на шляху до кінцевої мети суб'єкта проектування. Відтак, формування послідовності «відкриття прийдешнього» виступає засобом для подолання деструктивної репетитивності. Вирішення цієї проблеми вимагає цілісного та всебічного аналізу українського минулого, прийняття його без виправлень і замовчувань, перехід від родового міфу та наукового осмислення продукування соціального сподівання як складової будівництва національного світогляду майбутнього.

Повторення при проектуванні прийдешнього може мати не тільки деструктивний, але й конструктивний характер. Репетитивність в існуванні та його продовженні є основою зазначеного проектування. Продовження існування є об'єктом забобонів про перспективу життя, які щільно увійшли у формування таких проєкцій майбутнього, як соціальне сподівання.

Е. Коуті та Н. Ханса описують історичні англійські забобони для вагітних жінок: «Якщо жінка занурить пальці в брудну воду, шкіра на руках дитини загрубеє. Якщо обв'яже мотузку навколо талії, дитя чекає нещастя. Якщо після прання перевертати корито, дитина виросте охайною» [39, с. 51]. Зазначимо, що в процесі розвитку таких проєкцій як соціальне сподівання, інтенція на результат починає більше залежати від дій суб'єкта перспективних суспільних відносин.

Цінність життя в нашій країні завжди була надзвичайно високою, що відобразилось і у пологових забобонах. І. Люта стверджує: «Широко розповсюдженим на території Волині, як і скрізь в Україні є вірування в те, що вагітній жінці не можна відмовляти, особливо якщо вона чогось просить» [47, с. 858]. Це твердження підкреслює непересічну роль жінки у світогляді українського суспільства та важливість її місця у продовженні та підтримці життя у майбутньому. Відтак, образ жінки у соціальних сподіваннях нашого народу заслуговує на роль візонера, який визначить подальший напрямок суспільного життя. Фактично диво народження людини стає підтвердженням успішності чуттєвої проєкції прийдешнього, яка ефективно спрацьовує для продовження буття.

Незалежно від сфери професійної діяльності і світогляду, хвилюючим питанням залишається кількість і якість продовження життя. Забобони, пов'язані з потребою максимального продовження існування, поступово стають часткою змісту практично кожного соціального сподівання. Ю. Бохенський зауважує, що найбільш складними у соціальній сфері є забобони, пов'язані з: «...розповідями про «безсмертну душу народу», про «безсмертних пророків» «цінності» тощо... бо світ – це величезне кладовище померлих народів. З великим трудом ми знаходимо на ньому сліди минулих культур та народів, намагаючись хоча б

приблизно зрозуміти, що вони собою уявляли» [11, с. 59]. Забобони про колективне духовне безсмертя можуть проходити «червоною ниткою» через соціальні сподівання та підкріплювати ідею кардинальної соціальної перебудови.

Виходячи з цієї позиції, в процесі реалізації соціального сподівання необхідна фіксації післямови, що має вплинути на конструктивність фундаменту перспективного світогляду в Україні. Життя окремої людини та народу перетинається одне з одним, що говорить про важливість осмислення існування як цілого, так і кожної частки нашого суспільства для покращення умов майбутнього соціального простору.

Перейдемо до песимістичних забобонів. Їх містичний шлейф пов'язаний з недосконалістю пізнання та тлумаченням течії життя, що наклало відбиток на обґрунтування соціального сподівання. А. Коржумбаєва та Г. Бекахметов описують таку специфіку національного забобону: «Собака виє – до покійника. Ця прикмета не дуже відома сьогодні, але у 1930 роках таке повір'я було широко розповсюджено у казахських аулах. У період масової загибелі людей від голоду, в аулах блукала купа безхатніх собак, які часто вили. Наші прадіди та прабабусі вірили, що собаки могли бачити злого духа – передвісника смерті. І коли собаки підіймали страшний вій, це приймалось за знак того, що скоро в аулі очікується смерть» [36, с. 165]. Дослідники критикують подібне передбачення майбутнього, визначаючи ірраціональність сформованого причинно-наслідкового зв'язку.

У часи Голодомору 1930 року не тільки люди, а й собаки страждали від голоду. Одним із проявів голоду у собак був вій. Визначення хибної обумовленості подій, не прив'язаної до об'єктивної реальності, впливає і на формування соціального сподівання в суспільному житті. Містика забобонів передається у містику сподівань, коли кінцева мета учасників перспективних відносин розглядається ізольовано, не об'єктивно і з викривленою суб'єктивністю.

Інший аспект сприйняття світу після подій голодомору 1932-1933 років в Україні вивчають І. Євченко та А. Маслюк [85]. На їх думку значення концепту «хліб» у свідомості нашої нації має біологічний та міфологічний характер, що



синтезується в усвідомленні необхідності продовження існування за будь-яку ціну.

Відповідно, соціальні сподівання українців орієнтовані на закріплення високої цінності життя людини та подолання страху перед небуттям, що поглиблюється та міфологізується від покоління до покоління. Активним виразом цього є тотальна недовіра до держави та готовність протистояти їй у будь-який час.

Подібно греку Кадме, який перемиг дракона і з його зубів виростив штучних непереможних воїнів, українці як могли довго протистояли ініціаторам голодомору. Це знайшло відображення у судових справах УСРС, актуалізації сподівань на себе та власні сили, а також у криміналізації світогляду українців.

Звернемо увагу на інші варіанти світорозуміння через харчування, яке укладається в сподівання на гармонійне прийдешнє. К. Леві-Стросс розкрив різницю у харчових табу, які впливають на майбутню людську активність у соціальному просторі. Він писав: «Розглянемо зараз випадок з худобою, соціальна позиція якої метонімічна (вона складає частку нашої техно-економічної системи), але відрізняється від позиції собак в тому відношенні, що з худобою більш відкрито поводяться як з об'єктом, а собаки – суб'єкт» [44, с. 402]. Відповідно, забобони та табу доповнюють один одного при поясненні побутового майбутнього. Крім того, статус суб'єкта розкриває більш перспективну роль у загальній картині прийдешнього, що інколи може наділятися і надприродною силою.

Варто зазначити, що не тільки чуттєві проекції, а й їх раціональне переосмислення можуть піддаватись викривленню, яке полягає у захопленні та перетягненні у свідому практику повторного використання успішних сценаріїв життя. Використання ритуалізованих причинно-наслідкових зв'язків дає впевненість, що можна «перестрибнути» значущі прогалини у власному існуванні та відразу отримати бажане. Подібні проекції майбутнього становлять якісний зміст світогляду, який відповідає актуальному стану українського суспільства, що заважає йому рухатись у краще майбутнє.

Ритуалізовані соціальні сподівання можуть впливати на перспективну діяльність не тільки на побутовому, але й на науковому рівні. Ю. Бохенський наполягає на згубній інтенції на авторитет. Він пише: «Омана стосується віри в абсолютні авторитети, тобто в те, що існують люди, авторитетні у всіх областях. Безумовно, це невірно – людина може бути авторитетною в якійсь одній області, навіть у декількох областях, але вже ніяк не у всьому на світі» [8, с. 15]. Помилки у сприйнятті авторитету народились з проєкційного імпринтингу, який став основою і корисних, і марних знань про майбутнє. Проте складність використання авторитету при формулюванні соціального сподівання обмежується не тільки його фаховістю, але і актуальністю знань, необхідних для ефективної екстраполяції на перспективу.

Сподівання орієнтуються на авторитетів-провідників майбутнього, які мають гарантувати відсутність несподіваних наслідків у житті суспільного утворення, але на практиці доволі часто виходить навпаки. Авторитет відчужує з процесу прийняття рішень комплексне осмислення соціального розвитку, так як нібито відповідає за нього та володіє ним краще за інших.

Крім того, авторитет наявний в проєкції майбутнього виключно в образі візіонера-поводиря, який не є таким насправді. Особливо помітною ця проблема стала в Україні в процесі розвитку інформаційного суспільства, яке дозволило вільно розповсюджувати будь-які «авторитетні» думки, а відтак впливати на створення соціальних сподівань як побутового, так і світоглядного характеру.

Проблема суб'єктності при проєктуванні майбутнього походить від «лідерів думок», які впливають на затьмарення у баченні перспективного соціального простору. Так як сподівання ґрунтуються на довірі візіонера та зловживанні «вплетенням» підказок при проєктуванні майбутнього, соціальний простір стає сприятливим для перспективних викривлень на користь зовнішнього «правителя-поводиря».

Інколи вплив викривленої суб'єктності при проєктуванні майбутнього набуває катастрофічних масштабів. Ю. Бохенський виділяє астрологію як впливовий соціальний забобон. На його думку: «Астрологія є одним з найбільш

розповсюджених забобонів... У Парижі існує Вища астрологічна школа, яка видає реферати, трактати та підручники, а також присвоює «вчені» звання» [9, с. 26-27]. Відповідно, суб'єктність соціального сподівання інкарнується не в живі істоти, а в планети та їх рух, що є частковою секуляризацією в осмисленні проєкцій прийдешнього. Небесний простір залишається домінантою, але замість еманції майбутнього життя від єдиного джерела відбувається акцентування уваги на планетарній закономірності.

Таким чином, міграція суб'єктності в соціальному сподіванні багатовекторна та пов'язана з подразниками в індивідуальному та колективному соціальному просторі, що як ніколи актуально і для нашої країни. Мода на відмову від суб'єктності прийшла в Україну наприкінці двадцятого століття, що було обумовлено хаотичним розвитком ринкового суспільства та втратою колишніх світоглядних орієнтирів, які визначали плін життя українців.

Світоглядні джерела можуть не тільки обмежувати, а й стимулювати розвиток бажаної перспективи. Підкреслимо спонукальну функцію світогляду, яка приводить нашу діяльність до необхідності використання засобів аналізу існування у суспільстві. Г. Залеський пише: «Людина вибудовує ієрархію власних потреб та мотивів і підтримує, розвиває цю систему протягом життя саме на основі свого світогляду» [29, с. 20]. З цього твердження виходить, що осмислені та цілеспрямовані контакти з навколишнім світом дозволяють людині просуватись більш ефективно у напрямку майбутнього, збудованого для себе. Мотиваційний компонент особистості народжує індивідуальне сподівання, яке функціонує і розвивається навколо осмислення прийнятного співіснування у суспільстві.

Соціальні сподівання інтерсуб'єктні та розвиваються на основі активної передачі уявлень про припустимий устрій навколишнього світу для кожного задіяного суб'єкта суспільних відносин. В основу функціонування цієї проєкції майбутнього покладені не тільки досвід та знання як складові суб'єктивної картини світу, але й осмислення об'єктивного джерела – світосистеми.

І. Валлерстайн говорить про дане явище: «Світосистема – це не світова система, а система, яка сама є світом і яка може бути, а фактично майже завжди була, менше, ніж увесь світ» [15, с. 211]. Обґрунтування наявності об'єктивно існуючої системи соціального світоустрою дає право на виділення окремого напрямку досліджень задля аналізу уявлень про її зміни в часі.

Соціальне сподівання – це і вказівка, і регулятор досягнення світового порядку на основі співучасті залучених учасників даної світосистеми. У такому разі з новою силою постає питання про переваги та недоліки глобалізації світу та можливості співставлення внутрішньої світосистеми зі світом, який збільшується незалежно від учасника суспільних відносин. Збільшення об'єктивно існуючого світу вимагає змінення ідентифікації, яка передбачає пошук тотожності зі світом через свої уявлення про нього без втрати суб'єктності, що впливає на створення приватної світосистеми, до якої ще не готові українці.

Розберемось з варіантами трансформації світогляду майбутнього на національному рівні. Необхідні зміни щодо раціонального переосмислення використання соціального сподівання в постмодерному українському суспільстві можливі за рахунок поглиблення практичного дослідження світорозуміння на буденному рівні через формування осмисленого ставлення до взаємодії «людина – природа». Так, Г. Берегова зауважує: «...натурфілософські знання допомагають усвідомити сукупність об'єктивних умов існування людства й визначити його виживання як нагальну проблему сучасності та формують світоглядні орієнтації нової (сучасної) особистості» [2, с. 57]. Екологічна ситуація в нашій країні має катастрофічний характер, тому поновлення зв'язку людини з природою, але не через її відчуття, а через розуміння природних процесів, сприятиме підкріпленню соціальних сподівань українців на продовження гідного існування на своїй території.

Позиція К. Ясперса більш глибоко розкриває ідею розвитку світорозуміння на національному рівні. Він наполягав, що: «Це знання реальності, очевидно, повинно знаходити своє завершення у картині світу. Вся реальність повинна ставати перед очима в картині світу як один – єдиний, самодостатній світ, як

світове ціле» [83, с. 75-76]. Варто доповнити думку К. Ясперса тим, що картина світу виникає на стику світосприйняття та світорозуміння, утворюючи соціальне сподівання, та саме так людина віднаходить сенс існування у світі, значення та домінуючий свого розвитку в суспільстві.

Описуючи багатогранність подібних пізнавальних процесів, М. Каган розкриває структуру свідомої реакції людини на зміну в навколишньому світі. Для нього: «Ця площина внутрішньої будови свідомості не є одиничною, а схрещується з іншою. У результаті і споглядання світу, і самосвідомість особистості розташовуються кожне на двох рівнях – усвідомленому та неусвідомленому: на одному вони виступають у вигляді світогляду (або світорозуміння) і самопізнання; на іншому у вигляді світовідчуття та самопочуття» [32, с. 90-91]. Якщо подивитись на вказану структуру крізь взаємодію «очікування – сподівання», то сприйняття світу доповнюється пошуком призначення людини в облаштуванні світу на основі існуючих суб'єктних переваг і компетенцій. Внутрішній космос українця обов'язково має стати осмисленим, щоб соціальні сподівання мали активне відображення у суспільному житті.

Сподівання через пізнання є засобом для закладання темпоральних світоглядних координат, важливих для кожного українця, який не може існувати в ізолюваних умовах. І. Кон розкриває це через внутрішній пошук себе протягом життя: «Слова «самовизначення», «пошук себе», «відкриття Я» звучать як інтроспективно-індивідуалістські. Здається, нібито весь цей пошук звернутий всередину себе та має чисто суб'єктивну спрямованість. Але при всій інтимності цього процесу його зміст чітко соціальний та має світоглядний сенс, який з віком стає все більш явним» [34, с. 204]. Тобто сподівання людини мають вектор «із середини назовні». Водночас постмодерне суспільство в Україні містить великі обсяги невідомого і незрозумілого не у майбутньому, а вже тут і зараз. Це стимулює використання рефлексії у пізнанні темпоральності устрою світу власної життєдіяльності.

Розберемось із виникненням світотворення в ході існування суб'єкта розвитку суспільства. Акме-період дає можливість людині бачити себе в якості суб'єкта, який віддзеркалює сподівання для продовження існування світу у наявних умовах життєдіяльності. Вагомою умовою для формування цілісного українського світогляду майбутнього є перенесення акме-періода з теперішнього у прийдешнє, що підготує фундамент для створення національної практики соціального сподівання у нашій країні.

Право на зміну соціального світоустрою приписують «зрілості», так як вона є носієм належної картини світу. Здійснює перебудову світу «молодість», яка має сили для цього. Синтез зв'язків даних вікових груп суспільства забезпечує самореалізацію конструктивної і комплексної картини світу, яка відповідає критерію прийнятності співіснування як основи соціального устрою.

Враховуючи складність українського державотворення, переважна більшість сподівань на перетворення умов проживання в Україні мають соціалістичний характер, що часто отримує протилежне віддзеркалення у соціальній практиці. Перехід від світорозуміння до його радикальної перебудови дуже чітко описано у вірші В. Маяковського «Лівий марш»:

«Закріплюй у світу на горлі  
 пролетарів пальці!  
 Груддю вперед бравою!  
 Стягами небо заклеюй!  
 Хто там крокує правою?  
 Лівую!  
 Лівую!  
 Лівую!» [50, с. 23].

Подібна інтенція соціального сподівання на теперішній час викликає резонанс у соціальному просторі, який дозволяє трансформувати і уявлення про світ, і сам світ у режимі реального часу по відношенню до майбутнього. В. Маяковський був виразником та провідником соціального сподівання на відтворення потрібного світу майбутнього, а звідси і одним з архітекторів нової

локальної світосистеми, яка претендувала на загальносвітову експансію.

Сподівання на перебудову є проявом ціннісного конфлікту відносно існуючого укладу соціального світу на всіх його рівнях та у всіх проявах. У таких умовах можна казати про конфлікт індивідуального та колективного сподівання, а також соціальних сподівань, заснованих на різних уявленнях про організацію наявного та майбутнього співіснування в суспільстві. Необхідно допустити наявність порогу доречності, де співвідноситься соціальне сподівання та існуючі уявлення про соціальний світоустрій, а також визначається їх сумісність.

В Україні практично немає прикладів публічного успіху особистих соціальних сподівань громадянина, які б стали вагомим надбанням загальносуспільного розвитку, що тільки підживлює екстраверсію у сприйнятті світу активними українцями, які спрямовують свій погляд за межі нашої країни. Перехід до справжньої та незворотної цінності приватного інтересу є рятівним вектором майбутнього українського світогляду.

Сподівання є відображенням внутрішньої моделі бажаного світу її автора, а світогляд є фундаментальним орієнтиром для створення цієї проєкції прийдешнього. Для О. Спіркина світогляд відображає: «Характер уявлень про світ сприяє постановці визначених цілей, із узагальнення яких утворюється великий життєвий план, складаються ідеали, поняття про благо, про добро і зло, про прогрес, які надають світогляду надзвичайно дієву силу» [61, с. 272]. Соціальне сподівання має моральну домінанту у виборі прийдешнього, яка передбачає високий рівень відповідальності для розвитку орієнтирів людської діяльності в суспільстві.

Відповідно, впровадження практики проєктування майбутнього обумовлює конструктивне змістовне наповнення світогляду українців задля їх більш ефективного співіснування. Сподівання – це схвалення майбутніх дій всередині власного світу та поза ним. Воно є стрілкою екзистенційного компасу людини, який розвивається в процесі соціальної активності та змінюється з рівнем її залучення у громадське життя.

Також О. Спіркін визначає важливий засіб конструювання перспективного світогляду, який можна використовувати і на національному рівні. Для нього: «Світоглядний імператив переконань є стрижнем реальної поведінки особистості, який об'єднав у собі належне і суще. Людина без глибоких переконань, ніби поганий актор, який грає нав'язані йому зовні ролі та у підсумковому рахунку втрачає власне «Я» [61, с. 275]. Світоглядний імператив виступає стимулом для цілеспрямованої трансформації простору співбуття. Основою цього процесу є імплікація сподівання на шляху від належного до прийняттого стану в майбутньому.

Соціальне сподівання як універсалія людської діяльності детермінує активність суб'єкта в залежності від обраної картини світу. В. Табачковський пише про це: «Здібність універсалізації різних предметних областей людського світовідчуття проявляється і в такій функції світогляду, як доведення знань до їх практичного впровадження або нормативного рівня такого впровадження» [63, с. 18]. Цей вид сподівання забезпечує існування суспільства на основі експлікації обраного соціального світоустрою. Даний вид сприйняття прийдешнього для нашої країни має містити критерії успішності вибору картини майбутнього світу та національного героя для її реалізації на практиці.

Соціальне сподівання може також розглядатися як світоглядний ідентифікатор, що складається з набору цінностей і визначає майбутню поведінку людини, рівень її моральності й успішності в суспільному житті. М. Каган стверджував: «Людині ж для її свідомої і вільної діяльності потрібно щось більше – уявлення про цінності, яке спрямовувало б її поведінку. Так складається ціннісно-орієнтована діяльність людської свідомості, що виробляє уявлення про «соціально-корисне», ідеальне, належне, про те, до чого слід прагнути людині і чого слід їй уникати» [32, с. 56]. Цінності виступають одночасно і як маяк, і як буй для людини, що сподівається в процесі вибору майбутньої поведінки. Це обумовлено світоглядним орієнтиром на продовження існування людини як виду, де авторською позицією для суб'єктів сподівання є розуміння соціально-корисного для країни.



Як будь-який компонент соціальної активності, сподівання має власну специфіку, яка відображається в оцінці об'єкта перспективної комунікації. При цьому акцент на апостеріорне осмислення соціальної практики робить сподівання одиничним продуктом, нездатним до відтворення у невідповідних умовах. Бінарність емоційно-аналітичної оцінки перспективи значно підвищує ризик прийняття помилкових рішень, що з досвідом також відкладається на рівні негативного світосприйняття та переходить у мізантропію.

Подібна оцінка заснована на «фільтрі» соціальної ідентичності. Для І. Кона: «Соціальна ідентичність позначає систему властивостей, завдяки яким людина стає соціальним індивідом, членом певного суспільства або групи, і передбачає поділ індивідів за їх соціально-класовою приналежністю» [34, с. 204]. Використання сподівання як засобу ідентифікації передбачає участь у комунікативній селекції, де визначається відповідність загальним уявленням про устрій соціального світу країни, який має охоплювати всі верстви та категорії громадян. Подібні фільтри здатні викликати обмежуючі соціальні сподівання, які передбачають необхідність виключення «неприйнятних» учасників суспільних відносин зі свого майбутнього світу.

Національна ідея невіддільна від світогляду, що зумовлює специфіку розуміння дійових осіб соціального сподівання. Аналізуючи травматичний досвід, М. Решетніков наполягає на важливості світоглядній ідентифікації при створенні спільного погляду на прийдешність. Він пише: «Зовсім не кордони, не прапор, а також не гімн і не громадянство. Перш за все, спільність історії, мови, культури, традиції і, найголовніше, спрямованість у загальне (для всієї нації) майбутнє, яке спочатку існує тільки як ідея. А коли ми говоримо про багатонаціональні держави, де спільність історії, мови, культури, традиції спочатку відсутня або була вимушеною і тимчасовою, залишається тільки спільне майбутнє, і воно повинно мати рівну привабливість для всіх національних спільнот» [56, с. 145-146]. Виходячи з цього твердження, соціальні сподівання як вектор майбутнього мають виконувати об'єднуючу роль для розвитку нашої країни, що відобразатиметься у спільній спрямованості на прийдешнє.

Інший важливий аспект для інтеграції підкреслює Т. Бутченко. Він зауважує: «Пояснення можливості свідомої інтеграції суспільства, пробудження та мобілізації загальної волі громадян, на наш погляд, дається з позиції визнання діалектичного взаємозв'язку між смисловою та причинною детермінацією у бутті людини» [13, с. 88-89]. Ця послідовність має стати відображення надійності, яка є ґрунтовною основою для створення соціального сподівання та залучення до нього інших учасників суспільних відносин.

Виступаючи засобом для перенесення активності від суб'єкта до суб'єкта в індивідуальних і колективних інтересах, надійність стає апперцепцією впевненості у перспективному розвитку суспільства тут і зараз. Надійність – це майбутнє в сьогодні, яке виступає сполучним елементом будівництва внутрішнього і зовнішнього світу людини.

Це відбувається за рахунок відображення належного в процесі розвитку і підтримки громадських відносин. Надійність є фундаментом буденного світу людини і його уявлень про інших людей, які допущені в цей світ.

Людина використовує її в якості параметра для початку і підтримки комунікацій, що важливо в умовах нестабільності соціального простору. Надійність увійшла в структуру світогляду як стверджувальна зв'язка в логіці, яка дозволяє подолати невизначеність у напрямку від «зараз» до «в майбутньому».

В якості критеріїв надійності виділяють ті, які можуть поліпшити колективну життєздатність при зверненні до вибраного суб'єкта суспільних відносин. До них можна віднести: життєвий потенціал, силу волі, спільність соціальних цінностей та ідеалів, а також оперативність у вирішенні проблем і задоволенні потреб ініціатора проектування майбутнього.

Прийдешня кібербійонічна наукова революція наводить на думку про відчай та надію щодо майбутнього людського існування, що стає частиною бачення картини світу. Соціальне сподівання як домінуючий тренд світосприйняття залежить від чільного місця людини в суспільстві. Якщо Ю. Харарі з острахом дивиться у подібне прийдешнє буття, зауважуючи: «Апгрейд людей в богів може

йти одним з трьох шляхів: біоінженерія, кіборг-інженерія та інженерія неорганічних істот» [75, с. 55]. Подібне бачення явно ілюструє занепокоєння з приводу поєднання механічного та соціального світів.

Водночас багато українців з проблема опорно-рухового апарату сподіваються на те, що колись в нашій країні з'явиться можливість встановлювати кібербіонічні протези, які зможуть їх повернути до життя та відкрити їм світ по-новому. Отже, сподівання людини залежить від її міста в світі та сукупності можливостей для самореалізації в ньому, які можуть спиратись на страх або на жагу подальших змін.

Таким чином, соціальне сподівання як частина світогляду майбутнього розвивається від родового міфу до національної ідеї, а далі до загальнолюдського засобу перспективної соціальної взаємодії. Проте, інколи відбувається деградація розуміння світобудови, яка повертає учасника суспільних відносин до неоміфологічного сприйняття оточуючої дійсності, що призводить до нерозуміння закономірностей суспільного розвитку та догматизації у створенні проєкцій майбутнього.

Розвиток практики проєктування прийдешнього залежить від сприйняття обумовленості буття, яке може відображатись як в світогляді, так і в антисвітогляді. В Україні домінує останній, що пов'язано зі складними умовами існування, які заважають створенню належного фундаменту для становлення практики соціальних сподівань. Головним завданням творців українського світогляду майбутнього є розкриття та підкріплення раціональної основи соціального сподівання, що неможливо без об'єднання життєвих позицій «вояків» та «землеробів» у єдину модель перспективної соціальної взаємодії.

Неспівпадіння внутрішнього та зовнішнього світів в умовах глобалізації вимагає фіксації соціального сподівання через світоглядний імператив та ідентифікатор, які з урахуванням специфіки українського державотворення мають спиратись на цілеспрямованість подальшого існування.

Неприйняття світу або неприйняття світом веде до сподівання на його перебудову за своїм егоїстичним образом і подобою. Критична різниця в баченні

світу небезпечна тим, що перебудова переноситься зі світосистеми на носія іншої картини світу, який піддається гонінням для «виправлення». Виходом з цієї ситуації є спільний орієнтир на майбутність, який влаштовує всіх учасників суспільних відносин.

Проектування прийдешнього розвивається через емоційно-аналітичну оцінку, за наслідком якої суб'єкт соціального сподівання забезпечує своє існування шляхом встановлення надійності в соціальному світі. Це є складним, але важливим етапом будівництва світогляду майбутнього в Україні.

#### **4.2 Вплив соціального сподівання на обумовленість взаємодії «менталітет – ментальність» в українському суспільстві**

І конструктивне уявлення, і сліпота в розумінні перспективи організації суспільних відносин задають координати для існування людини. Соціальне сподівання як навичка для життя з'явилося із перспективного бачення майбутнього у соціумі, заснованого на суспільно-історичному досвіді та поточній соціальній практиці.

Воно виробляється з урахуванням національного менталітету та приймає участь в обґрунтуванні перспективної пролонгації встановлених порядків у суспільстві. Багато людей в Україні відмовляються дивитись у майбутнє у будь-якому вигляді та користуються життєвим кредо М. Аврелія «Роби, що маєш робити та хай буде що буде». Для цього є об'єктивні передумови, які визначають перспективу розвитку українського суспільства та відображаються у таких чуттєво-мисленневих моделях, як соціальне сподівання.

Потреба в існуванні забезпечує постійну ретенцію в побудові менталітету як сукупності позачасових зразків виживання в оточуючому просторі. Відмова від сподівання може спричинити розрив темпоральних соціальних зв'язків, що знаходить своє відображення у відчаї як уявленні про майбутнє життя. Подібні проблеми мають властивість зникати, але нагадування про них залишається у похмурих національних традиціях і казках.

Прийнято казати про менталітет, який відображає в собі апостеріорну практику життя та екстраполюється на колективне майбутнє. Він описується як відображення досвіду існування нації і знаходиться у хронотопному контексті. Соціальне сподівання також залежить від якості життя у соціумі. Травматичний досвід приводить до його викривлення, змінюючи протяжність у часі та просторі, а також обмежуючи його буття.

Українське суспільство має значний бекграунд травматичного досвіду у вигляді війн, техногенних катастроф, геноциду, руйнівних соціальних криз та деіндустріалізації, що значно звузило горизонт для створення соціального сподівання і вплинуло на зміст менталітету членів суспільства. Проте, незважаючи на страх буття, бажання побачити краще майбутнє залишається, але воно виноситься за межі наявного існування та отримує форму фантазій, відірваних від реальності.

Перенесення акцентів на аналіз відбитків ментальних криз дозволяє виробити ліпше розуміння специфічних реакцій людини під час створення соціального сподівання, що сприятиме більш ефективному розвитку суспільства. Пошуковий спектр у свідомості людини переноситься на «чарівне далеко», де трансцендентне буття слугує заміною відчаю у сприйнятті майбутнього існування. Таким є час пустих мрійників та фантазерів, коли проекція прийдешнього позбавляється будь-яких прив'язок до наявного суспільно-історичного досвіду. Саме тому складний досвід життя українського народу не тільки обмежує потенціал сподівання, а й створює підґрунтя для довіри різного роду шарлатанів, спекулянтів та фантазерів.

Повертаючись до роздумів з першого розділу потрібно нагадати, що мріяти не шкідливо, так як цей процес обумовлює пошук зразків проактивної поведінки національно-культурної спільноти при формулюванні проекцій майбутнього. Водночас треба пам'ятати, що мрії як чуттєві проекції майбутнього найбільш уразливі для зовнішнього впливу. Подібні проекції є найліпшим інструментом для консолідації української нації та маніпуляції нею. Відтак, аналіз соціального

сподівання як відображення національного менталітету українців є важливою складовою дослідження загальної канви нарративу цього феномену.

Чуттєві проєкції майбутнього в житті суспільства досліджують М. Лабковський [42], Л. Леві-Брюль [43], Е. Фромм [71]. Культурно-історичну специфіку в організації прийдешнього аналізують Л. Васильєв [14], Г. Гачев [18], Р. Додонов [26], В. Жадько, П. Бідзіля [28], А. Кунанбаєв [41], А. Прасол [54], О. Стасевська [62]. Лінгвістичні конструкції прийдешнього у ментальному середовищі описують О. Гордійчук [21], О. Корнілов [37], Т. Радбіль [55].

Звернемося більш детально до бачення менталітету. Він представляється нам як образ мислення, сформований на основі емоційної переробки традиційного бачення і самоздійснення світу в житті члена національно-культурної спільноти або суспільного утворення. Менталітет містить відбиток буденного знання, яке забезпечувало виживання членів спільноти протягом довгого часу. Отже, він багатий архаїкою із забутого минулого, яка впливає на невідоме та неусвідомлене майбутнє.

О. Стасевська визначає наступні атрибутивні значення менталітету: «архетиповий» компонент менталітету – система архетипів і компонентів колективного несвідомого; когнітивний компонент – образ світу і способи мислення колективного суб'єкта; ціннісно-смісловий компонент – система цінностей, ціннісних орієнтацій, ідеалів, норм; емоційний компонент – оцінки, емоції, почуття; поведінковий компонент – мотиви та стереотипи поведінки» [62, с. 364]. Даний перелік об'єднує менталітет і ментальність, про що піде мова далі. Разом з цим, саме подібна сукупність дає можливість члену суспільства фактично визначати власне майбутнє у спільній картині буття.

Менталітет насичений хронотопною ірраціональністю, але він же є дієвою спонукальною силою для виживання людей, об'єднаних за культурно-національним принципом. З урахуванням багатонаціональної більшості українського суспільства і специфіки розуміння розвитку нації під час минулих суспільно-історичних періодів більш доречно говорити саме про державно-

політичну націю як групу людей, об'єднаних мовою, традиціями та ціннісними уявленнями про спільне колективне майбутнє.

Якщо підійти до трактування носія менталітету настільки широко, то можна достатньо легко пояснити екстраполяцію менталітету на професійну діяльність, а також на опис специфіки побуту окремих соціальних груп та прошарків. Закріплені норми взаємодії характеризують їх господарювання, спрямоване на продовження існування у соціальному просторі. При цьому відношення до його тривалості завжди залишається однією з домінант у подібних «сховищах» психомисленнєвої активності, яка відображається у соціальних сподіваннях.

Менталітет і ментальність постають окремими рівнями психоемоційного та культурного сприйняття людиною світоустрою, які надають сталі та динамічні реакції на зміни навколо. Якщо менталітет краще розглядати в тандемі з проекцією майбутнього, то ментальність як складову реакції суб'єкта сподівання на темпоральні зміни в соціальному просторі в залежності від наявного досвіду.

Відповідно, менталітет є зосередженням норм перспективної суспільної взаємодії, ментальність – практичною реалізацією проекції майбутнього у триваючому теперішньому часі. У такому разі соціальне сподівання постає сполучальним елементом, який визначає баланс культурних норм існування та практичних моделей взаємодії, чим забезпечує не тільки спрямований шлях у майбутнє, а й належну взаємодію «менталітет – ментальність».

Спираючись на точку зору Р. Додонова [26], необхідно виділити рівні існування соціального сподівання в контексті його зв'язку з менталітетом. У спектрі аналізу знаходиться комунікаційний простір учасників далекоюсяжних суспільних відносин, які пов'язані з їх реакцією на зміни в оточуючому середовищі.

Пізнавальний рівень функціонування соціального сподівання постає у вигляді процесу передачі бачення реальності та визначення свого місця в ній, що склались у національно-культурній спільноті. Ідентифікаційний рівень пов'язаний з визначенням у теперішньому часі кола суб'єктів, які приймають участь у твоєму житті та визначають шлях у невідоме прийдешнє життя.

Дуалізм ідентифікації в соціальному сподіванні полягає у пошуку балансу краси і огиди, які співіснують навколо норми та визначають потенціал людини щодо майбутніх соціальних перетворень. Перенесення векторів ідентифікації дозволяє долати бар'єри, які заважають людині рухатись у межах означеної проекції та збалансовано сприймати будь-які відхилення від «норми існування».

Л. Леві-Брюль наполягав на необхідності осмислення орієнтирів виникнення сподівання та несподіванки, аналізуючи сприйняття життя і смерті у первісному племені. Він писав: «...жодна смерть не випадкова, оскільки для первісного менталітету не може бути ніколи нещасного випадку у власному сенсі цього слова. Те, що нам європейцям, здається випадковим, для них є завжди проявом містичної сили, яка цим дає про себе знати індивіду або соціальній групі» [43, с. 29]. Подібне обґрунтування життя дозволяє переносити суб'єктність на всілякі містичні сили та перекладати сподівання саме на них, що викликає проблему сприйняття людиною себе як окремої частини суспільного об'єднання.

В. Жадько та П. Бідзіля наголошують на важливості ідентифікації при становлення національного менталітету: «На основі наведених аргументів можемо констатувати, що українська свідомість має чітко виражений суперечливий характер. З одного боку, вона індивідуалістична, свавільна, проте самодостатня; з іншого, в соціально-політичному, суспільно-громадському сенсі вона не замкнена на опозиції «свої-чужі» [28, с. 25]. Виходячи з цього твердження, чітке та осмислене бачення майбутнього можливе за рахунок належного визначення місця людини у навколишньому світі та засвоєння нею змістовних складових національного менталітету.

Досвід сприйняття прийдешнього та набуття відповідальності за нього є певним обертом суб'єктності у розгляді перспективи соціального світу. Форма кола актуальна, тому що виходячи від автора соціального сподівання, суб'єктність поступово повертається до нього, чим актуалізує його статус організатора перспективи. Реверсія до безвідповідальності завжди залишає сподіванню місце на існування, що значно збільшує вірогідність виживання у суспільстві. Унікальна людська здібність домальовувати цілісну картину світу



впливає на гармонізацію життя людини і допомагає у формулюванні сподівань «всупереч всьому».

Ідентифікація на рівні нації та віри має подвійну суб'єктність, яка значно посилює соціальне сподівання. Т. Шевченко, говорить про поєднання людської та божої волі у проектуванні майбутнього в складних умовах життєдіяльності. Він писав:

«Не журися, сподівайся  
Та Богу молися» [78, с. 111].

Відтак, інтенція проектування майбутнього може спрямовуватись і в середину внутрішнього світу людини, і назовні з урахуванням наявних традицій переосмислення плину часу життя та взаємодії в суспільстві.

Перейдемо до визначення ментального аспекту соціального сподівання. Е. Фромм стверджував, що: «Сподівання парадоксальне. Це не пасивне очікування і не формування події. Воно подібне тигру, що причаївся та стрибне лише тоді, коли для цього настане момент» [71, с. 31]. Виходячи з вище сказаного, сподівання можна представити парадоксальним і маргінальним феноменом який тягне людину в майбутнє, поперемінно змінюючи раціональні та ірраціональні проєкції прийдешнього, чим утворює перспективний шлях розвитку. При цьому воно спирається на наявний національний менталітет та використовує ментальні зразки поведінки у навколишньому просторі та системи очікувань відносно необхідності виведення людини на межу своїх фактичних можливостей.

Описана ситуація передбачає подвійну маргінальність, яка включає в себе межу між проєкцією майбутнього та відображенням реальності в менталітеті, а також межу сил суб'єкта сподівання для його реалізації. Таким чином, в одному місці проєктної діяльності стикаються буття і небуття як віддзеркалення бачення подальшого існування.

Р. Додонов виводить наступні риси української ментальності: «До ментальних стереотипів українців можна віднести тонке відчуття гармонії людини з природою, ліричність, підвищену емоційність, деякий романтизм»

[26, с. 152]. Подібна чуттєвість української ментальності є відображенням страждань народу. З одного боку, це може заглиблювати авторів проєкцій у світ фантазії, а з іншого, сприяє пришвидшенню досягнення бажаного буття.

Соціальне сподівання в ментальному плані є апофеозом парадоксального руху за темпоральною віссю на основі когитації членами спільноти відносної різниці між наявним (схопленим, привласненим) і бажаним (омріяним майбутнім). Необґрунтованість просування компенсується співучастю більшості в оформленні та відстоюванні загальної картини прийдешнього. Водночас вона можлива тільки за рахунок спільної спрямованості до кінцевої мети, яка обумовлює ефективність реалізації наявних зразків і моделей суспільної взаємодії.

Значення для картини майбутнього в суспільстві легалізується масштабною суб'єктністю більшості, яка виправдовує вибір вектору перспективного самоздійснення силою домінуючої маси. Взаємодія у натовпі повертає людину до первісної природи буття, де набагато легше підготуватись до цього невідомого та виправдати все, що було зроблено помилково.

Разом з цим, під впливом домінуючої маси у людини на ментальному рівні може виникати відчуття, що вона живе не своїм життям. Створюється спроба ототожнення з інакшою та несродньою суб'єктністю. Звідси виходить природна монополія та диктатура на формулювання соціального сподівання, яке «притиснуто» наявними національно-культурними традиціями, а також спротив цьому процесу.

Нав'язування майбутнього розширює обсяги сумісної цілісності в перспективі, але значним чином зменшує потенціал розвитку суспільного утворення. За умови диктування подальшого існування відбувається повернення соціального сподівання на психоемоційний рівень задля забезпечення фактичного виживання суб'єкта майбутніх суспільних відносин, так як осмислення перспективи перестає бути потрібним.

Виділення однозначних напрямків прийдешнього перебиває потенціал розвитку носіїв іншого менталітету, орієнтованого на індивідуальний спосіб

життя. Саме тому А. Маслоу, І. Сікорський, К. Малевич, М. Туган-Барановський, С. Лифарь, М. Левчін і багато інших візіонерів не змогли реалізувати свої сподівання на теренах нашої країни, але знайшли своє щастя за кордоном.

Зазначимо, що існують два варіанти встановлення векторів розвитку соціального простору при створенні соціального сподівання. По-перше, це диктат майбутнього, який встановлюється примусово в інтересах однієї з соціальних груп, що займає домінуючу позицію у суспільстві. По-друге, це формулювання атракторів прийдешнього розвитку, які притягують прихильників та підживлюють вектор створення моделі сподівання.

В українському суспільстві присутні обидва варіанти, що пояснюється співіснуванням залишків радянського світосприйняття та елементів ринкової ментальності. Подібна еkleктика неприпустима, так як уповільнює розвиток суспільства. Конструктивні зміни у цьому руслі починаються з розбудови цілісного комунікаційного простору, який сприятиме встановленню спільної цілі на майбутнє.

Соціальні явища та форми управління відображаються в менталітеті у вигляді відособлених мовних значень, які виступають камертоном суспільного життя. О. Корнілов вважає, що формування менталітету відбувається в процесі розвитку мови. Він пише: «Мова, здійснюючи своє призначення служить середовищем, яке з'єднує індивідів у часі і просторі, наповнює свідомість людини, структурує її етнічно особливим чином, підключає її до національних джерел духовності» [37, с. 113]. Мова скріплює та роз'єднує людей у соціальному просторі протягом всього її існування. Вона забезпечує взаємодію всіх рівнів світосприйняття та виступає засобом перенесення та засвоєння унікальних смислів при створенні соціального сподівання. Відповідно, мовне питання для перспективної наявності українського суспільства є не тільки політичним, але й сенсоутворюючим.

Деталізує вплив мови на соціальну практику та її розгортання О. Гордійчук. Вона пише: «Кожний окремий індивід з моменту народження опиняється у вже сформованій соціальній реальності, тому змушений освоїти її у процесі своєї

соціалізації. Вихідні схеми життєдіяльності, поведінки й орієнтації у світі людина набуває у процесі засвоєння мови та мовлення. Саме тоді формуються глибинні підвалини людського досвіду, які відкладаються в мовних структурах» [67, с. 29]. Тобто мова є інструментом формування картини світу та її експансії у оточуючий простір. Водночас це стосується і соціального сподівання. Для ефективної реалізації воно має бути сформульовано доступною мовою та містити сенси, які забезпечать синхронність дій всіх учасників суспільних відносин, що долучені до проектного процесу.

Також у цьому контексті треба позначити зворотній вплив взаємодії «менталітет – ментальність» на соціальне сподівання. Дана активність полягає у встановленні орієнтирів на перспективу в суспільстві, що допомагає у випереджальному розвитку в майбутньому.

Характерним прикладом цієї ситуації є Китай. Л. Васильєв аналізував становлення менталітету ранньоджоуського суспільства, яке знайшло свій відбиток у письмі. Він писав: «В основі письмової практики стародавнього Китаю була мантика. Складачі написів для ворожіння були не тільки перші грамотні люди, але й, по суті, створювачі та монополісти писемності, на кшталт давньоіндійських брахманів. І хоча, на відміну від брахманських, їх тексти в основному присвячувались прозаїчним виробничо-побутовим темам, сакральність цих текстів, як вже не раз зазначалось, була не меншою» [14, с. 39]. Відповідно, текст завжди мав сакральне та стимулююче значення. У ньому відображався не тільки опис наявної або минулої ситуації у навколишньому світі, а й подальше життя людини в суспільстві. Саме тому важливість викладення наративу соціального сподівання робить його самостійним учасником перетворення майбутнього, який здатен самостійно впорядковувати норми та моделі регулювання суспільних відносин.

Ментальний простір наповнений накопиченими смислами існування, які за допомогою конотації наділяють об'єкти аксіокультурного світу характеристиками наочних явищ і процесів у реальному соціальному світі. Т. Радбіль дає такий приклад: «При вживанні виразу «викорінити зло»

імплікується уявлення, що у зла є коріння» [55, с. 103]. Подібне уявлення про існування пов'язано зі спрощеною об'єктивацією нематеріальних предметів у навколишньому просторі, що додатково концентрує сили людини на розгортанні бажаного шляху в прийдешність.

Фіксація значення проєкцій майбутнього у вигляді окремих мовних символів суспільного життя сприяє осмисленню відстані між бажаним та дійсним у всіх членів суспільства. Підтвердженням цього є саме слово «сподівання», яке містить у собі значення певної діяльнійшої проєкції прийдешнього та акцентує увагу на необхідності суб'єктного впливу на перспективний соціальний простір.

Конструктивна когитація перспективи дозволяє знайти впевненість у житті та запропонувати її іншим. Отже, причинно-наслідкові зв'язки структурують сподівання на існування, що наділяє це явище соціальністю. Воно формується за рахунок практики довірчої та безумовної проєкції в майбутнє на рівні всього суспільства.

Кожна нація має своє бачення буття, яке відображається в її мові та втілюється в організації соціальних процесів. Семантика слів, що позначають плин життя людини в оточуючому просторі задає не тільки вектор для створення соціального сподівання, а й швидкість його реалізації на практиці.

Розглянемо бачення тривалості та наповненості життєдіяльності в країнах, які можуть слугувати прикладом для перспективного розвитку України. Г. Гачев говорив про сприйняття часу в німецькому суспільстві: «Для німців – час рідніший. Згідно з Кантом, час є апіорна форма чуттєвості людини, а *Innere* – внутрішнє життя душі, – привілейована цінність у німецькій шкалі великих ідей» [18, с. 19]. Чуйне ставлення носіїв менталітету до часу виводить бачення сподівання на рівень ідеалу майбутнього. Це є спроба встановити ритм і напрям течії внутрішнього життя душі, щоб результат влаштував людину на рівні хронотопу в її соціальному просторі.

Акцентування уваги на хронотопі впливає на більш приземлене ставлення до соціального сподівання в житті людини. Г. Гачев міркував про специфіку сприйняття часу в Америці: «...англосакси висадилися сюди з принципом праці і

часу як засобом існування. Так що відношення простору до часу, тобто швидкість тут найважливіша: звідси швидкість, успіх – цінності» [18, с. 19]. В американському менталітеті просторово-часові координати знайшли суб'єктну точку тяжіння – успіх, який був спрямований скоріше не на душевне блаженство, а на виживання людини. Перехід від німецьких до американських темпоральних інтенцій в нашій країні вплинув не тільки на формування ментальних конструкцій, а й на бачення майбутнього у сфері досягнення потрібного.

Необхідність встигати поступово стає приводом для перенесення акцентів зі сподівань на очікування, що значно уповільнює суспільний розвиток у всіх його сферах. Відповідно, втрата швидкості суб'єкта перспективних перетворень змінює ознаки проекції майбутнього зі сподівання на очікування.

Переміщення уваги з душі на успіх робить соціальне сподівання більш приземленою частиною практичного життя народу, що отримує своє відображення в його ментальних моделях бажаного прийдешнього. Успіх стає шаблоном для соціального сподівання, яким вимірюється його результативність у перспективі. Він є і частиною змісту цієї проекції майбутнього, і стимулом її реалізації, і мірилом для визначення повноти буття.

Аналіз розуміння тривалості події в українській мові навів на думку, що основоположною одиницею подібного виміру для нашого менталітету та ментальності є година. В. Бусел розкриває таке розуміння години: «Хороша погода. Певний період часу, певна пора, певний момент. Добрий, сприятливий час» [12, с. 249]. Цією мірою вимірюються всі важливі події в житті українського суспільства та саме вона стає розрахунковою одиницею тривалості соціального сподівання на цьому рівні. Разом з цим, за часів незалежності на життєдіяльність українців активно екстраполювався американський світогляд споживача з його мірою успіху, що значно пришвидшило ритм існування України.

Оцінка успіху має ознаки дуалізму, так як передбачає зважування та ототожнення відображення світу в людині (привласнення благ суспільного виробництва) та віддзеркалення людини у світі (самореалізація у соціальному просторі). Обидва напрямки є структурними компонентами у функціонуванні

сподівання на рівні менталітету. При цьому у різних народів може превалювати якась окрема складова, але у часи глобальної вестернізації перевага більшою мірою надається майбутньому успіху.

Особливий інтерес для дослідника викликає морально-етичний фундамент соціального сподівання, так як воно не може виникати нізвідки, а є продуктом національного менталітету як культурної норми перспективного реагування. Подібна національна традиція в Японії називається *giri*: «...сукупність моральних принципів та обов'язків перед іншими людьми. Це дуже широка категорія, конфуціанська по своїй суті. У ній розрізняються борг вдячності, борг заступництва, борг відданості, борг батькам та інше» [54, с. 132]. Отже, соціальне сподівання у суспільстві – це синонім взаємозалежності та довірливості відносин, що робить їх передбачуваними і надійними.

Формування розуміння плину часу найбільш ефективно на основі аналізу успіхів рідних, близьких та сусідів, а також вплетення в нього традицій та норм взаємодії людини з власним і соціальним часом. Протягом століпінської реформи українські переселенці у Російській імперії здобули гарного сусіда у особі башкирського народу, але не змогли перейняти кращі позиції їх світогляду в наслідок тотальної русифікації.

Основою ментального бачення майбутнього у башкир є «шежере» як особливий соціальний інститут родоводу в процесі соціокультурного розвитку цієї нації. Шежере включає не тільки фіксацію родинних зв'язків, а й переказ славетних успіхів представників того чи іншого роду.

Цей соціальний інститут постає матрицею для моделювання майбутньої поведінки людини в контексті зафіксованих позачасових зв'язків і зразків для вчинків нащадків. Крім того, учасник шежере може сподіватись на повторення успіхів предків за рахунок загальної підтримки та пошани до успіхів минулого його родини. Життя сім'ї постає і фізичним, і духовим орієнтиром для формування перспективи існування в суспільстві. Відповідно, і в Україні повага до пращурів та рідної землі може стати тим, що сприятиме інкарнації української ментальності у майбутнє та темпоральної гармонії у суспільні відносини.

Наратив соціального сподівання складається у структуровану сукупність ментальних фреймів, яка визначає майбутнє людини як учасника суспільних відносин. Т. Радбіль каже, що фрейм « ... це одиниця знань, організована навколо деякого поняття, але на відміну від асоціацій, містить дані про істотне, типове і можливе для цього поняття. Фрейм має більш-менш конвенційну природу і тому конкретизує, що в даній культурі є характерним і типовим, а що ні» [55, с. 216]. Фрейм – це форма для інформації про життя людей та продукт осмислення прийняттого існування, який розробляється на основі наявних традицій та відображається у моделях взаємодії у суспільстві. Зазначений продукт є елементарною складовою шаблону соціального сподівання, яке утворюється за допомогою наслідування зразкових членів суспільства.

Одним з основних фреймів соціального сподівання є героїзація учасників суспільних відносин. Це поступове перенесення суб'єктності, яке приходить після переосмислення рушійних сил у майбутньому і сьогодні людини. Паралельно в будь-якій культурі і в будь-якому менталітеті повинен обов'язково існувати образ сусіда-антагоніста, якого необхідно перемогти для щасливого життя. Швидше за все, це бачення майбутнього запозичене ще з часів співіснування первісних племен, але воно знайшло відображення і в сучасних системах співіснування народів.

Сподівання на перемогу викликане еволюційною природою людини, що призводить до утворення цілого пантеону героїв-переможців, які слугують ідеальним прикладом для наслідування у побудові успішних проєкцій майбутнього. Саме так у народі виникають оповіді про Іллю Муромця, Чурила Пленковіча, Кобланди-Батира, Давида Сасунського, Вільяма Волеса, Кахіма Тюре, Сіда Камп'єдора та інших національних прикладів для перспективного наслідування.

При цьому головною вимогою для перспективного героя є боротьба із соціальною та міжнаціональною нерівністю, а також закладення практики виконання есхатологічних очікувань як прикладу наслідування для інших членів суспільної спільноти. Перенесення героїчного фрейму з родинних на



загальносуспільні відносини формулює ширшу картину майбутнього світу та насичує соціальні сподівання дієвими моделями перспективної поведінки.

У цьому випадку треба нагадати про маніпуляцію приналежністю билинних героїв, що впливає на деперсоналізацію сподівань. Так, Україна та Росія претендують на один пантеон візіонерів та героїв Київської Русі. «Міграція» українських богатирів значно послабила національну пасіонарність, так як було винесено за межі ідентифікаційного простору базові приклади для наслідування та самоусвідомлення зразків належної поведінки у перспективі. Подібна ситуація вплинула на тимчасове зникнення суб'єктного майбутнього, що відобразилось у специфіці формулювання нечітких деперсоніфікованих сподівань у рамках української ментальності.

Трохи більше пощастило Республіці Білорусь. Її мешканцям вдалось зберегти героїчний фундамент національної ідентичності у вигляді богатирів-осилків. Вони як атланти були пов'язані з силами природи та покарані Богом за надмірну гординю та інші гріхи. Подібний зв'язок з природою допоміг зберегти у білорусів природне відчуття часу та розвинути практику формування проектування прийдешнього на основі гармонії із зовнішнім світом.

Героїчні сподівання мають дуалістичну природу, про що свідчать світоглядні орієнтири народів, які мають багато спільного з українським народом. Як приклад, відомий вислів чеченського полководця Б. Беноєвського: «Якщо ми оточені, то це добре. Ворогу від нас не втекти». Цей відбиток ментальної відчайдушності пов'язаний з необхідністю виживання у наявному просторі, а також з опорою на ірраціональний спротив для захисту своїх інтересів та інтересів свого народу.

Історична постать Беноєвського стала прикладом для всього чеченського народу у боротьбі за свободу існування через небуття і стала реальним фундаментом для формування героїчних соціальних сподівань. Передача ментальної самості через образи-стовпи буття активізує внутрішній потенціал народу та дає змогу сподіватись на створення еквіваленції теперішнього з героїчним минулим.

У цьому випадку прослідковується зв'язок «менталітет – ментальність», який постає містком для переходу від реактивного до проактивного мислення в процесі реалізації соціального сподівання. Крім того, проактивні реакції можуть закладатись на реактивному рівні сприйняття перспективних змін. Так, у вказаній легенді Чечні закладена обумовленість спротиву як зразок для перспективного наслідування, що пов'язано з насиченням героїкою національно-культурної сфери цих місць.

Проактивний напрямок мислення при формулюванні сподівання спирається на наявні традиційні моделі успішної реалізації перспективних цілей. Стати героєм є напрямком самозречення, який підкреслює внутрішню самоактуалізацію суб'єкта проектування майбутнього.

Соціальні сподівання на небуття пов'язані з внутрішньою та зовнішньою ідентифікацією з джерелом трансформації умов життєдіяльності, а також з характером його сприйняття у макро- та мікросоціальному світі. При цьому у «полум'ї» протиборства внутрішнього та зовнішнього векторів виживання народжується та вмирає ця проекція майбутнього. Зазначимо, що наявність ментально-історичних відбитків суб'єктності значно посилює шанси на реалізацію власного бачення перспективи.

Проте, порушення гармонії добра і зла викликає заперечення соціального сподівання як перспективної форми організації прийдешнього суспільного життя. Заміна етики цінностей на етику можливостей задає інший імпульс для розвитку соціального простору, який знаходиться за межею добра та зла. Відповідно, повернення до золотого стандарту гуманності в сприйнятті та розумінні майбутнього життя на рівні національної спільноти є аподиктично необхідним.

Соціальне сподівання на рівні «менталітет – ментальність» народжується з детерміністських установок про зразок порядку подій в соціальному світі. Подібне бачення бажаного життя передається через людей, яких можна назвати «голосом нації».

Розглянемо зразок моральної стійкості. Просвітник казахського народу А. Кунанбаєв був досить суворий до співвітчизників і ставив високі стандарти

перспективної національної поведінки. Він наполягав: «Кому з нас не доводилось бувати в біді? Не має сподівань тільки слабкий. Вірно, що в світі немає нічого незмінного, але ж і зло не вічне. Хіба після суворої зими не відбувається повноводна квітуча весна?» [41, с. 108]. Суб'єкт-суб'єктне розуміння соціального сподівання від «голосу нації» індукує розвиток у національному менталітеті зразків перспективної життєстійкості та діяльнісного настрою щодо перспективи існування.

Разом з цим, провідник нації має формулювати настанови на майбутнє за допомогою власного прикладу. Перед висланням на військову службу в Казахстан, Т. Шевченко написав:

«Та неоднаково мені,  
Як Україну злії люде  
Присплять, лукаві, і в огні  
Її, окраденую, збудять...  
Ох, не однаково мені» [79].

Багато з літературознавців Казахстану і України знаходять спільну ліричність і проникливість творів Т. Шевченка та А. Кунанбаєва. Їм обом вдалося стати символами свого народу, які стали частиною національного світосприйняття.

Разом з цим, крім духовного проводу в соціальному сподіванні має бути фактичне розуміння можливості потенційних змін у суспільстві. Одним з найдавніших експортерів ментальних уявлень про можливе майбутнє є шахи. За словами Г. Гачева: «Шахи – гра, винайдена в Індії, – відображає Індійський Космос, багатий нескінченними комбінаціями елементів і незліченними переселеннями, перетвореннями душ. І якщо пішак (істота злиденної касті) слідує законам своєї дхарми, то в кінці свого існування він має шанс відродитися у вищій касті – з'явитись ферзем з іншими вже правилами поведінки і пересування» [18, с. 77]. В Україні немає жорсткої кастової системи, але є певні складності з соціальною мобільністю, пов'язані з замкненістю перспективних професій та соціальних груп.

У минулих пунктах роботи зазначалось про феномен міграції суб'єктності, який є невід'ємною складовою проектування майбутнього. Тобто маємо протиріччя у сприйнятті розгортання життя в суспільстві, яке потребує формування національної «конструкції» соціальних ліфтів, що стане фактичним підґрунтям для моделювання соціального сподівання.

Відсутність можливості покращити умови існування, соціальний статус та добробут сприяє поверненню до містичного тлумачення прийдешнього, яке відкладається в національному менталітеті. Досліджуючи психологію своїх клієнтів, М. Лабковський зазначив: «Є така загальнонаціональна ідея, що «за добре» доведеться платити. А тривога з приводу того, що платити доведеться вже скоро – це загальнонаціональна емоція» [42, с. 55]. Суспільна репетитивність страху і практика ірраціонального покарання спотворює ментальні норми майбутньої поведінки і формує сенситивну нездатність до створення соціального сподівання на гармонійне і щасливе життя.

Разом з цим, страх виступає соціальним запобіжником, який дає змогу людям сподіватись на гуманність і толерантність один до одного, що відображається у ментальному просторі. Підґрунтям цієї стриманості є табування неналежної поведінки в соціальному просторі. К. Леві-Строс бачить це явище як: «...глибоке шанування життя, шанобливий страх, що спонукає людей то боятися, то шанувати. Цей страх та шанування відносяться не до життя взагалі, а до життя в його приватних проявах і навіть не у всіх; лише до життя, замкнутого у ареалі спорідненої групи, що простирається на городи, ліс і місця рибної ловлі і знаходить свій найвищий вираз в особистості вождя, в його багатстві і його сакральних місцях» [44, с. 57]. Традиційно вважається, що табу поступово переростають у регулятори суспільних відносин, які визначають спектр заборон у цивілізованому суспільстві та способи покарання за їх недотримання.

Проте табу залишається як практичний запобіжник від помилкового розвитку майбутніх суспільних відносин, що знаходить своє відображення в емоційних та діяльнісних межах соціального сподівання. Воно живе у

ментальних фреймах, які виносяться наперед існування на рівні несвідомого сприйняття прийдешності.

Іншим випадком циклічності в проектуванні майбутнього на ментальному рівні є реверсія. Вона постає механізмом відродження примітивного сприйняття світу, а одночасно і загибеллю соціального сподівання. Реверсія може виникати не тільки при антагонізації суспільства, але й при збільшенні акценту на чуттєво-емоційному сприйнятті навколишнього соціального світу. Відтак, виділяється агресивний та миролубний напрямки реверсії, які руйнують раціональну сферу сподівання і шляхи його реалізації.

Проекції прийдешнього народжуються і вмирають через виникнення колективних емоцій та використання запобіжників, які відображають передчуття майбутнього співіснування і трансформуються в процесі їх фактичного самозвернення в сукупність темпоральних значень суспільного розвитку. Специфіка темпоральної когитації передбачає, що соціальне сподівання виявляє себе щосекунди в теперішньому на основі суб'єктивно орієнтованої практики. Проте, якщо увага сучасного українця кожен мить зайнята інтенсивним інформаційним шумом, то необхідність розпізнання раціонального в гучній ілюстрації пустоти існування витісняє проектування майбутнього як вектор подальшого розвитку учасника суспільних відносин.

Звернемось до висвітлення практичних механізмів теперішнього самовідновлення прийдешнього, які впливають на реалізацію сподівання у соціальному просторі. С. Синецький виокремлює орієнтир на випадок (прецедент), як основу для реалізації проекції майбутнього. Він пише про сьогоднішнього: «В епоху постпарадигмальності людина, в особі її інтелектуальних агентів для самозбереження, вимушена ставати не тільки надприродною, але й надкультурною істотою. У ситуації хаосу для збереження контролю їй прийдеється цілеспрямовано створювати культурні прецеденти, штучно (насилно) втілюючи оптимальні культурні зразки, які сприяють оптимізації соціальних процесів» [59, с. 214]. Детермінація перспективного розвитку носіїв національно-культурного менталітету через насадження прецеденту випадку

сприяє посиленню життєздатності проєкції майбутнього, що вкрай важливо в умовах розвитку конкуренції компетенцій суб'єктів суспільних відносин в Україні.

Актуальність соціального сподівання безпосередньо залежить від вмісту подібних прецедентів у ментальності суб'єкта суспільних відносин. Формулюючи авторську концепцію щодо розуміння української ментальності, А. Фурман задає: «... діапазон імовірних потенцій української душі від архетипів колективного несвідомого до високих духовних (в т.ч. моральних) дій і вчинків, які характеризують самоорганізуючий розвиток людини, етносу і соціуму в гармонії і повноті взаємовпливів та визнають доступні межі духовного самовдосконалення нації» [72, с. 10]. Зміна української ментальності самоздійснюється в реалізації соціальних сподівань в процесі становлення простору національного самовдосконалення та розвитку.

Відтак, духовний простір не відокремлюється після індустріалізації в нашій країні, а стає істотним фундаментом для самоусвідомлення представників української нації. Ментальність є сукупністю відбитків практики успішного освоєння життя в суспільстві. Чим частіше оновлюються подібні прецеденти конструктивної практики, тим більш ефективним є соціальне сподівання як проєкція майбутнього співіснування.

Разом з цим, деякі подібні відбитки мають системоутворюючий характер для функціонування суспільної спільноти. Традиційний розподіл гендерних ролей має вагоме значення для формування ментального погляду на прийдешність на мікросоціальному рівні.

Наприклад, вплив жінки на проєктування майбутнього був присутній як у тюркських, так і в слов'янських народів. А. Сагалаєв наполягав: «У межах ареальної урало-алтайської спільноти відомі різні редакції образу богині-матері, інколи тотожні в деталях, інколи вельми відмінні одна від одної. Значущість образу безперечна, бо цей персонаж розпоряджається життям та смертю жителів землі» [58, с. 52]. Фактично це закріплення права жінки на домінуючу роль в суспільстві, яке збереглось у вигляді ментального фрейму та дійшло до наших

днів на буденному рівні на тих територія, де був відчутний вплив даної етнічної групи.

Р. Додонов визначає подібну специфіку і в українській родині: «З часів Запорізької Січі, куди, як відомо, жінок не пускали, вони були вимушені практично самостійно вести господарство на хуторі, пестити дітей, ростити худобу, вирішувати тисячі нестандартних питань по господарству. Козак-чоловік повертався з походу «на все готове» з тим, щоб невдовзі знову покинути дім» [26, с. 156]. У такому разі ми бачимо привалювання сподівання над очікуванням у всіх членів української родини. При цьому сподівання орієнтоване на зовні, а очікування на міжособистісні відносини.

Створення вказаної проекції майбутнього на ментальному рівні підпорядковано існуючим трендам суспільного розвитку. О. Кононенко наголошує на важливості соціального натуралізму в сприйнятті прийдешнього в нашій країні: «Культ Матері-Природи, втілений у соціальній культурі громадян України, – ось що має стати українською національною ідеєю, бо лише узгодженість життя людей із законами Матері-Природи робить це життя щасливим» [35, с. 37]. На перший погляд – це може здатись поверненням у минуле, проте звірення пульсу життя з біологічною природою людства є беззаперечною заявкою на успіх в майбутньому, так як вимагає здорової оцінки наявних і потенційних умов існування. Крім того, матріархальний акцент у виборі базової ідеї для розвитку суспільства задає орієнтири безпеки та захисту його членів.

Практика формулювання соціальних сподівань на рівні зв'язку «менталітет – ментальність» пов'язана зі стереотипом. Найменування цього явища має грецьке походження, яке буквально означає об'ємний відбиток. Вагоме значення у функціонуванні соціального сподівання відіграють ментальні стереотипи як транслятори зразків активності, які формулюються при організації суспільних відносин на національному рівні.

Р. Додонов зазначає: «Ментальні стереотипи і установки виникають як в процесі безпосередньої міжетнічної взаємодії (комунікації), так і на

неорганізованих формах передачі інформації (слухи, анекдоти, приказки), часто – на забобонах та упередженнях, які уходять корінням у історичне минуле, ретранслюючись через фольклор та образи мистецтва» [26, с. 160]. Зазначені стереотипи виступають ретрансляторами національно-культурних зразків перспективної зовнішньої активності, що впливає на змістовне наповнення соціальних сподівань. Різниця між стереотипом і фреймом полягає у тому, що вплинути на останній набагато простіше за рахунок маніпуляцій на чуттєвому рівні сприйняття людиною світу.

Стереотип є візуалізацією облаштування життя людини в суспільстві. О. Тарасов наполягає на тому, що візуальні стереотипи, які розвилися з наявних відбитків реальності мають специфічний характер: «Вони спрямовані на схоплення оточуючого культурного простору, на виявлення, відрив та привласнення в ньому деякого свого «місця», яке у постмодерні і називається симулякром, тобто стереотипом, образом відсутньої реальності» [66, с. 82]. Інша реальність виступає еманациєю перспективної активності для суб'єкта сподівання у боротьбі за існування в соціальному просторі. Проте, доволі часто його реалізація виглядає створенням симулякру, де проекція бажаного відривається від об'єктивної реальності та створюється ілюзія можливості наближення перспективи, яка повертається апробованою часткою загальної картини майбутнього.

Повернемось до вестернізації суспільної свідомості в Україні та до запозичення відповідних ментальних стереотипів для позначення вектору соціальних сподівань. Ж. Бодрійяр наводить приклад відірваної реальності, яка впливає на подальше існування людства на глобальному рівні: «Диснейленд – гарна модель всіх переплетених між собою порядків симулякрів. Це перш за все гра ілюзій та фантазій: Пірат, Мережеві території, Світ майбутнього тощо. Цей уявний світ, як вважають, причина успіху закладу. Але що притягує натовпи відвідувачів набагато більше, так це соціальний мікрокосм, релігійна насолода мініатюрною Америкою з усіма її здобутками та недоліками» [6, с. 20]. Разом з цим, ця симуляція бажаного є не тільки місцем для відпочинку від реального



світу, але й засобом для моделювання поведінки через використання гіперреальних образів та гіперболізованих стилів життя.

Універсальність симулякру дозволяє використовувати його задля екстраполяції моделей соціальної активності на інші суспільні утворення та об'єднання, що робить його зручним інструментом для суб'єктивного створення майбутнього інобуття об'єкта перспективи. Українська суспільна свідомість перенасичена американськими, європейськими, російськими та турецькими симулякрами, які відображаються у різного роду ментальних стереотипах, блокуючи створення соціальних сподівань українського характеру.

Звернувшись до практики формування запозичень зразків розвитку суспільства необхідно згадати про складність їх розуміння та сприйняття у зв'язку з їх нетотожністю з оригіналом. Ж. Бодрійяр наполягав на унікальності подій, явищ та процесів, які не мають просторово-часової реверсії. Він писав: «Чоловічій рід не є жіночим родом жіночого роду, нормальне не є божевільям божевілья, праве не є лівим відносно лівого тощо. Мабуть тільки із дзеркалом це питання може мати сенс» [6, с. 204]. Відповідно, фахівці з екстраполяції закордонного досвіду організації майбутнього аподиктично недієздатні в нашій країні, так як не можливо створити тотожний відбиток темпорального досвіду існування, який би поєднував всі аспекти національного буття та інобуття.

Тотожність проєкції майбутнього ніколи не може бути однозначною за рахунок фактичної незворотності та неповторності людського життя. У нашому випадку шаблон може задати параметри реалізації відносно досягнення суб'єктом сподівання кінцевої мети, яка була закладена в ньому.

Ментально-історичний ландшафт та динаміка людського життя може впливати не тільки на відбитки реальності, а й на розвиток типів особистості, яким властиве соціальне сподівання з інтенцією на оцінку темпоральних відрізків існування. В. Касатік і О. Прохвачьова кажуть: «Якщо порівняти типи ставлення до життя з тимчасовим поділом на минуле, сьогодення і майбутнє, то чітко простежується векторна спрямованість кожного з них на той чи інший відрізок життя: перша категорія (песимісти) спрямована в минуле; друга (бонівани)

перебуває в певному моменті сьогодення (на відміну від першої і третьої, дана категорія саме зафіксована в часі); люди, які дотримуються третьої позиції, спрямовані в майбутнє» [31, с. 264]. Спрямованість соціального сподівання тільки на один з тимчасових відрізків обумовлена специфікою культурно-історичного розвитку нації, що впливає на вибір способів можливого існування в прийдешньому і опору негараздам і катаклізмам.

Специфіка подібного сподівання закладена в репетитивному відтворенні образів бажаного майбутнього незалежно від існуючих умов навколишнього середовища. Із цього твердження виходить, що має місце помилкове створення соціального сподівання, основане на ізольованому в часі розумінні досвіду існування в суспільстві.

Вихід з подібної ситуації можливий за рахунок заперечення помилкової деталізації «ланцюга соціальних часів», в якому «ланки» прийнято розглядати незалежно одна від одної. Перенесення репетитивності минулого та теперішнього у майбутнє виступає деструктивною практикою формулювання сподівань, яка пов'язана з відсутністю ефективного досвіду опрацювання прийдешнього. Великою трагедією нашої країни є те, що минуле та теперішнє багатьох українців ніколи не зможе стати єдиною картиною суспільного життя, але сподівання передбачає спільний погляд на всі темпоральні відрізки, що є джерелом для створення універсального сценарію подальшого існування.

Зазначимо, що не тільки соціальний час, але і простір впливають на формування соціального сподівання та їх бачення відображається на всіх рівнях взаємодії «менталітет – ментальність». Споглядання умов життя і осмислення меж його фактичних можливостей дають підживлення для сподівання у людей, які проживають на відокремленій території. Це пов'язано з розумінням світоустрою, що обумовлює сприйняття суб'єктом соціального сподівання власного життя.

Навколишня природа віддзеркалюється у внутрішньому устрої людини, що визначає сприйняття тривалості та якості подальшого життя. Г. Гачев описав специфіку розуміння майбутнього у гірських районах Грузії: «Дерево м'яке,

зростає, вмирає. Над ним владна зміна періодів року, воно несе в собі ідею зміни. Гори ж – незмінні. Ідея кругообігу, що полегшує існування і розуміння (сподівання, вихід), тут не так діє. У Космосі Грузії все залишається, перебуває, бо немає куди діватися: кам'янистий ґрунт. Залишається і добро, і зло, гріхи. Космос совісті» [18, с. 247]. Таким чином, соціальне сподівання може ґрунтуватися як на ідеї зміни, так і на незмінності, що обумовлює національний характер ментального простору та моделі проектування майбутнього.

Виключення із закономірного зв'язку місця життя та менталітету прийдешнього пов'язано з розвитком української нації, яка проживає у місцевості з поєднанням гір, степів і морів, що значно ускладнює можливості самозахисту та підвищує небезпеку існування. У такому разі треба акцентувати увагу на унікальності та непередбачуваності ментальних реакцій на майбутнє, які закладаються у соціальні сподівання через імовірне порушення довіри до соціальної взаємодії через беззахисність степів та стійкості зустрічі несподіванок мешканцями гірських районів нашої країни.

Протяжність простору та часу залежить від можливості суб'єкта суспільних відносин продовжувати існування. Соціальне сподівання має зв'язок з межею свободи як складовою національного менталітету. У ньому закладено різну кількість причинно-наслідкових зв'язків, в яких описуються горизонти функціонування людини в обраній суспільній спільності.

Взаємодія «менталітет – ментальність» розкриває практику соціального облаштування. Максимально чітка картина майбутнього виключає можливість застосування вольових зусиль щодо його перетворення на власну користь. Відсутність фокусування у баченні світу за рахунок збільшення варіативності образів інкарнує соціальне сподівання як зосередження вольової готовності розвитку особистості та суспільства. Отже, орієнтир на збільшення варіантів причинно-наслідкових зв'язків стимулює вольову активність як засіб осмислення і перебудови перспективного співбуття в суспільстві.

Г. Гачев розкривав специфіку сприйняття свободи і перспективи існування в залежності від національного характеру. Він писав: «У французькій душі немає

такого гордого самопочуття самодостатньої особистості, яке може мати німець у глибині свого внутрішнього світу (Innere) і містити в Haus'е, будинку свого «я» і в силу чого його самість (das Selbst) здатна до самообґрунтування і самовизначення в існуванні. Для француза існувати – значить: існувати в очах сусіда; враження, вироблене близькою людиною, рефлексивно приносить доказ мого буття» [18, с. 139]. Отже, внутрішня несвобода німців є більш корисною для визначення свого існування та є поєднанням умоглядного простору і часу в національному характері німців. Зовнішня несвобода французів «в очах сусіда» значно заважає в сприйнятті перспективи за рахунок заперечення самостійного обґрунтування свого побуту.

З власного досвіду можна сказати, що для українців як і для французів надзвичайно важлива думка оточуючих людей, що відображається у великому бажанні «життя напоказ» навіть у часи кризового відчуження людини від собі подібних в нашій країні. Відповідно, ментальні аспекти функціонування соціального сподівання виступають стимулюючими та стримуючими важелями розвитку перспективних суспільних відносин, які застосовуються в залежності від орієнтуру на внутрішнє та зовнішнє віддзеркалення бажаного майбутнього.

Соціальне сподівання як унікальна сукупність індивідуальних сподівань має властивість емерджентності, яка передбачає виділення єдиного причинно-наслідкового зв'язку суспільного розвитку. З одного боку, воно обмежує індивідуальну свободу, перетворюючи відокремлені проєкції майбутнього в очікування. З іншого боку, домінування перспективного індивідуалізму заперечує можливість спільної волі до змін у прийдешньому.

Складність соціального сподівання полягає у варіативності використання ментальних конструкцій суспільного життя для створення нових умоглядних картин світу прийдешнього. Описуючи форму та зміст соціального сподівання, ці конструкції розкриваються у тавтологічному сприйнятті існування, яке виступає навчальною основою для створення цілісного майбутнього українського суспільства.

Підбиваючи підсумки цієї частини роботи можна зробити висновок, що соціальне сподівання обумовлює спрямованість суб'єкта суспільних відносин на майбутнє. Вона відображається на рівні взаємодії «менталітет – ментальність», що впливає на ефективну презентацію перспективної активності в суспільстві.

В Україні йде активне переосмислення архетипової та ціннісної складових світосприйняття, а емоційна та поведінкові компоненти залишаються за межами суспільно-державного дослідницького процесу, що призводить до залучення сторонніх ментальних фреймів та їх варварського використання. Наприклад, відмова від шанування матінки-природи та емоційна гіперболізація споживання навколишнього світу, що виросло в екологічну катастрофу в нашій країні.

Взаємодія «менталітет – ментальність» постає сукупним відбитком проактивних дій з перетворення майбутнього, яка основана на кращих прикладах перетворення життєдіяльності в суспільстві. Відособлений розгляд менталітету та ментальності визначив, що перший є фундаментом для створення проєкції прийдешнього, а друга є системою фіксації реакцій суб'єкта соціального сподівання на зміни у навколишньому життєвому просторі.

Менталітет насичений архаїчними сценаріями минулого, які виступають запобіжниками від майбутніх помилок і мають модель зрозумілого сприйняття світу. Вони актуалізуються під час деструктивного зіткнення суб'єкта сподівання з вагомими викликами подальшого існування в суспільстві.

Аподиктично важливою є систематизація уявлень про українських національних героїв та використання їх для виховання нових візіонерів, здатних якісно змінити спільну прийдешність. Проте, найважливішим завданням для творців соціального сподівання залишається пошук героя у собі та підвищення перспективної суб'єктності в українському суспільстві. Особливу роль в існуванні зазначеної проєкції грає наявність і якість «голосу нації», який служить зразком для подальшого розвитку цієї спільноти.

Соціальне сподівання – це засіб для продовження існування народу, зумовлений його потенціалом і практикою в облаштуванні навколишнього світу на свою користь. Обидва ці прояви проєкції майбутнього знаходять своє

відображення в національному розумінні місця, часу і способу життя. Спираючись на уявлення про час і простір, розвиваються і фіксуються причинно-наслідкові зв'язки, які забезпечують стабільне існування національної спільноти в доступній для огляду перспективі.

Наша країна має унікальний географічний ландшафт та належне розуміння швидкості існування, що дає змогу формувати соціальні сподівання, тотожні не тільки українській реальності, а й кращим світовим зразкам прогресивного розвитку людства. Відповідно, Україна має найкращий потенціал для ефективного використання проектування майбутнього, але не вистачає належної соціальної практики.

Соціальне сподівання на рівні «менталітет – ментальність» містить аподиктичну соціальність, так як воно спрямоване на подовження та покращення індивідуального та колективного життя, навіть за рахунок небуття активного учасника цієї проекції прийдешнього. Подібним відбитком для організації існування виступає бачення перспективи, яке є узагальненою моделлю соціального сподівання, що об'єднує час і людей задля досягнення єдиної мети в майбутньому суспільстві.

Відмінною рисою цієї проекції подальшого життя в суспільстві є те, що вона – це одиничне у спільному. Соціальне сподівання виокремлює унікальність і суб'єктність, які не властиві сучасним глобальним спільнотам наднаціонального характеру.

Відповідно, подібне проектування є відображенням національної ДНК, яке розвивається під впливом як вестернізації, так і захопленням східними традиціями співіснування народів, а також напрацюванням універсальних поглядів на прийдешнє життя. Це новий виклик для авторів соціальних сподівань, в якому вони мають стати виразниками одиничного бачення майбутнього для відособленого суспільства у глобальній перспективі, або повернутись до самотійності на доступному їм рівні.

Акцент на самоцінність та значення думки інших членів суспільства повинен встановити межі для розвитку нового соціального сподівання в нашій країні. Для

української ментальності пріоритетом є якість подальшого існування, що значно обмежує потенціал суб'єктної взаємодії при створенні проєкції майбутнього. Разом з цим, пошук внутрішніх джерел прийдешнього сприяє налагодженню симетрії сприйняття внутрішнього та зовнішнього світів, що необхідно для покращення практики створення соціального сподівання.

### **4.3 Соціальне сподівання у спрямуванні оптимізації діяльності суб'єктів розвитку українського суспільства**

Соціальне сподівання є засобом вдосконалення розуміння майбутніх подій, який стимулює розвиток суспільства, що піддається впливу. Власне процеси створення, оцінки та реалізації проєкції прийдешнього є сукупністю організації перспективних відносин, яка потребує постійного оновлення у відповідності до актуальних вимог.

Дослідницька робота з відображенням прийдешнього заснована на аналізі поглядів на взаємодію людини з соціальним світом. Психоемоційну складову сприйняття людиною плину життя аналізують Е. Сайолі [87], Б. Скіннер [88], Л. Сонді [60], З. Фрейд [69], Е. Фромм [85], К. Юнг [81]. Розвідкою практики створення образів темпорального існування в соціальному просторі займаються І. Бичко [6], В. Глазунов [19], Н. Дем'янова [25], М. Лепський [45], О. Масюк [49], В. Таран [64], І. Утюж, Н. Панченко [89].

Окремі елементи відображення реальності розкривають Ж. Бодрійяр [6], С. Синецький [59], О. Тарасов [66], О. Ходус [76], П. Фейрабенд [68], Л. Фейербах [67], М. Штірнер [80]. Аналіз засобів порівняння проєкції майбутнього з реальністю та вдосконалення процесу проєктування дасть більш повну картину для створення ефективного соціального сподівання для пошуку бажаних умов подальшої життєдіяльності.

На початку розгляду ролі соціального сподівання у спрямованості суб'єктів розвитку українського суспільства найбільш доцільно звернутись до аналізу тотожності та адекватності відображення соціальних процесів та їх проєкцій.

Починаючи з викладення у давньогрецьких міфах та легендах проблемної практики використання відображення (Нарцис, Медуза Горгона), віддзеркалення буття та небуття постає об'єктом пильної уваги людини у пізнанні та розкритті змісту існування у оточуючому світі, а також його перспективного перетворення на власну користь.

Копіювання вигляду людини та навколишнього світу завжди мало містичний підтекст, який міг кардинально впливати на майбутню життєдіяльність. Феномен зворотності відображення форми і змісту в дзеркалі (наявне потойбіччя) хвилював не тільки науковців, а й літераторів. Крім того, звернемо увагу на те, що містичні ритуали ворожіння також передбачають використання дзеркальних предметів для того, щоб можна було подивитись у майбутнє. Незважаючи на містифікацію незрозумілого і небезпечного відображення себе та собі подібних, людина доволі часто зустрічає в своєму житті практику копіювання, яка розкривається не тільки в процесі народження, але й під час її розвитку у суспільстві.

Також вагоме значення має трактування змісту цього відображення майбутнього, його положення у просторі та вплив на практичне життя людини. І незважаючи на раціональний підхід навіть у буденній соціальній практиці, люди з острахом ставляться до клонування будь-чого, ніби ці процеси здатні відібрати їх власну прийдешність.

При розбудові українського суспільства доволі часто зустрічалась практика копіювання та запозичення сторонніх сподівань. Проте, вона не дала можливості сформулювати цілісне бачення кінцевої мети існування, що є основоположною складовою цієї проекції майбутнього.

Необхідно встановити унікальний напрямок розвитку подій, який би став основою для подальшого впровадження практики соціального сподівання. В. Таран наполягає: «У контексті розробки стратегії національного та державного будівництва в Україні, де належне місце посідає процес винаходження формули української ідентичності, питання про історичні корені української держави й історичні традиції українського народу набуває першорядної важливості»



[64, с. 70]. Відтак, співставлення і копіювання при створенні сподівання має носити не зовнішній, а внутрішній характер на основі встановлення національного зразка для наслідування як основи для проектування майбутнього.

Попередньо проведені дослідження [49] показали необхідність закладення базового образу гендерної взаємодії в основу проєкції майбутнього. Звернення до іконотипу матінки-природи як жіночого початку українського суспільства та військового захисника – провідника у прийдешнє існування гармонізує подальше конструювання соціального сподівання.

Створення нового змісту ментальних компонентів проектування необхідно для заміщення руйнівних архетипів в українській суспільній свідомості. Так, однієї з головних проблем для становлення конструктивної практики соціального сподівання в Україні є зациклення на копіюванні іноземного досвіду при створенні проєкції подальшого існування.

Повернемось до головної тези нашої дослідницької роботи. Системне формування соціального сподівання є можливим за рахунок цілеспрямованої роботи щодо проектування майбутнього. М. Лепський підкреслює значення діяльнісної компоненти під час цілепокладання. Він пише: «На образному випереджальному відображенні ґрунтується діяльнісна генералізація модусу майбутнього, оскільки діяльність завжди пов'язана з єдністю процедур аналізу та синтезу, цілеорієнтованої декомпозиції ситуації та результативної композиції дій» [45, с. 215]. Соціальне сподівання, у цьому випадку, постає відображенням перспективи, яке орієнтоване на діяльнісне перетворення майбутнього, стимулює його настання у вигляді цілісної композиції суб'єктивно бажаних змін. Тобто ми побачили випадок зворотного «випромінювання» від відображення прийдешнього, яке наближає його до заданої проєкції (симуляції перспективи).

Соціальне сподівання є інтерпретацією образу подальшого розвитку подій, який розкривається в організації перспективної діяльності. М. Лепський розвиває подібну думку: «З образу, який визначається основними якостями – предметності, цілісності константності та узагальненості, – починається усвідомлення та логічне конструювання діяльності» [45, с. 215]. Спираючись на

це твердження, майбутнє у сподіванні носить практично-діяльнісний характер щодо формування константи в організації прийдешнього існування.

Українському суспільству потрібен простір реальних можливостей, який сприятиме розгортанню діяльності щодо зазначеного проектування. Вдосконалення потребують не тільки умови життєдіяльності учасників суспільних відносин, а й практика створення проєкцій майбутнього. Відповідно, соціальне сподівання у спрямованості суб'єктного розвитку – це створення вільного простору мисленнєвої активності щодо напрацювання шляхів формування конструктивної цілісності темпорального існування в суспільстві та його підтримка на рівні суб'єкт-суб'єктних відносин.

Окрім вдосконалення зовнішніх чинників проєктної діяльності необхідно долучитись до якісної зміни суб'єкта розвитку, який знаходиться під впливом соціального сподівання. Цей процес починає свій шлях у самій людині, що знаходить своє відображення у темпоральних змінах її особистості.

К. Юнг зміг сформулювати думку, що зміни починаються зі свідомості людини в процесі накопичення досвіду життя. На його думку під час розвитку особистості: «Ми набуваємо унікальний досвід. Він показує, що частка нашої особистості (неусвідомлена) знаходиться в стадії становлення; ми не закінчені; відповідно, зростаємо та змінюємось. При цьому, та майбутня особистість, яка виникає, припустимо, через рік, вже тут, тільки поки вона ще знаходиться у тіні. Це, таким чином, нагадує кадри фільму, що рухаються. Майбутню особистість ще не видно, але рух відбувається і в теперішньому, де ми будемо прийдешність буття» [81, с. 26]. Становлення інформаційного суспільства в Україні дає можливість маніпулювати цією «розкадровкою» розвитку особистості, що впливає на об'єктивацію учасників соціального сподівання. Відповідно, важливою складовою його вдосконалення є забезпечення права людини на власне майбутнє.

Розширення інформаційного простору суспільства впливає на домінування самості над «Я», що обумовлено складністю впровадження практики сподівання в нашій країні. К. Юнг вважав: «Асиміляцію «Я» самістю слід розцінювати як

психологічну катастрофу» [82, с. 35]. Подібна асиміляція можлива за відсутності єдиної ціннісної компоненти, яка визначає вектор перспективної взаємодії. У такому разі цінність краще розуміти як практичну користь від самореалізації людини в соціальному просторі. Відповідно, змістовним наповненням соціального сподівання в українському суспільстві є корисна цінність подальшого існування, яка спрямовує та позначає ідентифікацію учасників подальших суспільних відносин.

Самість виступає чуттєвим базисом проектування, який задає вектор спрямованості дій у майбутньому. Б. Скіннер наполягає: «Самість найчастіше використовується як гіпотетична причина дії, але поки зовнішні змінні залишаються непоміченими, вона зосереджується на самоорганізації людини» [88]. Виходячи з цього твердження, чуттєвий рівень соціального сподівання підживлюється соціальними перетвореннями в Україні, що впливає на маніпулятивну реалізацію ментального образу майбутнього. Виходом з цієї ситуації є укорінення осмислення практичної цінності життя.

Будь-який зв'язок людини з майбутнім починається зі страху перед небуттям. Розширення темпоральних горизонтів існування та практики перспективного осмислення життя змінило картину небезпек відносно прийдешнього.

Страх втрати майбутнього витіснив собою страх самого майбутнього, що повернуло людину у невідомість, але додало до неї жаль за втраченими можливостями. Останні події під час карантину в Україні від COVID-19 довели, що саме віра виступає запобіжником від страху, який здатен зберігати цілісність проєкції майбутнього.

Основою відтворення та збереження проєкції прийдешнього виступає патерналізм, який спрямовується візіонерами та підживлює розвиток суспільних відносин. Патерналістський контроль відображення прийдешності постає важливим завданням для реалізації її конструктивності. Характерним прикладом патерналістського впливу є Одкровення Іоанна Богослова, яке спрямовано на

відтворення суб'єктивної інтенції читача Біблії на перспективне спасіння через страх небуття.

Осмислення життя і смерті при створенні соціального сподівання впливає на спрямованість на продовження існування, але у есхатологічному просторі через вихід на межу та спасіння (фізичне або духовне) при дотриманні праведного шляху. Так, у Одкровенні Іоанна Богослова записано: «І бачив я іншого Ангела, який підіймався від сонця та мав печатку Бога живого. І вигукнув він гучним голосом до чотирьох Ангелів, котрим наказано шкодити землі і воді, говорячи: не робіть шкоди ні землі, ні морю, ні деревам, поки не покладемо печатки на чоло рабів Бога нашого» [5, с. 1332]. Відповідно, сподівання на спасіння є відображенням активного праведного життя людини, що переносить інтенцію активності із зовнішніх впливових джерел існування на суб'єкт розвитку.

Відображення буття та небуття у проекції майбутнього має коріння у персоніфікації творення світу із темряви та хаосу на світло. Подібна ретенція є універсальним інструментом зазначеного проектування, яке вимагає «архітектора» як провідника у простір життя. Мусульманська есхатологія за П. Лоб'є передбачає, що перед кінцем світу «Перш за все з'явиться Махді (йде праведним шляхом) – посланець провидіння, який встановить справедливість до кінця світу. Цей переказ існує і у сунітів, і у шиїтів, які ототожнюють Махді з дванадцятим імамом з будинку Пророка» [46, с. 60]. Відповідно, в есхатологічних сподіваннях місце візонера займає месія – рятівник і посередник між життям та смертю для кожної людини та суспільства в цілому. Крім того, подібні картини майбутнього насичені сакральним числом (дванадцять), щоб полегшити реалізацію проекції та сприйняття постаті пророка в практичному житті.

Взаємозв'язок між візонером і споживачами візії важливий і у військовій справі. Свідома спрямованість на небуття на війні має супроводжуватись соціальним схваленням, що виступає підтримкою есхатологічних сподівань у цій сфері. К. Рокоссовський у своїх спогадах писав: «Людина завжди залишається людиною, і, природно, особливо у хвилини небезпеки вона бажає бачити поруч із собою товариша і, безумовно, командира. Чомусь народ сказав: у гурті то й

смерть не страшна. І командир обов'язково повинен бачити підлеглих: когось підбадьорити, когось похвалити словом, впливати на людей та тримати їх в руках» [57, с. 28]. Схвалені есхатологічні сподівання підкріплюються візіонером-провідником, який є і носієм жертвних соціальних очікувань.

Отже, соціальне сподівання в українському суспільстві потребує візіонера-поводиря, який полегшуватиме сприйняття майбутнього та виступатиме мірилом реалізації за рахунок відображення бажаного у часи кризи та війни. Він є оцінювачем і фундатором здобуття соціального блага, яке забезпечує гармонію існування у перспективі.

Проте візіонер може завести громаду та її представників у хибному напрямку, що призводить до викривлення вказаного проектування. Зазначимо, що одним з найнебезпечніших відхилень у відображенні наявного та перспективного буття є об'єктивація прийдешнього. Якщо реверсія відбувається не до себе, а до «вождя», то оце підкорення очікуванням повністю знімає необхідність морально-етичної оцінки перспективних дій.

Український соціальний простір сформувався під тиском трагедій, проблем і травм. Це вплинуло на обсяг недовіри в суспільстві та сприяло викривленню ціннісного світу українців, який є змістовною складовою сподівання. Наша країна потребує відпрацювання нанесених травм і переосмислення ролі відповідальності її керівництва за майбутнє народу.

Для розуміння бажаного напрямку розвитку перспективи суспільного життя розглянемо один з найважливіших судових процесів над організатором Голокосту, який вплинув на подальшу історію Ізраїлю та світу. Досліджуючи злочинну поведінку підсудного А. Ейхмана, Х. Арендт писала: «Приводів для того, щоб Ейхман відчував себе Понтієм Пілатом, було достатньо, проте йшли місяці і роки, і йому вже більше не потрібно було взагалі щось відчувати. Просто так складались справи, такими були нові закони країни, основані на наказі фюрера, та всі його дії були, як він бачив, діями законослухняного громадянина» [1, с. 203]. Таким чином, об'єктивація перспективних дій керівництва країни у вигляді бажання відповідати очікуванням «вождя» внутрішньо знімає

відповідальність за будь-які справи шляхом перенесення суб'єктності назовні. При цьому воля автора проєкції майбутнього підкорюється новому її суб'єкту.

Проте це не знімає можливість звинувачення та покарання А. Ейхмана, але значно трансформує розуміння перспективних суб'єкт-об'єктних відносин. Вихід з цієї ситуації полягає у стимулюванні суб'єктності як вміння давати оцінку своїм діям протягом наявної та перспективної соціальної активності задля підготовки гідних учасників майбутніх суспільних відносин.

Повернемося до процесу відновлення суб'єктності в суспільній свідомості, який залежить від наявності сценарію життя. У минулих частинах нашого дослідження ми зазначали, що будова наративу сподівання ускладнюється при наявності соціальних травм.

Багато країн, вибудовуючи свій шлях у прийдешність, починали з відплати як Ізраїль, а також з пошуку прощення як Німеччина. Україна потребує справедливої оцінки власного темпорального існування, тому що сумнівні візіонери ніколи не зможуть стати належними провідниками авторів та суб'єктів соціального сподівання.

Проте, сподівання – це не тільки високий моральний стандарт майбутнього людського життя, так як його основна інтенція спрямована на забезпечення тривалості та якості подальшого суб'єктивного існування. Інколи вони можуть мати і аморальний характер. Прикладом цього є захисник організатора Голокосту доктор Серваціус. Х. Арендт розповідала про нього: «Майже з першого дня процесу він почав скаржитись на низьку ставку свого гонорару, а невдовзі відкрито висловив сподівання, що йому вдасться продати «мемуари», які Ейхман пише у тюрмі «для майбутніх поколінь» [1, с. 332]. Відтак, бажання покращити своє життя може превалювати і над справедливістю, і над стражданнями багатьох осіб, і над моральністю як такою.

Зазначена ситуація говорить про можливість суб'єкта сподівання виходити за межі ціннісного світу заради власного «Я». Об'єктивація знімає необхідність аксіологічної оцінки та повертає людину в статус виконавця потреби подальшого індивідуального і колективного життя. Зняття оцінки сподівань повертає людину

до тваринного існування, а «винесення за дужки» моралі соціальних сподівань робить із людини солдата, який має виконати будь-які накази «своєї країни».

Ці соціальні сподівання пов'язані з осмисленням відображення перспективної суспільної взаємодії та її вигодоодержувача. Егоїстичні сподівання аморальні за своєю природою, так як не сприяють сумісному виживанню, але гуманні для проєктанта майбутнього. Альтруїстичні сподівання є моральними і спрямовані на благо суспільства, але негуманні відносно їх виконавця. Відтак, гуманність і моральність не тотожні відносно перспективи існування «одиниці та цілого» в прийдешньому соціальному бутті.

Великою мірою, егоїстичні сподівання виступають інверсією картини спільного майбутнього, яка змінюється на власну суб'єктивну користь. При цьому реверсія та інверсія виступають засобами взаємодії «сподівання – очікування», що відображається на кінцевому змісті бачення спільного існування.

Подібне заволодіння майбутнім є вагомою складовою процесу створення соціального сподівання, що передбачає введення «Я» в перспективний простір суспільних відносин. Дослідження І. Утюж та Н. Павленко виявило тренд викривлення у розумінні потенціалу розвитку в доіндустріальному суспільстві. Вони пишуть: «Не дивно, що багатство, дане як дар і розтрачене заради престижного існування, цінувалося задля підвищення соціального статусу більше, ніж багатство, що використовується для виробництва» [89, с. 23]. З урахуванням того, що Україна зараз перебуває у процесі деіндустріалізації, осмислення соціального сподівання на накопичення та використання матеріальних благ є спорідненим з доіндустріальною добою. Відтак, вагомим напрямком розвитку майбутнього є збалансоване бачення суб'єктом розвитку перспективи існування за рахунок конструктивного перенесення «Я» за горизонт теперішнього.

Зазначимо, що одним з головних наслідків вдалого або невдалого використання потенціалу прийдешнього є наявний стан суспільного життя. Вирішальну роль у цьому відіграють національні еліти, які визначають вектори

соціального розвитку та закладають розуміння ефективності для створення та реалізації соціальних сподівань.

В. Глазунов критикує роль перших національних лідерів під час оформлення практики приватного володіння в нашій країні, які визначили її подальшу сумнівну перспективу. Він пише: «...така «розмитість» квазі-еліт перехідного періоду породила вже згадану безвідповідальність державної влади. На жаль, цей прояв перетворився на стійку тенденцію на наступних етапах, а «непідконтрольність державної влади народу» стала відмінною характеристикою політичної культури сучасного українського суспільства» [19, с. 53]. Виходячи з цього твердження, наша країна зіткнулась зі складною проблемою, коли національні лідери-візіонери блокують процес оволодіння майбутнім на загальносуспільному рівні та заважають розвитку дієздатних суб'єктів соціальних сподівань.

Вихід запропонував ще А. Грамші, який наполягав на необхідності підтримки цілісності співіснування еліт з іншими членами суспільства на основі організації безпосередньої взаємодії. Аналізуючи роль візіонерів у процесі суспільно-державного розвитку, А. Грамші наполягав: «...єдність через конкретність є результатом органічних відносин між державою та громадянським суспільством» [23, с. 269]. Разом з цим, подібне неможливе без глибокої внутрішньоособистісної роботи над собою з боку всіх членів суспільства, так як в українському суспільстві існують бар'єри сприйняття будь-яких лідерів та відсутнє гуманне бачення суспільного загалу, який потребує конструктивного ставлення до себе.

Розв'язання зазначеної проблеми не є простим завданням. Для впровадження оптимальних рішень варто підтримувати існуючі механізми соціального розвитку. Так, пара «очікування – сподівання» є надбудовою управлінського механізму «патерналізм – партнерство». Зміна у застосуванні зазначених елементів впливає на характер взаємодії суб'єктів проектування. Зауважимо: «Абсолютизація використання патерналізму передбачає не тільки виникнення соціальної пасивності індивідів, але й появу проявів паніки при його відсутності.



При цьому відображається суто одностороння спрямованість в очікуванні задоволення потреб індивіда в той час, коли він сам не передбачає можливості задоволення інтересів належним чином» [49, с. 178]. Парадокс полягає у тому, що надмірне використання партнерства також активізує домінування очікувань, які пов'язані з дотриманням еквівалентності партнерського статусу та складністю ресурсного життєзабезпечення учасників відносин.

Радикальне зміщення акцентів у взаємодії «патерналізм – партнерство» впливає на обсяг волі суб'єкта сподівання, що призводить до дисбалансу у відображенні перспективних суспільних відносин. Фактично перехід від патерналізму до партнерства є результатом реалізації соціального сподівання на практиці.

Патерналізм та партнерство не є прямим дзеркальним відображенням очікування та сподівання. Сподівання містить інтенцію на візіонера-суб'єкта, який є іпостассю патрона у майбутньому. Партнерство ж спирається на закріплене очікування збалансованого доступу до належних умов суспільного життя. Виходячи з цього, очікування є відображенням аберації взаємодії «патерналізм – партнерство» на зламі соціального простору, а сподівання є еманациєю балансу зазначених елементів у подальшій суспільній взаємодії.

Спираючись на невдалий попередній досвід, носії української традиції з організації суспільних відносин доволі довго заперечували цінність патерналізму та критикували практику його використання, що порушило природний баланс соціального розвитку та спричинило виникнення безвідповідального відношення до організації прийдешності. Отже, соціальне сподівання в українському суспільстві спрямовує суб'єкта на відновлення балансу соціальних змін та формування цілісного відображення цього процесу в майбутньому.

Зосередимо увагу на змісті цього відбитку перспективного існування. Соціальне сподівання постає віддзеркаленням імовірного в прийдешньому, яке розкривається в сукупності рухомих відображень себе та навколишнього світу. Воно є засобом оціночного співставлення внутрішнього та зовнішнього світів, а також їх гармонізації відносно плину людського життя. Тобто формування

модусу майбутнього є вимальовуванням себе у навколишньому світі, що значно посилює роль візуального мистецтва та вербальних засобів відображення буття для розвитку культури сподівань у нашій країні.

Людина надає баченню перспективи своє образне значення, яке можна назвати метафорою подальшого життя. О. Чернієнко надає своє розуміння механізму подібного конструювання: «Концептуальні, базові метафори («метафізичні ікони») об'єднують у цілісність нібито не зіставні фрагменти світу, додаючи образ одного фрагмента дійсності до іншого. Зазначимо, що метафоричні орієнтації людини не є довільними. Вони ґрунтуються на природній і культурній практиці» [77, с. 178]. Виходячи з цього твердження, змістовне відображення існування є важливим інструментом для створення соціального сподівання як проекції майбутнього на основі наявної соціокультурної практики подібного проектування. Очищення цієї практики від травматичного досвіду шляхом пошуку відплати за нанесені травми оновлює модус прийдешнього та дозволить українцям формувати бачення прийдешності без апостеріорної фрустрації.

Наповнення проекції майбутнього виступає підкріпленням суб'єктивного погляду на прийдешність, який передається від візійера до автора сподівання та формує відокремлене ставлення до плину особистого та соціального часу. Зміст соціального сподівання має життєво важливе значення. Він постає комплексним бажанням жити, яке пов'язане не тільки з фізичним виживанням, а й відчуттям навколишнього світу, соціальним зростанням та духовним збагаченням. У цьому погляді фіксується намір продовження існування і його міра, яка встановлює якість і напрямок «вперед-буття».

Вказані надтемпоральні образи існування утворюють матрицю національної ідеї, яка накладається на практику створення соціальних сподівань в Україні та спрямованості їх суб'єктів. Н. Дем'янова бачить змістовне наповнення цього процесу наступним чином: «Семантика образу в українському мистецтві – матір, земля, батьківщина, природа, жіночий початок, урожай, охорона домашнього вогнища, берегиня, продовження роду, втілення миру; пори року зображають у

вигляді жінок різного віку. Багатогранну символіку містить і чоловічий образ, це активний початок, небесний і земний батько, син, герой, воїн, мудрець, а також алегорія сили, захисту. Поширені в українському живописі портрети історичних осіб, сучасників, автопортрети, а також такі характерні збірні етнічні образи, як Козак-Мамай, лірник, бандурист, вершник» [25, с. 154]. Відповідно, в українському живописі фіксуються образи-архетипи, які слугують маяками для осмислення майбутнього та розбудови соціального сподівання, при реалізації якого ці відображення виконують роль ментального фрейму щодо взаємодії із зовнішнім світом.

Покращення засвоєння сподівання відбувається за рахунок героїзації сюжету прийдешнього, що підсилює зв'язок «читача» зі змістом та перехід до авторства власного майбутнього. Святі-мученики, національні герої, культові постаті є джерелом для визначення вектору проектування прийдешнього.

Перехід до інформаційного суспільства в Україні вносить у практику створення соціальних сподівання свої корективи. Якщо механізм віддзеркалення є функціональним на рівні «змістовний образ – рух у перспективу», то відповідно він також може сприяти створенню картин майбутнього в інформаційно-цифровому просторі та закладати перспективну реакцію на зміни в них. У цьому контексті відбувається збільшення швидкості утворення образів майбутнього, що може впливати на якість їх наповнення. Відтак, оптимізації перспективної активності суб'єкта розвитку має спиратись на збереження змістовності основних елементів проєкції прийдешнього та ритмічності її реалізації на практиці.

Втрата змістовності стосується не тільки сценарію сподівання, а й ролі його автора у подальшому суспільному житті. Ж. Бодрійяр описує практику перенесення відображення самого себе: «У голограмі, як і в історії з клонами, предметом безжального цькування є уявна аура копії. Подібність – це мрія і має залишатися нею, аби могла існувати мінімальна ілюзія та сцена для уявного. Ніколи не слід приставати до реального, до точної подібності світу до самого себе, суб'єкта до самого себе. Тому що тоді зникає відображення» [6, с. 154]. Страх підміни оригіналу копією є переосмисленням страху майбутнього небуття.

Україна доволі довго перебувала у позаавторському просторі. Тобто практика соціального сподівання в нашій країні має підкріплюватись відродженням позиції автора в суспільстві, що дозволить відділити оригінал від копії як у творі, так і в навколишньому просторі.

Великою мірою, соціальне сподівання як віддзеркалення роботи над собою для майбутнього побудовано на основі спрямування ідентифікуючого образу «Я-ідеал» та пошуку його еквіваленції з «Я-реальний». З. Фрейд виділив три важливих аспекти подібної ідентифікації: «По-перше, ідентифікація є первинною формою емоційної прив'язаності до об'єкта; по-друге, вона стає шляхом регресії, заміною лібідозної прив'язаності до об'єкта, нібито шляхом інтродекції об'єкта в «Я»; та в третіх, вона може виникати при кожній знову підкресленій тотожності з особою, яка не є об'єктом статевого потягу» [70, с. 67]. На цьому етапі відбувається ототожнення автора сподівання зі зразками існування з його оточення, які у подальшому фіксуються в архетипах національних героїв у суспільній свідомості. Відтак, наявність подібного зв'язку та підкріплення вказаної тотожності є запорукою ефективного внесення змін у суспільні відносини.

Підтвердження наведеного умовиводу виступає позиція Е. Еріксона. Він наполягав: «Щоб відчувати власну цілісність, молода людина повинна відчувати зв'язок між тим, ким вона стала за роки дитинства, і тим, ким вона імовірно може стати у майбутньому; між її власними уявленнями про себе та тим, ким її бачать інші» [84, с. 96]. У цьому твердженні виділяються два види ідентифікації, які безпосередньо впливають на формування сподівань. По-перше, розвиток «темпорального Я» як складової особистості. По-друге, становлення протиріччя «Я – Інші». Якщо перше є еквівалентом екстраполяції бажаного майбутнього, то друге – це спротив придушенню особистої поезії прийдешнього.

Специфікою українського проектування в цій сфері є підживлення намірів, які спрямовані на долання будь-яких соціальних обмежень. У нашому суспільстві необхідним є відновлення балансу між соціальними сподіваннями та

очікуваннями, що сприяє конкретизації можливості існування для всіх і кожного без зайвих утисків та викривлення суспільних взаємовідносин.

Ідентифікація з майбутнім у соціальному сподіванні відбувається у вигляді співставлення. Аналізуючи процес осягнення прийдешнього, М. Горяннич стверджує: «...суб'єкт, фокусуючи увагу на майбутньому, ставить водночас себе, теперішню свою думку про прийдешність у відношення до неї, яку хоче пізнати...Також суб'єкт своєрідно «омайбутнює сучасність», тобто переносить себе завдяки випередженню думки з цієї миті в наступні...У такому процесі суб'єкт здійснює нібито самоідентифікацію себе в майбутньому, співвідносить себе теперішнього з тим, яким він буде потім» [22, с. 52]. Проте, ототожнення внутрішнього та зовнішнього світу, а також перенесенням «Я» за межі теперішнього не можливе, якщо запропонована суспільством перспектива не влаштовує учасника суспільних відносин.

Відповідно, необхідні універсалиї суспільного життя, прийнятні та зрозумілі для всього українського суспільства. Без цього спільне майбутнє неможливе як в суб'єктивній, так і в об'єктивній реальності.

Темпоральна ідентифікація спрямовується як на прийдешнє, так і на минуле. Задля цього процесу людина використовує візуальні образи себе та оточуючого середовища, в яких уособлюється те, чого не вистачає і хотілося б повернути. Проекція майбутнього розвивається від ідентифікації до заміщення «Інші на Я», що відображається у сприйнятті фону перспективної суспільної взаємодії. А. Зорін наполягав: «Почуття і переживання традиційно приймаються нами як свого роду невідчужувана власність того, хто їх відчуває, навіть якщо ця людина приймає рішення поділитися ними з оточенням» [30]. Відповідно, привласнення бажаного майбутнього в сподіванні має емоційний характер та постає і відчуттям, і відображенням, яке розкриває наратив подальшого співіснування у соціальному просторі. Темпоральна проекція «Я» є еквівалентною формою проекційного привласнення статусу суб'єкта сподівання, який визначає модель взаємодії людини з суспільством, чого нажалі ще немає в нашому суспільстві.

Ця модель розкривається через осмислену ідентичність «Я = Ми», яка має свою специфіку. В. Гесле наполягав на необхідності розрізняти реальну (емпіричну) та формальну (логічну) ідентичність [85]. Соціальне сподівання містить формальну ідентичність, щодо якої суб'єкт у думках ідентифікує себе з бажаною перспективою існування та вибудовує логічні кроки для її реального досягнення. Процес переходу від мисленнєвої до реальної ідентифікації з бажаним у сподіванні не є обов'язковим і однозначним, але тільки він є об'єктивним критерієм ефективності проектування.

Деякі аспекти імовірного людського буття розкриваються виключно на інтелігібельному рівні, так як відсутні потенційні умови для їх фактичної реалізації. Разом з цим, інтелігібельні сподівання виступають спрямовуючими векторами реалізації недосяжного майбутнього.

Сумніви щодо кінцевої мети соціального сподівання заважають ідентифікуватись з ним «читачу» цієї проекції прийдешнього, що призводить до кризи перспективної ідентичності. Тобто у взаємодії «читач – нарратив сподівання» задіяні довіра та сумнів щодо оцінки перспективи, які виступають індивідуальними регуляторами реалізації сподівання на практиці. Відсутність довіри є однією з найболючіших проблем осмислення темпорального існування в українському суспільстві, що повертає нас до значення дороговказу та дотримання відповідальності при створенні проекції подальшого розвитку подій.

Проте, окрім довіри важливим є ще один фактор. Формування оптимальних співвідношень внутрішнього та зовнішнього світів, проекції майбутнього та отриманої реальності залежить від рівня свободи, який не має збалансованого характеру в нашій країні.

Якщо зовнішній простір менше ніж внутрішній, то це призводить до секвестрації проекцій прийдешнього та розвитку тотального домінування соціальних очікувань. Подібна ситуація характерна спробами реалізації сценарію країни недосяжних мрій.

Якщо внутрішній соціальний простір менше за зовнішній, то на перший план виходить проблема самоактуалізації, яка спрямована на пошук місць

перспективної тотожності суб'єктивного існування відповідно до наявних умов сьогодення, що сталося в рамках взаємодії «глобалізм – Україна». Значна просторова різниця веде до розвитку контраверсії в середині та між цими світами, які мають зніматись співмірним привласненням перспективи.

Разом з цим, справжньою цінністю для автора сподівання є не свобода, а інша річ. М. Штірнер бачив смисл прийдешнього буття у творчості. На його думку: «...за кожною хвилиною твого буття тебе манить жива мить майбутнього і, розвиваючись, ти вивільняєшся «від себе», тобто від свого «я» минулої хвилини. Таким, яким ти буваєш кожен хвилину, ти власне створіння, і саме в цьому «створінні» ти не хочеш втратити себе, творця. Ти – більш вища істота, ніж ти сам, і сам себе перевершуєш, але те, що ти вище, ніж ти дійсно є, тобто що ти не тільки створіння, але разом з тим і свій творець» [80, с. 35]. Відповідно, оптимальні умови життя є наслідком реалізації створеної проєкції майбутнього, яка відповідає поглядам її учасників на розвиток подій у соціальному просторі.

Проєкційне творення виступає не тільки засобом для самооновлення, але й конструктивним вивільненням себе від надмірного соціального навантаження та трансформації його на власну користь (для-себе-соціальність). Зазначений перехід є рухом у напрямку здобуття суб'єктності, який пов'язаний з необхідністю формування відображення себе в інших учасниках суспільних відносин.

Проєкції прийдешнього буття можуть відображатись одночасно у декількох напрямках, які утворюються у відособлену мережу. Е. Сайолі наполягає: «Я вважаю, що сподівання можна розглядати як чотиристоронню емоційну мережу, побудовану з біологічних, психологічних, соціальних та духовних ресурсів. Добре побудована мережа сподівання дає адекватне відображення розширення можливостей, а також захист кожного разу, коли потрібен контроль, прив'язка, виживання та самоактуалізація людини. Мережа сподівання орієнтована на розвиток (процес дій), а також на відновлення та обслуговування (процес зворотного зв'язку)» [87]. Подібне комплексне бачення сподівання дає змогу розширити дослідницький горизонт його функціонування. Тобто українська

практика соціального сподівання має розвиватись не тільки на чуттєвому, а й на інших рівнях, що зможе забезпечити кращий підхід для її використання.

Зазначене розгортання сподівання є показником якості суб'єкт-суб'єктної взаємодії, орієнтованої на перспективу. Множинна інверсія на бачення майбутнього визначає комплексне віддзеркалення існування у сферах, які зазначає Сайолі. При цьому духовна сфера сподівання фактично дорівнює бажанню відмінного існування, наповненого суб'єктною практикою та змістом.

Відповідно, суб'єкт проектування майбутнього у духовному просторі переходить від статусу творіння до статусу творця, який впливає не тільки на себе, а й на оточуючий світ. Саме цей новий статус наповнює його відповідальністю за власні дії, що важливо для суспільства в процесі його розвитку.

Проте існують і такі учасники футуросфери, які віддають перевагу не віддзеркалюватись у ній. М. Штірнер інкарнує егоїзм у проектування майбутнього. Він пропонує самоідентифікацію: «Я власник самого себе у будь-який час та при будь-яких умовах, якщо тільки я вмію бути – тільки своєю власністю та не віддавати себе за безцінь іншим» [80, с. 147]. Подібна точка зору є надзвичайно корисною за винятком того, що проєктант майбутнього позбавляється допомоги інших у дотриманні шляху для досягнення визначеного існування в перспективі.

Замкнути світ на собі і навколо себе є неприродною трансформацією віддзеркалення навколишнього простору, коли сукупність проєкцій вибудовується тільки навколо власної особи. Подібні сподівання є наслідком відображення зіткнень людини із зовнішнім соціальним світом, які закінчувались не на її користь. Ці проєкції майбутнього є суб'єктивно ідеальними, але вони не можуть бути кращими, оскільки немає можливості для порівняння.

Фіаско вільного творіння «майбутнього Я» може спричинити не тільки відмову від нього, але й відмову від свободи формувати сподівання на власний розсуд. Е. Фромм описує подібний стан справ: «Безпомічність і сумніви паралізують життя, і щоб жити, людина намагається позбавитись від негативної



свободи... Втеча від свободи не відновлює її втраченої впевненості, а тільки дозволяє забути, що вона окрема жива істота» [71, с. 282]. Свобода соціального сподівання у прийнятті на себе ролі суб'єкта проектування власного майбутнього, а втеча від неї та неволя полягає у перекладенні (перенесенні) суб'єктності на абстрактного жандарма-месію-жертву прийдешнього життя.

Унікальним у цьому випадку є соціальні сподівання на вивільнення людини з полону колективного, яке є відображенням конфронтації в конструкції «суб'єкт – соціальний світ». Описуючи цю ситуацію, Ж. Бодрійяр зазначав: «Стратегічний опір системі, що використовує як аргумент пригноблення та репресії, бачиться як звільнення суб'єкта» [6, с. 126]. Ця протидія у просторі майбутнього існування відображається у міграції суб'єктності, яка залежить від накопиченого потенціалу учасників проектування. Вказана зміна статусу є характерним явищем в українському суспільстві, що пов'язано з втомою від постійного насування невідомого прийдешнього та призводить до витіснення діючої особи за межі проекції прийдешності.

Сподівання на вивільнення постає спробою відмови від відображення, що суперечить власному погляду на прийдешність. Одним з прикладів подібної відмови є клонування. Ж. Бодрійяр застерігав, що в ньому: «...не лишається також нічого, і з тієї самої причини, від одвічної нарцисичної мрії про проекцію суб'єкта в своєму ідеальному alter ego, тому що ця проекція ще передбачає існування відображення: такого, як у дзеркалі, в якому суб'єкт відчужується, щоб знову знайти себе» [6, с. 144]. Заперечення співставності проекції внутрішньої та зовнішньої соціальної перспективи позбавляє соціальне сподівання сенсу та слугує засобом відмови людини від самої себе та від світу. Клон є відображенням живої істоти у навколишньому просторі. Перехід від відображення до клонування ізолює справжню та унікальну природу людини, в якій більше немає потреби. Це ізоляція та відчуження людини від самої себе, що починає розвиватись у нашій країні.

Українці доволі важко переносять будь-які форми ізоляції, що показав карантин від вірусу COVID-19, активні міграційні процеси, руйнація сталих

соціальних інститутів та державні обмеження формують нову реальність, де самотність поступово стає нормою існування, яке більше не вимагає конгруентності з будь-чим.

Подібне збільшення приватності соціального знімає значення зовнішнього тиску та виносить індивідуалізацію сподівання на новий рівень дистанціювання від спільної перспективи. Критичне збільшення масиву інформації у соціальному просторі стимулювало створення проєкції майбутнього методом імплузії, де «вибух» пропозицій прийдешнього сформував форму для соціального сподівання, яке ізольоване від колективного як такого.

О. Ходус надає своє бачення цього процесу: «... конкретна конфігурація приватності завжди відбиває певний порядок організації взаємних залежностей «Я – Інший», які перебувають у стані флуктуаційної рівноваги» [76, с. 181]. Аналізуючи наведену тенденцію зазначимо, що проєктування майбутнього повертає спектр суб'єктивної роботи в «Я», знімаючи цінність та значення «Інший», що зумовлено новим диктатом колективного над індивідуальним та передбачає необхідність відстоювати перспективну приватність.

Сподівання на інших треба розглядати разом зі сподіванням на себе. Якщо перше пов'язане з емоційно-чуттєвою реакцією на настання відповідності «бажане – дійсне», то друге зумовлено раціональним переосмисленням проблеми для повернення на напрямок досягнення сформульованої проєкції майбутнього.

З іншого боку, сподівання на себе розвивається як захисний механізм, призначений для зустрічі з невідомим та небезпечним майбутнім, який може бути зруйновано під тиском складних умов існування. Це викривлення суб'єктності відображається у напрацюванні вміння жити, яке залежить від приватизації сподівання. Воно подібне сприйняттю реальності через спротив нав'язаним соціальним очікуванням.

О. Ходус описує вказаний процес наступним чином: «...залежно від обставин індивіди винаходять зручні для себе способи обходити / ігнорувати «ідеологічний оклик», інсценувати ситуацію «дотримання правил». При цьому ще раз підкреслимо: справжня дієвість дисциплінарних механізмів залежить від

співвідношення ролевих диспозицій того, хто говорить (символічний Інший), і того, кому послання адресоване (Я)» [76, с. 184]. Зазначена пластичність приватного екстраполюється на процес створення соціальних сподівань, які тільки умовно відображають наявний комплекс очікувань від індивіда. Тобто з'являється відособлена проекція прийдешнього.

Виходом з подібної ізоляції сподівання в українському суспільстві є стимулювання соціального обміну. Як ми зазначали з вами раніше, суб'єкт сподівання має створити не просто найкращу проекцію прийдешності, але й довести її привабливість іншим учасникам суспільних відносин. Обмін існує у цій сфері, але його предметом виступають симуляції буття, згоди щодо спільних зусиль з перетворення майбутнього в свідомості людини.

Отже, коло суб'єктності сподівання доповнюється циклом підкріплень перспективи, що забезпечує для проекції прийдешнього право на існування у соціальному просторі. Соціальний обмін перспективами, який організовано на основі визначення взаємної користі є основою конструктивного розвитку прийдешності.

Соціальне сподівання виступає пропозицією обміну, яка відображає внесок людини в загальну картину співбуття. Проте обмін поглядами на подальше життя має складний характер, так як «частка соціального світу» пропонує йому власний варіант розвитку подій. Задля реалізації цього обміну автор має створити проекцію майбутнього відповідного масштабу та залучити більшість учасників суспільних відносин. Тому, краще соціальне сподівання в українському суспільстві має ґрунтуватись не на диктаті більшості, а на конкурентній привабливості проекції покращення подальшого життя.

Ілюстрацією цієї позиції є думка Л. Фейєрбаха, який бачив перспективу подальшого існування у спільному. Він писав: «Людина для самої себе є одночасно «Я» і «Ми»; вона може стати на місце іншого саме тому, що предметом її свідомості слугує не тільки її індивідуальність, але й її рід, її сутність» [67, с. 25]. Встановлення перспективності через спільне стає основою для простору соціального сподівання. Його родова ознака має задавати канву

нарративу проєкції прийдешності, а зміст повинен встановлюватись та розвиватись індивідуально.

Людина, яка приєднується до «Ми» стає частиною надприродного рушію оточуючого світу. Потенціал обраного шляху існування переноситься не тільки на автора-візіонера, а й на його проєкції майбутнього. Проте, цей домінуючий образ прийдешності у сподіванні може стати загрозою для соціального розвитку. П. Фейерабанд нагадував: «Триденський собор забороняє тлумачення Євангелія, які суперечать поглядам Святих Отців» [68, с. 332]. Домінування контролю над вибором спонукає до вибору одиничного, що ставить під загрозу спільне та його перспективне відображення. Вибір на підтримку сумісного залежить від медіаторів при створенні сподівання, які можуть впливати на розмаїття у баченні перспективи. Відповідно, цілісність та ефективність цього процесу в Україні можна забезпечити за рахунок медіатора як нового учасника вказаного проєктування, який штучно задає прийнятні параметри розвитку подальших подій.

Трагедія ізоляції як розчарування у існуванні та необхідність соціального обміну вимагає від нас повернутись до ідентифікації суб'єкта сподівання та напрацювати напрямки роботи з нею для розширення комунікацій у соціальній сфері України. Звернемось до апотропії як постмодерністського виміру проєктування прийдешності. Вона є відображенням відмови від осмислення перспективи. Відвернути людину може як чуттєвий образ, так і осмислена проєкція прийдешності. Апотропія сподівання як небажання ідентифікації може бути пов'язана з травмами та запобіжниками щодо них, а також з умисними або випадковими помилками при створенні сподівання, які викривляють об'єкт темпоральної ідентифікації.

Відповідно, вказане розчарування та відмова від майбутнього потребують наукового аналізу щодо причин та джерел її виникнення. Особливо це важливо для країн, що розвиваються, а відтак і для України у тому числі.

Крім того, апотропія сподівання пов'язана зі складністю оцінки загроз прийдешнього, яка може зупинити пріоритетні напрямки перспективного

розвитку. Зміна акцентів між «Я» та «Ми» в процесі темпоральної ідентифікації дозволяє подолати апотропію при створенні сподівання. Повернення до проектування майбутнього залежить від наявності перспективного суб'єкта «Інші», які згодні разом зустріти невідому прийдешність.

Апотропія сподівання в українському суспільстві є наслідком цілковитої самотності його членів, які звикли самотійно зустрічати прийдешню небезпечність життя. Тобто оптимізація перспективної спрямованості суб'єкта розвитку неможлива без формування належного інституту соціальної безпеки, який здатний забезпечити початкові умови подібного проектування.

Вагоме значення для впровадження практики соціального сподівання відіграє взаємодія «Я-ідеал» та «Не Я – ідеал», яка формулює стратегему для існування людини у соціальному просторі. При цьому в залежності від цієї практики зніматись може як перша, так і друга ідентифікації.

«Не Я – ідеал» знімається за рахунок реверсії – переважно безкінечного повернення до себе, що обумовлено орієнтиром на власний внутрішньосоціальний світ. Інколи можливі агресивні реверсії як спроби руйнації соціального простору для того, щоб залишився тільки суб'єктивний світ людини. Рівень агресії суб'єкта сподівання корелюється з можливістю відновлення та використання сили волі при здійсненні багаточисельних спроб реалізації проєкції бажаного майбутнього.

«Я – ідеал» знімається за рахунок травми, яка блокує егоїстичну трансформацію соціального простору та запобігає фрустрації при зіткненні з іншими проєктантами. «Не Я – ідеал» є кордоном потенційного існування та фактичною мірою життя, яка закладається в процесі суспільної взаємодії при формулюванні сподівання.

Повертаючись до точки зору О. Косілової, звернемо увагу на наступне: «...горизонт потенційності формується сумісною увагою, сумісним конституванням сенсу» [37, с. 90]. При цьому дослідниця наполягає, що спочатку колективна інтенція носить суб'єкт-об'єктний характер, а горизонт

існування визначається без урахування волі майбутнього учасника суспільних відносин.

У подальшому існуванні людини практика обмеження волі до майбутнього впливає на рівень конфліктності при формуванні соціальних сподівань, що пов'язано з фрустрацією від сприйняття картини «не моя прийдешність». Відповідно, Україні необхідні площадки для діалогу та взаємодії громадян країни в рамках створення власного майбутнього і репрезентації його у конкурентному середовищі проєкцій прийдешності.

Повертаючись до ізоляції та самозречення суб'єкта сподівання, скажемо про унікальності зазначеного процесу. З. Фрейд писав: «Ми зрозуміли це диво так, що індивід відмовляється від свого «Я-ідеалу» та змінює його на масовий ідеал, який втілено у вожді. Це диво – ми маємо додати, вносячи правку – не у всіх випадках однаково велике. Розділення «Я» та «Я-ідеалу» у багатьох індивідів не зайшов достатньо далеко, і те, і інше поки що з легкістю співпадає; нерідко «Я» зберігає своє попереднє самовдоволення» [70, с. 120]. Подібні викривлення «Я-ідентифікації» поширюються не тільки на простір, але й на час, що робить весь світ одним великим відбитком буття, а сподівання його маленьким фрактальним відрізком задля досягнення ідеального хронотопу на практиці. Проекція зациклюється або на самому собі, або на «вожді», що утворює перспективу ізольованої соціальності.

«Я-ідеал» розвивається через постійне заперечення себе теперішнього та наближення внутрішнього світу до параметрів зовнішнього ідеалу, що відбувається за рахунок пошуку місць еквіваленції. Відбувається взаємодія ототожнення та перетворення, що розгортається до рівня об'єктивної реальності. Так, зовнішній недосяжний ідеал стає частиною майбутнього внутрішнього світу людини та віддзеркаленням себе ідеального. Так народжується цілісна соціальність суб'єктів проєкції майбутнього, яка виплескується у практичну сферу суспільного життя.

Отже, «Я-ідеал» для кожного громадянина нашої країни є усвідомленням власної перспективної елітарності, яка закладається у фундамент сподівання та

розвивається в залежності від якості комунікацій та ступеню осмислення і освоєння навколишнього простору життєдіяльності. Відтак, важливою детермінантою оптимізації практики створення сподівань в Україні є формування інституту громадянських еліт, які б виховувались, змінювались та сприяли б розвитку комунікацій різних прошарків суспільства в нашій країні.

Рух розвитку проекції майбутнього не обов'язково повинен мати ієрархічний характер. Інколи необхідно повернутись до першоджерел життя. З. Фрейд навів приклад того, що можна назвати сатурналією суб'єкта при успішній реалізації соціального сподівання, коли вони зосереджуються на насолоді від досягнень у теперішньому житті. З. Фрейд писав: «Цілком доречно, що відділення «Я-ідеалу» від «Я» не переноситься протягом довгого часу та час від часу повинно зазнавати зворотного розвитку» [70, с. 112]. Реалізація сподівання має підкріплюватись сатурналією (винагородою) для «Я-теперішнього», що симулює підкорене майбутнє.

Сатурналія звільняє людину від важкості прийдешнього часу, що виводить її на новий етап соціального розвитку. Традиція подібного святкування успіху (зняття проекції майбутнього) вважається підтримкою для більш впевненого погляду людини в прийдешнє.

В Україні на загальносуспільному рівні не збереглося такого свята, як Суккот, Онам, Богач, День подяки, Лугносад та інші. Різні варіанти святкування закінчення річної праці наявні сьогодні в популярних культурних традиціях Європи і Азії. Доволі складно роздивитись бажане у невідомому прийдешньому, якщо немає задоволення від теперішнього життя. Нашій країні потрібна яскрава відособлена традиція радості життя, яка б надихала творців соціального сподівання на нові подвиги та конструктивні зрушення.

Дослідження напрямків вдосконалення діяльності суб'єктів розвитку не може оминати аналіз віддзеркалення прийдешнього, яке в ньому міститься. Заглиблення у відображення темпорального існування виводить людину на пошук символів і значень, які криються за ними, що виступає підживленням діяльності суб'єкта. Всі форми відображення реальності є орієнтиром для життя,

а відтак їх сприйняття дає свій внесок у створення проєкції прийдешнього. Провокування образів майбутнього стимулює пошук їх еквіваленцій в реальності. Відповідно, потребує оптимізації формування відображення соціальної реальності при створенні проєкції майбутнього суб'єктами суспільних відносин.

Соціальне сподівання проходить значний шлях не тільки в середині особистості, але й на загальносуспільному рівні, де відтворюється бачення майбутнього та розвивається його змістовність. Так, «кадрування» суспільного існування народжує стереотип, який є складовою практики створення схвалених проєкцій прийдешності. Найменування цього явища має грецьке походження, яке буквально означає «об'ємний відбиток». Стереотип є відбитком та моментальним передбаченням подальшого буття, яке реалізується у практичній діяльності людини в суспільстві.

О. Тарасов наполягає на тому, що соціальні стереотипи, які розвинулись з наявних відбитків реальності мають специфічний характер: «Вони спрямовані на схоплення оточуючого культурного простору, на виявлення, відрив та привласнення в ньому деякого свого «місця», яке у постмодерні і називається симулякром, тобто стереотипом, образом відсутньої реальності» [66, с. 82]. Інша реальність виступає еманациєю перспективної активності для суб'єкта сподівання у боротьбі за виживання у соціальному просторі. Люди в українському суспільстві тільки почали усвідомлювати, що інобуття як ілюзія бажаної реальності може бути вагомою зброєю в умовах постмодерного суспільства. Відтак, автори соціальних сподівань в Україні мають навчитись управляти відображеннями реальності, які впливають на розвиток подальшої життєдіяльності.

Відображення майбутнього може носити ілюзорний характер, якщо проєкція існування відривається від реальності, а також підміняє собою реальність. Ілюзія виглядає як суб'єктивна копія бажаної реальності, яка опредметнюється за рахунок проактивної поведінки суб'єкта розвитку. Вона відбивається у реальності та трансформує її.



Еманация проєкції майбутнього постає формою управління соціальними процесами, що зумовлено визначенням загальної лінії становлення суспільства. Соціальне сподівання є фрактальним уривком візії соціального розвитку, який коригується відносно цінності кожного суб'єкта прийдешності. Вагомим напрямком оптимізації в цьому контексті є пошук балансу між індивідуальним та колективним при створенні проєкцій майбутнього в суспільній практиці нашої країни. Відтак, пошук і встановлення місця окремої людини в суспільстві виступає вектором для її сподівань як засобу включення у соціальні процеси.

Задля забезпечення конструктивної основи соціального сподівання необхідно виокремити найменування для перспективного темпорального відбитку реальності, який має створюватись задля його впровадження в суспільстві. З урахуванням того, що майбутнє грецькою звучить як *меллон*, то за аналогією зі стереотипом виходить *меллонтип* (відбиток прийдешнього). Він є схопленням бажаної перспективи, яка виходить зі сформованого відображення подальшого існування.

Конструктивне використання меллонтипу є практикою формулювання зрозумілого та загальноприйнятого проєкту розвитку майбутнього суспільства на основі змісту суб'єктивної апостеріорної практики його учасників. Традиційно подібні випадки отримують назву національного дива, що пов'язано з використанням суб'єктно-вольового потенціалу візійера та споживачів проєкції майбутнього.

На відміну від симулякру, меллонтип є реальним відображенням перспективи, яка задається для реалізації в соціальному просторі та спрямовує активність учасників суспільних відносин. Меллонтип як продовження темпоральної лінійки відбитків реальності є також і еталоном структури соціального сподівання. Цей відбиток майбутнього виступає інструментом для формування однорідних соціальних сподівань та є медіатором для зазначеного процесу.

Використовуючи метод синтезу, поєднаємо такі темпоральні відбитки реальності, як архетип, стереотип та меллонтип, що становлять узагальнену

картину розуміння розвитку суспільства. Кожен з цих відбитків зводиться у соціальний хронотоп, який характеризує унікальне відображення плину життя суспільства.

Меллонтит є не тільки типовим відображенням активності колективного суб'єкта майбутнього соціального простору, а і його змістовним наповненням, яке залежить від закладеного апостеріорного фундаменту практики життєдіяльності. Він є синтетичним зв'язком між буттям і небуттям, який постає дієвою протилежністю симулякру як багаторазовому віддзеркаленню реальності, а також виступає природним продовженням архетипу та стереотипу, що дає змогу сформулювати цілісну та ефективну модель перспективного існування в соціальному просторі.

Меллонтит як відображення майбутнього у соціальному сподіванні призначений дати універсальну відповідь на бачення перспективного небуття. С. Синецький наголошує на необхідності фіксації подібного наративу як: «...«секвестрації досвіду» – пошуку різноманітних засобів, які дозволяють не переживати свою причетність до екзистенційних проблем смерті, хвороби, життєвого вибору та глобального самовизначення» [59, с. 11]. Людина може не відповідати на ці питання самотійно та винести їх «за дужки» своїх сподівань, якщо вони знайшли своє відображення у загальному меллонтиті.

Зниження вольового потенціалу людини може нагадувати вже не фінансовий, а медичний процес, який можна назвати стерилізацією проєкції майбутнього. Соціальні сподівання перестають мати свою життєдайну силу, а їх реалізація більше не передбачає кардинальної трансформації прийдешнього.

Меллонтит виступає проєкційним якорем колективної поведінки, який розвивається на основі наявних відбитків реальності з минулого до сьогодення у майбутнє. З одного боку, цей відбиток схваленої перспективи значно полегшує створення соціальних сподівань за встановленим зразком загальносуспільного бачення розвитку подій, а з іншого, обмежує волю суб'єкта проєктування до змін за власним розсудом і бажанням. Проте, існування меллонтиту в постмодерному

українському суспільстві є безумовним, а тому необхідним є пошук засобів його зрівноваження та ефективного використання.

У цьому контексті варто звернути увагу на усвідомлення свободи особистості у виборі власного майбутнього. Л. Сонді зауважував: «Відповідальність за можливий вільний вибір долі бере на себе інстанція «Я», яка реалізує його в процесі вільного спрямування стимулюючих тенденцій в соціальну та духовну сферу особистості» [60, с. 436]. Відтак, інкарнація волі в рамках життєвого циклу сподівання постає відтворенням активності людини в суспільних відносинах. Повернення до соціальної активності поновлює статус та значення традиційної соціальності, яка необхідна для сумісного існування.

Таким чином, соціальне сподівання є само по собі засобом для поліпшення подальшого існування учасників суспільних відносин, практика складання якого періодично сама потребує вдосконалення. Одним з головних векторів змін у цьому напрямку є аналіз співмірності проєкції та потенційної реальності, який в нашій країні варто розвивати не на основі пошуку еквівалентного закордонного досвіду, а в рамках створення власного інституту соціального сподівання. Це варто робити тому, що кінцевим пунктом проєкції майбутнього є корисна мета її автора, яка може бути універсальною тільки на загальносуспільному рівні.

Разом з цим, неминучою є робота з повернення до унікальних архетипів існування нації, які включають гармонійне поєднання жіночого та чоловічого початків сприйняття буття, які утворюють сродний фундамент для розвитку подальших суспільних відносин. Подібне вдосконалення допоможе більш конструктивному прийняттю візіонерів, без чого неможливо створити та втілити соціальне сподівання.

Наступний орієнтир на такі відбитки шаблонного перетворення реальності, як стереотип та меллонтитп викликають дискусії з приводу свободи вибору майбутнього автором сподівання, але їх існування в постмодерному українському суспільстві можна вважати аподиктичним. Ефективність використання шаблонів для створення соціального сподівання позначена характером взаємодії індивідуального та колективного, а також важливістю секвестрації особистого

зادля підтримки соціального, яке починає втрачати сенс в нашій країні. Специфіка ситуації полягає в тому, що приватне стає загальноприйнятим стандартом прийдешності, який можна викоринити тільки на основі поновлення та систематизації соціального обміну ресурсами життєдіяльності, що необхідні для подальшого життя.

Фактичним відображенням оптимізації діяльнiсної активності суб'єкта соціальних сподівань в українському суспільстві є відновлення механізмів розвитку суспільних відносин як пошук місця індивідуального в спільній перспективі, а також підкріплення проектування як колективного задоволення від реалізованих цілей на майбутнє.

### **ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ**

Резюмуючи основні положення четвертого етапу дослідження необхідно зазначити, що соціальні сподівання у світоглядному векторі українського суспільства залежать від відношення до родового міфу та формування належної сукупності його переповідачів. При цьому, переміщення акцентів з домінування на прощення та навпаки задає градус напруги відносно бачення світу майбутнього та співіснування в ньому.

Взаємодію світогляду та антисвітогляду в Україні умовно можна представити у двох картинах прийдешності, де виокремлюється світосприйняття землероба та козака. Якщо об'єднати їх носіїв у єдиний господарський цикл виробництва суспільних благ, то отримуємо цілісну систему соціальних сподівань. Проте, бажано було б долучити і світосприйняття науковця, яке змогло би стати містком для гармонійного співіснування перших двох проєкцій прийдешності.

Значна періодичність повтору страхів щодо невідомого майбутнього країни, недовіра до візіонерів у виборі шляху подальшого життя та складність у формуванні спільних цілей говорять про велике емоційне навантаження на носіїв світоглядних сподівань в Україні. Виходом з цієї ситуації є формування в нашій країні наукової картини світу, яка б відповідала основним глобальним здобуткам

у розумінні прийдешнього світоустрою. Раціональне переосмислення модусу майбутнього дозволяє накреслити декілька варіантів подальшого розвитку подій та встановити шлях до досягнення бажаного в перспективі.

Сучасні українці доволі часто відмовляються від створення сподівань, що зумовлено травматичним досвідом існування нашої нації, який обумовлює взаємодію «менталітет – ментальність». Велике занепокоєння викликає фіксація архетипу зради національних лідерів у суспільній свідомості українців і розмаїття ментальних стереотипів, які сформувались на різних територіях країни та заважають загальній ідентифікації учасників суспільних відносин, що надзвичайно важливо для створення ефективного соціального сподівання. Фіксація ментального фрейму на гармонії взаємодії буття та небуття не тільки повертає образи героїв у зміст національного менталітету, але й дозволяє наблизитись до балансу індивідуального та колективного в розумінні автором соціального сподівання відносно його бачення навколишнього світу.

На темпоральну спрямованість народу впливають умови його фактичного існування, вміння виробляти та фіксувати власті ментальні фрейми, які сприятимуть перетворенню майбутнього на власну користь. Унікальне географічне положення України несе в собі і великі можливості, і значні небезпеки, але цілісна система сценаріїв прийдешності, побудована на обґрунтованій користі подальшого співбуття, здатна стати основою для ефективного впровадження соціального сподівання в нашій країні.

Покращення створення та реалізації соціальних сподівань передбачає вивільнення простору можливостей, який давав би розуміння корисності перспективи життя в українському суспільстві. У ньому реальність та її проекція мають бути співрозмірні досвіду, потенціалу та волі народу до перетворення умов життєдіяльності на власну користь у досяжному майбутньому. Отже, створення осмислених сценаріїв розвитку подій та відновлення довіри до візіонерів через встановлення загальносуспільної системи цінностей є оптимальним фундаментом для розвитку соціального сподівання в Україні.

Наше суспільство впевнено крокує на шляху до спрощеного споживання інформації, що передбачає необхідність дослідження спрямованості суб'єкта розвитку, яка формується на основі шаблону сценарію прийдешності учасника суспільних відносин. Разом з цим, вказана простота небезпечна, так як вона заперечує унікальність та суб'єктність автора проєкції майбутнього, яка б вирізняла його з-поміж інших. Відповідно, найголовнішим напрямком оптимізації в цій сфері є виховання вільної особистості, відповідальної за власне прийдешнє у спільній перспективі українського суспільства.

Фактично, соціальне сподівання – це сенс майбутнього існування в суспільстві, який має бути і легко зрозумілим, і якісно кращим по відношенню до теперішнього. При цьому, його головною метою має залишатись цінність, змістовність і тривалість життя всіх без виключення українців.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ**

1. Арендт Х. Банальность зла. Эйхман в Иерусалиме. Москва : Европа, 2008. 424 с.
2. Берегова Г. Д. Філософія природи у світогляді особистості. *Освітній дискурс : зб. наукових праць* / голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ , 2020. Вип. 19 (1). С. 46–59. DOI: 10.33930/ed.2019.5007.19(1)-4.
3. Блох Э. Тюбингенское введение в философию / пер. с нем. Т. Ю. Быстровой, С. Е. Вершинина, Д. И. Криушова. Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 1997. 400 с.
4. Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение. Москва : Институт практической психологии ; Воронеж : Модэк, 1996. 396 с.
5. Библия : книги священного писания Ветхого и Нового Завета. Москва : Российское библейское общество, 2014. 1379 с.
6. Бичко І. Ментальна співзвучність української та європейської філософських традицій: «кордоцентричні мотиви». *Київські обрії : історико-філософські нариси*. Київ, 1997. С. 316–337.

7. Бодрийяр Ж. Симуляры и симуляции / пер. с фр. О. А. Печенкина. Тула : Тульский полиграфист, 2013. 204 с.
8. Бохеньский Ю. Авторитет. *Бохеньский Ю. Сто суеверий : краткий философский словарь предрассудков* : пер. с польск. Москва, 1993. С. 15.
9. Бохеньский Ю. Астрономия. *Бохеньский Ю. Сто суеверий : краткий философский словарь предрассудков* : пер. с польск. Москва, 1993. С. 26.
10. Бохеньский Ю. Бессмертие. *Бохеньский Ю. Сто суеверий : краткий философский словарь предрассудков* : пер. с польск. Москва, 1993. С. 28.
11. Бохеньский Ю. Суеверия. *Бохеньский Ю. Сто суеверий : краткий философский словарь предрассудков* : пер. с польск. Москва, 1993. С. 59.
12. Бусел В. Т. Година. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 249.
13. Бутченко Т. Проектування політичної ідентичності суспільства : межі здійсненого. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : філософія.* 2010. Вип. 6. С. 87–91.
14. Васильев Л. С. Проблемы генезиса китайской мысли (формирование основ мировоззрения и менталитета). Москва : Наука, 1989. 309 с.
15. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение / пер. Н. Тюкиной. Москва : Территория будущего, 2006. 248 с.
16. Войтович В. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 392 с.
17. Воловик В. І. Вступ до філософії : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2000. 217 с.
18. Гачев Г. Д. Ментальности народов мира. Москва : Алгоритм ; Эксмо, 2008. 544 с.
19. Глазунов В. В. Реальна технологія приватизації: перший етап. *Культурологічний вісник : Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці.* Запоріжжя, 2017. Вип. 38, т. 2. С. 49–56.
20. Гойман О. О. Міфологізація масової свідомості : соціально-філософський аспект : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2018. 232 с.

21. Гордійчук О. Генеза категорії ментальності в соціально-філософському дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2019. Вип. 23. С. 26-34. DOI: <https://doi.org/10.30970/2078-6999-2019-23-4>.

22. Горянич М. Футурологія. Філософія майбутнього : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. 540 с.

23. Грамші А. В'язничні зошити. Вибрані записи : пер. з італ. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вперед, 2017. 417 с.

24. Гудима І. П. Феномен чуда у християнському світорозумінні та практиці : філософсько-релігієзнавчий аналіз : дис. ... д-ра. філос. наук : 09.00.11. Київ, 2017. 402 с.

25. Дем'янова Н. Символіка образів в українському живописі (на прикладі теоморфних, антропоморфних і зооморфних зображень). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2014. № 27 (276) : Філософські науки. С. 153–156.

26. Додонов Р. А. Эническая ментальность: опыт социально-философского исследования. Запорожье : РА «Тандем-У», 1998. 191с.

27. Євченко І. В., Маслюк А. М. Порівняльний аналіз концепту «Хліб» для свідків голодомору та їх нащадків. *Психологічний часопис*. 2020. Вип. 6, № 1. С. 130-141. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.1>.

28. Жадько В. А., Бідзіля П. П. Ментальні підвалини українського народу : історія та сучасність. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2017. Вип. 37. С. 22–30.

29. Залесский Г. Е. Психология мировоззрения и убеждений личности. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 144 с.

30. Зорин А. Поход в бордель в Москве в январе 1800 года. *Новое литературное обозрение*. 2008. № 4 (92). С. 142-147. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2008/92/zo14.html> (дата звернення: 18.11.2019).

31. Иная ментальность / В. И. Красик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. Москва : Гнозис, 2005. 352 с.



32. Каган М. С. Человеческая деятельность : опыт системного анализа. *Каган М. С. Избранные труды в 7 томах.* Санкт-Петербург, 2006. Т. 2 : Теоретические проблемы философии. С. 9–165.

33. Карівець І. В. Повсякдення у просторі соціально-філософської рефлексії : теорії, елементи та принципи дослідження : дис. ... д-ра. філос. наук : 09.00.03. Львів, 2015. 409 с.

34. Кон И. С. В поисках себя: личность и её самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.

35. Кононенко О. Соціальний натуралізм – світогляд майбутнього. *Вісник НАН України.* 2006. № 10. С. 33–38.

36. Коржумбаева А., Бекахметов Г. Основы критического мышления. Астана : Казахстан-2050, 2014. 208 с.

37. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. 2-е изд. испр. и доп. Москва : ЧеРо, 2003. 349 с.

38. Косилова Е. В. Феноменологический анализ роли Другие в формировании горизонта потенциальности. *Вопросы философии.* 2016. № 1. С. 82–91.

39. Коути Е., Харса Н. Суеверия Викторианской Англии. Москва : Центрполиграф, 2011. 480 с.

40. Кривега Л. Д. Світоглядні орієнтації особи в умовах трансформації суспільства : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Харків, 1999. 30 с.

41. Кунанбаев А. Слова назидания. Астана : Жазумы, 1970. 128 с.

42. Лабковский М. Хочу и буду: принять себя, полюбить жизнь и стать счастливым. Москва : Альпани Диджитал, 2017. 146 с.

43. Леви-Брюль Л. Первобытный менталитет / пер. с фр. Е. Кальщикова. Санкт-Петербург : Европейский Дом, 2002. 400 с.

44. Леви-Строс К. Тотемизм сегодня. Неприрученная мысль / пер. с фр. А. Б. Островского. Москва : Академический Проект, 2008. 520 с.

45. Лепський М. А. Соціальне прогнозування як вид антиципації. *Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів: монографія /*

В. І. Воловик та ін.; за заг. ред. М. А. Лепського. 2-е видання. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 181-197.

46. Лобье П. Эсхатология / пер. с фр. Н. Зубкова. Москва : Астрель, 2004. 158 с.

47. Люта І. В очікуванні немовляти: забобони, вірування і повір'я волинських матерів. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5 (107). С. 857–862.

48. Маслюк А. М. Вплив забобонів на психологію українців. *Вісник Національного університету оборони України. Збірник наукових праць*. Київ, 2014. Вип. 3 (40). С. 273–279.

49. Масюк О. П. Напрями оптимізації ідеї патерналізму в суспільній свідомості. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Сер. : Теорія культури і філософія науки*. Харків, 2005. № 660. С. 176–181.

50. Маяковский В. Полное собрание сочинений / под. ред. В. Перцова. Москва : Гослитиздат, 1956. 540 с.

51. Михальченко М. Українська мрія та національна ідея: генеза, взаємодія. *Політичний менеджмент*. 2009. № 6. С. 3–13.

52. Невская Л. Г. Механизм стереотипизации в фольклоре. *Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии : материалы к коллективному исследованию*. Москва : ИСЛРАН, 1999. С. 61–62.

53. Попович М. В. Мироззрение древних славян. Киев : Наукова думка, 1985. 170 с.

54. Прасол А.Ф. Япония. Лики времени: менталитет и традиции в современном интерьере. Москва : Наталис, 2008. 360 с.

55. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета : учебное пособие. Москва : Флинта ; Наука, 2010. 328 с.

56. Решетников М. М. Психическая травма. Санкт-Петербург : Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 2006. 322 с.

57. Рокоссовский К. К. Солдатский долг. Москва : Воениздат, 1997. 480 с.

58. Сагалаев А. М. Урало-алтайская мифология: символ и архетип. Новосибирск : Наука, 1991. 155 с.

59. Синецкий С. Б. Культурная политика XXI века: от прецедента Истории к проекту будущего : монография. Челябинск : Энциклопедия, 2011. 288 с.

60. Сонди Л. Судьбоанализ : статьи. / пер. с нем. А.В. Тихомиров. Москва : Три квадрата, 2007. 480 с.

61. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание. Москва : Политиздат, 1972. 303 с.

62. Стасевська О. А. Новітній ментальний простір українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»* № 2. (33). 2017. С. 363–367.

63. Табачковсий В. Г. Категориальные структуры познания и практики. Київ : Наукова думка, 1986. 321 с.

64. Талейб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / пер. с англ. В. Сонькина и др. ; под ред. М. Тюнькиной. Москва : Колибри, 2009. 528 с.

65. Таран В. О. Перспективи української державності в контексті україно-російських відносин. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2012. Вип. 51. С.65–73.

66. Тарасов О. Ю. Рамка и визуальный стереотип. *Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии : материалы к коллективному исследованию*. Москва : ИСЛРАН, 1999. С. 82–87.

67. Фейербах Л. Сочинения : в 2 т. Москва : Наука, 1995. Т. 2. 425 с.

68. Фейрабенд П. Прощай, разум / пер. с.англ. А. Л. Никифорова. Москва : АСТ: Астрель, 2010. 477 с.

69. Фрейд З. Тотем и табу / пер с нем. М. В. Вульфа. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2005. 256 с.

70. Фрейд З. Психология масс и анализ Я. *Фрейд З. Вопросы общества и происхождение религии*. Москва, 2008. С. 61–135.

71. Фромм Э. Революция надежда. Избавление от иллюзий : пер. с англ. / пред. П. С. Гуревича. Москва : Айрис-пресс, 2005. 352 с.

72. Фурман А. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати. *Психологія і суспільство*. 2001. № 1. С. 9–70.

73. Хайдеггер М. Время и бытие : статьи и выступления. Москва : Республика, 1993. 447 с.
74. Халіман М. А. Світоглядне протистояння : соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2018. 220 с.
75. Харари Ю. Н. Homo Deus. Краткая история будущего. Москва : Синдбад, 2018. 496 с.
76. Ходус О. В. Феномен приватності : соціально-філософська рефлексія : дис. ... д-ра. філос. наук : 09.00.03. Дніпро, 2018. 529 с.
77. Чернієнко О. В. Візуалізація ідентичності суб'єкта у соціальному просторі інформаційного суспільства (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Дніпро, 2018. 228 с.
78. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 1985. 624 с.
79. Шевченко Т. Мені однаково, чи буду. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev201.htm> (дата звернення: 24.03.2020).
80. Штирнер М. Единственный и его собственность. Харьков : Основа, 1994. 560 с.
81. Юнг К. Г. Символическая жизнь. Москва : Когито центр, 2010. 326 с.
82. Юнг К. Г. Эон : Исследования о символике самости / пер. с нем. В. М. Бакусева. Москва : Академический Проект, 2009. 340 с.
83. Ясперс К. Введение в философию / пер. с нем. А. А. Михайлова. Минск : ПроPILEI, 2000. 192 с.
84. Erikson E.-H. Identity, Youth and Crisis. New York ; London : W.W. Norton and company, 1994. 338 p.
85. Fromm E. Escape from freedom. New York : Avon Books, 1965. 331 p.
86. Hosle V. Dimensions of Goodness. Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2013. 450 p.
87. Scioli A. Le réseau de l'espoir. *The World Book of Hope*. 2016. P. 22–23. URL : <http://www.theworldbookofhope.be/> (дата звернення: 18.11.2019).

88. Skinner B. F. Science and human behavior. URL: <http://bfskinner.org/newtestsite/wp-content/uploads/.../ScienceHumanBehavior.pdf>. (дата звернення: 18.11.2019).

89. Utiuzh I. G., Pavlenko N. V. Wealth perception the preindustrial era : social and value aspects. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2019. Vol. 1 (85). P. 17–24. DOI: <https://doi.org/10.35433>.

## ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки концептуалізації феномену соціального сподівання, сформулюємо ряд принципових висновків, яких вдалось досягти при реалізації встановлених завдань. Метою цієї концептуалізації є встановлення фокусу дослідницької уваги на відображенні взаємозв'язку суб'єкта даної проєкції майбутнього з соціальною реальністю, а також визначення основних аспектів її впливу на зміни в прийдешньому.

По-перше, це висвітлення феномену соціального сподівання з позиції оформлення необхідності перетворення умов життєдіяльності в рамках пошуку топосу у взаємодії індивідуального та колективного, що є підґрунтям для гармонізації майбутнього суспільного життя. По-друге, сюди також відноситься залежність успіху реалізації зазначеної сенситивно-ноетичної моделі від наявності потенціалу розвитку суспільства, чітко встановленої межі дозволеного ризику учасників сподівання та сформульованої мети їх перспективної діяльності. Отже, закладено підґрунтя для впровадження філософської концепції у практику покращення умов існування у суспільному житті.

У цілому, соціально-філософське осмислення феномену соціального сподівання дає можливість зробити наступні висновки:

1. Розглядаючи вихідні засади для аналізу цього феномену, варто зазначити про наявність системної дискусії індивідуального та колективного в процесі створення цілісної картини майбутнього. Доля кожного переплітається з життям інших, утворюючи різнобарвну картину прийнятного прийдешнього простору. Соціальне сподівання виступає діяльнісним заперечення небуття, але й вибір прийдешнього буття є змаганням за можливість мати власну долю, яка уособлюється в житті конкретної людини у соціальному світі.

Під час розгляду дослідницьких робіт, які стосуються феномену соціального сподівання була виявлена системна теологічна канатація, коли ця проєкція майбутнього екстраполювалась на надприродного творця перспективних змін у суспільстві – Бога. Кардинальна трансформація у розумінні сподівання відбулась на основі активізації пізнавальної діяльності та «першого розлучення» людини з

Богом, коли його місце зайняла людина-візіонер, яка повела інших у власне суб'єктивно бажане для всіх прийдешнє.

Піком подібної проектної ентропії в ході постмодерного філософського дискурсу стала відмова як від візіонера, так і від конкретного суб'єкта сподівання, що дало людині абстрактну та універсальну картину прийдешності. Тобто чим більше людина бажала мати можливість вибору власного шляху життя, тим більше ця проекція вислизувала з її рук, утворюючи марево знеособленого бачення подальшого розвитку подій.

У підсумку вдалось виокремити такі етапи генезису дослідження соціального сподівання: оформлення уповання та релігійне обґрунтування важливості намірів у реалізації обраного вектору майбутнього; суб'єктивізацію проектування прийдешнього і перехід до використання надії; систематизацію методологічної бази для дослідження мисленнєвих проєкцій, а також виокремлення психологічної природи соціального сподівання; філософську дискусію з приводу спрямованості наративу прийдешності та пошук універсалізації його використання.

2. Соціальне сподівання є багат шаровим продуктом свідомості, який потребує виокремлення споміж інших проєкцій майбутнього. Ця проєкція майбутнього поєднує чуттєве та аналітичне відображення соціальної реальності та потребує постійного осмислення взаємовідносин «людина – суспільство» при перетворенні прийдешнього життя.

Детальний аналіз семантики сподівання дає змогу встановити два варіанти його тлумачення. По-перше, це відчуття необхідності перетворень. По-друге, фіксація вектору суб'єктної активності та встановлення власного місця у соціальному світі. Тобто сподівання складається з двох частин, де пропозицією є бажання змінити майбутнє, а денотатом – позначення кінцевої мети перспективної активності. Отже, соціальне сподівання - це соціально-філософське поняття, що відображає діяльнісні відносини суб'єкта із соціальною реальністю, як домінуючу сенситивно-ноетичну проєкцію та реалізується за

допомогою досягнення конвенції щодо шляху отримання встановлених результатів у майбутньому.

В ході аналізу проектування майбутнього вдалось виділити основоположні типи соціальних сподівань, які пов'язані зі специфікою його функціонування та найбільш часто зустрічаються у практичній діяльності. У даному випадку базовим критерієм виступає досвід автора, за яким виділяють апіорні та апостеріорні сподівання. Успішність даного досвіду народжує на світ як есхатологічні, так і екзистенційні сподівання, які різняться конструктивністю вектору формування перспективи.

Екстраполяція бажаного на перспективу може нести в собі один з домінуючих темпоральних відрізків, що приводить до виокремлення аверс, реверс та зараз-сподівань. Крім того, характер відстані між задумом та його реалізацією відображається у ступені раціональності картини майбутнього, де піком відірваності є сподівання на неможливе, що передбачає вихід на межу буття та говорить про потенціал проектувальника, а його протилежністю є реалістичні сподівання, схвалені у суспільстві.

3. Складність побудови методологічної бази дослідження соціального сподівання полягає у необхідності пошуку інструменту для роботи на межі чуттєвого та аналітичного для розуміння закономірностей формування картини бажаного життя.

По-перше, дослідження мисленнєвої активності як винайдення засобів і прийомів проектування майбутнього та їх зміна в процесі соціального розвитку. Встановлення процесів екстраполяції, інтерполяції та масштабування як основи для конструювання сенситивно-ноетичної моделі прийдешнього підштовхнуло до виокремлення діяльнісної природи соціального сподівання.

По-друге, множинність дуальних відображень подальшого існування при розгляді процесу проектування вплинуло на аналіз взаємодії «сподівання – очікування», «сподівання – відчай», «сподівання – несподіванка» за допомогою використання діалектичного підходу як підґрунтя для розуміння цілісності прийдешнього соціального світу.



По-третє, багатогранна природа соціального сподівання спонукала використовувати при його дослідженні феноменологічний, аксіологічний та синергетичний підходи, що дозволило визначити його сутність як проекцію майбутнього, оцінити її вплив на вибір та привласнення прийдешності суб'єктом суспільних відносин, а також визначити закономірність розвитку та реалізації подібного проектування.

Розуміння природи соціального сподівання неможливе без залучення методів феноменологічної редукції для схоплення сутності та змісту цього феномену, а також трансцендентальної дедукції для вибудовування сценарію подальшого існування суб'єкта суспільних відносин. Складність та багатомірність проектування майбутнього змусила звернутись до застосування термінологічного та компаративістського аналізу, які дозволили виокремити сподівання серед собі подібних. Відповідно, для дослідження соціального сподівання краще використовувати комплексний підхід, який дає можливість для висвітлення всіх граней буття цього феномену та створити його концептуалізацію для подальшого осмислення та впровадження у науковій діяльності та практичному житті.

4. Пошук сутності та специфіки даної проекції прийдешнього вплинув на початок аналізу консолідуючих соціокультурних практик, які готують людину до зустрічі з невідомим. Ця сутність відображається в його унікальній чуттєво-аналітичній природі, яка спрямована на побудову норм і стандартів профіцитної взаємодії «людина – суспільство» у майбутньому.

У рамках соціальної антиципації використовуються аудіовізуальні канали інформації, які спрямовані на стандартизацію особистих сподівань, а також на медіацію між їх авторами. Вказані канали складають основу для формування та схвалення загальноприйнятих варіантів спільного буття у соціальному світі.

Функціонування соціального сподівання залежить від двох вагомих елементів впорядкування суспільного життя. Патерн є відображенням прийнятного в суспільстві зразка майбутнього. Атрактор – це засіб для коригування вектору розвитку прийдешності у бажаному напрямку для суб'єкта

суспільних відносин. Відтак, ці елементи забезпечують активну трансформацію практики соціального сподівання у відповідності до вимог сьогодення. Його автор знаходиться між шаблоном організації побуту та вектором тяжіння соціальної системи, що визначає характер його розуміння прийдешності.

5. Діалог людини зі світом визначає фактичне значення людини для себе та для оточуючих. У аксіосфері формуються фундаментальні сподівання, які відповідають за долучення автора цих проєкцій до визначених умов життєдіяльності в майбутньому. У вказаній сфері міститься діалектичне протиріччя між природним бажанням самозбереження учасника суспільних відносин та необхідністю ризикувати заради референтного соціального простору. Це протиріччя знаходить своє місце у наративі сподівання та знімається через обрання шляху до довгоочікуваного існування в перспективі.

Змістовне наповнення проєкції майбутнього складається з *іконотипу* – ідеального прообразу прийдешнього та окреслених результатів перспективної діяльності, які встановлюють межу ризику для запланованої активності людини. У такому разі основною складовою наративу сподівання є можливість володіння ресурсами життєдіяльності та контролювання умов їх використання.

Набуття права власності на майбутнє та його реалізація пов'язані з волею людини до перетворення простору подальшого побуту за власним розсудом. Взаємодія «людина – світ майбутнього» відображається у мисленнєвій оклюзії при проєктуванні прийдешнього, коли маятник вольового потенціалу людини почергово вивільняє сподівання та очікування, що визначає градус активності людини у далекосяжних суспільних відносинах.

6. Вибір майбутнього в рамках соціального сподівання – це дискусія «Я та Інші», в якій кожна зі сторін має власне бачення перспективного буття. Він пов'язаний з необхідністю продовження тривалості існування, яке передбачає покращення умов подальшої життєдіяльності.

Існують три варіанти сценарію сподівання: «Я у Світі», «Світ у мені», «Я без Світу». Зупинка на одному з варіантів стратегії розвитку прийдешнього залежить від сформованої ідентичності та можливості спротиву колективному диктату та

шаблонуванню проєкцій майбутнього, що формує цілісну картину орієнтирів другого рівня «Ми – Вони».

Вибір напрямку життя поступово тяжіє до ентропії, що пов'язано із закінченням циклу існування суб'єкта, а також із запитом суспільства на апоптоз учасників суспільних відносин. Відтак, природнім для суб'єкта є побудова перспективних відносин з небуттям, яке виводить його на новий рівень майбутнього для себе, або для інших. У такому випадку роллю соціального сподівання є пошук балансу між індивідуальним та колективним благом при виборі подальшого співбуття в суспільстві.

7. Встановлено концептуальну основу соціального сподівання як засобу для визначення напрямку розвитку суспільства за рахунок прикладення практичних зусиль для досягнення потрібних умов подальшої життєдіяльності. Цей процес розвивається як корекція між наміром та кінцевою метою за допомогою дороговказу, що конкретизує картину подальших перетворень.

Відображенням даних перетворень є взаємовідносини між суб'єктом проєктування та соціальним світом, які розвиваються через інтенцію як складний продукт перспективної активності людини, що включає активність для предметнення спроектованого. За допомогою інтенції задається міра соціального сподівання, яка фіксує у сенситивно-ноетичній моделі відстань між бажаним і дійсним, а також сприяє вибудовуванню каузальних зв'язків для реалізації останнього.

Одним з головних аспектів у визначенні місця сподівання в процесі соціального розвитку є встановлення доцільності зовнішнього впливу на проєктування майбутнього. Маніпуляція соціальним сподіванням можлива, якщо вона сприяє збереженню гармонійного співіснування в суспільстві та не руйнує суб'єктність її учасників. Тобто стороннє втручання не має загрожувати розвитку подальших суспільних відносин.

8. Життєвий шлях соціального сподівання має циклічний характер, який відображається в онтогенезі суб'єктності в суспільстві та позначається необхідністю подовження її тривалості та змістовності. Цикл сподівання є

відображенням розуміння буття його автора зі зміщенням ваги на чуттєву або мисленнєву його складові.

Даний цикл має п'ять складових, що співпадають з фазами існування всього живого на землі. Сподівання зароджується, виношується, наповнюється сенсом життя, а також реалізується у досягненні бажаної мети в реальності або закінчується фіаско в осмисленні, розбудові та перетворенні прийдешнього.

Критерієм реалізації соціального сподівання є накопичення, збереження та використання потенціалу, необхідного для продовження існування. Цей оберт є інкартанцією модусу бажаного у зовнішній світ, що задає параметри його подальшого розгортання в перспективі. Якщо долучити до вказаного процесу патернізацію або атракцію, то отримуємо соціальні сподівання, схвалені більшістю учасників суспільних відносин.

Зміна періодів циклу соціального сподівання залежить від наявності та використання волі суб'єкта перспективних відносин. Її обсяг визначає поточний статус проєкції майбутнього. Також встановлено, що з кожним новим кроком створення соціального сподівання збільшується свобода вибору учасників проєктування. Проте, кожен подоланий відрізок на шляху до реалізації цієї проєкції обмежує їх свободу, що пов'язано з фіксацією результатів у оточуючому середовищі.

9. Межі соціального сподівання розглядаються відносно впорядкування кроків обрїю належного буття. Перенесення темпоральних векторів діяльній активності на прийдешнє виокремлює необхідність вивчення *terra incognita* соціальної футуросфери.

У процесі дослідження було встановлено, що соціальне сподівання задає координати соціального світу, функціонування якого залежить від періодичного хвилювання соціуму під час конкуренції суб'єктів суспільних відносин. Обґрунтована спрямованість суб'єкта розвитку на пошуку конгруентності внутрішнього та зовнішнього світів, а також хронотопу активності між ними для встановлення міри ефективності подальшого життя.

На авансцені майбутнього вдалося виявити основних діючих осіб сподівання, до яких віднесено візіонера, суб'єкта та об'єкта проєкції майбутнього, які змінюються в залежності від рівня конструктивності умов існування. Окрім цих трьох є особа, яка стоїть за кулісами перспективного розвитку подій та періодично з'являється у світлі софітів – це автор соціального сподівання.

Всі ролі вказаної проєкції є рухомі та залежать від ініціативності учасників суспільних відносин та їх внеску в розвиток прийдешнього. Особливість міграції ролей полягає у тому, що вони можуть змінюватись як у середині людини, так і у процесі трансформації суспільних відносин. Тобто, ця міграція ролей має як суб'єктний, так і інтерсуб'єктний характер.

Швидкість соціального сподівання залежить від кількості учасників ноетичної та практичної активності щодо перетворення майбутнього та погодженості їх дій. Чим більша кількість учасників, тим більша вірогідність його реалізації, але й більша тривалість медіації щодо спільної картини подальшого буття. Розгляд вказаного нагромадження бажань та думок збільшує час для впровадження проєкції майбутнього на практиці. Відповідно, темп функціонування соціального сподівання залежить від волі до змін прийдешнього життя та висоти бар'єрів-очікувань інших учасників суспільних відносин.

10. Для кращого розуміння умов подальшої життєдіяльності необхідні світоглядні орієнтири, які задають вектор прийдешнього у сподіванні. Подібне проєктування у світоглядному контексті є синтезом сенситивної та аналітичної оцінки буття, який дозволяє прийняти самоданість соціального сподівання та визначити оптимальний напрям розвитку суб'єкта в суспільному житті.

Автор первинної проєкції майбутнього дотримується родового міфу, який утворює фундамент цілісної картини світу та дозволяє стійко переносити будь-які перспективні зміни, виходячи з непохитності бачення свого найближчого оточення. З урахуванням специфіки розвитку української держави, яка пов'язана з тривалими періодами зовнішнього управління, в нашій країні не вдалось створити повний спектр органічних еліт, що призвело до концентрації уваги на

родинній взаємодії при осмисленні подальшого існування. Розвиток практики соціального сподівання є містком від використання родової ідентифікації до закріплення норм людської взаємодії в українському світогляді майбутнього.

Взаємодія світогляду та антисвітогляду в Україні відображається у протиріччі бачень прийдешнього землеробом та військовим, які складно але можливо об'єднати у єдину картину шляхом переосмислення їх участі у процесі матеріального виробництва. Носії військового бачення світу формулюють сподівання, які виходять за межі наявного та можливого існування.

Соціальні сподівання землеробів у багатьох випадках схожі на очікування та спрямовані на передрозуміння сталого розвитку суспільних відносин. Для цієї частини суспільства важливим є підтвердження тривалості буття. Разом з цим, нашій країні не вистачає раціонального переосмислення майбутнього, яке б об'єднало цих носіїв у спільну групу на основі цілісного бачення їх ролей у єдиному сценарії майбутнього.

Засвоєння цілісної світоглядної картини буття дозволяє перейти від сподівання як сукупності екстраполяцій «майбутнього Я» до сподівання як механізму пошуку ідентифікацій «Я» та «Вони» на темпоральному відрізку суспільного життя. В Україні розповсюдженою ситуацією є використання ідентифікації «Я  $\neq$  Інші», що обумовлено значним травматичним досвідом у житті нашого народу та використанням практики семітричної відплати, яка не передбачає прощення та загоєння ран від невдалих спроб співіснування.

Якщо звернути увагу на тривалість «вивільнення» особистості з різних соціальних сукупностей, то стає більш зрозумілим різнобарв'я механізмів соціального контролю (забобонів, упереджень, містичних пояснень життя та інших позанаукових моделей існування), які знайшли своє відображення у світогляді наявного автора сподівання. Всі вони підживлюють репетитивність подібного сприйняття майбутнього та його проектування. Її зняття відбувається на основі переходу від світосприйняття до світорозуміння та далі до творення прийняттого світу майбутнього. Українцям варто рухатись від сприйняття світу

до його перебудови, що стане підґрунтям для внесення національного бачення існування в глобальну картину прийдешності.

Відтак, соціальне сподівання обумовлює перехід від родового міфу до національної ідеї, а далі до загальнолюдського засобу перспективної соціальної взаємодії у світогляді майбутнього. Проте, інколи під тиском наявних умов існування відбувається деградація розуміння світобудови, яка повертає учасника проектування до міфологічного сприйняття оточуючої дійсності, що призводить до втрати розуміння закономірностей суспільного розвитку та догматизації у створенні проєкцій прийдешнього.

Крім того, варто звернути увагу на зміну місця людини у світі у наслідок появи можливості її кібербійонічного покращення, що дає поштовх для трансформації розуміння соціальних сподівань в контексті визначення нових вимірів подальшого існування людського виду. В Україні багато людей можуть тільки сподіватись на кібербійонічне вдосконалення, що дозволило б їм повернутись до всієї повноти суспільних відносин у перспективі. Отже, прийнятність сценарію соціального сподівання напряму залежить від умов життя проєктантів майбутнього.

11. Поступовий перехід до осмисленої картини прийдешнього стимулює взаємодію «менталітет – ментальність» в процесі переробки емоційного бачення світу в суспільній свідомості. У дослідженні розділяються менталітет та ментальність як відбиток проєкції майбутнього та система реакцій на темпоральні зміни у суспільстві.

Саме на цьому рівні формується коло суб'єктів соціального сподівання, яке утворюється за рахунок перенесення інтенції на різних рятівників світу. В українському суспільстві присутній стійкий тренд розчарування у національних лідерах, що пов'язано з архетипом зради, який сформувався в період становлення національної державності. Задля вирішення ситуації необхідно повернутись до того рівня сприйняття життя, який влаштовує всіх учасників подальших суспільних відносин.

Вагомою конструктивною складовою соціального сподівання на рівні «менталітет – ментальність» є фрейм як конвенція щодо організації прийдешнього. Одним з основних фреймів у цій сфері є героїзація існування. Водночас герой може знаходитись як у середині автора сподівання, так і назовні. Якщо зафіксувати ментальний фрейм на межі буття та небуття, то можна повернути не тільки актуальних героїв в український сценарій проектування майбутнього, а також встановити оптимальний напрямок прийдешнього суспільного життя. Відповідно, роль соціального сподівання полягає у стимулюванні розбудови системи конструктивних ментальних реакцій на оточуючий світ, які здатні сформулювати фундамент для подальшого розвитку українського суспільства.

12. Обґрунтовано місце соціального сподівання у спрямуванні оптимізації діяльності суб'єкта розвитку українського суспільства, яке було визначено на основі аналізу віддзеркалень цієї проекції в соціальному просторі, її співмірності з наявними та бажаними умовами життєдіяльності. Хвилеподібність становлення національної практики використання соціальних сподівань пов'язана з унікальністю географічного ландшафту України, що поєднує в собі гори, річки та степи, а також полягає у складності співіснування нашої країни з країнами-сусідами.

Україна перейшла до постмодерного типу суспільних відносин, що наклало свій відбиток і на фіксацію бачення майбутнього. Об'єктивна реальність відбивається у свідомості людини на основі досвіду суспільного життя у вигляді архетипів та стереотипів, які є ментальними регуляторами поведінки людини у суспільстві. Перенесення уваги на майбутнє визначає вектор на створення універсального шаблону прийдешнього, який отримав назву меллонтип.

Шаблонування перспективної активності сприяє полегшенню використання соціального сподівання в умовах постмодерного суспільства. Проте, цей напрямок оптимізації діяльності суб'єкта розвитку має і свої недоліки. Українці доволі довго жили по спрощеній та зрозумілій формулі існування в складі СРСР, що вплинуло на відмову багатьох осіб від самостійної організації власного



майбутнього, а відтак шлях уніфікації соціального сподівання є недоречним для нашої країни.

Сукупність відбитків у свідомості людини та суспільства формує ідентичність, яка слугує маркером для визначення результатів впровадження сподівання у наявному середовищі. Неспівпадіння відбитків формує апотропію в процесі реалізації цієї проєкції майбутнього, що визначає дуалістичний характер інаковості. Вона корисна для пошуку кращого шляху існування та небезпечна несхваленням з боку суспільної спільноти.

Стимулювання інаковості як вектору оптимізації активності суб'єкта сподівання в Україні стимулює багатовекторність в розвитку суспільства, яка розкривається у необхідності поновлення конкуренції учасників подальших суспільних відносин. Встановлення полісуб'єктності при проєктуванні майбутнього ґрунтується на створенні «ринку соціальних сподівань», який розвивається в рамках вільного інформаційного простору та при підтримці громадянської активності в нашій країні.

Активність суб'єкта корелюється з можливістю реалізації цієї проєкції бажаного майбутнього в наявних умовах в суспільстві. Якщо варіантів впровадження сподівання немає, то активність спрямовується у власний внутрішній світ. Підтримка прагнення зміни прийдешнього спрямовує сили суб'єкта у зовнішній соціальний простір. Отже, ще одним вектором детермінації суспільного розвитку в цій сфері є систематизація вивчення практики соціального сподівання, зв'язків його учасників та розбудова гармонійної взаємодії «проєктант – суспільна спільнота».

Реалізація сподівання є різновидом цілеспрямованої активності, яка потребує встановлення, відпрацювання та зняття у свідомості суб'єкта картини бажаного майбутнього. Сатурналія соціального сподівання є фіксацією результатів проєктної діяльності щодо перетворення перспективи на основі зняття напруження у соціальній активності через схвалення теперішнього стану справ.

В Україні не вистачає подібних підкріплень правильності обраного шляху соціального розвитку, які б знімали напругу від тягот теперішнього та

підкреслювали успіхи громадян щодо досягнення спільної мети. Відповідно, закріплення спільних перемог стимулюватиме українське суспільство до відкриття нових горизонтів майбутнього та розвитку практики соціальних сподівань.

Її успіх багато в чому залежить від самої людини, якщо вона ефективно звертається до двох регуляторів перетворення прийдешнього. По-перше, необхідність навколишнього світу. По-друге, обмеження внутрішнього світу. Співвідношення зовнішніх та внутрішніх умов існування дає цілісне відображення майбутнього. Цей баланс є основою сценарію соціального сподівання, яка обов'язково має привести його автора та суб'єкта до цінності наповнення та підтримки тривалості життя кожного українця.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августин А. Бог, природа, человек, вечность и время. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т. 1, ч. 2 : Философия древности и средневековья. С. 582–592.
2. Августин А. Исповедь. Москва : ДАРЪ, 2005. 544 с.
3. Аквинский Ф. Сумма теологии. Часть 2–1. Вопросы 1–48. Киев : Эльма, Ника-Центр, 2006. 576 с.
4. Алигьери Д. Божественная комедия : поэма / пер. с итал. А. А. Илюшин. Москва : Дрова, 2008. 622 с.
5. Алексеев П. В. Философия : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : ПБОЮЛ Грачёв С. М., 2000. 608 с.
6. Али-заде А. Зикр. А. Али-заде. *Исламский энциклопедический словарь.* Москва, 2007. С. 233.
7. Аль-Газали А. Крушение позиций философов / пер. с араб. И. Попов. Москва : Ансар, 2007. 277 с.
8. Арндт Х. Банальность зла. Эйхман в Иерусалиме. Москва : Европа, 2008. 424 с.
9. Ариели Д. Предсказуемая иррациональность. Скрытые силы, определяющие наши решения / пер. с англ. П. Миронова. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2010. 296 с.
10. Архангельский Г. А. Формула времени. Тайм-менеджмент на Outlook 2007-2010. 5-е изд. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2010. 232 с.
11. Амосов Н. М. Алгоритмы разума. Киев : Наукова думка, 1979. 225 с.
12. Афанасьева Л. В., Олексенко Р. І. Феномен щастя в контексті філософського дискурсу. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2019. Вип. 22. С. 16–22.
13. Ахиезер А. С. Между циклами мышления и циклами истории. *Общественные науки и современность.* 2002. № 3. С. 122–132.
14. Багрянородный К. Об управлении империей. Москва : Наука, 1991. 496 с.

15. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / сост., общ. ред и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
16. Барт Р. Третий смысл. Москва : Ад Маргинем Пресс, 2015. 104 с.
17. Барышников А. П. Перспектива. 4-е изд., испр. и доп. Москва : Искусство, 1955. 198 с.
18. Бахтин М. М. Автор и герой: к философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 336 с.
19. Бахтин М. М. Собрание сочинений в семи томах. Москва : Русские словари, 2003. Т. 1 : Философская эстетика 1920-х годов. 957 с.
20. Бачишина О. Б. Мовне вираження часу та простору в українській химерній прозі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 480 с.
21. Бердяев Н. А. Философия неравенства. Москва : АСТ ; Хранитель, 2006. 347 с.
22. Берегова Г. Д. Філософія природи у світогляді особистості. *Освітній дискурс : зб. наук. праць* / голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ, 2020. Вип. 19 (1). С. 46–59. DOI: 10.33930/ed.2019.5007.19(1)-4.
23. Бех В. П. Морфологія соціального світу : монографія. Київ ; Мюнхен : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 759 с.
24. Библия : книги священного писания Ветхого и Нового Завета. Москва : Российское библейское общество, 2014. 1379 с.
25. Бичко І. Ментальна співзвучність української та європейської філософських традицій: «кордоцентричні мотиви». *Київські обрії : історико-філософські нариси*. Київ, 1997. С. 316–337.
26. Бій під Крутами в національній пам'яті : збірник документів і матеріалів / упоряд. : О. М. Любовець та ін. Київ : Пріоритети, 2013. 288 с.
27. Блох Э. Тюбингенское введение в философию / пер. с нем. Т. Ю. Быстровой, С. Е. Вершинина, Д. И. Криушова. Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 1997. 400 с.
28. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / пер. О. А. Печенкина. Тула : Тульский полиграфист, 2013. 204 с.

29. Богомолець О. В. Феномен української домашньої ікони : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.12. Київ, 2018. 584 с.
30. Борисова Т. В. Культурно-онтологічні основи «надії» (історико-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Дніпропетровськ, 2006. 18 с.
31. Бохеньский Ю. Авторитет. *Бохеньский Ю. Сто суеверий : краткий философский словарь предрассудков* : пер. с польск. Москва, 1993. С. 15.
32. Бохеньский Ю. Астрономия. *Бохеньский Ю. Сто суеверий : краткий философский словарь предрассудков* : пер. с польск. Москва, 1993. С. 26.
33. Бохеньский Ю. Бессмертие. *Бохеньский Ю. Сто суеверий : краткий философский словарь предрассудков* : пер. с польск. Москва, 1993. С. 28.
34. Бохеньский Ю. Суеверия. *Бохеньский Ю. Сто суеверий : краткий философский словарь предрассудков* : пер. с польск. Москва, 1993. С. 59.
35. Brentano Ф. О будущем философии: избранные труды / пер. с нем. Р.А. Громова. Москва : Академический проект, 2018. 629 с.
36. Брушлинский А. В. Субъект : мышление, учение, воображение. Москва : Институт практической психологии ; Воронеж : Модэк, 1996. 396 с.
37. Брук Д. История городов будущего. Москва : Strelka Press, 2014. 436 с.
38. Бусел В. Т. Година. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 249.
39. Бусел В. Т. Сподівання. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 1372.
40. Бусел В. Т. Суспільне. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С.1417.
41. Бусел В. Т. Патріотизм. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 894.
42. Бунге М. Причинность : место принципа причинности в современной науке / пер. с англ. И. С. Шерн-Борисовой ; общ. ред. Г. С. Васецкого. Москва : Издательство иностранной литературы, 1962. 511 с.

43. Бурдые П. Социология социального пространства : пер. с фр. Москва : Институт экспериментальной социологии ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. 288 с.
44. Бутченко Т. І. Випереджальне відображення : генеза та роль на різних етапах еволюції матерії. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 33. С. 130–139.
45. Бутченко Т. Проектування політичної ідентичності суспільства : межі здійсненого. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філософія*. 2010. Вип. 6. С. 87–91.
46. Буццати Д. Избранное : пер. с итал. / сост. и предисл. Р. Хлодовского. Москва : Радуга, 1989. 724 с.
47. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение / пер. Н. Тюкиной. Москва : Территория будущего, 2006. 248 с.
48. Васильев Л. С. Проблемы генезиса китайской мысли (формирование основ мировоззрения и менталитета). Москва : Наука, 1989. 309 с.
49. Вебер М. Избранное. Образ общества : пер. с нем. Москва : Юрист, 1994. 704 с.
50. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва : Наука, 1989. 261 с.
51. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций : пер. с итал. Москва ; Киев : ИСА, 1994. 640 с.
52. Винниченко В. Відродження нації : в 3 ч. Київ : Політвидав. України, 1990. Ч. 1 : Доба української Центральної Ради. Період перший. Революційна організація державности й морально-правової влади. 348 с.
53. Витгенштейн Л. Избранные работы / пер. с нем. и англ. В. Руднева. Москва : Территория будущего, 2005. 440 с.
54. Витгенштейн Л. Голубая и коричневая книги : предварительные материалы к «Философским исследованиям» / пер. с англ. В. А. Суровцева, В.В. Иткина. Новосибирск : Сиб. ун-т, 2008. 256 с.
55. Войтович В. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 392 с.

56. Воловик В. І. Вступ до філософії : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2000. 217 с.
57. Воловик В. И. Философия религиозного сознания : монография. Запорожье : Просвіта, 2009. 232 с.
58. Воронкова В. Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилизации в глобальном измерении. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 58. С. 13–24.
59. Гадамер Х. Г. Истина и метод : основы философской герменевтики / общ. ред. Б. Н. Бессонова. Москва : Прогресс, 1988. 637 с.
60. Гачев Г. Д. Ментальности народов мира. Москва : Алгоритм ; Эксмо, 2008. 544 с.
61. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. : в 3 т. Москва : Мысль, 1971. Т. 1 : Учение о сущности. 501 с.
62. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. Москва : Мысль, 1971. Т. 2 : Учение о сущности. 248 с.
63. Гедікова Н. П. Ідейні та політико-правові засади лібералізму : українська перспектива : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2010. 28 с.
64. Глазунов В. В. Реальна технологія приватизації: перший етап. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянини*. Запоріжжя, 2017. Вип. 38, т. 2. С. 49–56.
65. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. / сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов. Москва : Мысль, 1989. Т. 1. 622 с.
66. Гойман О. О. Міфологізація масової свідомості : соціально-філософський аспект : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2018. 232 с.
67. Гордійчук О. Генеза категорії ментальності в соціально-філософському дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2019. Вип. 23. С. 26–34. DOI: <https://doi.org/10.30970/2078-6999-2019-23-4>.
68. Горянич М. Футурологія. Філософія майбутнього : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. 540 с.

69. Горький М. Старуха Изергиль : избранные сочинения. Москва : Художественная литература, 1986. С. 20–130.

70. Грановская Р. М. Психология веры. 2-е изд., перераб. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 480 с.

71. Грамші А. В'язничні зошити. Вибрані записи : пер. з італ. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вперед, 2017. 417 с.

72. Греймас А., Фонтаній Ж. Семиотика страстей: от состояния вещей к состоянию души / предисл. К. Зильберберга. Москва : ЛКИ, 2007. 336 с.

73. Гудима І. П. Феномен чуда у християнському світорозумінні та практиці : філософсько-релігієзнавчий аналіз : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11. Київ, 2017. 402 с.

74. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Санкт-Петербург : Кристалл, 2001. 640 с.

75. Гуссерль Э. Идея феноменологии : пять лекций / вступ. ст. и коммент. И. И. Мавринского. Санкт-Петербург : Гуманитарная Академия, 2008. 224 с.

76. Гуссерль Э. Картезианские медитации / пер. с нем. В. И. Молчанова. Москва : Академический Проект, 2010. 229 с.

77. Даль В. Отчаянье. *Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка.* Москва : Русский язык, 1989. Т. 2. С. 52.

78. Даль В. Счастье. *Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка.* Москва : Русский язык, 1989–1991. Т. 4. С. 371–372.

79. Декарт Р. Сочинения в 2 т. / сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова. Москва : Мысль, 1989. Т. 1. 654 с.

80. Дем'янова Н. Символіка образів в українському живописі (на прикладі теоморфних, антропоморфних і зооморфних зображень). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.* Луцьк, 2014. № 27 (276) : Філософські науки. С. 153–156.

81. Додонов Р. А. Этническая ментальность: опыт социально-философского исследования. Запорожье : Тандем-У, 1998. 191с.



82. Диксит А. Теория игр. Искусство стратегического мышления в бизнесе и жизни / пер. с англ. Н. Яцюк. 3-е изд. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2017. 458 с.

83. Діденко Д. С. Генеза дискурсу феномену «Соціальний час». *Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 59–60. С. 41–50.

84. Евангелие от Матфея 7:2. URL: <https://bible.by/verse/40/7/2/> (дата звернення: 07.01.2020).

85. Євченко І. В., Маслюк А. М. Порівняльний аналіз концепту «Хліб» для свідків голодомору та їх нащадків. *Психологічний часопис*. 2020. Вип. 6, № 1. С. 130–141. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.1>.

86. Жадько В. А., Бідзіля П. П. Ментальні підвалини українського народу : історія та сучасність. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни*. Запоріжжя, 2017. Вип. 37. С. 22–30.

87. Залесский Г. Е. Психология мировоззрения и убеждений личности. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 144 с.

88. Зарапін О. В. Герменевтична феноменологія вчинку як апріорі морального пізнання : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01. Сімферополь, 2003. 19 с.

89. Земная жизнь Пресвятой Бородицы и поисание святых чудотворных Её икон / сост. С. Снегорева. Москва : Терирем, 2013. 640 с.

90. Зиммель Г. Избранное. Москва : Юрист, 1996. Т. 2 : Созерцание жизни. 607 с.

91. Зорин А. Поход в бордель в Москве в январе 1800 года. *Новое литературное обозрение*. 2008. № 4 (92). С. 142–147. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2008/92/zo14.html> (дата звернення: 18.11.2019).

92. Ізюмцева О. Л. Локальні часи самоперетину для випадкових процесів : автореф. дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.01.05. Київ, 2010. 23 с.

93. Ивин А. А. Основания логики оценок / под ред. Э. Г. Храстецкого. Москва : МГУ, 1970. 224 с.

94. Иная ментальность / В. И. Красик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. Москва : Гнозис, 2005. 352 с.
95. Каган М. С. Избранные труды в 7 томах. Санкт-Петербург : Петрополис, 2006. Т. 2 : Теоретические проблемы философии. 660 с.
96. Каган М. С. Человеческая деятельность : опыт системного анализа. *Каган М. С. Избранные труды в 7 томах.* Санкт-Петербург, 2006. Т. 2 : Теоретические проблемы философии. С. 9–165.
97. Камю А. Сочинения : в 5 т. / пер. с фр., коммент. А. Руткевича, С. Дубина. Харьков : Фолио, 1998. Т. 3. 507 с.
98. Камю А. Бунтующий человек / пер. с фр., общ. ред., сост. предисл. и примеч. А. Руткевича. Москва : Терра - Книжный клуб, 1999. 212 с.
99. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. О. Лосского. Москва : Наука, 1999. 655 с.
100. Кант И. Сочинения в шести томах / под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулиги, Т. И. Ойзермана. Москва : Мысль, 1963. Т. 1. 543 с.
101. Кант И. Сочинения в шести томах / под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулиги, Т. И. Ойзермана. Москва : Мысль, 1964. Т. 3. 799 с.
102. Кант И. Сочинения в шести томах / под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулиги, Т. И. Ойзермана. Москва : Мысль, 1965. Т. 4, ч. 2. 478 с.
103. Камю А. Творчество и свобода : сборник / пер. с фр., сост. и предисл. К. Долгова ; коммент. С. Зенкина. Москва : Радуга, 1990. 608 с.
104. Капріцин І. І. Філософська рефлексія розвитку релігійної культури : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2016. 260 с.
105. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2009. 447с.
106. Карівець І. В. Повсякдення у просторі соціально-філософської рефлексії : теорії, елементи та принципи дослідження : дис. ... д-ра. філос. наук : 09.00.03. Львів, 2015. 409 с.
107. Катахизис Петра Могилы : оригинал 1645 року / пер. В. Шевчука ; упоряд. А. Жуковський. Київ ; Париж : Воскресение, 1996. 288 с.

108. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке. Москва : Гардарика, 1998. 784 с.
109. Клейнман П. Философия: краткий курс / пер. с англ. Ю. Константиновской. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 272 с.
110. Коба О. В. Дослідження систем обслуговування з поверненням заявок при неекспоненціальному розподілі часу перебування на орбіті : автореф. дис. ... д-ра фіз.-мат. наук : 01.05.02. Київ, 2005. 32 с.
111. Косяков В. Апокалипсис Средневековья. Иераним Босх, Иван Грозный, Конец Света. Москва : АСТ, 2018. 296 с.
112. Кон И. С. В поисках себя: личность и её самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
113. Кононенко О. Соціальний натуралізм – світогляд майбутнього. *Вісник НАН України*. 2006. № 10. С. 33–38.
114. Конфуций. Изречения. Москва : Эксмо, 2009. 544 с.
115. Конт-Спонвиль А. Философский словарь / пер. с фр. Е. Головиной. Москва, 2012. 752 с.
116. Коржумбаева А., Бекахметов Г. Основы критического мышления. Астана : Казахстан-2050, 2014. 208 с.
117. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ЧеРо, 2003. 349 с.
118. Корх О. Ідея «Self-Made-Man»: проблема генезису. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. № 12 (1). С. 57–66. DOI: <https://doi.org/10.15421/352007>.
119. Косилова Е. В. Феноменологический анализ роли Другие в формировании горизонта потенциальности. *Вопросы философии*. 2016. № 1. С. 82–91.
120. Коути Е., Харса Н. Суеверия Викторианской Англии. Москва : Центрполиграф, 2011. 480 с.

121. Краснокутський О. В. Взаємозв'язок політичної та правової свідомості : проблема формування ідеології державотворення : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. 428 с.

122. Кривега Л. Д. Світоглядні орієнтації особи в умовах трансформації суспільства : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Харків, 1999. 30 с.

123. Кривошеїн В. В. Ідентифікаційні ризики у сучасному політичному процесі: соціологічний фокус аналізу. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. Vol. 2, issue 1. P. 14–21. DOI: <https://doi.org/10.15421/341902>.

124. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 367 с.

125. Клок В. І. Суспільно-політичне становище польського населення Східної Галичини (1918 – 1923 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Львів., 2008. 18 с.

126. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика : нелинейность времени и ландшафты коэволюции / вступ. ст. Г. Г. Малинецкого. Москва : КомКнига, 2011. 272 с.

127. Кьеркегор С. Понятие страха / пер. с дат. Н. В. Исаевой, С. А. Исаева. Москва : Академический проект, 2014. 224 с.

128. Култаєва М. Складнощі перекладу філософських термінів : лінгвістичний примус, нав'язливий синдром уточнення, п'янка свобода суб'єктивної герменевтики та її культурно-історичні обмеження. *Філософська думка*. 2015. № 5. С. 94–98.

129. Кунанбаев А. Слова назидания. Астана : Жазумы, 1970. 128 с.

130. Лабковский М. Хочу и буду: принять себя, полюбить жизнь и стать счастливым. Москва : Альпани Диджитал, 2017. 146 с.

131. Латур Б. Пересборка социального: введение в акторно-сетевую теорию / пер. с англ. И. Полонской ; под ред. С. Гавриленко. Москва : Высшая школа экономики, 2014. 384 с.

132. Леви-Брюль Л. Первобытный менталитет / пер. с фр. Е. Кальщикова. Санкт-Петербург : Европейский Дом, 2002. 400 с.

133. Леви-Строс К. Тотемизм сегодня. Неприрученная мысль / пер. с фр. А. Б. Островского. Москва : Академический Проект, 2008. 520 с.

134. Ленин В. И. К вопросу о диалектике. *Ленин В. И. Полное собрание сочинений*. Москва : Издательство политической литературы, 1969. Т. 29 : Философские тетради. С. 316–322.

135. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Смысл, 2004. 352 с.

136. Леонтьев Д. А. Проекция. *Энциклопедия эпистемологии и философии науки*. Москва, 2009. С. 759.

137. Лепський М. А. Взаємозв'язок оптимізму та песимізму : проблема соціальної перспективи : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2006. 34 с.

138. Лепський М. А. Канон мастера войны, или путешествие на остров Черного мага. Киев : Международная федерация выживания, 2004. 200 с.

139. Лепський М. А. Методологічні виклики визначення поняття «соціальний розвиток». *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянини*. Запоріжжя, 2013. Вип. 31. С. 73–79.

140. Лепський М. А. Прогнозний сценарій у стратегуванні політичних ситуацій та процесів: предметне поле та смислові складові. *Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів : навч. посіб. / В. І. Воловик та ін. ; за заг. ред. М. А. Лепського*. 2-ге вид. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 390–411.

141. Лепський М. А. Проблема прогресу та політичний час. *Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів : навч. посіб. / В. І. Воловик ін. ; за заг. ред. М. А. Лепського*. 2-е вид. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 148–157.

142. Лепський М. А. Соціальне прогнозування як вид атракції. *Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів* : монографія / В. І. Воловик та ін. ; за заг. ред. М. А. Лепського. 2-ге вид. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 181–197.

143. Лобье П. Эсхатология / пер. с фр. Н. Зубкова. Москва : Астрель, 2004. 158 с.

144. Лоренц К. Год серого гуся. Москва : Мир, 1984. 191 с.

145. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 2010. 704 с.

146. Лукашенко А. І. Есхатологічні очікування та їх вплив на суспільно-трансформаційні процеси в Європі XV-XVII ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2010. 20 с.

147. Лукашенко М. В. Трансформація соціальності в контексті становлення інформаційного суспільства : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2018. 218 с.

148. Люта І. В очікуванні немовляти: забобони, вірування і повір'я волинських матерів. *Народознавчі зошити*. 2012. № 5 (107). С. 857–862.

149. Макгонигал К. Сила воли: как развить и укрепить / пер. с англ. К. Чистопольской. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. 320 с.

150. Мальцев О. Философия Сонди. Днепр : Середняк Т. К., 2018. 183 с.

151. Мамардашвили М. Картезианские размышления. Москва : Прогресс ; Культура, 1993. 352 с.

152. Маслюк А. М. Вплив забобонів на психологію українців. *Вісник Національного університету оборони України*. Київ, 2014. Вип. 3 (40). С. 273–279.

153. Масюк О. П., Макаренко Д. С. Любов як форма гармонізації людських відносин в сучасних умовах. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни*. Запоріжжя, 2010. Вип. 24. С. 163–169.

154. Масюк О. П. Напрями оптимізації ідеї патерналізму в суспільній свідомості. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Теорія культури і філософія науки*. Харків, 2005. № 660. С. 176–181.

155. Маяковский В. Полное собрание сочинений / под. ред. В. Перцова. Москва : Гослитиздат, 1956. 540 с.

156. Мечетная Н. Королевство счастья. *Корреспондент*. 2013. № 20 (599). С. 32–34.

157. Микешина Л. А. Философия науки: современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учебное пособие. Москва : Прогресс-Традиция ; МПСИ ; Флинта, 2005. 464 с.

158. Михальченко М. Українська мрія та національна ідея: генеза, взаємодія. *Політичний менеджмент*. 2009. № 6. С. 3–13.

159. Мойсюк О. Фактори поліського орнаменту у творах Марії Приймаченко. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб.наук.праць*. Рівне, 2014. Вип. 20, т. 1. С. 362–367.

160. Молодцова Е. В. Проекции в будущее или человек потерянный. *Философские науки*. 2004. № 2. С. 59–75.

161. Молитвы для защиты, сохранения и спасения на всех путях жизни. Житомир : Ника, 2009. 192 с.

162. Мор Т. Золотая книга столь же полезная, как и забавная, о наилучшем устройстве государства и о новом острове Утопия / пер. и коммент. А. И. Маленна. Москва : Академия, 1955. 235 с.

163. Мор Т. Утопія. Кампанелла Т. Місто Сонця / вступ. слово Й. Кобова, Ю. Цимбалюка. Київ : Дніпро, 1988. 207 с.

164. Мур Дж. Э. Природа моральной философии / предисл. А. Ф. Грязнова, Л. В. Коноваловой. Москва : Республика, 1999. 351 с.

165. Надольний І. Ф. Світогляд – ключова проблема пізнання та діяльності людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Сер. : Філософія*. 2015. № 4. С. 50–54.

166. Назаренко М. С. Есхатологія в соціально-філософському дискурсі ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2011. 18 с.

167. Найман Э. Л. Трейдер-Инвестор. Київ : ВИРА-Р, 2000. 640 с.

168. Невская Л. Г. Механизм стереотипизации в фольклоре. *Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии : материалы к коллективному исследованию*. Москва : ИСЛРАН, 1999. С. 61–62.

169. Несправа Н. Письма Пилигрима, или мы все немного папуасы. Днепропетровск : Арт-ПРЕСС, 2012. 192 с.

170. Нікульшина Т. М. Метафоризований простір і час (на матеріалі англійських та українських народних казок). *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 1 (32). С. 133–142.

171. Ніцин О. Ю. Геометрія психофізичного простору та перспектива : автореф. дис. ... д-ра техн. наук : 05.01.01. Київ, 2007. 34 с.

172. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей : (черновики и наброски из наследия Фридриха Ницше 1883 – 1888 годов в редакции Элизабет Фёрстер-Ницше и Петера Гаста) : пер. с нем. Москва : Культурная революция, 2016. 824 с.

173. Новый Завет Господа нашего Христа. Сергиев Посад : Свято-Троицкая Сергеева лавра, 2007. 559 с.

174. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / под ред. Д. А. Леонтьева. Москва : Смысл, 2004. 608 с.

175. Облова Л. А. Пізнавальні межі філософської віри (філософсько-антропологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 . Київ, 2007. 17 с.

176. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Неизвестность. *Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка*. Москва, 1999. С. 379.

177. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Цикл. *Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений*. Москва, 2006. С. 875.

178. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс : пер. с исп. Москва : АСТ, 2002. 509 с.



179. Палагута В. И. Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах : монография. Днепропетровск : Инновация, 2010. 440 с.
180. Палагута В. И. Исследование топологических характеристик дискурсивного пространства субъекта. *Грані*. 2010. № 1(69). С. 34–38.
181. Панасьє Ю. История подлинного джаза. Ленинград : Музыка, 1978. 130 с.
182. Пантин В. Волны и циклы социального развития : цивилизационная динамика и процессы модернизации. Москва : Наука, 2004. 246 с.
183. Парсонс Т. О структуре социального действия. Москва : Академический Проект, 2000. 880 с.
184. Переслегин С. Новые карты будущего, или Анти-Рэнд. Москва : АСТ ; Санкт-Петербург : Terra Fantastica, 2009. 701 с.
185. Платон. Учение об обществе и государстве. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т. 1, ч. 1 : Философия древности и средневековья. С. 396–406.
186. Плутарх. Пелопид. *Плутарх. Сравнительные жизнеописания : в 2 т.* 2-е изд. Москва, 1994. Т. 1. С. 318–340.
187. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ : АртЕк, 1998. 728 с.
188. Попович М. В. Мироззрение древних славян. Киев : Наукова думка, 1985. 170 с.
189. Поліщук О. С. Ціннісні засади колективної дії у сучасному суспільстві (філософський аналіз) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2015. 438 с.
190. Поліщук Я. О. Українська мрія про вічне місто. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Сер. : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70), № 1, ч. 3. С. 207–211. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/37>.
191. Почепцов Г. Информационные войны : новый инструмент политики. Москва : Алгоритм, 2015. 300 с.

192. Прасол А. Ф. Япония. Лики времени: менталитет и традиции в современном интерьере. Москва : Наталис, 2008. 360 с.

193. Психология индивидуального и группового субъекта / под ред. А. В. Брушлинского, М. И. Володиковой. Москва : ПЕР СЭ, 2002. 368 с.

194. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета : учебное пособие. Москва : Флинта ; Наука, 2010. 328 с.

195. Рейхенбах Г. Философия пространства и времени / общ. ред. А. А. Логунова. Москва : Прогресс, 1985. 344 с.

196. Решетников М. М. Психическая травма. Санкт-Петербург : Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 2006. 322 с.

197. Риккерт Г. Наука о природе и науки о культуре / общ. ред. и предисл. А. Ф. Зотова. Москва : Республика, 1998. 413 с.

198. Робин Ж. М. Гештальт-терапия / пер. с фр. И. Я. Розенталь ; под ред. Д. Н. Хломова, Н. Б. Кедровой. Москва : Институт Общегуманитарных исследований, 2007. 64 с.

199. Рокоссовский К. К. Солдатский долг. Москва : Воениздат, 1997. 480 с.

200. Руднев В. Философия языка и семиотика безумия : избранные работы. Москва : Территория будущего, 2007. 528 с.

201. Савельева М. Ю. Час епонімічний та історичний. *Грані*. 2017. Т. 20, № 10. С. 18–25.

202. Сагалаев А. М. Урало-алтайская мифология: символ и архетип. Новосибирск : Наука, 1991. 155 с.

203. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии / пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. Москва : Республика, 2000. 639 с.

204. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права : учебник / пер. с итал. И. И. Маханькова. Москва : Норма, 2007. 464 с.

205. Свириденко В. Об'єктивність. *Філософський енциклопедичний словник* / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. С. 441.

206. Семенов Ю. И. Философия истории : (общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней). Москва : Современные тетради, 2003. 776 с.

207. Сенека Л. А. Избранные труды. Москва : ЭКСМО, 2020. 345 с.

208. Сёрль Дж. Рациональность в действии / пер. с англ. А. Колодия, Е. Румянцевой. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 336 с.

209. Синецкий С. Б. Культурная политика XXI века: от прецедента Истории к проекту будущего : монография. Челябинск : Энциклопедия, 2011. 288 с.

210. Скотт Дж. Благими намерениями государства: почему и как проваливались проекты улучшения условий человеческой жизни. / пер. с англ. Э. Н. Гусинского, Ю. И. Турчаниновой. Москва : Университетская книга, 2005. 576 с.

211. Снежко В. П. Наше прошлое и наше настоящее : борьба интенций. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2009. Вип. 23. С. 131–136.

212. Сонди Л. Судьбоанализ : статьи. / пер. с нем. А. В. Тихомиров. Москва : Три квадрата, 2007. 480 с.

213. Солженицын А. В круге первом. Москва : Наука, 2006. 796 с.

214. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика / пер. с англ., вступ. ст. и коммент. В. В. Сапова. Москва : Астрель, 2006. 1176 с.

215. Соціальна філософія : монографія / В. І. Воловик, М. А. Лепський, Т. І. Бутченко, О. В. Каснокутський. Запоріжжя : Просвіта, 2011. 376 с.

216. Спешаковский А. Б. Камикадзе. «Божественный ветер» в истории Японии. Санкт-Петербург : Паритет, 2013. 448 с.

217. Спиноза Б. О могуществе разума и о человеческой свободе. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т. 2 : Европейская философия от эпохи возрождения до просвещения. С. 349–408.

218. Спиркин А. Г. Образ. *Философский энциклопедический словарь*. Москва, 1983. С.446.

219. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание. Москва : Политиздат, 1972. 303 с.
220. Стасевська О. А. Новітній ментальний простір українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2. (33). С. 363–367.
221. Сунь-Цзы. Натурфилософские воззрения. *Антология мировой философии в 4 т.* Москва : Мысль, 1969. Т. 1, ч. 2 : Философия древности и средневековья. С. 224–227.
222. Сунь-Цзы. Трактаты о военном искусстве / пер. с кит., предисл. и коммент. Н. И. Конрада. Москва : АСТ ; Санкт-Петербург : Terra Fantastica, 2011. 606 с.
223. Табачковсий В. Г. Категориальные структуры познания и практики. Київ : Наукова думка, 1986. 321 с.
224. Талей Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / пер. с англ. В. Сонькина и др. ; под ред. М. Тюнькиной. Москва : Колибри, 2009. 528 с.
225. Таран В. О. Перспективи української державності в контексті україно-російських відносин. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2012. Вип. 51. С. 65–73.
226. Тарасов О. Ю. Рамка и визуальный стереотип. *Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии : материалы к коллективному исследованию*. Москва : ИСЛРАН, 1999. С. 82–87.
227. Тиллих П. Любовь, сила и справедливость: онтологический анализ и применение к этике. Москва ; Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив, 2015. 128 с.
228. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва : АСТ, 2002. 557 с.
229. Тоффлер Э. Революционное богатство. Москва : АСТ, 2008. 569 с.
230. Трубина О. Феномен вторичного свидетельства: между безразличием и отказом от недоверчивости. *Травма : пункты* : сб. ст. / сост. С. Ушакин, Е. Трубина. Москва, 2009. С. 171–209.

231. Узнадзе Д. Н. Психология установки. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 416 с.
232. Уитроу Дж. Естественная философия времени / пер. с англ., общ. ред. М. Э. Омеляновского. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 400 с.
233. Ушаков Д. Н. Надежда. *Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка*. Москва, 2013. С. 325.
234. Успенский Л. А. Богословие иконы православной церкви. Москва : Братство во имя святого князя Александра Невского, 1997. 619 с.
235. Фейербах Л. Сочинения : в 2 т. Москва : Наука, 1995. Т. 2. 425 с.
236. Фейрабенд П. Прощай, разум / пер. с англ. А. Л. Никифорова. Москва : АСТ : Астрель, 2010. 477 с.
237. Филатов Л. А. Про Федота-стрельца, удалого молодца. Любовь к трем апельсинам : сказки. Москва : Эксмо, 2004. 176 с.
238. Французские сказки / сост. и послесл. А. Налепина. Москва : Правда, 1988. 480 с.
239. Фрейд З. Вопросы общества и происхождение религии. Москва : Фирма СТД, 2008. 606 с.
240. Фрейд З. Тотем и табу / пер с нем. М. В. Вульфа. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2005. 256 с.
241. Фрейд З. Либи́до. Москва : Гуманитарий, 1996. 465 с.
242. Фрейд З. Психология масс и анализ Я. *Фрейд З. Вопросы общества и происхождение религии*. Москва, 2008. С. 61–135.
243. Фромм Э. Революция надежды. Избавления от иллюзий : пер. с англ. / предисл. П. С. Гуревича. Москва : Айрис-пресс, 2005. 352 с.
244. Фуко М. Слова и вещи: археология гуманитарных наук / пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой. Санкт-Петербург : А-сад, 1994. 405 с.
245. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. М. Б. Левина. Москва : АСТ, 2015. 259 с.
246. Фурман А. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати. *Психологія і суспільство*. 2001. № 1. С. 9–70.

247. Хайдеггер М. *Время и бытие : статьи и выступления.* Москва : Республика, 1993. 447 с.

248. Халіман М. А. *Світоглядне протистояння: соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03.* Запоріжжя, 2018. 220 с.

249. Харари Ю. Н. *Номо Deus. Краткая история будущего.* Москва : Синдбад, 2018. 496 с.

250. Хемингуэй Э. *Старик и море. Зеленые холмы Африки.* Москва : АСТ, 2016. 384 с.

251. Ходус О. В. *Феномен приватності: соціально-філософська рефлексія : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03.* Дніпро, 2018. 529 с.

252. Хокинг С. *Краткая история времени: от большого взрыва до черных дыр / пер. с англ. Н. Смородинской.* Санкт-Петербург : Амфора, 2001. 268 с.

253. Хлопоніна Н. Є. *Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05.* Київ, 2007. 16 с.

254. Цунэтомо Я. Хагакурэ. Кодекс Бусидо. Хагакурэ. *Сокрытое в листве.* Москва : Эксмо, 2004. С. 19–267.

255. Чернієнко О. В. *Візуалізація ідентичності суб'єкта у соціальному просторі інформаційного суспільства (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03.* Дніпро, 2018. 228 с.

256. Чиркова Е. В. *Анатомия финансового пузыря.* Москва : Кейс, 2010. 262 с.

257. Швырев В. С. *Мышление. Философский энциклопедический словарь.* Москва, 1983. С. 391–392.

258. Шевченко Т. Г. *Кобзар.* Київ : Дніпро, 1985. 621 с.

259. Шевченко Т. Г. *В казематі. Зібрання творів : в 6 т.* Київ, 2003. Т. 2 : *Поезія 1847–1861.* С. 549–570.

260. Шевченко Т. *Мені однаково, чи буду.* URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev201.htm> (дата звернення: 24.03.2020).

261. Шевченко Т. Якби-то ти, Богдане п'яний. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev2128.htm> (дата звернення: 06.01.2020).

262. Шопенгауэр А. Собрание сочинений : в 6 т. / пер. с нем., общ. ред. и сост. А. Чанышева. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб ; Республика, 1999. Т. 1 : Мир как воля и представление. 496 с.

263. Шпенглер О. Закат Европы: очерки морфологи мировой истории. / пер. с нем. и примеч. И. И. Маханькова. Москва : Мысль, 1998. Т. 2 : Всемирно-исторические перспективы. 606 с.

264. Штомпка П. Доверие – основа общества / пер. с пол. Н. В. Морозовой. Москва : Логос, 2012. 440 с.

265. Штомпка П. Социология социальных изменений / под ред. В. А. Ядова. Москва : Аспект Пресс, 1996. 416 с.

266. Штирнер М. Единственный и его собственность. Харьков : Основа, 1994. 560 с.

267. Энгельс Ф. Диалектика природы. *Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения.* Москва, 1961. Т. 20 : Ати-Дюринг, Диалектика природы. С. 343–630.

268. Юнг К. Г. Символическая жизнь. Москва : Когито центр, 2010. 326 с.

269. Юнг К. Г. Эон : исследования о символикe самости / пер. с нем. В. М. Бакусева. Москва : Академический Проект, 2009. 340 с.

270. Янг П. НЛП: эффективные методики влияния / пер. с англ. С. Степанова. Москва : Эксмо, 2007. 384 с.

271. Ясперс К. Введение в философию / пер. с нем. А. А. Михайлова. Минск : Пропилей, 2000. 192 с.

272. Ясперс К. Духовная ситуация времени. Смысл и назначение истории. Москва : Политиздат, 1991. 527с.

273. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва : Политиздат, 1991. 527 с.

274. Active inference, sensory attenuation and illusions / Brown H., Adams R. A., Parees I. et al. *Cogn Process.* 2013. No. 14. P. 411–427. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10339-013-0571-3>.

275. Blöser C., Stahl T. Fundamental Hope and Practical Identity. *Philosophical Papers*. 2017. Vol. 46, issue 3. P. 345–371. DOI: <https://doi.org/10.1080/05568641.2017.1400918>.

276. Chughtai H. Human Values and Digital Work: An Ethnographic Study of Device Paradigm. *Journal of Contemporary Ethnography*. 2020. Vol. 49, issue 1. P. 27–57. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891241619855130>.

277. Erikson E.-H. Identity, Youth and Crisis. New York ; London : W. W. Norton and company, 1994. 338 p.

278. Fromm E. Escape from freedom. New York : Avon Books, 1965. 331 p.

279. Hosle V. Dimensions of Goodness. Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2013. 450 p.

280. Myers D. G. Psychology Ninth edition. Holland, Michigan : Hope College, 2012. 910 p.

281. Lambert B., Declerck C. H. Emonds G. Boone Ch. Trust as commodity : social value orientation affects the neural substrates of learning to cooperate. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*. 2017. Vol. 12, issue 4.1. P. 609–617. DOI: <https://doi.org/10.1093/scan/nsw170>.

282. Parkinson M., Byrne R. M. J. Moral judgments of risky choices : A moral echoing effect. *Judgment and decision making*. Vol. 12, issue 3. P. 236–252. URL: <http://journal.sjdm.org/15/151023b/jdm151023b.pdf> (дата звернення: 18.11.2019).

283. Rorty R. Philosophy and Social Hope. London : Penguin Books, 1999. 288 p.

284. Scioli A. Le réseau de l'espoir. *The World Book of Hope*. 2016. P. 22–23. URL : <http://www.theworldbookofhope.be/> (дата звернення: 18.11.2019).

285. Skinner B. F. Science and human behavior. URL: [http://bfskinner.org/newtestsite/wp-content/uploads/.../ ScienceHumanBehavior. pdf](http://bfskinner.org/newtestsite/wp-content/uploads/.../ScienceHumanBehavior.pdf). (дата завершення: 18.11.2019).

286. Simmons J. A. Living Joyfully after Losing Social Hope: Kierkegaard and Chrétien on Selfhood and Eschatological Expectation. *Religions*. 2017. Vol. 8, issue 3. 15 p. URL : <http://www.mdpi.com/2077-1444/8/3/33/htm>. (дата звернення: 18.11.2019).



287. Simukanova G. Mass culture and manipulation with consciousness. *European science review*. 2015. No. 1–2. P. 85–87.
288. Shakespeare W. The complete sonnets and poems / ed. by Colin Burrow. Barselona : Book Print S. L, 2002. 750 p.
289. Thaler R. H, Cass R. Sunstein Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness. New Haven ; London : Yale University Press, 2008. 304 p.
290. Vedat Ş. Parallel-Distinct Structures of Internal World and External Reality : Disavowing and Re-Claiming the Self-Identity in the Aftermath of Trauma-Generated Dissociation. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5313499/> (дата звернення: 18.11.2019).
291. Utiuzh I. G., Pavlenko N. V. Wealth perception the preindustrial era: social and value aspects. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2019. Vol. 1 (85). P. 17–24. DOI: <https://doi.org/10.35433>.

## ДОДАТКИ

Додаток А

**НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ  
ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ****Одноосібна монографія:**

1. Масюк О. П. Феномен соціального сподівання : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2019. 336 с. (21 друк. арк.).

**Публікації у наукових фахових виданнях України з філософських наук:**

1. Масюк О. П. Історико-філософське осмислення впливу соціальних сподівань на процес соціального розвитку. *Гілея : науковий вісник*. 2011. Вип. 49. С. 243–249. (0,8 друк. арк.).

2. Масюк О. П. Сподівання як складова у формуванні соціальної перспективи. *Гілея : науковий вісник*. 2012. Вип. 62, № 7. С. 251–257. (0,7 друк. арк.).

3. Масюк О. П. Методологічний аспект дослідження соціальних сподівань. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2013. Вип. 30. С. 167–172. (0,7 друк. арк.).

4. Масюк О. П. Сподівання в соціокультурному просторі. *Гілея : науковий вісник*. 2013. Вип. 74, № 7. С. 188–191. (0,8 друк. арк.).

5. Масюк О. П. Мечта как проекция будущего. *Грані*. 2015. № 1 (117). С. 23–29. (0,5 друк. арк.).

6. Масюк О. П. Сподівання в процесі вибору майбутнього життя. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2015. Вип. 63. С. 39–48. (0,9 друк. арк.).

7. Масюк О. П. Життєвий цикл соціального сподівання. *Грані*. 2017. Т. 20, № 10. С. 5–11. (1,0 друк. арк.).

8. Масюк О. П. Сподівання в координатах соціального часу. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 128 (1). С. 231–235. (1,1 друк. арк.).

9. Масюк О. П. Вплив сподівання на формування суспільного простору. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2017. Вип. 38, т. 2. С. 93–100. (1,1 друк. арк.).

10. Масюк О. П. Забобони як містична основа сподівання. *Грані*. 2018. Т. 21, № 11. С. 78–85. (1,0 друк. арк.).

11. Масюк О. П. Взаємодія есхатологічних очікувань і сподівань у пошуках соціального безсмертя. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 57–64. (0,9 друк. арк.).

12. Масюк О. П. Сподівання як засіб соціальної ідентичності. *Грані*. 2019. Т. 22, № 2. С. 16–22. (1,0 друк. арк.).

13. Масюк О. П. Виміри свободи соціальних сподівань. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 56–63. (0,8 друк. арк.).

14. Масюк О. П. Стратегії сподівання : боротьба, розвиток та існування. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 143, № 4, ч. 2 : Філософські науки. С. 101–106. (0,8 друк. арк.).

15. Масюк О. П. Сподівання як комунікаційна взаємодія з соціальним світом. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2019. Вип. 39, т. 1. С. 90–97. (0,9 друк. арк.).

16. Масюк О. П. Міграція «самість – суб'єктність» у соціальному сподіванні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 25. С. 42–49. (0,5 друк. арк.).

17. Масюк О. П. Креативне сподівання як засіб для соціальних перетворень. *Грані*. 2019. Т. 22, № 8. С. 14–21. (1,2 друк. арк.).

18. Масюк О. П. Маніпуляція соціальними сподіваннями : самостійність життєвої позиції людини у соціальному просторі. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. № 2 (2). С. 23–30. (0,9 друк. арк.).

19. Масюк О. П. Інтенція як рушійна сила розвитку соціального сподівання. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 27. С. 32–39. (0,8 друк. арк.).

20. Masiuk O. The influence of cosmism on the development of social hope. *СХІД*. 2020. № 7 (165). С. 47–51. (0,6 друк. арк.).

**Публікації у фахових наукових періодичних виданнях за напрямом за яким підготовлено дисертацію, що індексуються у наукометричних базах Index Copernicus International, Google Scholar, ERIH PLUS, SIS, DOAJ, EBSCO, WorldCat, BASE:**

1. Масюк О. П. Історико-філософське осмислення впливу соціальних сподівань на процес соціального розвитку. *Гілея : науковий вісник*. 2011. Вип. 49. С. 243–249. (0,8 друк. арк.). (Google Scholar, Index Copernicus International, EBSCO, SIS).

2. Масюк О. П. Сподівання як складова у формуванні соціальної перспективи. *Гілея : науковий вісник*. 2012. Вип. 62, № 7. С. 251–257. (0,7 друк. арк.). (Google Scholar, Index Copernicus International, EBSCO, SIS).

3. Масюк О. П. Методологічний аспект дослідження соціальних сподівань. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2013. Вип. 30. С. 167–172. (0,7 друк. арк.). (Index Copernicus International).

4. Масюк О. П. Сподівання в соціокультурному просторі. *Гілея : науковий вісник*. 2013. Вип. 74, № 7. С. 188–191. (0,8 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

5. Масюк О. П. Мечта как проекция будущего. *Грані*. 2015. № 1 (117). С. 23–29. (0,5 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

6. Масюк О. П. Сподівання в процесі вибору майбутнього життя. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2015. Вип. 63. С. 39–48. (0,9 друк. арк.). (EBSCO, DOAJ, BASE, WorldCat).

7. Масюк О. П. Життєвий цикл соціального сподівання. *Грані*. 2017. Т. 20, № 10. С. 5–11. (1,0 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

8. Масюк О. П. Сподівання в координатах соціального часу. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 128 (1). С. 231–235. (1,1 друк. арк.). (Google Scholar, Index Copernicus International, EBSCO, SIS).

9. Масюк О. П. Вплив сподівання на формування суспільного простору. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни*. Запоріжжя, 2017. Вип. 38, т. 2. С. 93–100. (1,1 друк. арк.). (Index Copernicus International).

10. Масюк О. П. Забобони як містична основа сподівання. *Грані*. 2018. Т. 21, № 11. С. 78–85. (1,0 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

11. Масюк О. П. Взаємодія есхатологічних очікувань і сподівань у пошуках соціального безсмертя. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 21. С. 57–64. (0,9 друк. арк.). (Index Copernicus International).

12. Масюк О. П. Социальная надежда в структуре национального менталитета. *Journal of Philosophy, Culture Studies, Political Science*. 2018. Т. 66, № 4. С. 23–30. (1,1 друк. арк.). (Google Scholar).

13. Масюк О. П. Сподівання як засіб соціальної ідентичності. *Грані*. 2019. Т. 22, № 2. С. 16–22. (1,0 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

14. Масюк О. П. Виміри свободи соціальних сподівань. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 56–63. (0,8 друк. арк.). (Index Copernicus International).

15. Масюк О. П. Стратегії сподівання: боротьба, розвиток та існування. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 143, № 4, ч. 2 : Філософські науки. С. 101–106. (0,8 друк. арк.). (Google Scholar, Index Copernicus International, EBSCO, SIS).

16. Масюк О. П. Сподівання як комунікаційна взаємодія з соціальним світом. *Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої*

*Наддніпряниціни*. Запоріжжя, 2019. Вип. 39, т. 1. С. 90–97. (0,9 друк. арк.). (Index Copernicus International).

17. Масюк О. П. Міграція «самість – суб'єктність» у соціальному сподіванні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 25. С. 42–49. (0,5 друк. арк.). (Index Copernicus International).

18. Масюк О. П. Креативне сподівання як засіб для соціальних перетворень. *Грані*. 2019. Т. 22, № 8. С. 14–21. (1,2 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, DOAJ).

19. Масюк О. П. Маніпуляція соціальними сподіваннями: самостійність життєвої позиції людини у соціальному просторі. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2019. № 2 (2). С. 23–30. (0,9 друк. арк.). (Google Scholar, SIS, ERIH PLUS, DOAJ, WorldCat).

20. Масюк О. П. Іntenція як рушійна сила розвитку соціального сподівання. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 27. С. 32–39. (0,8 друк. арк.). (Index Copernicus International).

21. Masiuk O. The influence of cosmism on the development of social hope. *CXII*. 2020. № 7 (165). С. 47–51. (0,6 друк. арк.). (Index Copernicus International, Google Scholar, SIS, EBSCO, DOAJ, BASE, ERIH PLUS, WorldCat).

**Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав за напрямом,  
за яким підготовлено дисертацію:**

1. Масюк О. П. Социальная надежда: формирование мировоззрения будущего. *Вісник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 1: Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія*. Гродно, 2018. Т. 10, № 3. С. 72–79. (1,0 друк. арк.).

2. Масюк О. П. Социальная надежда в структуре национального менталитета. *Journal of Philosophy, Culture Studies, Political Science*. 2018. Т. 66, № 4. С. 23–30. (1,1 друк. арк.).

### **Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:**

1. Масюк О. П. Зміна соціальних сподівань в процесі розвитку українського суспільства. *Проблеми патріотичного виховання молоді на сучасному етапі розвитку України* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 02-03 грудня 2010 р.). Запоріжжя, 2010. С. 297–300. (0,1 друк. арк.).

2. Масюк О. П. Місце соціальних сподівань у формуванні суспільних відносин. *Вдосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософських дисциплін на гуманітарних факультетах ВНЗ* : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Запоріжжя, 21-22 квітня 2011 р.). Київ-Запоріжжя, 2011. С. 102–103. (0,1 друк. арк.).

3. Масюк О. П. Втрата часу життя як перешкода у формуванні особистої перспективи. *Соціальне прогнозування та проектування політичних ситуацій та процесів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 01-02 березня 2012 р.). Запоріжжя, 2012. С. 72–73. (0,1 друк. арк.).

4. Масюк О. П. Екстраполяція сподівання як складова функціонування соціокультурного конгломерату. *Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 26-27 листопада 2010 р.). Запоріжжя, 2012. С. 394–396. (0,1 друк. арк.).

5. Масюк О. П. Мрія як інструмент перетворення особистого майбутнього. *Соціальне прогнозування та проектування: модернізація політичної системи України* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 28 березня 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 116–117. (0,1 друк. арк.).

6. Масюк О. П. Вплив соціальної травми на формування сподівань в Україні. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни : миротворення у гібридних війнах* : матеріали VI Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 25 березня 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 70–72. (0,1 друк. арк.).

7. Масюк О. П. Сподівання як засіб осмислення майбутнього: гносеологічний аспект. *Дискурс в умовах мінливості соціокультурного*

*простору* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю до 95-річчя Мелітопольського держ. пед. ун-ту імені Богдана Хмельницького (м. Мелітополь, 20-21 квітня 2018 р.). Мелітополь, 2018. С. 111–113. (0,1 друк. арк.).

**8.** Масюк О. П. Створення проєкції майбутнього для гармонізації суспільного життя. *Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни : світогляд миротворення* : матеріали VIII Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 23 березня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 39–41. (0,1 друк. арк.).

**9.** Масюк О. П. Автор і суб'єкт сподівання учасників майбутнього. *Київські філософські студії-2019* : матеріали наук. конф. (м. Київ, 16-17 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 133–134. (0,1 друк. арк.).

**10.** Масюк О. П. Запобігання маніпуляціям соціальними сподіваннями для безпечного розвитку суспільства. *Безпека в сучасному світі* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Дніпро, 27-28 вересня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 256–257. (0,1 друк. арк.).

#### **Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:**

**1.** Масюк О. П. Соціальні сподівання: аксіологічний аспект. *Політичний менеджмент*. 2013. № 59. С. 38–47. (0,8 друк. арк.).

#### **ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

**1.** Міжнародна науково-практична конференція з питань патріотичного виховання молоді «Проблеми патріотичного виховання молоді на сучасному етапі розвитку України» (Запоріжжя, 02-03 грудня 2010 року).

**2.** Міжнародна науково-теоретична конференція «Вдосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософських дисциплін на гуманітарних факультетах ВНЗ» (Київ-Запоріжжя, 21-22 квітня 2011 р.).

**3.** Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проєктування політичних ситуацій та процесів» (Запоріжжя, 01-02 березня 2012 р.).



**4.** Міжнародна науково-практична конференція з питань патріотичного виховання молоді «Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян» (м. Запоріжжя, 26-27 листопада 2010 р.).

**5.** Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування: модернізація політичної системи України» (Запоріжжя, 28 березня 2014 р.).

**6.** Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни в умовах глобальних конфліктів» (Запоріжжя, 24 квітня 2015 р.).

**7.** Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю до 95- річчя Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького «Дискурс в умовах соціокультурного простору» (Мелітополь, 20-21 квітня 2018 р.).

**8.** Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: світогляд миротворення» ( Запоріжжя, 23 березня 2018 р.).

**9.** Всеукраїнська наукова конференція «Київські філософські студії» (Київ, 16-17 травня 2019 р.).

**10.** Міжнародна наукова конференція «Безпека в сучасному світі» (Дніпро, 27-28 вересня 2019 р.).